

ISSN 2307-8049 (PRINT)
ISSN 2663-2799 (ONLINE)
DOI 10.32999/KSU2307-8049

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
м. Івано-Франківськ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
«ЮРИДИЧНІ НАУКИ»
Випуск 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Стратонов Василь Миколайович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності, Херсонський державний університет, Україна.

Члени редакційної колегії:

Сотула Олександр Сергійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності, Херсонський державний університет, Україна.

Коваль Алла Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри конституційного та адміністративного права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Україна.

Слінько Тетяна Миколаївна, кандидат юридичних наук, професор, завідувачка кафедри конституційного права України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна.

Шенітько Михайло Валерійович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, професор кафедри кримінального права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна.

Маковій Віктор Петрович, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін, Одеський державний університет внутрішніх справ, Україна.

Ярослав Кострубець, доктор юридичних наук, професор, декан факультету права та адміністрування, Університет Марії Кюрі-Склодовської, Польща.

Марієта Сафта, кандидат наук, професор, Університет Тіму Майореску, Бухарест, Румунія.

Хуан Карлос Риофріо Мартінез-Вілларба, доктор юридичних наук, професор, координатор міжнародних та спеціальних академічних програм, Catholic University of America (Washington DC), США.

Фернандо де Бріто Алвес, доктор філософії, професор права, координатор аспірантської програми з юридичних наук та викладач конституційного права на юридичному факультеті, генеральний прокурор, Університет Північної Парани, Бразилія.

Збірник наукових праць включено до наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща)

**Затверджено відповідно до рішення вченої ради
Херсонського державного університету
(протокол від 31.08.2026 р. № 2)**

Реєстрація в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення:

Рішення № 2944 від 24.10.2024 (Ідентифікатор медіа R30-05621).

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Херсонський державний університет

(вул. Університетська, 27, м. Херсон, 73000, e-mail: office@ksu.ks.ua. Тел.: +38 096 310 26 36).

Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН України № 928 від 11 червня 2026 року (додаток 14).

Кластер: Право.

Спеціальності: D8 Право, D9 Міжнародне право.

Періодичність: 4 рази на рік.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Електронна сторінка видання – <http://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj>

ISSN 2307-8049 (PRINT)
ISSN 2663-2799 (ONLINE)

© Херсонський державний університет, 2026
© Оформлення «Видавничий дім «Гельветика», 2026

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Савенко В. В.

СПЕЦІАЛЬНО-ЮРИДИЧНІ МЕТОДИ В ДОСЛІДЖЕННІ ПРОБЛЕМ НОРМОТВОРЕННЯ
ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ.....7

СЕКЦІЯ 2

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Байрачна Л. К.

ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК НОВА ПАРАДИГМА ПРАВ І СВОБОД:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....12

СЕКЦІЯ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Кирдан Б. В.

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ
В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ.....21

Строга Є. О.

ОНЛАЙН-АРБІТРАЖНЕ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ДОГОВОРАХ
ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ АВТОНОМІЇ ВОЛІ СТОРІН У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....28

СЕКЦІЯ 4

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Гуржій А. В.

КРИТЕРІЇ МЕДІАБЕЗПЕКИ ЯК ОЦІНОЧНІ ОРІЄНТИРИ ЇЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
ГАРАНТУВАННЯ.....37

Кобко Є. В.

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ:
БЕЗПЕКОВИЙ ТА ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....43

Мудрицька К. О.

ТРАНСФОРМАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДИСКРЕЦІЇ В УМОВАХ АЛГОРИТМІЗОВАНОГО
ВРЯДУВАННЯ: ДОКАЗОВИЙ СУБСТРАТ ТА ПРАВОВІ ЗАПОБІЖНИКИ
НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....50

Подольян Ю. О.

ОЦІНКА МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ
ШКОДИ ТА ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ.....60

Timashov V. O.

CYBERBULLYING: LEGAL REGULATION AND LIABILITY.....67

Умрихіна І. О., Кіблик Д. В., Чепеляк В. С.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ СТРОКІВ РЕЄСТРАЦІЇ
(ПЕРЕРЕЄСТРАЦІЇ) ПРИСТРОЇВ ВІТЧИЗНЯНОГО ВИРОБНИЦТВА, ПРИЗНАЧЕНИХ
ДЛЯ ВІДСТРІЛУ ПАТРОНІВ, СПОРЯДЖЕНИХ ГУМОВИМИ ЧИ АНАЛОГІЧНИМИ
ЗА СВОЇМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ МЕТАЛЬНИМИ СНАРЯДАМИ НЕСМЕРТЕЛЬНОЇ ДІЇ.....74

СЕКЦІЯ 5

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Dunas M. O.

CRIMINAL RISKS OF SOCIETY DEVELOPMENT IN THE POST-WAR PERIOD.....81

СЕКЦІЯ 6

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Ахтирська Н. М.

ПРАВО НА ПЕРЕКЛАД ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СВІТЛІ ДИРЕКТИВ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЙОГО ТЛУМАЧЕННЯ СУДОМ ЄС.....85

Луцик В. О.

ТРАНСКОРДОННЕ ОТРИМАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ПРОВАДЖЕННЯХ
ЩОДО ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ: ДРУГИЙ ДОДАТКОВИЙ ПРОТОКОЛ
ДО БУДАПЕШТСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ТА ПАКЕТ ЄС E-EVIDENCE95

Музиченко О. В., Обловацька Н. О.

НАЛЕЖНЕ ВСТАНОВЛЕННЯ ІСТОТНОСТІ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ ДОВКІЛЛЮ ВНАСЛІДОК
НЕЗАКОННОГО РИБНОГО ДОБУВНОГО ПРОМИСЛУ ЯК ПІДСТАВА КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТ. 249 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....107

Стратонов В. М., Дзюрбель А. Д.

НЕРОЗКРИТІ ЗЛОЧИНИ МИНУЛИХ РОКІВ: ПРОБЛЕМИ, ТЕХНОЛОГІЇ
ТА ІНСТИТУЦІЙНІ РІШЕННЯ.....112

СЕКЦІЯ 7

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Бурятинська Н. І.

ПРАКТИКА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН
У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДАХ.....120

CONTENTS

SECTION 1

THEORY AND HISTORY OF THE LAW AND THE STATE; HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

Savenko V. V.

SPECIAL LEGAL METHODS IN THE STUDY OF PROBLEMS OF LAWMAKING
AND LAW ENFORCEMENT.....7

SECTION 2

CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW

Bajrachna L. K.

DIGITAL HUMAN RIGHTS AS A NEW PARADIGM OF RIGHTS AND FREEDOMS:
THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS.....12

SECTION 3

CIVIL LAW AND CIVIL PROCESS; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW

Kyrdan B. V.

THE RIGHT OF WAR VETERANS TO ACCESS TO JUSTICE IN THE CONTEXT
OF FORMING A BARRIER-FREE ENVIRONMENT IN UKRAINE.....21

Stroha Ye. O.

ONLINE ARBITRATION CLAUSES IN FOREIGN TRADE CONTRACTS AS A MEANS
OF REALISING THE PARTIES' AUTONOMY OF WILL IN THE DIGITAL ENVIRONMENT.....28

SECTION 4

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW

Gurzhii A. V.

MEDIA SECURITY CRITERIA AS EVALUATIVE GUIDELINES FOR ITS ADMINISTRATIVE
AND LEGAL GUARANTEEING.....37

Kobko Ye. V.

TRANSFORMATION OF THE MANAGEMENT SYSTEM OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE:
SECURITY AND LEGAL ASPECTS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION.....43

Mudrytska K. O.

TRANSFORMATION OF ADMINISTRATIVE DISCRETION UNDER ALGORITHMIC GOVERNANCE:
THE EVIDENTIARY SUBSTRATE AND LEGAL SAFEGUARDS IN DE-OCCUPIED TERRITORIES.....50

Podolian Yu. O.

PROPERTY VALUATION UNDER MARTIAL LAW: LEGAL REGULATION OF DETERMINING
DAMAGE AND LOSSES CAUSED BY THE ARMED AGGRESSION AGAINST UKRAINE.....60

Timashov V. O.

CYBERBULLYING: LEGAL REGULATION AND LIABILITY.....67

Umrykhina I. O., Kiblyk D. V., Chepeliak V. S.

ADMINISTRATIVE LIABILITY FOR FAILURE TO MEET REGISTRATION DEADLINES
(RE-REGISTRATION) OF DOMESTICALLY MANUFACTURED DEVICES INTENDED
FOR FIRING CARTRIDGES, LOADED WITH RUBBER OR SIMILAR PROJECTILES
OF NON-LETHAL ACTION.....74

SECTION 5 CRIMINAL PROCESS AND FORENSIC SCIENCE; FORENSIC EXAMINATION

Dunas M. O.

CRIMINAL RISKS OF SOCIETY DEVELOPMENT IN THE POST-WAR PERIOD.....81

SECTION 6 CRIMINAL PROCESS AND FORENSICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES

Akhtyrskaya N. M.

THE RIGHT TO TRANSLATION DURING CRIMINAL PROCEEDINGS
IN LIGHT OF EUROPEAN UNION DIRECTIVES AND THEIR INTERPRETATION
BY THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION.....85

Lutsyk V. O.

CROSS-BORDER ACCESS TO ELECTRONIC EVIDENCE IN MONEY LAUNDERING
PROCEEDINGS: THE SECOND ADDITIONAL PROTOCOL TO THE BUDAPEST CONVENTION
AND THE EU E-EVIDENCE PACKAGE.....95

Muzychenko O. V., Oblovatska N. O.

PROPER DETERMINATION OF THE SIGNIFICANCE OF ENVIRONMENTAL DAMAGE CAUSED
BY ILLEGAL FISHING AS A BASIS FOR CRIMINAL LIABILITY UNDER ARTICLE 249
OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE.....107

Stratonov V. M., Dzyurbel A. D.

UNSOLVED CRIMES OF PAST YEARS: PROBLEMS, TECHNOLOGIES
AND INSTITUTIONAL SOLUTIONS.....112

SECTION 7 INTERNATIONAL LAW

Buryatynska N. I.

THE PRACTICE OF THE EUROPEAN UNION MEMBER STATES IN THE FIELD OF PROTECTING
THE RIGHTS AND FREEDOMS OF CITIZENS IN PENITENTIARY INSTITUTIONS.....120

СЕКЦІЯ 1 ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.115:340.13]:004

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-3-1>

СПЕЦІАЛЬНО-ЮРИДИЧНІ МЕТОДИ В ДОСЛІДЖЕННІ ПРОБЛЕМ НОРМОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Савенко Віктор Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
moosson@ukr.net
orcid.org/0000-0002-9334-6785

Мета дослідження полягає у комплексному теоретико-правовому аналізі змісту, сутності та класифікації спеціально-юридичних методів правової науки в умовах цифровізації та глобалізації, а також у визначенні меж застосування інформаційних технологій (Legal Tech) у нормотворчій і правозастосовній діяльності та з'ясуванні умов збереження методологічної автономії правової догматики.

Методи. Методологічну основу становить система загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Системно-структурний метод застосовано для визначення місця спеціально-юридичних методів у багаторівневій структурі правової методології. Діалектичний підхід дозволив розкрити суперечності між цифровою трансформацією правової сфери та необхідністю збереження класичної правової догматики. Герменевтичний метод використано для інтерпретації нормативно-правових приписів і виявлення їх змістовного значення. Порівняльно-правовий метод дав змогу зіставити підходи до використання юридичного інструментарію в різних правових системах.

Результати. Встановлено, що спеціально-юридичні методи залишаються ключовим інструментом забезпечення внутрішньої узгодженості правової системи в умовах цифрової трансформації. Обґрунтовано, що цифровізація не змінює їхньої сутнісної природи, однак ускладнює умови застосування через зростання обсягів правової інформації, динамічність нормативного матеріалу та поширення автоматизованих аналітичних систем. Окреслено, що формально-юридичний, герменевтичний і порівняльно-правовий методи відіграють важливу роль у виявленні колізій, прогалин і термінологічних неузгодженостей, тоді як догматичні підходи забезпечують стабільність і логічну впорядкованість правового регулювання. Цифрові інструменти при цьому виконують допоміжну аналітичну функцію.

Висновки. Спеціально-юридичні методи посідають центральне місце у структурі методології правознавства, забезпечуючи логічну єдність, системність і визначеність права, а також слугують інструментом виявлення та подолання колізій і прогалин. Їхня еволюція пов'язана з цифровізацією, яка не змінює їх сутності, але ускладнює умови реалізації. У цих умовах цифрові технології розглядаються як допоміжний засіб, що підвищує ефективність аналітичних процедур, не замінюючи класичну правову догматику. Забезпечення якості нормотворення і правозастосування потребує збереження пріоритету професійного юридичного тлумачення та експертної правової оцінки.

Ключові слова: методологія, нормотворення, правозастосування, спеціально-юридичні методи, правова догматика, Legal Tech.

SPECIAL LEGAL METHODS IN THE STUDY OF PROBLEMS OF LAWMAKING AND LAW ENFORCEMENT

Savenko Viktor Vasylovych,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Theory and History of State and Law
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
moosson@ukr.net
orcid.org/0000-0002-9334-6785

Purpose. The study aims to provide a comprehensive theoretical and legal analysis of the content, essence, and classification of special legal methods in legal science under conditions of digitalization and globalization.

It also seeks to define the limits of the use of information technologies (Legal Tech) in law-making and law enforcement activities and to clarify the conditions for preserving the methodological autonomy of legal dogmatics.

Methods. *The methodological framework is based on a system of general scientific and special legal methods. The system-structural method was used to determine the place of special legal methods within the multi-level structure of legal methodology. The dialectical approach made it possible to reveal contradictions between digital transformation in the legal sphere and the need to preserve classical legal dogmatics. The hermeneutic method was applied to interpret legal provisions and identify their substantive meaning. The comparative legal method enabled the comparison of approaches to the use of legal tools across different legal systems.*

Results. *It has been established that special legal methods remain a key instrument for ensuring the internal coherence of the legal system under conditions of digital transformation. It has been substantiated that digitalization does not alter their essential nature; however, it complicates the conditions of their application due to the increasing volume of legal information, the dynamism of normative material, and the proliferation of automated analytical systems. It has been outlined that formal-legal, hermeneutic, and comparative legal methods play an important role in identifying conflicts, gaps, and terminological inconsistencies, whereas dogmatic approaches ensure the stability and logical coherence of legal regulation. Digital tools, in turn, perform a supplementary analytical function.*

Conclusions. *Special legal methods occupy a central place in the structure of legal methodology, ensuring the logical unity, systemic nature, and legal certainty of law, as well as serving as tools for identifying and eliminating conflicts and gaps. Their evolution is linked to digitalization, which does not change their essence but complicates their implementation. In this context, digital technologies are regarded as auxiliary tools that enhance analytical efficiency without replacing classical legal dogmatics. Ensuring the quality of law-making and law enforcement requires maintaining the priority of professional legal interpretation and expert legal assessment.*

Keywords: *methodology, law-making, law enforcement, special legal methods, legal dogmatics, Legal Tec.*

Вступ. У сучасний період розвитку правових систем, що характеризується поглибленням євроінтеграційних процесів і цифровою трансформацією суспільства, відбувається переосмислення методологічних засад юридичної науки. Традиційні підходи до розуміння права, засновані переважно на нормативному позитивізмі, трансформуються в бік складніших аналітико-системних моделей правового пізнання. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема забезпечення внутрішньої логічної узгодженості нормативного масиву як основи стабільності та передбачуваності правової системи (Скакун, 2011; Балинська, 2018). Відповідно, методологія юридичної науки набуває не лише теоретичного, а й прикладного значення для правотворчості та правозастосування.

Цифровізація правових процесів і зростання обсягів нормативного матеріалу формують нове середовище функціонування права, у якому класичні методи юридичного аналізу зазнають суттєвого навантаження. Це зумовлює необхідність адаптації методологічного інструментарію до умов інформаційної динаміки та ускладнення правового регулювання (Оборотов, 2012; Данильян 2019). Водночас зростання нормативної маси посилює ризики колізійності та фрагментації законодавства, що актуалізує значення спеціально-юридичних методів як інструментів забезпечення системності права (Євтєєва, 2024; Митрофанов, 2023).

У цьому контексті правові тексти дедалі частіше розглядаються як складні аналітичні об'єкти, що потребують багаторівневого інтерпретаційного опрацювання. Формується потреба в оновленій методологічній парадигмі, у межах якої спеціально-юридичні методи виступають не лише технічним

інструментарієм, а й системоутворюючим елементом правового пізнання. Як зазначається в науковій літературі, класичні догматичні підходи залишаються базою для виявлення колізій і прогалин, однак потребують доповнення сучасними аналітичними засобами (Циппеліус, 2004; Скакун, 2011). Важливим є також розвиток методологічної культури, що забезпечує якість юридичної кваліфікації, системність аналізу та ефективність правозастосування в умовах інформаційного перевантаження (Важинський, 2016; Данильян, 2019:).

1. Теоретичні засади правової догматики

Функціональна структура спеціально-юридичних методів у межах правової догматики відображає цілісний підхід до права як системи, що охоплює нормотворення, тлумачення та правозастосування. У сучасній методології правознавства право розглядається як складне структуроване явище, пізнання якого потребує поєднання аналітичних і системних засобів (Кравцова, 2019). Спеціально-юридичні методи виступають не лише технічним інструментарієм, а концептуальним засобом пізнання правової реальності, що забезпечує виявлення внутрішньої логіки та функціональної узгодженості правового регулювання, поєднуючи теоретичний і практичний рівні юридичного аналізу.

На стадії нормотворення ключове значення має метод юридичного конструювання, спрямований на формування нормативних моделей суспільних відносин і юридичних конструкцій як елементів системи права (Балинська, 2018: 42). Системність у цьому контексті є не лише характеристикою законодавства, а й методологічною властивістю права як упорядкованої сукупності взаємопов'язаних елементів. Такий підхід забезпечує цілісність наукового осмислення правових явищ

і запобігає їх фрагментації (Лук'янова, 2011), водночас виступаючи умовою передбачуваності розвитку нормативного регулювання.

У механізмі реалізації права центральне місце посідає система методів тлумачення (мовний, логічний, системний, історичний і телеологічний), яка функціонує як єдиний методологічний комплекс, що забезпечує перехід від нормативної форми до змісту правового регулювання (Циппеліус, 2004: 42). Такий підхід дозволяє враховувати як буквальний зміст норми, так і її місце в системі права, забезпечуючи внутрішню узгодженість і зменшуючи ризик колізійності. Тлумачення також виконує функцію узгодження різних рівнів правового регулювання та підтримує єдність юридичної практики.

На етапі правозастосування визначальне значення має юридична кваліфікація, що полягає у співвіднесенні фактичних обставин із нормативними приписами (Балинська, 2018: 42). Її методологічну основу становить догматичний аналіз, який включає аналітичні, синтетичні та дедуктивні операції (Циппеліус, 2004: 55). Спеціально-юридичні методи забезпечують виявлення структурних зв'язків між нормами та підтримання їх системної узгодженості. Як зазначає С. Бобровник, ефективність правового аналізу залежить від здатності виявляти колізії та прогалини, що впливають на цілісність правової системи (Бобровник, 2018). підвищуючи якість правозастосовних рішень.

Спеціально-юридичні методи становлять цілісний теоретико-методологічний інструментарій пізнання права як структурно організованого явища (Балинська, 2018: 42). Вони поєднують аналітичні та синтетичні підходи, що дозволяє переходити від опису окремих правових явищ до виявлення загальних закономірностей функціонування правової системи (Циппеліус, 2004: 55). У сучасній методології правознавства підкреслюється, що інтеграція різнорівневих підходів є основою цілісного правового аналізу (Кравцова, 2019), що формує підґрунтя для розвитку юридичної науки та підвищення ефективності нормотворення і правозастосування.

2. Практичний потенціал юридичного інструментарію

Практичний потенціал спеціально-юридичних методів реалізується у двох взаємопов'язаних площинах - нормотворчій і правозастосовній, що відображають єдиний цикл функціонування права як цілісного регулятивного процесу. У межах цього підходу зазначена модель аналітичного, інтерпретаційного та правозастосовного рівнів виступає логічною конструкцією опрацювання нормативного матеріалу, яка фіксує внутрішню послідовність переходу від конструювання правових приписів до їх тлумачення та подальшої реалізації. Вона відображає не лише етапність юридичного мислення, а й взаємну залежність різних фаз правового регулювання. Формально-юридичний аналіз у цій системі виконує функцію первинної оцінки нормативного тексту, що

полягає у встановленні його структурних параметрів, логічної побудови та базових зв'язків між елементами правової конструкції (Хрідочкін, 2017: 84).

Аналітичний рівень орієнтований на виявлення дефектів нормативної конструкції як вихідної стадії юридичного аналізу. Його зміст полягає у послідовній діагностиці логічної організації норми, її повноти, внутрішньої несуперечливості та коректності юридичних конструкцій. У межах цього підходу здійснюється систематизація виявлених недоліків, що дозволяє встановити характер і джерела можливих порушень у структурі правового регулювання. У нормотворчому вимірі цей рівень виконує функцію попереднього контролю проєктних рішень, що дає змогу виявити техніко-юридичні похибки ще до формалізації нормативного акта. У правозастосуванні він набуває характеру перевірки чинного нормативного масиву на предмет його внутрішньої логічної організації та придатності до практичного використання. Системний метод у цьому контексті застосовується для аналізу взаємодії норм різної юридичної сили та їх місця в ієрархії правового регулювання (Данильян, 2024: 112).

Інтерпретаційний рівень забезпечує розкриття змісту правової норми та визначення меж її дії, виступаючи у нормотворчості інструментом прогностичного тлумачення, спрямованим на оцінку можливих сценаріїв застосування нормативного припису (Балинська, 2018: 74). Це дає змогу завчасно виявляти потенційні колізії та уточнювати зміст проєктованих актів відповідно до системної логіки правового регулювання (Бобровник, 2018).

У правозастосуванні тлумачення конкретизує зміст норми через комплекс прийомів (граматичний, логічний, системний, історичний і телеологічний аналіз) (Євтеєва, 2024: 52), переводячи її з текстуального рівня у функціональний та узгоджуючи з правовою системою загалом. Системний і історико-телеологічний підходи забезпечують урахування цільового призначення норми та її місця в структурі права (Митрофанов, 2026: 210). На стадії нормотворення вони застосовуються для моделювання варіантів реалізації приписів і перевірки їх відповідності законодавству, а у правозастосуванні - для адаптації регулювання до конкретних життєвих обставин без зміни змісту норми (Балинська, 2018: 42).

Правозастосовний рівень завершує модель, забезпечуючи перехід від інтерпретованої норми до індивідуального рішення. Його ядром є юридична кваліфікація як співвіднесення фактичних обставин із правовими приписами (Балинська, 2018: 165). У нормотворенні він реалізується через прогнозування наслідків майбутніх нормативних конструкцій і оцінку їхньої придатності до практичного застосування, що дає змогу виявити недоліки ще на стадії проєктування та уточнити зміст регулювання (Балинська, 2018: 42).

У правозастосуванні цей рівень набуває безпосереднього характеру та пов'язаний із

прийняттям конкретного юридичного рішення на основі встановлених фактів і змісту правової норми (Балинська, 2018: 165). Вирішальне значення тут має не лише правильне визначення юридично значущих обставин, а й їх належна правова оцінка в контексті відповідного нормативного регулювання. Важливим елементом правозастосовної діяльності виступає перевірка фактичної та нормативної основи рішення, що здійснюється через поєднання формально-юридичного та системного аналізу. Така процедура спрямована на усунення помилок у правовій оцінці фактів, підвищення обґрунтованості висновків і дотримання послідовності юридичного мислення (Євтеєва, 2024: 81).

Методика функціонування зазначеної моделі має алгоритмічний характер і передбачає послідовний перехід від аналітичного опрацювання нормативного матеріалу до його інтерпретації та подальшої правової кваліфікації (Митрофанов, 2023: 136–138). Така етапність формує єдиний процедурний стандарт юридичної діяльності, що мінімізує логічні розриви між фазами юридичного мислення та забезпечує передбачуваність правозастосовних результатів. Перехід між нормотворчою і правозастосовною площинами має дзеркальний характер і проявляється у співвідношенні *ex ante* та *ex post* підходів: перший орієнтований на прогнозування наслідків правового регулювання на стадії проектування норми, другий – на їх ретроспективну оцінку в умовах фактичної реалізації.

Інструментальність спеціально-юридичних методів полягає у можливості диференційованого вирішення завдань, що виникають на різних стадіях правового регулювання (Данильян, 2019: 112). Аналітичний рівень забезпечує виявлення недоліків нормативної конструкції та оцінку впорядкованості, інтерпретаційний – встановлення змісту правових приписів і меж їх дії, а правозастосовний – юридичну кваліфікацію фактичних обставин та обґрунтування індивідуальних рішень. Завдяки такому функціональному розмежуванню забезпечується повнота аналізу та можливість комплексної оцінки правового регулювання на всіх стадіях його реалізації.

Завершальною характеристикою зазначеної моделі є її здатність забезпечувати безперервність юридичного аналізу на всіх стадіях правового регулювання. Поєднання аналітичних, інтерпретаційних та правозастосовних процедур забезпечує взаємозв'язок між окремими стадіями юридичної діяльності та формує цілісний механізм підготовки й обґрунтування юридичних рішень. У результаті формується структурно впорядкований і логічно узгоджений механізм правового регулювання, що сприяє підвищенню правової визначеності, стабільності правозастосовної практики та ефективності реалізації нормативних приписів (Лук'янова, 2011).

Висновки. Спеціально-юридичні методи є самостійним і ключовим елементом методології правознавства, що забезпечує дослідження внутрішньої організації права, його логічної структури та системних зв'язків,

а також дає змогу здійснювати комплексний аналіз нормативно-правових актів, виявляти колізії, прогалини й інші дефекти законодавства та вдосконалювати юридичну техніку, підвищуючи ефективність і якість правового регулювання; у сучасних умовах особливого значення набувають формально-юридичний, інтерпретаційний і порівняльно-правовий методи, що забезпечують правову визначеність і узгодженість нормативного регулювання в умовах його ускладнення, а подальший розвиток спеціально-юридичного інструментарію пов'язаний із інтеграцією цифрових технологій у правову сферу, розширенням аналітичних можливостей правової науки та підвищенням рівня підготовки фахівців, здатних ефективно застосовувати сучасні методи юридичного аналізу.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Методологія сучасного правознавства : посібник / Ю. М. Оборотов та ін. ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2012. 192 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Київ : Алерта, 2011. 524 с.
3. Сибірна Р. Сучасні підходи до проведення наукових досліджень у сфері юриспруденції. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія право. 2021. Вип. 30. С. 199–205.
4. Циппеліус Р. Юридична методологія : підручник / пер. з нім. Р. Корнута. Київ : Реферат, 2004. 176 с.
5. Балинська О. М., Яценко В. А. Методологія сучасного правознавства : посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 372 с.
6. Бондар Н. А., Стрельник В. В. Методологія наукового дослідження теоретико-правових факторів впливу на розвиток юридичної освіти в умовах глобалізації. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. С. 102–105.
7. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
8. Данильян О. Г., Дзьобань О. В. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.
9. Данильян О. Г., Дзьобань О. В. Науково-дослідницька діяльність у сфері правознавства. Харків : Право, 2024. 342 с.
10. Євтеєва Д. П., Батиргарєєва В. С., Лапкін А. В. Формула якісного правового дослідження : навч. посіб. Харків : Майдан, 2024. 110 с.
11. Митрофанов І. І. Методологія й організація юридичних наукових досліджень : підручник. Кременчук : Вид-во «НОВАБУК», 2023. 312 с.
12. Митрофанов І. І. Методологія й організація юридичних наукових досліджень : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2026. 474 с.
13. Хрідочкін А. В., Макушев П. В. Методологія сучасного правознавства : навч. посіб. Дніпро : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 368 с.
14. Бобровник С. В. Методологічний інструментарій дослідження правових категорій. Правова держава. 2018. Вип. 29. С. 50–56.
15. Лук'янова Г. Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2011. № 4. С. 33–43.
16. Копча В. В. Методологія дослідження правового явища: поняття, структура, інструментарій. Часопис Київського університету права. 2020. № 1. С. 54–58.
17. Кравцова Т. М. Сутність поняття методології сучасного правознавства. Наукові записки. Серія: Право. 2019. Вип. 6. Спецвипуск. Т. 2. С. 136–140.

REFERENCES:

1. Oborotov Yu. M. et al. (eds.) *Metodolohiia suchasnoho pravoznavstva* [Methodology of Modern Jurisprudence] : posibnyk. Odesa : Feniks, 2012. 192 s.
2. Skakun O. F. *Teoriia derzhavy i prava* [Theory of State and Law] : pidruchnyk. Kyiv : Alerta, 2011. 524 s.
3. Sybirna R. Suchasni pidkhody do provedennia naukovykh doslidzhen u sferi yurysprudentsii [Modern Approaches to Conducting Scientific Research in the Field of Jurisprudence]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Serii pravo*. 2021. Vyp. 30. S. 199–205.
4. Zippelius R. *Yurydychna metodolohiia* [Legal Methodology] : pidruchnyk / per. z nim. R. Kornuta. Kyiv : Referat, 2004. 176 s.
5. Balynska O. M., Yashchenko V. A. *Metodolohiia suchasnoho pravoznavstva* [Methodology of Modern Jurisprudence] : posibnyk. Lviv : LvdUVS, 2018. 372 s.
6. Bondar N. A., Strelnyk V. V. Metodolohiia naukovo doslidzhennia teoretyko-pravovykh faktoriv vplyvu na rozvytok yurydychnoi osvity v umovakh hlobalizatsii [Methodology of Scientific Research of Theoretical and Legal Factors of Influence on the Development of Legal Education in the Conditions of Globalization]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2023. № 2. S. 102–105.
7. Vazhynskiy S. E., Shcherbak T. I. *Metodyka ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen* [Methodology and Organization of Scientific Research] : navch. posib. Sumy : SumDPU im. A. S. Makarenka, 2016. 260 s.
8. Danylian O. H., Dzoban O. V. *Metodolohiia naukovykh doslidzhen* [Methodology of Scientific Research] : pidruchnyk. Kharkiv : Pravo, 2019. 368 s.
9. Danylian O. H., Dzoban O. V. *Naukovo-doslidnytska diialnist u sferi pravoznavstva* [Research Activity in the Field of Jurisprudence]. Kharkiv : Pravo, 2024. 342 s.
10. Yevtieva D. P., Batoryhareieva V. S., Lapkin A. V. *Formula yakisnoho pravovoho doslidzhennia* [The Formula of a Quality Legal Research] : navch. posib. Kharkiv : Maidan, 2024. 110 s.
11. Mytrofanov I. I. *Metodolohiia i orhanizatsiia yurydychnykh naukovykh doslidzhen* [Methodology and Organization of Legal Scientific Research] : pidruchnyk. Kremenchuk : NOVABUK, 2023. 312 s.
12. Mytrofanov I. I. *Metodolohiia i orhanizatsiia yurydychnykh naukovykh doslidzhen* [Methodology and Organization of Legal Scientific Research] : pidruchnyk. Kyiv : Yurinkom Inter, 2026. 474 s.
13. Khridochkin A. V., Makushev P. V. *Metodolohiia suchasnoho pravoznavstva* [Methodology of Modern Jurisprudence] : navch. posib. Dnipro : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2017. 368 s.
14. Bobrovnyk S. V. Metodolohichniy instrumentarii doslidzhennia pravovykh katehoriy [Methodological Toolkit for Studying Legal Categories]. *Pravova derzhava*. 2018. Vyp. 29. S. 50–56.
15. Lukianova H. Yu. Metodolohichni osnovy doslidzhennia prava u suchasniy yurydychnii nautsi [Methodological Foundations of Legal Research in Modern Jurisprudence]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Serii yurydychna*. 2011. № 4. S. 33–43.
16. Kopcha V. V. Metodolohiia doslidzhennia pravovoho yavyscha: poniattia, struktura, instrumentarii [Methodology of Studying Legal Phenomena: Concept, Structure, Tools]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2020. № 1. S. 54–58.
17. Kravtsova T. M. Sutnist poniattia metodolohii suchasnoho pravoznavstva [The Essence of the Concept of Methodology of Modern Jurisprudence]. *Naukovi zapysky. Serii: Pravo*. 2019. Vyp. 6. Spetsvypusk. T. 2. S. 136–140.

Дата першого надходження статті до видання: 25.06.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.09.2026

СЕКЦІЯ 2 КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7:004]:340.12

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-3-2>

ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК НОВА ПАРАДИГМА ПРАВ І СВОБОД: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Байрачна Лариса Кімівна,
кандидат філософських наук, доцентка,
доцентка кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
I.k.bayrachna@nlu.edu.ua
orcid.org/0000-0003-3405-4368

***Метою дослідження** є аналіз концепції цифрових прав людини як нового етапу розвитку системи прав і свобод особистості, визначення їх правової природи, змісту та ролі у забезпеченні прав людини в умовах цифрової трансформації суспільства. Для досягнення вказаної мети потрібно вирішити наступні завдання – розкрити поняття та сутність цифрових прав людини як нової категорії сучасної правової науки; – з'ясувати сутність найбільш дискусійного цифрового права – права людини бути забутим (Right to be Forgotten); – дослідити процес трансформації традиційних прав і свобод людини під впливом розвитку цифрових технологій.*

***Методологічну основу** дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів наукового пізнання. Застосування діалектичного методу дало змогу дослідити еволюцію цифрових прав людини в умовах цифрової трансформації суспільства. За допомогою формально-юридичного методу розкрито поняття, ознаки та правову природу цифрових прав людини. Системно-структурний метод використано для визначення місця цифрових прав у системі прав і свобод людини та їх класифікації. Порівняльно-правовий метод дав можливість проаналізувати положення міжнародно-правових актів, законодавства Європейського Союзу та практики Європейського суду з прав людини. Метод узагальнення застосовано для формулювання висновків і визначення перспектив розвитку концепції цифрових прав людини.*

***Результати.** У результаті проведеного дослідження встановлено, що цифрові права людини є закономірним результатом розвитку інформаційного суспільства та цифрової трансформації держави, а їх формування відображає сучасний етап еволюції системи прав і свобод людини. Узагальнення наукових підходів дало змогу визначити цифрові права як комплекс правових можливостей особи, що забезпечують реалізацію, захист і здійснення фундаментальних прав у цифровому середовищі, а також охоплюють права, поява яких безпосередньо зумовлена розвитком цифрових технологій.*

Встановлено, що в сучасній юридичній доктрині сформувався два основні підходи до їх розуміння: як трансформації традиційних прав людини в умовах цифровізації та як самостійної групи прав, що виникла у зв'язку з розвитком цифрових технологій.

Обґрунтовано, що одним із найбільш дискусійних цифрових прав є право бути забутим (Right to be Forgotten), зміст якого полягає у забезпеченні контролю особи над власними персональними даними, цифровою історією та репутацією. Аналіз положень GDPR, практики Суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини засвідчив поступове формування міжнародних стандартів його реалізації.

Доведено, що цифровізація істотно трансформувала механізми реалізації традиційних прав людини, насамперед права на приватність, свободу вираження поглядів, доступ до інформації та захист персональних даних. Практика ЄСПЛ підтверджує еволюційний підхід до тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що забезпечує ефективне поширення її гарантій на цифрові правовідносини та сприяє формуванню сучасних європейських стандартів захисту цифрових прав людини.

***Висновки.** Проведене дослідження засвідчило, що цифровізація суспільних відносин зумовила трансформацію сучасної системи прав людини та формування концепції цифрових прав. Встановлено, що в юридичній доктрині сформувався два основні підходи до їх розуміння: як нової форми реалізації традиційних прав у цифровому середовищі та як самостійної групи прав, обумовленої розвитком цифрових технологій. Обґрунтовано, що зазначені підходи є взаємодоповнювальними. Особливу увагу приділено праву бути забутим, яке забезпечує контроль особи над персональними даними, цифровою історією та репутацією і ґрунтується на балансі між правом на приватність, свободою вираження поглядів і суспільним інтересом. Аналіз практики ЄСПЛ підтвердив еволюційний характер тлумачення Конвенції,*

що забезпечує поширення її гарантій на цифрові правовідносини. Зроблено висновок про необхідність подальшого розв'язу українського законодавства відповідно до європейських стандартів захисту цифрових прав людини.

Ключові слова: цифровізація, цифрові права, цифровий простір, цифрові технології, трансформація традиційних прав і свобод, цифрова ідентичність, суспільний інтерес, права людини.

DIGITAL HUMAN RIGHTS AS A NEW PARADIGM OF RIGHTS AND FREEDOMS: THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS

Bajrachna Larysa Kimivna,

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Constitutional Law of Ukraine

Yaroslav Mudry National Law University

l.k.bayrachna@nlu.edu.ua

orcid.org/0000-0003-3405-4368

The purpose of the study is to analyze the concept of digital human rights as a new stage in the development of the system of individual rights and freedoms, to determine their legal nature, content and role in ensuring human rights in the conditions of the digital transformation of society. To achieve this goal, it is necessary to solve the following tasks – to reveal the concept and essence of digital human rights as a new category of modern legal science; – to clarify the essence of the most debatable digital right – the right to be forgotten (Right to be Forgotten); – to investigate the process of transformation of traditional human rights and freedoms under the influence of the development of digital technologies.

The methodological basis of the study is a complex of general scientific and special legal methods of scientific knowledge. The application of the dialectical method made it possible to investigate the evolution of digital human rights in the conditions of digital transformation of society. The formal legal method revealed the concept, features and legal nature of digital human rights. The system-structural method was used to determine the place of digital rights in the system of human rights and freedoms and their classification. The comparative legal method made it possible to analyze the provisions of international legal acts, the legislation of the European Union and the practice of the European Court of Human Rights. The generalization method was used to formulate conclusions and determine the prospects for the development of the concept of digital human rights.

Results. As a result of the study, it was established that digital human rights are a natural result of the development of the information society and the digital transformation of the state, and their formation reflects the current stage of evolution of the system of human rights and freedoms. The generalization of scientific approaches made it possible to define digital rights as a set of legal opportunities of a person that ensure the implementation, protection and exercise of fundamental rights in the digital environment, and also cover rights whose emergence is directly due to the development of digital technologies.

It was established that two main approaches to their understanding have been formed in modern legal doctrine: as a transformation of traditional human rights in the conditions of digitalization and as an independent group of rights that arose in connection with the development of digital technologies.

It is substantiated that one of the most debatable digital rights is the right to be forgotten, the content of which is to ensure a person's control over his own personal data, digital history and reputation. Analysis of the provisions of the GDPR, the practice of the Court of Justice of the European Union and the European Court of Human Rights has shown the gradual formation of international standards for its implementation. It has been proven that digitalization has significantly transformed the mechanisms for the implementation of traditional human rights, primarily the rights to privacy, freedom of expression, access to information and protection of personal data. The practice of the ECHR confirms the evolutionary approach to the interpretation of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, which ensures the effective extension of its guarantees to digital legal relations and contributes to the formation of modern European standards for the protection of digital human rights.

Conclusions. The study showed that the digitalization of social relations has led to the transformation of the modern system of human rights and the formation of the concept of digital rights. It was established that two main approaches to their understanding have been formed in the legal doctrine: as a new form of implementation of traditional rights in the digital environment and as an independent group of rights, conditioned by the development of digital technologies. It is substantiated that these approaches are complementary. Particular attention is paid to the right to be forgotten, which ensures a person's control over personal data, digital history and reputation and is based on a balance between the right to privacy, freedom of expression and public interest. An analysis of the practice of the ECHR confirmed the evolutionary nature of the interpretation of the Convention, which ensures the extension of its guarantees to digital legal relations. The conclusion is made about the need for further development of Ukrainian legislation in accordance with European standards for the protection of digital human rights.

Keywords: digitalization, digital rights, digital space, digital technologies, transformation of traditional rights and freedoms, digital identity, public interest, human rights.

Вступ. Цифрова трансформація суспільства, стрімкий розвиток інформаційних технологій, штучного інтелекту, великих даних та цифрових платформ зумовили суттєві зміни у способах реалізації людиною своїх прав і свобод. Сучасна людина дедалі більше перебуває у цифровому просторі, де здійснює комунікацію, отримує освіту, працює, користується державними та приватними послугами, здійснює економічну діяльність. У зв'язку з цим виникає необхідність переосмислення традиційної системи прав людини та формування нового напрямку їх правового забезпечення – цифрових прав людини.

Актуальність дослідження цифрових прав зумовлена тим, що цифрове середовище створює не лише нові можливості для розвитку особистості, а й нові загрози: порушення права на приватність, незаконне використання персональних даних, цифрову дискримінацію, втручання алгоритмів у процес прийняття рішень, обмеження доступу до інформації та цифрових ресурсів. У цих умовах особливого значення набуває визначення правової природи цифрових прав, механізмів їх гарантування та захисту.

Особливої уваги ця проблематика набуває в умовах побудови цифрової держави, розвитку електронного врядування та активного впровадження технологій штучного інтелекту. Традиційні юридичні механізми захисту прав людини потребують адаптації до нових реалій, оскільки цифровий простір формує нові форми взаємодії між особою, державою та технологічними компаніями.

Таким чином, дослідження цифрових прав людини як нової парадигми прав і свобод є актуальним напрямом сучасної юридичної науки, оскільки спрямоване на визначення шляхів забезпечення балансу між технологічним розвитком та гарантуванням фундаментальних прав і свобод особистості в цифрову епоху.

Ступінь дослідження. Проблематика правового регулювання цифрових прав людини в Україні перебуває у центрі уваги сучасної правової науки та активно досліджується вітчизняними і зарубіжними науковцями. Особливого масштабу в Європі та світі ці дослідження набули з початком 2010-х років, коли науковці все частіше почали оперувати поняттям «цифрові права», обґрунтовуючи цей вибір тісним зв'язком із цифровим середовищем та цифровими пристроями. Варто відзначити, що інституції Європейського Союзу також активно використовують термін «цифровий». Наприклад, у тексті Європейської декларації цифрових прав та принципів для цифрового десятиліття 2023 р., прикметник «digital» вжито більше ста разів для означення власне прав, навичок, освіти, та інших категорій, так чи інакше пов'язаних із цифровим простором чи явищем цифрової трансформації. (Європейська декларація цифрових прав та принципів для цифрового десятиліття No 32023C0123(01), 2023).

Серед зарубіжних дослідників вагомий внесок у вивчення цифрових прав людини, цифрового конституціоналізму та трансформації правових систем зробили Френсіс Фукуяма, Едоардо Челесте, Джованні Де Грегоріо та інші науковці. З'ясування окремих аспектів цифрових прав відображені в роботах іноземних науковців Б. Кастерза, Л. Панґраціо, Дж. Сефтона-Гріна, Р. Раду, М. Вані, Н. Рао та інших. Їхні праці присвячені аналізу впливу цифрових технологій на конституційні принципи, механізми захисту прав людини, питання цифрової автономії особи, регулювання діяльності технологічних платформ та формування нових моделей правового регулювання цифрового середовища.

В Україні ж наукові розробки розпочалися дещо пізніше (наприкінці 2010-х рр.) та представлені у працях Д. Белова, К. Белякова, І. Захарчука, О. Костенка, Н. Морської, Т. Поповича, Л. Радовецької, Ю. Разметаєва, І. Росовської, Т. Слінько, О. Тихомирова. Варто відзначити, що проведені дослідження були присвячені з'ясуванню правової природи, критеріям класифікації, нормативній основі цифрових прав.

Серед українських учених, які зробили вагомий внесок у дослідження цієї проблематики, варто відзначити Ю. С. Разметаєву, Т. М. Слінько та О. П. Дзєбаня.

Разметаєва Ю. С. досліджує трансформацію прав людини в умовах цифровізації суспільних відносин, звертаючи увагу на зміну традиційних уявлень про зміст і межі фундаментальних прав. Робиться наголос на тому, що цифрове середовище поступово стирає межу між фізичним та віртуальним виміром людської діяльності, унаслідок чого класичні правові підходи потребують переосмислення, а цифрові права набувають статусу важливого елементу сучасної системи прав і свобод людини (Разметаєва, Ю. С., 2020).

Слінько Т. М. у своїх дослідженнях акцентує увагу на конституційно-правових засадах забезпечення прав і свобод людини в умовах розвитку інформаційного суспільства. Науковець розглядає питання адаптації конституційних гарантій до нових суспільних реалій, зокрема проблеми забезпечення права на інформацію, свободи вираження поглядів, доступу до цифрових ресурсів та необхідності удосконалення правових механізмів захисту особи у цифровому просторі (Слінько Т. М., 2024).

Дзєбань О. П. досліджує філософсько-правові та інформаційно-правові аспекти взаємодії людини і технологій, звертаючи увагу на вплив цифровізації на систему соціальних цінностей, інформаційну безпеку та реалізацію прав особистості. У його наукових працях розглядаються проблеми формування інформаційного суспільства, захисту людини в умовах цифрових ризиків, а також необхідність забезпечення балансу між технологічним розвитком, свободою інформації та захистом приватності (Дзєбань О. П., 2021).

Водночас, незважаючи на значний науковий доробок українських і зарубіжних учених, питання комплексного визначення правової природи цифрових прав людини, їх місця у системі фундаментальних прав і свобод, а також ефективних механізмів їх реалізації та захисту залишаються предметом наукової дискусії. Це зумовлює необхідність подальшого дослідження цифрових прав людини як нової парадигми розвитку правового статусу особистості в умовах цифрової трансформації суспільства.

1. Поняття та сутність цифрових прав людини як нової категорії сучасної правової науки

Міжнародні стандарти захисту цифрових прав людини формуються насамперед у межах діяльності Ради Європи та Європейського Союзу. Незважаючи на відсутність окремого міжнародного договору, присвяченого цифровим правам людини, їх нормативну основу становлять положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, спеціальні міжнародні договори у сфері захисту персональних даних, рекомендації Комітету міністрів Ради Європи та практика Європейського суду з прав людини.

Базовим міжнародним актом залишається Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка хоча й була прийнята задовго до виникнення цифрових технологій, завдяки принципу «живого інструменту» (living instrument) забезпечує поширення традиційних гарантій прав людини на цифрове середовище. Саме положення статей 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) та 10 (свобода вираження поглядів) стали основою для формування європейських стандартів захисту приватності, персональних даних, свободи доступу до інформації та інших цифрових прав. (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року).

Важливим етапом розвитку міжнародних стандартів стала Конвенція Ради Європи № 108+ про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (2018). На відміну від Конвенції 1950 року, цей документ безпосередньо регулює питання обробки персональних даних у цифровому середовищі. Конвенція закріплює принципи законності, добросовісності, пропорційності, мінімізації даних, точності інформації та підзвітності суб'єктів, які здійснюють їх обробку. Особливе значення має визнання права особи контролювати використання власних персональних даних незалежно від розвитку цифрових технологій. (Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (Convention 108+)).

Подальший розвиток концепції цифрових прав відображено у Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2014)6 «Посібник з прав людини для користувачів Інтернету». Документ уперше систематизував права людини, що реалізуються в мережі Інтернет,

наголосивши, що особа повинна користуватися однаковим обсягом прав як в офлайн-, так і в онлайн-середовищі. У рекомендації особливу увагу приділено свободі вираження поглядів, доступу до інформації, захисту приватності, персональних даних та ефективним засобам юридичного захисту в цифровому просторі. (Recommendation CM/Rec(2014)6 of the Committee of Ministers to member States on a Guide to Human Rights for Internet Users (adopted by the Committee of Ministers on 16 April 2014)).

Важливим кроком у розвитку європейської цифрової політики стала Рекомендація CM/Rec(2018)2 щодо ролей і відповідальності інтернет-посередників. Документ визначає стандарти діяльності цифрових платформ, пошукових систем, соціальних мереж та інших посередників інформаційного обміну, покладаючи на них обов'язок поважати права людини під час надання цифрових послуг. Рекомендація підкреслює необхідність забезпечення прозорості алгоритмів, недопущення свавільного блокування контенту, захисту персональних даних користувачів та створення ефективних механізмів оскарження рішень цифрових платформ (Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries (adopted on 7 March 2018)). *Council of Europe.*)

Отже, аналіз міжнародно-правових актів Ради Європи свідчить, що сучасна концепція цифрових прав людини формується шляхом еволюційного розвитку традиційних прав і свобод. Міжнародні стандарти дедалі більше орієнтовані на забезпечення цифрової автономії особи, захист персональних даних, свободи інформації та безпечного використання цифрових технологій, що створює нормативну основу для подальшого розвитку національного законодавства у сфері цифрових прав людини.

Водночас міжнародно-правові стандарти не вичерпують усіх аспектів досліджуваної проблематики. Їх подальший розвиток і доктринальне осмислення знайшли відображення у працях українських науковців, які досліджують цифровізацію правовідносин, трансформацію інформаційних прав і свобод, цифрову приватність, захист персональних даних та особливості реалізації прав людини у цифровому середовищі. Серед таких дослідників варто виокремити Ю. С. Разметаєву, Т. М. Слінько, О. П. Дзьобаня, О. В. Петришину, О. С. Гиляку, М. Г. Хаустову, О. С. Сосніна, А. Р. Лабика та інших, праці яких суттєво розширили теоретичні засади сучасної концепції цифрових прав людини.

Петришин О. В. та Гиляка О. С. розглядають цифрові права як результат трансформації системи прав людини під впливом цифровізації суспільних відносин. Вони не дають вузького формального визначення цифрових прав як окремої групи прав, а розкривають їх через процес еволюції та адаптації

фундаментальних прав людини до умов цифрового середовища. Вони зазначають, що розвиток цифрових технологій став чинником формування нової категорії прав людини – цифрових прав. Науковці виходять із того, що цифрові права не виникають ізольовано від традиційної системи прав і свобод, а є результатом їх трансформації під впливом цифрової революції. У цифрову епоху класичні права людини набувають нового змісту, доповнюються новими аспектами та поширюються на сферу цифрових відносин. Цифрові права охоплюють правові можливості особи, пов'язані із використанням цифрових технологій, доступом до цифрових ресурсів, захистом персональних даних, забезпеченням приватності, а також гарантуванням безпеки людини у цифровому просторі.

На думку авторів, особливістю цифрових прав є їх динамічний характер: вони перебувають у процесі формування та розширення відповідно до розвитку технологій і нових суспільних потреб. До таких прав дослідники відносять, зокрема, право бути забутим, право на анонімність, право на захист персональних даних, право на цифрову освіту та доступ до цифрових знань, а також права, пов'язані із використанням цифрових активів та захистом інформації (Петришин О. В., Гиляка О. С., 2021).

Соснін О. розглядає цифровізацію не лише як технологічний процес, а як комплексне суспільне явище, яке змінює характер взаємодії людини, держави та суспільства. Безпосередньо поняття «цифрові права» у вузькому розумінні автор не визначає, однак його позиція дозволяє розкрити їх через призму впливу цифровізації на правовий статус особи та необхідність формування нових механізмів правового захисту.

Це нова реальність суспільного розвитку, яка суттєво змінює умови реалізації прав і свобод людини. На думку дослідника, цифрові технології перестають бути лише інструментом обробки інформації та перетворюються на фундаментальний фактор організації суспільних процесів, що впливає на політичну, економічну, соціальну та правову сфери. У таких умовах виникає необхідність переосмислення традиційних підходів до забезпечення прав людини та формування нових правових гарантій у цифровому середовищі.

У контексті підходу Сосніна О. цифрові права людини можна розглядати як систему правових можливостей особи, що забезпечують її повноцінну участь у цифровому суспільстві, доступ до інформаційних ресурсів, захист інформаційної автономії, безпеку персональних даних та можливість контролювати процеси використання інформації про себе. Дослідник звертає увагу, що цифровізація створює не лише нові можливості для розвитку особистості, а й нові ризики – інформаційну залежність, загрози приватності, маніпулювання інформацією та посилення контролю за особою. Саме тому цифрові права мають розглядатися як важливий елемент сучасної системи прав

і свобод людини. Соснін більше розкриває соціально-філософський та інформаційний вимір цифровізації як середовища виникнення нових правових потреб (Соснін О., 2020).

2. Поняття та сутність цифрових прав людини як нової категорії сучасної правової науки на наш погляд пов'язано з **правом бути забутим (Right to be Forgotten)** і є одним із найбільш дискусійних цифрових прав людини, яке сформувалося під впливом стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та безпрецедентного накопичення персональних даних у цифровому середовищі. На відміну від традиційного права на приватність, яке спрямоване на захист особистого життя від неправомірного втручання, право бути забутим надає особі можливість контролювати подальше існування інформації про себе у цифровому просторі, вимагати її видалення або припинення поширення за відсутності законних підстав для її подальшої обробки.

Концепція права бути забутим ґрунтується на ідеї інформаційного самовизначення особи та забезпечення контролю над власною цифровою ідентичністю. У сучасних умовах інформація, розміщена в мережі Інтернет, практично не має часових меж існування, а пошукові системи здатні забезпечувати її миттєвий доступ навіть через багато років після оприлюднення. Це створює ситуацію, коли відомості, що втратили суспільне значення або більше не відповідають актуальному становищу особи, продовжують впливати на її репутацію, професійну діяльність, приватне життя та реалізацію інших прав.

Нормативного закріплення право бути забутим набуло насамперед у праві Європейського Союзу. Так, стаття 17 Загального регламенту про захист даних (General Data Protection Regulation, GDPR) закріплює «право на стирання» (right to erasure), відповідно до якого суб'єкт персональних даних має право вимагати від контролера без невинуваданої затримки видалити персональні дані у випадках, коли вони більше не є необхідними для цілей, для яких були зібрані, особа відкликала згоду на їх обробку, обробка здійснюється незаконно або дані підлягають видаленню відповідно до вимог законодавства (Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту і Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і про вільний рух таких даних та про скасування Директиви 95/46/ЄС).

Формування сучасного змісту права бути забутим значною мірою пов'язане з рішенням Суду Європейського Союзу у справі Google Spain SL, Google Inc. v. Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González (C-131/12, 2014). Суд визнав, що оператори пошукових систем за певних умов зобов'язані вилучати із результатів пошуку посилання на інформацію про особу, якщо вона є неточною, неактуальною, надмірною або втратила суспільний інтерес. При цьому йдеться не про видалення інформації з першоджерела, а про припинення її індексації

пошуковими системами, що значно ускладнює доступ до відповідних відомостей (Google Spain SL, Google Inc. v. Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González : Judgment of the Court (Grand Chamber) of 13 May 2014).

Практика Європейського суду з прав людини також поступово формує підходи до цього права через тлумачення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, у справі *M.L. and W.W. v. Germany* (2018) Суд наголосив на необхідності забезпечення справедливого балансу між правом особи на повагу до приватного життя та правом суспільства на доступ до інформації. ЄСПЛ зазначив, що тривале збереження у відкритому доступі інформації про кримінальне минуле особи може негативно впливати на її ресоціалізацію, однак питання її видалення повинно вирішуватися з урахуванням суспільного інтересу, ролі особи у суспільному житті та актуальності відповідної інформації. (Справа «*M.L. and W.W. v. Germany*»: рішення Європейського суду з прав людини від 28 червня 2018)

Особливим проявом права бути забутим у цифрову епоху є *право на цифрову смерть* (*digital death*), яке передбачає можливість припинення існування цифрової особистості після смерті людини або видалення її цифрового сліду за життя. Сьогодні великі цифрові корпорації, зокрема Google, Meta та Apple, впровадили механізми керування цифровою спадщиною, що дозволяють користувачам заздалегідь визначити порядок видалення або передачі своїх облікових записів після смерті. Такі механізми є проявом розвитку приватної практики забезпечення цифрової автономії особи.

Отже, право бути забутим слід розглядати як самостійне цифрове право людини, що забезпечує контроль особи над власною цифровою історією та цифровою репутацією. Його зміст виходить за межі традиційного права на приватність і відображає нову модель взаємодії людини з інформаційним середовищем, у якій особа набуває можливості самостійно визначати межі існування своїх персональних даних у цифровому просторі. Саме тому право бути забутим дедалі частіше розглядається як невід'ємний елемент сучасної концепції цифрових прав людини та важлива гарантія інформаційного самовизначення особистості.

На наш погляд позиція зазначених науковців розкриває один із базових підходів до поняття цифрових прав, оскільки вона поєднує конституційно-правовий підхід (права і свободи людини) та соціально-філософський, інформаційно-правовий підхід (цифрове середовище як нова соціальна сфера реалізації прав).

3. Процес трансформації традиційних прав і свобод людини під впливом розвитку цифрових технологій

Хаустова М. Г. у своїх працях не формулює цифрові права як повністю автономну групу прав людини з усталеним переліком, а розглядає їх у контексті трансформації прав

людини в умовах цифровізації та формування інформаційного суспільства. Розглядає цифрові права людини як новий напрям розвитку правової системи, що формується під впливом цифрової трансформації суспільства. На думку дослідниці, цифровізація змінює не лише технологічні способи взаємодії між особою, державою та суспільством, а й трансформує механізми реалізації та захисту фундаментальних прав і свобод людини. У цифрову епоху традиційні права людини набувають нового змісту, оскільки їх реалізація дедалі більше залежить від доступу до цифрових технологій, інформаційних ресурсів та безпечного цифрового середовища.

У цьому контексті цифрові права можна розглядати як сукупність правових можливостей особи, що забезпечують її участь у цифровому просторі, захист приватності, персональних даних, інформаційну безпеку та рівний доступ до цифрових благ. Хаустова М. Г. наголошує, що розвиток цифрових технологій створює не лише нові можливості для реалізації прав людини, а й нові ризики, пов'язані із втручанням у приватне життя, поширенням персональних даних, цифровою нерівністю та необхідністю правового регулювання нових суспільних відносин (Хаустова М. Г. ,2022).

Цікавим та ґрунтовним. на наш погляд, є дослідження Лабик А. Р. що обґрунтовує підхід, відповідно до якого цифрові права можуть розглядатися як особливий різновид прав людини, що формується під впливом цифрової трансформації суспільства. Авторка виходить із того, що цифрове середовище створює якісно нові умови існування людини, у яких традиційні права потребують переосмислення та доповнення новими правовими можливостями. Для аргументації теорії особливих цифрових прав людини позицію Лабик А. Р. можна розкрити через такі положення: – цифрові права мають особливий об'єкт правового регулювання. Одним із аргументів на користь самостійності цифрових прав є наявність специфічного середовища їх реалізації – цифрового простору. На відміну від традиційних прав, які реалізуються переважно у фізичному соціальному середовищі, цифрові права пов'язані із відносинами, що виникають у мережі Інтернет, під час використання цифрових платформ, інформаційних систем, алгоритмічних технологій та штучного інтелекту.

У цьому аспекті цифрові права спрямовані не лише на захист уже існуючих можливостей людини, а й на регулювання нових форм взаємодії особи з технологічними системами

– цифрові права мають специфічний зміст, який не повністю охоплюється традиційними правами. Лабик А. Р. звертає увагу на те, що цифровізація породжує нові правові потреби, які не можуть бути повністю пояснені лише через класичні категорії прав людини. Наприклад, право на захист персональних даних, право на цифрову ідентичність, право на пояснення алгоритмічних рішень або право на контроль за використанням цифрового профілю

особи мають власний зміст і механізми реалізації. Саме поява таких специфічних правових можливостей свідчить про формування окремої групи цифрових прав (Лабик, А., 2025.)

— цифрові права характеризуються новими загрозами та спеціальними механізмами захисту. Особливість цифрових прав полягає у тому, що вони виникають як відповідь на нові ризики цифрової епохи: — неконтрольоване збирання та використання персональних даних; — алгоритмічне прийняття рішень без участі людини; — цифрове спостереження; — маніпулювання інформацією; — кіберзагрози; — цифрова нерівність. Тому захист цифрових прав потребує спеціальних юридичних інструментів, які не завжди можуть бути забезпечені традиційними механізмами гарантування прав людини

— цифрові права мають динамічний характер. Важливою ознакою цифрових прав є їх постійний розвиток. На відміну від усталеного каталогу класичних прав людини, цифрові права перебувають у процесі формування залежно від появи нових технологій та суспільних викликів. Наприклад, розвиток штучного інтелекту актуалізував питання права людини на пояснення автоматизованих рішень, права на алгоритмічну прозорість та недопущення дискримінації через цифрові системи

— цифрові права можуть розглядатися як новий етап еволюції прав людини. Аргументом на користь теорії особливих цифрових прав є те, що вони відображають не просто зміну способу реалізації традиційних прав, а появу нових сфер правового буття людини. Цифрове середовище стало окремим простором соціальної активності, а отже потребує відповідного правового статусу особи.

Отже, підхід Лабик А. Р. дозволяє обґрунтувати концепцію цифрових прав людини як особливої групи прав, що характеризуються специфічним об'єктом реалізації, особливим змістом, новими механізмами гарантування та динамічним характером розвитку. Цифрові права не заперечують традиційну систему прав і свобод людини, а доповнюють її, відображаючи нові форми існування особистості у цифровому суспільстві. (Лабик А. Р., 2025).

Таким чином, у науковому підході дослідників цифрові права постають як результат еволюції системи прав людини в умовах цифрової трансформації, що потребує оновлення правових механізмів їх гарантування та захисту.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що цифровізація суспільних відносин зумовила якісну трансформацію сучасної системи прав людини та стала передумовою формування нової категорії правової науки — цифрових прав людини. Їх виникнення обумовлене не лише появою нових інформаційно-комунікаційних технологій, а й необхідністю забезпечення ефективного захисту особи у цифровому середовищі, де традиційні механізми гарантування прав і свобод не завжди є достатніми. Цифрові права людини доцільно розглядати як комплекс правових можливостей особи, спрямованих на забезпечення

її свободи, приватності, безпеки, автономії та інформаційного самовизначення під час використання цифрових технологій.

Встановлено, що в сучасній юридичній науці сформувалися два основні підходи до розуміння цифрових прав людини. Відповідно до першого підходу цифрові права є новою формою реалізації вже існуючих фундаментальних прав і свобод у цифровому середовищі. Другий підхід обґрунтовує існування самостійної групи цифрових прав, виникнення яких стало наслідком розвитку цифрових технологій і які не можуть бути повністю охоплені традиційною системою прав людини. Аналіз сучасної доктрини та міжнародної практики свідчить, що обидві концепції є взаємодоповнювальними, оскільки цифровізація одночасно трансформує зміст класичних прав і породжує нові правові інститути.

Особливу увагу приділено одному з найбільш дискусійних цифрових прав — праву бути забутим (Right to be Forgotten). Обґрунтовано, що його зміст виходить за межі традиційних права на приватність і полягає у забезпеченні контролю особи над власною цифровою історією, персональними даними та цифровою репутацією. Право бути забутим спрямоване на досягнення справедливого балансу між правом людини на повагу до приватного життя, свободою вираження поглядів та суспільним інтересом в отриманні інформації. Його нормативне закріплення у статті 17 Загального регламенту ЄС про захист даних (GDPR), практика Суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини свідчать про поступове формування міжнародних стандартів захисту цифрової особистості.

Доведено, що розвиток цифрових технологій істотно трансформував механізми реалізації традиційних прав і свобод людини. Право на приватність, свободу вираження поглядів, доступ до інформації, освіту, недискримінацію та ефективний судовий захист набули нового змісту в цифровому середовищі. Водночас практика Європейського суду з прав людини демонструє еволюційний підхід до тлумачення положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що дозволяє поширювати її гарантії на новітні цифрові відносини без внесення змін до тексту Конвенції.

Отже, цифрові права людини є закономірним результатом розвитку інформаційного суспільства та становлення цифрової держави. Подальше вдосконалення національного законодавства України має здійснюватися з урахуванням європейських стандартів захисту прав людини, практики Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу, що сприятиме формуванню людиноцентричної моделі правового регулювання цифрового середовища, заснованої на принципах верховенства права, поваги до людської гідності, цифрової автономії та інформаційного самовизначення особи.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Європейська декларація цифрових прав та принципів для цифрового десятиліття No 32023C0123(01), 2023. European Union. EURLex[онлайн]. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:JOC_2023_023_R_0001 (дата звернення: 22.07.2026).

2. Разметаєва, Ю. С., Цифрові права людини та проблеми екстратериторіальності в їх захисті. Право та державне управління, 2020. 4 [онлайн], С. 18-23. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2020/4.pdf (дата звернення: 22.07.2026).

3. Слінько Т. М., Нестеренко О. В. Запит на інформацію (інформаційний запит) // Велика українська юридична енциклопедія. Т. 4. Харків : Право, 2024. С. 257–261.

4. Дзюбань О. П. Цифрова людина як філософська проблема // *Інформація і право*. 2021. № 2(37).

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Council of Europe*. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr (дата звернення: 22.07.2026).

6. Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (Convention 108+) : Council of Europe Treaty Series No. 223. Strasbourg, 10 October 2018. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/en/web/data-protection/convention108-and-protocol> (дата звернення: 22.07.2026).

7. Recommendation CM/Rec(2014)6 of the Committee of Ministers to member States on a Guide to Human Rights for Internet Users (adopted by the Committee of Ministers on 16 April 2014). *Council of Europe*. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c69fb (дата звернення: 22.07.2026).

8. Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries (adopted on 7 March 2018). *Council of Europe*. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680790e14 (дата звернення: 22.07.2026).

9. Петришин О. В., Гиляка О. С. Права людини в цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. Вісник Національної академії правових наук України. 2021. Т. 28. № 1. С. 15–23. DOI: 10.37635/jnalsu.28(1).2021.15-23.)

10. Соснін О. Цифровізація як нова реальність України. LexInform. 18.01.2020. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tsyfrovizatsiya-yak-nova-realnist-ukrayiny/> (дата звернення: 22.07.2026).

11. Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту і Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і про вільний рух таких даних та про скасування Директиви 95/46/ЄС (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 1–88. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> (дата звернення: 22.07.2026).

12. Google Spain SL, Google Inc. v. Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González : Judgment of the Court (Grand Chamber) of 13 May 2014, Case C-131/12. Court of Justice of the European Union. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-131/12> (дата звернення: 22.07.2026).

13. Справа «M.L. and W.W. v. Germany» (заяви № 60798/10 та № 65599/10) : рішення Європейського суду з прав людини від 28 червня 2018 р. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183947> (дата звернення: 22.07.2026).

14. Хаустова М. Г. Державна політика в сфері прав людини в епоху цифрових трансформацій. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія:

Право. 2022. Вип. 69. С. 328–333. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.69.55.

15. Хаустова М. Г. Поняття цифровізації: національні та міжнародні підходи. Право та інновації. 2022. № 2 (38). С. 7–18. DOI: 10.37772/2518-1718-2022-2(38)-1

16. Лабик, А.Р. Цифровий розрив як виклик для реалізації цифрових прав людини. В: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Молодіжна наука заради миру та розвитку : зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 28-29 листопада 2025 року. Чернівці: ЧНУ [онлайн], С.417-421. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/13352> (дата звернення: 22.07.2026).

17. Лабик А. Р. *Міжнародне право прав людини в умовах цифровізації: аналіз ключових понять*. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 6. С. 429–433. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.3.65. URL: <https://visnyk.mu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/584/580> (дата звернення: 22.07.2026).

REFERENCES:

1. European Union. (2023). *European Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade* No. 32023C0123(01). EUR-Lex. Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:JOC_2023_023_R_0001 (accessed: 22 July 2026).

2. Razmistaieva, Yu. S. (2020). Tsyfrovi prava liudyny ta problemy ekstraterytorialnosti v yikh zakhysti [Digital human rights and the problems of extraterritoriality in their protection]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, 4, 18–23. Available at: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2020/4.pdf (accessed: 22 July 2026).

3. Slinko, T. M., & Nesterenko, O. V. (2024). Zapyt na informatsiiu (informatsiinyi zapyt) [Request for information (information request)]. In *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia* (Vol. 4, pp. 257–261). Kharkiv: Pravo.

4. Dzoban, O. P. (2021). Tsyfrova liudyna yak filosofska problema [Digital human as a philosophical problem]. *Informatsiia i pravo*, 2(37).

5. Council of Europe. (1950). *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*. Available at: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr (accessed: 22 July 2026).

6. Council of Europe. (2018). *Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (Convention 108+)*. Council of Europe Treaty Series No. 223. Strasbourg, 10 October 2018. Available at: <https://www.coe.int/en/web/data-protection/convention108-and-protocol> (accessed: 22 July 2026).

7. Council of Europe. (2014). *Recommendation CM/Rec(2014)6 of the Committee of Ministers to member States on a Guide to Human Rights for Internet Users* (adopted 16 April 2014). Available at: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c69fb (accessed: 22 July 2026).

8. Council of Europe. (2018). *Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries* (adopted 7 March 2018). Available at: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680790e14 (accessed: 22 July 2026).

9. Petryshyn, O. V., & Hyliaka, O. S. (2021). Prava liudyny v tsyfrovu epokhu: vyklyky, zahrozy ta perspektyvy [Human rights in the digital age: Challenges, threats and prospects]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 28(1), 15–23. [https://doi.org/10.37635/jnalsu.28\(1\).2021.15-23](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(1).2021.15-23)

10. Sosnin, O. (2020). Tsyfrovizatsiia yak nova realnist Ukrainy [Digitalization as a new reality of Ukraine]. Lex-

Inform. Available at: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tsyfrovizatsiya-yak-nova-realnist-ukrayiny/> (accessed: 22 July 2026).

11. European Parliament and the Council of the European Union. (2016). Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union, L119, 1–88. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> (accessed: 22 July 2026).

12. Court of Justice of the European Union. (2014). Google Spain SL, Google Inc. v. Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González, Case C-131/12, Judgment of the Grand Chamber of 13 May 2014. Available at: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-131/12> (accessed: 22 July 2026).

13. European Court of Human Rights. (2018). M.L. and W.W. v. Germany, Applications Nos. 60798/10 and 65599/10, Judgment of 28 June 2018. HUDOC. Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183947> (accessed: 22 July 2026).

14. Khaustova, M. H. (2022). Derzhavna polityka v sferi prav liudyny v epokhu tsyfrovyykh transformatsii [State policy in the field of human rights in the era of digital transformations]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho uni-

versytetu. Seriya: Pravo, 69, 328–333. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.55>

15. Khaustova, M. H. (2022). Poniattia tsyfrovizatsii: natsionalni ta mizhnarodni pidkhody [The concept of digitalization: National and international approaches]. Pravo ta innovatsii, 2(38), 7–18. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-2\(38\)-1](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-2(38)-1)

16. Labyk, A. R. (2025). Tsyfrovyy rozryv yak vyklyk dlia realizatsii tsyfrovyykh prav liudyny [Digital divide as a challenge to the implementation of digital human rights]. In: Molodizhna nauka zarady myru ta rozvytku: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Chernivtsi, 28–29 November 2025) (pp. 417–421). Chernivtsi: Yurii Fedkovych Chernivtsi National University. Available at: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/13352> (accessed: 22 July 2026).

17. Labyk, A. R. (2025). Mizhnarodne pravo prav liudyny v umovakh tsyfrovizatsii: analiz kliuchovykh poniat [International human rights law in the context of digitalization: Analysis of key concepts]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo, 6, 429–433. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.65> Available at: <https://visnyk.mu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/584/580> (accessed: 22 July 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 17.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.09.2026

СЕКЦІЯ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.91/.95:342.7-058.57-057.36(477):004.77
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-3-3>

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

Кирдан Богдан Васильович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ
realaudiliker@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9284-9930

Метою статті є комплексне теоретико-правове осмислення права ветеранів та ветеранок війни на доступ до правосуддя крізь призму концепції безбар'єрності, а також з'ясування потенціалу електронного судочинства як інструменту усунення фізичних, цифрових, інформаційних та комунікаційних перешкод у реалізації цього права в умовах воєнного стану й повоєнного відновлення України, коли чисельність ветеранів стрімко зростає, а традиційна модель судочинства виявляє неспроможність урахувати їхні специфічні потреби.

Методи. Методологічну основу дослідження склали діалектичний метод, що дав змогу простежити розвиток безбар'єрності від фізичної доступності до цифрової та процесуальної, формально-юридичний метод (для тлумачення процесуальних норм), системно-структурний аналіз (для виокремлення складових безбар'єрності у сфері правосуддя), порівняльно-правовий метод (для співвіднесення національних та міжнародних стандартів доступу до правосуддя), а також герменевтичний підхід до інтерпретації практики Європейського суду з прав людини.

Результати. Обґрунтовано, що безбар'єрний доступ ветеранів до правосуддя становить самостійний прояв принципу верховенства права та похідну гарантію права на справедливий суд, який не зводиться до формальної можливості звернення до суду. Доведено, що підсистеми «Електронний кабінет», «Електронний суд» і відеоконференц'язок забезпечують не лише процесуальну економію, а й виконують правозабезпечувальну функцію розумного пристосування процедури до потреб особи з інвалідністю внаслідок війни. Установлено, що процесуальну економію не слід ототожнювати з безбар'єрністю. Виявлено, що чинне регулювання участі у відеоконференції поза межами суду, попри оновлення 2024 року, зберігає бар'єри для свідків та інших учасників, а цифрова нерівність здатна трансформувати технологічну перевагу на нову перешкоду.

Висновки. Сформульовано висновок про необхідність нормативного закріплення безбар'єрності як засади цивільного судочинства у статті 2 ЦПК України, запровадження процесуальних запобіжників ретравматизації ветеранів та доповнення ст. 212 ЦПК України обов'язком суду враховувати індивідуальні потреби учасника, зумовлені станом здоров'я. Аргументовано, що принцип процесуальної пропорційності є методологічним ключем до врівноваження вимоги безбар'єрності та засади рівності сторін. Запропоновано напрями вдосконалення законодавства, зокрема унормування вимог цифрової доступності електронних сервісів.

Ключові слова: безбар'єрність, ветерани війни, цивільне судочинство, електронний суд, відеоконференц'язок, розумне пристосування, цифрова нерівність, ретравматизація, верховенство права.

THE RIGHT OF WAR VETERANS TO ACCESS TO JUSTICE IN THE CONTEXT OF FORMING A BARRIER-FREE ENVIRONMENT IN UKRAINE

Kyrdan Bohdan Vasylovych,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Civil Law and Procedure
National Academy of Internal Affairs
realaudiliker@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9284-9930

***The purpose** of the article is a comprehensive theoretical and legal understanding of the right of war veterans (women and men) to access justice through the prism of the concept of barrier-free accessibility, as well as clarifying the potential of electronic justice as a tool for eliminating physical, digital, informational and communicative obstacles to the realisation of this right under martial law and the post-war recovery of Ukraine, when the number of veterans is rapidly growing and the traditional model of court proceedings proves unable to take their specific needs into account.*

***Methods.** The methodological basis of the study comprises the dialectical method, which made it possible to trace the development of barrier-free accessibility from physical to digital and procedural, the formal-legal method (for interpreting procedural rules), systemic-structural analysis (for distinguishing the components of barrier-free accessibility in the field of justice), the comparative-legal method (for correlating national and international standards of access to justice), and a hermeneutic approach to interpreting the case-law of the European Court of Human Rights.*

***Results.** It is substantiated that barrier-free access to justice for veterans constitutes an independent manifestation of the rule of law principle and a derivative guarantee of the right to a fair trial, which is not limited to the formal possibility of applying to a court. It is demonstrated that the subsystems Electronic Cabinet, Electronic Court, and videoconferencing facilities ensure not only procedural economy but also perform a rights-guaranteeing function by providing reasonable accommodation of judicial procedures to the needs of persons with war-related disabilities.*

It is established that procedural economy should not be equated with barrier-free accessibility. The study reveals that the current regulation governing participation in court hearings via videoconference outside court premises, despite the amendments introduced in 2024, continues to preserve barriers for witnesses and other participants, while digital inequality may transform technological advantages into a new form of obstacle to effective access to justice.

***Conclusions.** The author concludes that it is necessary to enshrine barrier-free accessibility as a principle of civil procedure in Article 2 of the Civil Procedure Code of Ukraine, to introduce procedural safeguards against the re-traumatisation of veterans, and to supplement Article 212 of this Code with the court's duty to take into account the individual needs of a participant caused by their state of health. It is argued that the principle of procedural proportionality is the methodological key to balancing the requirement of barrier-free accessibility and the principle of equality of the parties. Directions for improving legislation are proposed, in particular the standardisation of digital accessibility requirements for electronic services.*

***Keywords:** barrier-free accessibility, war veterans, civil procedure, electronic court, videoconferencing, reasonable accommodation, digital divide, re-traumatisation, rule of law.*

Вступ. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України спричинила не лише гуманітарну катастрофу, а й кардинальну зміну соціальної структури українського суспільства, у якому стрімко зростає чисельність ветеранів та ветеранок війни. За прогнозними оцінками, протягом найближчих років статус учасника бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни чи члена сім'ї загиблого Захисника поширюватиметься на мільйони громадян, що об'єктивно перетворює питання їхньої повноцінної участі у правових відносинах, зокрема в судовому процесі, на одне з пріоритетних завдань державної політики. Реалізація права на судовий захист, гарантованого ст. 55 Конституції України, набуває для цієї категорії осіб специфічного виміру, оскільки наслідки участі у бойових діях, зокрема набуті поранення, ампутації, контузії, посттравматичний стресовий розлад, формують сукупність перешкод фізичного,

психологічного, цифрового та комунікаційного характеру, які традиційна модель судочинства тривалий час залишала поза увагою.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що формування безбар'єрного середовища, проголошене Національною стратегією із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, дотепер розглядалося переважно у площині фізичної доступності, тоді як доступність правосуддя для ветеранів отримала самостійне нормативне опрацювання лише нещодавно – із схваленням Радою суддів України 22 травня 2026 року Методичних рекомендацій щодо забезпечення безбар'єрності, інклюзивності та належної правової допомоги ветеранам і ветеранкам під час здійснення правосуддя (рішення Ради суддів України від 22.05.2026 № 13). Поява цього документа засвідчила, що судова система визнала необхідність системного підходу до подолання бар'єрів. Водночас він

виявив і певну проблему – недостатній рівень наукового опрацювання того, як саме концепція безбар'єрності співвідноситься з традиційними інститутами цивільного процесуального права.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі вперше здійснено спробу інтегрувати концепцію безбар'єрності у понятійний апарат цивільного процесуального права та обґрунтувати, що електронне судочинство виконує стосовно ветеранів не суто технічну, а правозабезпечувальну функцію розумного пристосування процедури. На відміну від наявних публікацій, де електронний суд аналізується переважно кризь призму процесуальної економії та протидії корупції, у статті доводиться, що цифрові інструменти судочинства слід оцінювати також за критерієм їхньої спроможності усувати або, навпаки, відтворювати бар'єри для вразливих категорій учасників.

1. Теоретико-правові засади безбар'єрного доступу до правосуддя

Поняття безбар'єрності в українському правопорядку набуло нормативного оформлення відносно нещодавно. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2025 р. № 294-р) визначає безбар'єрність як загальний підхід до формування та реалізації державної політики, спрямований на забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності, та виокремлює шість її напрямів – фізичну, інформаційну, цифрову, суспільну та громадянську, освітню та економічну. Важливо, що правосуддя як окрема сфера в цьому переліку прямо не згадується, що породжує доктринальну потребу з'ясувати, у якому співвідношенні перебувають безбар'єрність та доступ до суду. Видається обґрунтованим розглядати доступність правосуддя як комплексний феномен, що інтегрує одразу кілька вимірів безбар'єрності: фізичну доступність приміщень судів, цифрову доступність електронних сервісів, інформаційну доступність процесуальної інформації та суспільну безбар'єрність як подолання стереотипного ставлення до ветеранів.

Принцип доступу до правосуддя належить до фундаментальних засад правової держави і традиційно розглядається у вітчизняній доктрині як можливість кожної заінтересованої особи безперешкодно звернутися до суду за захистом порушеного, невизнаного або оспорюваного права. Водночас формальна наявність права на звернення, закріпленого у ст. 4 ЦПК України, сама по собі не гарантує його реального здійснення особою, яка через стан здоров'я об'єктивно позбавлена можливості фізично прибути до суду, ознайомитися з паперовими матеріалами справи чи сприйняти усну інформацію в судовому засіданні. Тому концепція безбар'єрності збагачує усталене

розуміння доступу до правосуддя, зміщуючи акцент із негативного обов'язку держави не перешкоджати зверненню до суду на позитивний обов'язок створювати умови для фактичної, а не лише юридичної доступності судової процедури.

Міжнародні стандарти доступу до правосуддя формують той нормативний орієнтир, з огляду на який слід оцінювати національне регулювання. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, гарантуючи право на справедливий суд, у тлумаченні Європейського суду з прав людини охоплює і право на доступ до суду, яке не є абсолютним, проте будь-які його обмеження не повинні звужувати доступ особи в такий спосіб або такою мірою, щоб порушувалася сама сутність цього права. Принципова позиція Європейського суду, висловлена ще у справі «Airey проти Ірландії», полягає в тому, що Конвенція покликана гарантувати не тільки теоретичні, а й практичні та ефективні права, а отже, держава за певних обставин зобов'язана вживати позитивних заходів для забезпечення реальної можливості особи скористатися судовим захистом. Стосовно ветеранів з інвалідністю цей висновок набуває особливого значення, оскільки відсутність розумного пристосування процедури може фактично нівелювати їхнє право на доступ до суду.

Окреме методологічне навантаження несе категорія розумного пристосування (reasonable accommodation), запозичена національним правопорядком із Конвенції про права осіб з інвалідністю 2006 року, згідно зі ст. 2 якої розумне пристосування означає внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і коректив, що не стають надмірним тягарем, для забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини та основоположних свобод. Перенесення цієї категорії у площину судочинства означає, що суд має не механічно застосовувати уніфіковану процедуру, а адаптувати окремі її елементи – спосіб участі у засіданні, форму подання процесуальних документів, режим комунікації – до індивідуальних потреб ветерана, не надаючи при цьому жодній зі сторін необґрунтованих переваг. Саме на цьому балансі ґрунтуються методичні рекомендації Ради суддів України, які прямо застерігають, що забезпечення безбар'єрності не встановлює особливого процесуального статусу ветерана і не змінює правил судочинства.

Інклюзивність як ширша світоглядна засада доповнює концепцію розумного пристосування, переносячи увагу з усунення окремих перешкод на проектування самої процедури в такий спосіб, щоб вона початково враховувала різноманітні потреби учасників. Якщо розумне пристосування є реакцією на індивідуальну ситуацію конкретної особи, то інклюзивний дизайн правосуддя передбачає завчасне усунення типових бар'єрів на рівні нормативного регулювання та організації

роботи судів. Відмежування цих понять має не лише теоретичне, а й практичне значення, адже визначає, які заходи мають здійснюватися судом за заявою учасника, а які – запроваджуватися законодавцем як загальне правило, що діє незалежно від звернення заінтересованої особи.

2. Електронне судочинство як засіб подолання бар'єрів

Запровадження в Україні Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС) становить інституційне підґрунтя електронного судочинства і водночас найпотужніший наявний інструмент забезпечення безбар'єрного доступу до правосуддя. Відповідно до ст. 14 ЦПК України та ст. 15 Закону України «Про судову систему і статус судів», ЄСІТС забезпечує обмін документами в електронній формі між судом та учасниками процесу, фіксування судового процесу і участь учасників у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Порядком функціонування окремих підсистем системи визначається Положенням про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затвердженим рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21 (зі змінами). Аналіз чинного регулювання дає підстави стверджувати, що законодавець заклав у конструкцію ЄСІТС достатній потенціал для дистанційної реалізації процесуальних прав, однак ступінь розкриття цього потенціалу стосовно ветеранів значною мірою залежить від правозастосовної практики та технічної спроможності судів.

Одна із підсистем «Електронний кабінет» виконує функцію персонального захищеного вебсервісу, через який особа, що пройшла електронну ідентифікацію, отримує доступ до сервісів ЄСІТС, зокрема можливість надсилати та отримувати процесуальні документи. Для ветерана з обмеженою мобільністю електронний кабінет усуває чи не найвідчутніший фізичний бар'єр – потребу особисто прибувати до канцелярії суду для подання позовної заяви, ознайомлення з ухвалами чи отримання судових рішень. Із набуттям чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремих підсистем (модулів), що забезпечує обмін документами» від 29 червня 2023 року № 3200-ІХ, який запровадив обов'язкову реєстрацію та використання електронних кабінетів для визначених категорій осіб, відбулося суттєве розширення сфери електронної взаємодії, що опосередковано посилює і доступність правосуддя для пересічних учасників, які реєструють кабінети добровільно.

Підсистема «Електронний суд» забезпечує можливість формування й надсилання процесуальних документів, обмін ними між учасниками справи, а також автоматичне отримання

сторонами документів, унесених до автоматизованої системи. Завдяки цій підсистемі ветеран фактично отримує цілодобовий доступ до матеріалів власної справи в електронному вигляді, що не лише реалізує засаду відкритості інформації щодо справи, закріплену у ст. 8 ЦПК України, а й знижує психологічне навантаження, пов'язане з необхідністю перебувати у приміщенні суду серед сторонніх осіб. Слід наголосити, що для особи з посттравматичним стресовим розладом саме можливість дистанційного, асинхронного ознайомлення з матеріалами справи може мати вирішальне значення для збереження психоемоційної рівноваги під час судового провадження.

Особливе місце серед інструментів електронного судочинства посідає участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, врегульована ст. 212 ЦПК України. Відповідно до цієї норми учасники справи мають право брати участь у засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та електронного підпису. Для ветерана відеоконференція зв'язок усуває фізичний бар'єр відстані та потребу долати маршрут до суду, що для особи з порушеннями опорно-рухового апарату нерідко є самостійним і доволі суттєвим випробуванням. Водночас аналіз норми засвідчує збереження істотного обмеження: свідок, перекладач, спеціаліст та експерт можуть брати участь у відеоконференції виключно в приміщенні суду, що для ветерана, котрий виступає, наприклад, свідком, відтворює той самий фізичний бар'єр, який електронне судочинство покликане усувати.

Цифрова доступність електронних сервісів судочинства становить окремий аспект, що потребує уваги. Технічна наявність електронного кабінету чи можливості відеоконференції не означає автоматично, що відповідні інструменти є доступними для особи з порушеннями зору, слуху чи когнітивних функцій. Цифрова доступність передбачає відповідність інтерфейсів сервісів міжнародним стандартам, зокрема сумісність із програмами екранного доступу, можливість збільшення тексту, контрастність відображення та альтернативні способи введення інформації. На сьогодні питання відповідності інтерфейсів ЄСІТС стандартам цифрової доступності залишається недостатньо врегульованим, що становить латентний бар'єр, який не усувається самим лише фактом цифровізації.

Процесуальна економія, яку забезпечує електронне судочинство, традиційно розглядається в доктрині як його самостійна перевага. Як слушно зауважують дослідники, цифрова трансформація правосуддя охоплює не лише автоматизацію окремих судових послуг, а й зміну самої організації судочинства, що створює основу для підвищення доступності правосуддя (Згама, 2024). Інші науковці обґрунтовано наголошують, що електронне судочинство поступово трансформується у цифрове правосуддя як нову модель

функціонування судової влади, яка передбачає повну інтеграцію цифрових технологій та формування єдиної цифрової екосистеми (Логінов, 2026). Поділяючи загальний вектор цих міркувань, варто, однак, застерегти від отождолення процесуальної економії з безбар'єрністю: економія часу й коштів є наслідком, корисним для всіх учасників, тоді як безбар'єрність є цільовою функцією, орієнтованою на конкретні потреби вразливих категорій. Саме тому оцінювати електронні інструменти судочинства слід не лише за критерієм ефективності, а й за їхньою спроможністю забезпечувати рівність фактичних можливостей.

3. Проблеми та напрями вдосконалення правового регулювання

Попри значний потенціал електронного судочинства, його застосування для забезпечення безбар'єрного доступу ветеранів до правосуддя супроводжується низкою проблем, що мають як технічний, так і власне юридичний характер. Першою з них є цифрова нерівність – нерівномірний доступ громадян до цифрових технологій, стабільного інтернет-з'єднання та цифрових компетентностей. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що інструмент, покликаний усувати бар'єри, за певних умов сам перетворюється на джерело нової перешкоди. Ветеран старшого віку, особа, яка проживає в сільській місцевості або на деокупованій території з пошкодженою інфраструктурою, чи особа, яка через стан здоров'я не має навичок користування цифровими сервісами, об'єктивно опиняється у програвшому становищі порівняно з учасниками, що вільно послуговуються електронними засобами. Тому цифровізація судочинства не може супроводжуватися повним витісненням традиційних, паперових форм взаємодії, які мають зберігатися як гарантія доступу для тих, хто з поважних причин не може скористатися електронними сервісами.

Другою проблемою є забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних учасників судового процесу. Зосередження в межах ЄСІТС значних масивів інформації, зокрема відомостей про стан здоров'я ветерана, наявність інвалідності, обставини отримання поранень, актуалізує питання надійності комплексної системи захисту інформації. Витік або несанкціонований доступ до таких даних здатний завдати особі не лише майнової, а й тяжкої моральної шкоди, а в умовах триваючої збройної агресії – створити загрозу безпеці ветерана та членів його сім'ї. Відтак подальший розвиток електронного судочинства має нерозривно поєднуватися з посиленням гарантій інформаційної безпеки, що становить самостійний складник безбар'єрності, оскільки відчуття незахищеності власних даних саме по собі є психологічним бар'єром, який стримує особу від звернення до суду.

Третя група проблем стосується процесуальних гарантій та недопущення ретравматизації ветеранів під час судового провадження. Чинне процесуальне законодавство не містить

спеціальних норм, які зобов'язували б суд урахувати психоемоційний стан учасника, що зазнав травматичного досвіду, та вживати заходів для запобігання повторному переживанню травми. Методичні рекомендації Ради суддів України частково заповнюють цю прогалину, орієнтуючи суддів на врахування особливого досвіду ветеранів та на систематичне підвищення кваліфікації щодо психологічних аспектів травматичного досвіду. Проте рекомендаційний характер цього акта означає, що відповідні підходи не мають обов'язкової юридичної сили і не можуть слугувати підставою для процесуальних рішень. Видається, що запобігання ретравматизації потребує не лише методичної, а й нормативної основи – закріплення в процесуальному законі можливості застосування дистанційної участі та інших адаптивних заходів саме з огляду на стан здоров'я учасника.

Окремої уваги заслуговує принцип процесуальної пропорційності, закріплений у ст. 11 ЦПК України, який зобов'язує суд забезпечувати розумний баланс між приватними й публічними інтересами та враховувати, зокрема, особливості предмета спору і вжиття заходів, потрібних для забезпечення його справедливого розгляду. Цей принцип становить методологічний ключ до розв'язання колізії, що неминуче постає під час адаптації процедури до потреб ветерана: з одного боку, суд має забезпечити безбар'єрність, з іншого – не порушити рівності сторін та не створити необґрунтованих переваг. Процесуальна пропорційність дає змогу в кожному конкретному випадку співвіднести обтяження, яке покладається на суд та інших учасників унаслідок застосування адаптивних заходів, із метою забезпечення реального доступу ветерана до правосуддя, не допускаючи водночас зловживання відповідними можливостями.

На підставі викладеного видається обґрунтованим запропонувати кілька напрямів удосконалення законодавства. По-перше, доцільним є доповнення ст. 2 ЦПК України, що визначає основні засади цивільного судочинства, вказівкою на забезпечення безбар'єрного та інклюзивного доступу до правосуддя, що надало б цій категорії нормативного, а не суто доктринального чи рекомендаційного статусу. По-друге, ст. 212 ЦПК України варто доповнити положенням, відповідно до якого суд при вирішенні питання про участь особи у відеоконференції поза межами приміщення суду враховує стан здоров'я учасника та зумовлені ним потреби, а щодо учасників з інвалідністю внаслідок війни – розглядає можливість участі свідка, перекладача, спеціаліста та експерта поза межами приміщення суду. По-третє, на рівні Положення про ЄСІТС необхідно закріпити обов'язковість відповідності інтерфейсів електронних сервісів стандартам цифрової доступності. Запровадження цих змін дало б змогу перевести забезпечення безбар'єрності з площини добровільних організаційних заходів у площину юридичного обов'язку суду.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави сформулювати такі висновки. По-перше, право ветеранів війни на доступ до правосуддя в умовах формування безбар'єрного середовища становить самостійний теоретико-правовий феномен, що інтегрує конституційну гарантію судового захисту, міжнародний стандарт права на справедливий суд та концепцію безбар'єрності, і не зводиться до формальної можливості звернення до суду.

По-друге, категорія розумного пристосування, запозичена з Конвенції про права осіб з інвалідністю, є придатним методологічним інструментом для адаптації цивільної процедури до індивідуальних потреб ветерана, причому її слід відмежовувати від інклюзивного дизайну судочинства, що передбачає завчасне усунення типових бар'єрів на нормативному рівні.

По-третє, чинне регулювання участі у відеоконференції зберігає істотний бар'єр у вигляді вимоги про участь свідка, перекладача, спеціаліста та експерта виключно в приміщенні суду, що стосовно ветеранів з обмеженою мобільністю відтворює саме ту перешкоду, яку електронне судочинство має усувати.

По-четверте, удосконалення законодавства доцільно здійснити шляхом закріплення безбар'єрності як засади цивільного судочинства у ст. 2 ЦПК України, доповнення ст. 212 ЦПК України обов'язком суду враховувати стан здоров'я учасника, а також унормування на рівні Положення про ЄСІТС вимог цифрової доступності електронних сервісів.

Перспективи подальших досліджень убагачуються у поглибленому вивченні практики Європейського суду з прав людини щодо позитивних обов'язків держави із забезпечення доступу до суду осіб з інвалідністю, у компаративному аналізі досвіду держав – членів Європейського Союзу щодо інклюзивного дизайну електронного судочинства, а також в опрацюванні процесуального механізму застосування адаптивних заходів з урахуванням стану здоров'я учасника цивільного процесу та критеріїв їх пропорційності.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Згама А.О. Щодо цифрової трансформації правосуддя та перспектив для сфери господарювання. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 6. С. 320–325. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.52> (дата звернення: 23.06.2026).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. : ратифіковано Законом України від 17 липня 1997 р. №475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 23.06.2026).
3. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 р.: ратифіковано Законом України від 16 грудня 2009 р. № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 23.06.2026).

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 23.06.2026).

5. Логінов О.А. Еволюція електронного судочинства до цифрового правосуддя: український досвід. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2026. № 2. С. 219–223. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.3.31> (дата звернення: 23.06.2026).

6. Методичні рекомендації щодо забезпечення безбар'єрності, інклюзивності та належної правової допомоги ветеранам/ветеранкам під час здійснення правосуддя : рішення Ради суддів України від 22 травня 2026 р. № 13. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-13-vid-22052026-u-f2fa8dc5b9.pdf> (дата звернення: 23.06.2026).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами : Закон України від 29 червня 2023 р. № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20> (дата звернення: 23.06.2026).

8. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21> (дата звернення: 23.06.2026).

9. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 23.06.2026).

10. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p> (дата звернення: 23.06.2026).

11. Справа Ейрі проти Ірландії (Заява № 6289/73): рішення Європейського суду з прав людини, 9 жовтня 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_332#Text (дата звернення: 23.06.2026).

12. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 23.06.2026).

REFERENCES:

1. Zghama, A. O. (2024). Shchodo tsyfrovoyi transformatsii pravosudiva ta perspektiv dlia sfery hospodariuvannia [On the digital transformation of justice and prospects for the sphere of economic activity]. *Elektronne naukovye vydannia «Analitichno-porivnialne pravoznavstvo»* – *Electronic Scientific Publication "Analytical and Comparative Jurisprudence"*, 6, 320–325. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.52> [in Ukrainian].
2. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 4 lystopada 1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950] : ratyfikovano Zakonom Ukrainy vid 17 lypnia 1997 r. № 475/97-VR. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].
3. Konventsiia pro prava osib z invalidnistiu vid 13 hrudnia 2006 r. [Convention on the Rights of Persons with Disabilities of 13 December 2006] : ratyfikovano Zakonom Ukrainy vid 16 hrudnia 2009 r. № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 [in Ukrainian].
4. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> [in Ukrainian].

5. Lohinov, O. A. (2026). Evoliutsiia elektronnoho sudochynstva do tsyfrovoho pravosuddia: ukrainnyi dosvid [The evolution of electronic court proceedings towards digital justice: the Ukrainian experience]. *Elektronne naukove vydannia «Analytychno-porivnialne pravoznavstvo» – Electronic Scientific Publication "Analytical and Comparative Jurisprudence"*, 2, 219–223. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.3.31> [in Ukrainian].

6. Metodychni rekomendatsii shchodo zabezpechennia bezbariernosti, inkluzyvnosti ta nalezhnoi pravovoi dopomohy veteranam/veterankam pid chas zdiisnennia pravosuddia [Methodological Recommendations for Ensuring Barrier-Free Accessibility, Inclusiveness and Proper Legal Aid to Veterans during the Administration of Justice] : rishennia Rady suddiv Ukrainy vid 22 travnia 2026 r. № 13. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-13-vid-22052026-u-f2fa8dc5b9.pdf> [in Ukrainian].

7. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo oboviazkovoi reiestratsii ta vykorystannia elektronnykh kabinetiv v Yedynii sudovii informatsiino-telekomunikatsiinii systemi abo yii okremii pidsystemi (moduli), shcho zabezpechuie obmin dokumentamy [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine concerning the Mandatory Registration and Use of Electronic Cabinets in the Unified Judicial Information and Telecommunication System or its Separate Subsystem (Module) Ensuring the Exchange of Documents] : Zakon Ukrainy vid 29 chervnia 2023 r. № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20> [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok funktsionuvannia okremykh pidsystem (moduliv) Yedynoi sudovoi informatsiino-telekomunikatsiinoi systemy [On Approval of the Regulation on the Procedure for the Functioning of Certain Subsystems (Modules) of the Unified Judicial Information and Telecommunication System] : rishennia Vyshchoi rady pravosuddia vid 17 serpnia 2021 r. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21> [in Ukrainian].

9. Pro sudoustrii i status suddiv [On the Judiciary and the Status of Judges] : Zakon Ukrainy vid 2 chervnia 2016 r. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> [in Ukrainian].

10. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku [On Approval of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine for the Period until 2030] : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 kvitnia 2021 r. № 366-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p> [in Ukrainian].

11. Sprava Airey proty Irlandii (Zaiava № 6289/73) [Case of Airey v. Ireland (Application no. 6289/73)] : rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny, 9 zhovtnia 1979 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_332 [in Ukrainian].

12. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Civil Procedure Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 18 bereznia 2004 r. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 24.06.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.09.2026

УДК 341.9:347.44]: 341.63:004.77
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-3-4>

ОНЛАЙН-АРБІТРАЖНЕ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ДОГОВОРАХ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ АВТОНОМІЇ ВОЛІ СТОРІН У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Строга Єлизавета Олександрівна,
аспірантка кафедри цивільного судочинства, арбітражу
та міжнародного приватного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;
прокурор
Дарницької спеціалізованої прокуратури
у сфері оборони Центрального регіону
orcid.org/0000-0003-1538-3828
strogaya.liza31@gmail.com

Метою статті є визначення правової природи, форми та умов дійсності онлайн-арбітражного застереження як інструмента вирішення зовнішньоекономічних спорів в електронному середовищі, а також установлення меж автономії волі сторін у стандартизованому цифровому просторі з урахуванням суб'єктного складу правовідносин.

Методи. Дослідження ґрунтується на порівняльно-правовому методі, застосованому для зіставлення підходів Сполучених Штатів Америки, Європейського Союзу та України до електронних форм вираження згоди на арбітраж, формально-юридичному (догматичному) методі, використаному для аналізу положень Нью-Йоркської конвенції 1958 року, Типового закону ЮНСІТРАЛ та законодавства України про арбітраж і електронні довірчі послуги, системно-структурному методі, за допомогою якого класифіковано форми онлайн-арбітражних застережень та елементи їх дійсності, функціональному методі, покладеному в основу оцінки еквівалентності електронної та письмової форм арбітражної угоди, а також на методах аналізу та узагальнення судової практики Суду Правосуддя Європейського Союзу, Європейського суду з прав людини, Верховного Суду та провідних іноземних юрисдикцій.

Результати. Обґрунтовано подвійну правову природу онлайн-арбітражного застереження, яке одночасно є формою реалізації автономії волі сторін у цифровому просторі та процесуальним механізмом доступу до арбітражу без фізичної присутності сторін і обміну паперовими документами. Систематизовано основні форми електронного вираження згоди на арбітраж, зокрема *click-wrap*, *browse-wrap*, інкорпорацію через гіпертекстове посилання та застереження у смарт-контрактах, і проаналізовано практику їх судової оцінки. Показано, що за принципом функціональної еквівалентності вирішальним є не матеріальний носій, а наявність достовірного, доступного і придатного для відтворення електронного запису про згоду сторін. На підставі практики Суду Європейського Союзу обґрунтовано асиметрію стандартів у відносинах між суб'єктами підприємницької діяльності та за участю споживачів. Розкрито зміст автономії волі сторін як засадничої категорії приватного права, що поєднує матеріально-правовий і колізійний виміри, та особливості її реалізації у стандартизованому цифровому просторі, де волевиявлення зводиться до акту приєднання до заздалегідь сформульованих умов платформи. Досліджено елементи дійсності застереження, явище патології арбітражної угоди і принцип її збереження, узагальнено практику Верховного Суду щодо автономності арбітражної угоди, презумпції її дійсності та втрати права на заперечення проти юрисдикції.

Висновки. Сформульовано рекомендації щодо змісту онлайн-арбітражного застереження у зовнішньоекономічному договорі, зокрема щодо ідентифікації арбітражної інституції, місця арбітражу, мови провадження, застосовного права та прямої вказівки на допустимість онлайн-формату, і визначено умови, за яких переваги такого застереження можуть бути реалізовані без шкоди для правової визначеності та процесуальної справедливості. Запропоновано зміни до статті 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» щодо електронної форми арбітражної угоди та алгоритм впровадження онлайн-арбітражного застереження у договірну практику суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: міжнародний комерційний арбітраж, автономія волі сторін, електронна форма правочину, функціональна еквівалентність, *click-wrap*, *browse-wrap*, смарт-контракт, дійсність арбітражної угоди, патологічна арбітражна угода, визнання і виконання арбітражних рішень.

ONLINE ARBITRATION CLAUSES IN FOREIGN TRADE CONTRACTS AS A MEANS OF REALISING THE PARTIES' AUTONOMY OF WILL IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

Stroha Yelyzaveta Oleksandrivna,
Postgraduate Student at the Department of Civil Procedure,
Arbitration and Private International Law,
Yaroslav Mudryi National Law University;
Prosecutor
Darnytsia Specialised Prosecutor's Office
in the Sphere of Defence of the Central Region
orcid.org/0000-0003-1538-3828
strogaya.liza31@gmail.com

The purpose of the article is to determine the legal nature, form and conditions of validity of an online arbitration clause as an instrument for resolving foreign economic disputes in the electronic environment, and to establish the limits of party autonomy in a standardised digital space depending on the subjects involved.

Methods. The study is based on the comparative legal method, applied to juxtapose the approaches of the United States, the European Union and Ukraine to electronic forms of expressing consent to arbitration, the formal legal (dogmatic) method, used to analyse the provisions of the 1958 New York Convention, the UNCITRAL Model Law and Ukrainian legislation on arbitration and electronic trust services, the systemic and structural method, employed to classify the forms of online arbitration clauses and the elements of their validity, the functional method underlying the assessment of the equivalence of electronic and written forms of the arbitration agreement, as well as the methods of analysis and generalisation of the case law of the Court of Justice of the European Union, the European Court of Human Rights, the Supreme Court of Ukraine and leading foreign jurisdictions.

Results. The article substantiates the dual legal nature of an online arbitration clause, which is simultaneously a form of exercising party autonomy in the digital space and a procedural mechanism providing access to arbitration without the physical presence of the parties or the exchange of paper documents. The main forms of electronic expression of consent to arbitration are systematised, namely click-wrap, browse-wrap, incorporation by a hypertext reference and clauses embedded in smart contracts, and the relevant case law is analysed. It is shown that under the principle of functional equivalence the decisive factor is not the material medium but the existence of a reliable, accessible and reproducible electronic record of the parties' consent. On the basis of the case law of the Court of Justice of the European Union, the asymmetry of standards between business-to-business and business-to-consumer relations is substantiated. The article also reveals the content of party autonomy as a fundamental category of private law combining the substantive and the conflict-of-laws dimensions, and demonstrates the specific features of its exercise in a standardised digital space, where consent is expressed through an act of adhesion to pre-formulated platform terms. The elements of validity of the clause, the phenomenon of a pathological arbitration agreement and the principle of its preservation are examined, and the practice of the Supreme Court of Ukraine concerning separability, the presumption of validity and the loss of the right to object to jurisdiction is generalised.

Conclusions. Recommendations are formulated on the content of an online arbitration clause in a foreign economic contract, including the identification of the arbitral institution, the seat of arbitration, the language of the proceedings, the applicable law and an express reference to the admissibility of the online format, and the conditions are identified under which the advantages of such a clause can be realised without prejudice to legal certainty and procedural fairness. Amendments to Article 7 of the Law of Ukraine "On International Commercial Arbitration" concerning the electronic form of the arbitration agreement are proposed, together with a step-by-step algorithm for implementing an online arbitration clause in the contractual practice of foreign trade participants.

Keywords: international commercial arbitration, party autonomy, electronic form of transaction, functional equivalence, click-wrap, browse-wrap, smart contract, validity of arbitration agreement, pathological arbitration agreement, recognition and enforcement of arbitral awards.

Вступ. Цифрова трансформація міжнародної торгівлі зумовила стрімке поширення договорів, які укладаються, виконуються і змінюються повністю в електронному середовищі. Закономірним наслідком цього процесу стало переміщення механізмів вирішення зовнішньоекономічних спорів у цифрову площину, серед яких чільне місце посідає онлайн-арбітраж. Його юрисдикційною підставою залишається арбітражна угода, проте в електронному середовищі вона набуває форм вираження, не

передбачених класичним арбітражним правом. Саме від дійсності такої угоди безпосередньо залежить компетенція арбітражного трибуналу, а отже і здатність сторони отримати ефективний захист порушеного права. Водночас чинні міжнародні та національні норми про письмову форму арбітражної угоди формувалися в інших технологічних умовах і не завжди враховують специфіку електронного волевиявлення. Це породжує практичну невизначеність щодо дійсності click-wrap, browse-wrap

та інших цифрових форм арбітражних застережень. Проблема ускладнюється потребою узгодити функціональне тлумачення письмової форми з гарантіями реальної та усвідомленої згоди слабшої сторони. Дослідження цих питань має безпосередній зв'язок із завданнями вдосконалення законодавства України та його гармонізації з міжнародними стандартами у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Проблематика онлайн-арбітражу та електронної форми арбітражної угоди привертає увагу вітчизняної і зарубіжної доктрини. В українській науці концептуальні засади онлайн-арбітражу опрацьовано Ю. Д. Притики (Притика Ю. Д., 2018), процесуальні аспекти дистанційного арбітражного розгляду досліджено С. О. Кравцовим (Кравцов С. О., 2024), особливості вирішення спорів у правовідносинах із віртуальними активами проаналізовано О. С. Черних (Черних О. С., 2024), а процесуальні форми взаємодії державних судів і міжнародного комерційного арбітражу системно розглянуто в дисертаційному дослідженні М. С. Дев'яткіної (Дев'яткіна М. С., 2023). Зарубіжну доктрину доцільно систематизувати за трьома напрямками. Перший охоплює загальну теорію арбітражної угоди, умов її дійсності та застосовного до неї права і представлений працями Н. Хасана (Hasan N., 2025), Р. Бренда (Brand R. A., 2026), Г. Борна (Born G. B., 2021), а також оксфордським курсом міжнародного арбітражу (Blackaby N. et al., 2023). Другий напрям зосереджений на електронній формі арбітражної угоди та функціональній еквівалентності і охоплює дослідження Т. Моханти (Mohanta T., 2022), Г. Кубіцової (Kubicová G., 2009) та М. Алькудаху із співавторами (Alqudah M. A. A. et al., 2025). Третій напрям формують праці про поняття та відмітні ознаки онлайн-арбітражу, започатковані Ф. Бадієї (Badiei F., 2010). Доктринальні засади автономії волі у приватному праві, на які спирається ця стаття, розкрито у класичній праці П. Найя (Nygh P., 1999) та у вітчизняній літературі з міжнародного приватного права (Довгерт А. С., Кисіль В. І., 2012). Попри ґрунтовність зазначених праць, у них переважно розглядаються або загальні засади онлайн-арбітражу, або окремі його аспекти, тоді як цілісний аналіз форми та дійсності онлайн-арбітражного застереження саме у зовнішньоекономічних договорах крізь призму доктрини автономії волі залишається недостатньо опрацьованим.

Невирішеними залишаються питання співвідношення функціональної еквівалентності електронної та письмової форм арбітражної угоди, меж автономії волі сторін у стандартизованому цифровому середовищі, а також критеріїв дійсності онлайн-арбітражного застереження з урахуванням суб'єктного складу зовнішньоекономічних відносин. Метою статті є визначення правової природи, форми та умов дійсності онлайн-арбітражного застереження у зовнішньоекономічних договорах, а також меж автономії волі сторін в електронному середовищі. Для досягнення цієї мети

необхідно вирішити кілька завдань. Передусім слід з'ясувати основні форми онлайн-арбітражних застережень і практику їх судової оцінки. Далі потрібно дослідити застосування принципу функціональної еквівалентності до електронної форми арбітражної угоди та виявити асиметрію стандартів у відносинах за участю підприємців і споживачів. Самостійним завданням є розкриття змісту автономії волі як засадничої категорії приватного права та встановлення меж її реалізації у стандартизованому цифровому просторі. Окремим завданням є аналіз елементів дійсності та явища патології онлайн-арбітражного застереження. Нарешті, необхідно узагальнити практику Верховного Суду України та провідних іноземних юрисдикцій і сформулювати рекомендації щодо змісту онлайн-арбітражного застереження, включно з пропозиціями *de lege ferenda*.

Методологічну основу дослідження становлять порівняльно-правовий метод, формально-юридичний (догматичний) аналіз міжнародних і національних норм про форму арбітражної угоди, системно-структурний метод, застосований для класифікації форм електронного волевиявлення та елементів дійсності застереження, функціональний метод, що уможливив оцінку еквівалентності електронної та письмової форм, а також методи аналізу та узагальнення судової практики. Названий інструментарій застосовується у логіці послідовного руху від форм електронного волевиявлення до критеріїв їх дійсності і практичних рекомендацій.

1. Форми електронного вираження згоди на арбітраж

Онлайн-арбітражне застереження є інструментом подвійної природи, оскільки його переваги тісно пов'язані з характерними для електронного середовища ризиками, і саме від нейтралізації цих ризиків залежить можливість їх повноцінної реалізації (Hasan N., 2025). Доктрина виокремлює чотири основні форми таких застережень залежно від способу вираження згоди. Click-wrap передбачає активне підтвердження згоди шляхом проставлення відмітки або натискання кнопки. Browse-wrap полягає в розміщенні умов на сайті без активного підтвердження з боку користувача. Третя форма охоплює застереження в типових умовах договору, що пересилаються як документ чи посилання та підписуються електронним підписом, і є найближчою до традиційної письмової форми. Четверта представлена застереженнями у смарт-контрактах, де арбітражна процедура ініціюється автоматично за настання визначених умов (Mohanta T., 2022; Kubicová G., 2009). При цьому click-wrap декларації зазвичай однозначно виражають згоду, тоді як browse-wrap зумовлює згоду лише за умови, що відповідні умови доведено до користувача достатньо помітно (Черних О. С., 2024). Ці форми відрізняються не лише технічно, а й мірою активності волевиявлення, а отже тим, наскільки повно в акті приєднання об'єктивується автономія волі сторони.

Практика США ілюструє межу між цими формами. У справі *Specht v Netscape Communications Corp.* браузерне застереження, доступне лише після прокручування сторінки нижче кнопки завантаження, визнано невиконуваним, оскільки користувач не отримував розумного повідомлення про умови і не висловлював недвозначної згоди (*Specht v. Netscape, 2002*). Натомість у справі *Meyer v Uber Technologies, Inc.* реєстраційний екран містив помітне посилання на умови, тому застереження визнано чинним (*Meyer v. Uber, 2017*), тоді як у справі *Nguyen v Barnes & Noble, Inc.* саме лише гіперпосилання внизу сторінки не створило конструктивного повідомлення для користувача (*Nguyen v. Barnes & Noble, 2014*). Отже, *click-wrap* застереження з явними умовами зазвичай визнаються дійсними, а *browse-wrap* підлягають прискіпливому судовому контролю.

2. Функціональна еквівалентність електронної та письмової форм

Ключовим для всіх форм є питання відповідності вимозі письмової форми, яка в арбітражному праві виконує службову щодо автономії волі функцію, засвідчуючи наявність і зміст волевиявлення сторін. Стаття II(2) Нью-Йоркської конвенції 1958 року за буквального тлумачення не завжди охоплює сучасні форми електронного погодження. Проте принцип функціональної еквівалентності, закріплений у статті 7 Типового закону ЮНСІТРАЛ у редакції 2006 р. та в Конвенції ООН про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах 2005 р. (Типовий закон ЮНСІТРАЛ, 2006; Конвенція ООН, 2005), визнає вимогу письмовості виконаною за наявності достовірного, доступного і придатного для відтворення електронного запису згоди сторін. Сучасна доктрина послідовно поширює цей підхід на онлайн-арбітражні угоди (*Hasan N., 2025; Alqudah M. A. A. et al., 2025*).

Переконливим орієнтиром слугує практика Суду Європейського Союзу щодо застережень про вибір суду, формальні вимоги до яких за статтею 25 Регламенту Brussels I bis (Регламент Brussels I bis, 2012) структурно близькі до вимог статті II Конвенції. У справі *El Majdoub v CarsOnTheWeb.Deutschland GmbH* підтвердження згоди натисканням кнопки визнано таким, що забезпечує тривалий запис угоди і прирівнюється до письмової форми у відносинах між підприємцями (*El Majdoub, 2015*). У справі *Tilman SA v Unilever* інкорпорацію умов через гіпертекстове посилання визнано допустимою за умови можливості їх перегляду, завантаження і роздрукування до підписання (*Tilman, 2022*). Натомість у справі *Content Services Ltd v Bundesarbeitskammer*, що стосувалася споживача, застосовано суворіший стандарт тривалого носія (*Content Services, 2012*). Зіставлення цих рішень виявляє асиметрію стандартів: у відносинах між суб'єктами підприємницької діяльності (B2B) електронна форма тлумачиться ліберально, а у відносинах за участю споживачів (B2C) діє

підвищений стандарт захисту слабшої сторони. По суті йдеться про диференціацію меж автономії волі залежно від суб'єктного складу правовідносин.

У вітчизняному правопорядку вимогу письмової форми арбітражної угоди закріплено у статті 7(2) Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» (Закон № 4002-XII, 1994). Обмін електронними листами охоплюється формулюванням про інші засоби електронного зв'язку, що забезпечують фіксацію угоди, проте складнішим є питання *click-wrap*, де згода фіксується технічним записом у базі даних платформи. Функціональне тлумачення вимагає, щоб платформа могла надати достовірний запис факту згоди конкретного користувача в конкретний момент часу, що узгоджується із Законом України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», за яким кваліфікований електронний підпис має силу власноручного (Закон № 2155-VIII, 2017). За цих умов *click-wrap* застереження відповідає вимозі письмової форми за законодавством України (Прутика Ю. Д., 2018).

3. Автономія волі, дійсність і патологія застереження

Автономія волі належить до засадничих категорій приватного права і виступає юридичним засобом реалізації правособ'єктності учасників приватних відносин. У національному цивільному праві вона об'єктивується у свободі договору, закріпленій статтями 3, 6 і 627 Цивільного кодексу України (ЦК України, 2003), а в міжнародному приватному праві набуває колізійного виміру *lex voluntatis*, тобто права сторін самостійно обрати право, застосовне до їхніх відносин, відображеного у статті 5 Закону України «Про міжнародне приватне право» (Закон № 2709-IV, 2005; Довгерт А. С., Кисіль В. І., 2012). У доктрині автономію волі розглядають як принцип, що поєднує матеріально-правову свободу визначати зміст договору і колізійно-правову свободу обирати застосовне право та форум (*Nygh P., 1999*). Арбітражне застереження є чи не найповнішим утіленням обох вимірів, оскільки сторони не лише формують зміст своїх зобов'язань, а й виключають юрисдикцію державних судів та конституують приватний форум для вирішення майбутніх спорів (*Born G. B., 2021; Blackaby N. et al., 2023*).

У стандартизованому цифровому просторі механізм формування волі знає істотної трансформації. Зміст договірних умов визначає архітектура платформи, а волевиявлення сторони зводиться до одноразового акту приєднання, тому автономія волі з переговорної перетворюється на приєднавчу. За такого способу укладення договору формальна рівність сторін співіснує з фактичною нерівністю їхніх договірних можливостей, і саме суб'єктний склад правовідносин визначає, якою мірою правопорядок може покладатися на презумпцію усвідомленої згоди. У відносинах між суб'єктами підприємницької діяльності діє презумпція професійності, яка виправдовує

ліберальний стандарт оцінки електронного волевиявлення, тоді як за участю споживача або суб'єкта малого підприємництва автономія волі потребує компенсаторних гарантій з боку права.

Викладене переводить у практичну площину розмежування формальної і реальної автономії волі. Сторона, яка приймає стандартні умови платформи через click-wrap, формально погоджується на арбітраж, проте не бере участі в розробленні цих умов, що особливо гостро у відносинах великих платформ із суб'єктами малого і середнього підприємництва. Реальність згоди оцінюється і крізь призму права на справедливий суд, адже за усталеним стандартом Європейського суду з прав людини відмова від державного судочинства має бути вільною, законною і недовзначною (Mutu and Pechstein, 2018), а у відносинах за участю споживачів діє механізм контролю несправедливих умов у праві ЄС (Директива 93/13/ЄЕС, 1993; Mostaza Claro, 2006). Натискання кнопки «Я приймаю» у ситуації, коли платформа пропонує умови за принципом «погоджуйся або відмовляйся», може не відповідати критерію вільної згоди.

Оцінка дійсності онлайн-арбітражного застереження ґрунтується на сукупній перевірці кількох елементів (Hasan N., 2025). Передусім потрібна дійсна згода сторін, тобто чітка ідентифікація застереження і реальна можливість ознайомитися з ним до прийняття умов. Далі необхідна визначеність змісту, що дозволяє встановити коло переданих на арбітраж спорів і, бажано, арбітражну інституцію або регламент. Окреме значення мають правосуб'єктність і повноваження особи, яка надала згоду через цифровий інтерфейс, а також арбітрабельність спору, оскільки правопорядки неоднаково визначають її межі (Mohanta T., 2022). Брак окремих елементів не завжди зумовлює недійсність, проте підвищує ризик кваліфікації застереження як патологічного.

Патологічним є застереження, яке через недоліки формулювання чи інкорпорації створює сумніви щодо обсягу згоди, порядку формування арбітражу або застосовного регламенту. Системно це явище вперше осмислив Ф. Айземанн у 1974 році (Eisemann F., 1974). В онлайн-середовищі його поширеність вища, оскільки стандартні умови платформ нерідко формулюються без належної арбітражної експертизи. Водночас переважно застосовується принцип збереження арбітражного застереження, який у латинській традиції позначають висловом *in favorem validitatis*, тобто «на користь дійсності». Класичним його вираженням є справа *Fiona Trust & Holding Corporation v Privalov*, у якій Палата Лордів сформулювала презумпцію раціонального підприємця і підтвердила відокремлюваність арбітражного застереження від основного договору (*Fiona Trust*, 2007).

Проміжний висновок полягає в тому, що патологія онлайн-арбітражного застереження здебільшого є наслідком дефектів

стандартизованого волевиявлення, а не свідомого вибору сторін, тому принцип *in favorem validitatis* має застосовуватися з поправкою на реальність згоди слабшої сторони і не може слугувати засобом легітимації нав'язаних умов.

4. Судова практика України та зарубіжних юрисдикцій

Українська судова практика розвивається у проарбітражному напрямі, в основі якого лежить повага до зробленого сторонами вибору арбітражу як прояву їхньої автономії волі. Насамперед вона виходить із принципу автономності арбітражної угоди, за яким недійсність, припинення чи розірвання основного договору не зумовлює автоматичного припинення застереження. Цю позицію Касаційний господарський суд сформулював у справі № 920/241/19, наголосивши, що арбітражна угода та основний договір є двома окремими угодами (ВС, 2020, справа № 920/241/19). Той самий підхід застосовано до спливу строку дії договору у справі № 824/58/22 (ВС, 2022, справа № 824/58/22) і збережено в новітній практиці у справі № 911/2618/25, де суд залишив позов без розгляду на користь арбітражу в Стокгольмі (ВС, 2026, справа № 911/2618/25).

Другим орієнтиром є презумпція дійсності арбітражної угоди. Велика Палата Верховного Суду у справі № 906/493/16 сформулювала правило про тлумачення сумнівів щодо дійсності, чинності та виконуваності угоди на її користь (ВП ВС, 2018, справа № 906/493/16). Недостатня деталізація змісту не ставить застереження під сумнів автоматично, адже у справах № 234/11586/17 і № 824/65/19 відсутність погодженого місця арбітражу, складу арбітрів чи мови провадження не визнано підставою нікчемності (ВС, 2021, справа № 234/11586/17; ВС, 2020, справа № 824/65/19), а у справі № 910/13366/18 достатньою визнано загальну вказівку на спори, що виникають із договору (ВС, 2020, справа № 910/13366/18). Третім орієнтиром є втрата права на заперечення щодо юрисдикції в разі участі сторони в провадженні без своєчасних заперечень, підтверджена у справах № 761/5425/16-ц (ВС, 2019, справа № 761/5425/16-ц) та № 824/204/18 (ВС, 2019, справа № 824/204/18). Водночас за статтею 4 Закону «Про міжнародний комерційний арбітраж» це правило не діє, коли місце арбітражу розташоване за кордоном, на що Суд указав у справі № 911/1803/19 (ВС, 2022, справа № 911/1803/19).

У порівняльному вимірі ця тенденція найвиразніша в практиці Верховного Суду США, де сумніви щодо обсягу арбітрабельних питань вирішуються на користь арбітражу, як у справі *Moses H. Cone Memorial Hospital v Mercury Construction Corp.* (*Moses H. Cone v. Mercury*, 1983), а арбітрабельними визнано навіть антимонопольні вимоги у справі *Mitsubishi Motors Corp. v. Soler Chrysler-Plymouth, Inc.* (*Mitsubishi v. Soler*, 1985). Водночас у споживчих і трудових відносинах проарбітражна презумпція врівноважується доктриною недобросовісності

(англ. unconscionability), тому в онлайн-середовищі вона не повинна легітимувати дефекти згоди чи несправедливі стандартні умови.

Теоретичною проблемою залишається конкуренція юрисдикцій, коли дійсність застереження одночасно оцінюють державний суд і трибунал на підставі доктрини Kompetenz-Kompetenz, яка наділяє трибунал повноваженням самостійно вирішувати питання про власну компетенцію. Провідні юрисдикції надають пріоритет трибуналу, обмежуючи втручання суду випадками очевидної недійсності, що відображено у статті 16 Типового закону ЮНСІТРАЛ та статтях 8 і 16 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» (Типовий закон ЮНСІТРАЛ, 2006; Закон № 4002-XII, 1994). В онлайн-середовищі загострюється і питання переходу застереження разом із переданням цифрового активу, адже у справі AA v Persons Unknown англійський суд визнав криптоактиви об'єктом права власності (AA v Persons Unknown, 2019), що створює підґрунтя для висновку про можливий перехід пов'язаного застереження через смарт-контракт (Черних О. С., 2024). Наведена практика засвідчує, що юрисдикційний ефект онлайн-арбітражного застереження є похідним від автономії волі, вираженої в електронній формі, а судовий контроль спрямований на збереження зробленого сторонами вибору.

5. Зміст і практичне конструювання застереження

Зміст онлайн-арбітражного застереження доцільно формулювати з урахуванням специфіки цифрового середовища. Стаття 6 Арбітражного регламенту ICC 2021 року визначає базові наслідки арбітражної угоди (Регламент ICC, 2021), а оновлена Записка ICC до сторін та арбітражних трибуналів у редакції від 1 червня 2026 року деталізує використання цифрових технологій, зокрема подання документів через платформу ICC Case Connect та електронне підписання рішення (ICC Note, 2026). Сучасні інституційні документи орієнтують трибунали на дотримання вимог захисту персональних даних, включно із Загальним регламентом про захист даних і Регламентом ЄС про штучний інтелект (GDPR, 2016; Регламент (ЄС) 2024/1689). Аналогічні модельні застереження пропонують SIAC, LCIA і HKIAC (Регламент SIAC; Регламент LCIA; Регламент HKIAC), а у сфері інтелектуальної власності спеціалізовані процедури надає Всесвітня організація інтелектуальної власності (Регламент WIPO). Разом із тим автономія сторін обмежена імперативними нормами окремих правопорядків (Brand R. A., 2026), а у вітчизняному контексті базові вимоги до арбітражної угоди встановлює стаття 8 Регламенту Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України (Регламент МКАС при ТПП України).

Переваги онлайн-арбітражного застереження мають функціонально-економічний і системний виміри, оскільки електронна форма усуває потребу в паперовому обміні

та пришвидшує захист права, а саме застереження є закономірним наслідком цифрової трансформації міжнародної торгівлі (Badiei F., 2010). Його недоліки концентруються у двох площинах. Перша пов'язана з безпекою та ідентифікацією, адже електронна дія сама по собі не завжди засвідчує, хто саме її вчинив, що потребує опори на кваліфікований електронний підпис і сертифіковані засоби ідентифікації (Закон № 2155-VIII, 2017). Друга зумовлена неоднаковістю підходів до визначення кола осіб, пов'язаних застереженням, що ілюструє справа Dallah, у якій суди Великої Британії та Франції дійшли протилежних висновків щодо сторони угоди (Dallah, 2010), а також справа Chloro Controls, у якій Верховний Суд Індії допустив поширення угоди на непідписантів (Chloro Controls, 2013). Системне доктринальне опрацювання цих питань в українській науці лише розпочинається (Кравцов С. О., 2024; Дев'яткіна М. С., 2023).

Порівняльний матеріал дає підстави для конкретних пропозицій *щодо вдосконалення чинного законодавства*. Статтю 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» доцільно доповнити положенням, за яким вимога письмової форми вважається дотриманою, якщо зміст арбітражної угоди зафіксований у будь-якій електронній формі, доступній для подальшого використання, зокрема шляхом вчинення стороною підтверджувальних дій в електронному інтерфейсі, за умови що застосована технологія забезпечує достовірну фіксацію особи, волевиявлення та моменту його вчинення. Таке формулювання відтворює логіку статті 7 Типового закону ЮНСІТРАЛ у редакції 2006 року і зняло б невизначеність щодо click-wrap застережень. Водночас у Законі України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» варто прямо передбачити, що кваліфікований електронний підпис створює презумпцію належної атрибуції електронного волевиявлення особі підписувача також для цілей арбітражної угоди. Наведені зміни не розширюють автономію волі поза її доктринальні межі, а лише усувають формальні перешкоди для її реалізації в цифровому середовищі.

Практичне впровадження онлайн-арбітражного застереження доцільно будувати за таким алгоритмом: а) перевірка арбітрабельності потенційного спору та суб'єктного складу відносин з огляду на підвищені вимоги до згоди споживача; б) вибір форми електронного волевиявлення з активним підтвердженням згоди та фіксацією її моменту; в) ідентифікація сторони кваліфікованим електронним підписом або іншим надійним засобом електронної ідентифікації; г) включення до застереження обов'язкових змістових елементів, а саме арбітражної інституції або регламенту, місця арбітражу, мови провадження, застосовного матеріального права і права, що регулює арбітражну угоду; г') пряма вказівка на допустимість онлайн-формату провадження та порядок електронного обміну документами; д) забезпечення

збереження і відтворюваності електронного запису згоди з розрахунку на стадію визнання і виконання арбітражного рішення. Дотримання цього алгоритму мінімізує ризик кваліфікації застереження як патологічного і створює доказову основу дійсності угоди для цілей статей II і V Нью-Йоркської конвенції.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки. За своєю правовою природою онлайн-арбітражне застереження є арбітражною угодою, укладеною засобами електронної комунікації, яка поєднує матеріально-правовий вимір, оскільки становить правочин і форму реалізації автономії волі сторін у цифровому просторі, та процесуальний вимір, оскільки виключає юрисдикцію державних судів і обґрунтовує компетенцію арбітражу. Електронне середовище не змінює цієї подвійної природи, а трансформує спосіб об'єктивації волевиявлення, і саме з цією трансформацією пов'язані основні ризики дійсності застереження.

Межі автономії волі у стандартизованому цифровому просторі визначаються насамперед суб'єктивним складом правовідносин. У відносинах між суб'єктами підприємницької діяльності функціональне тлумачення письмової форми і презумпція професійності виправдовують ліберальний стандарт оцінки, за якого *click-wrap* застереження визнаються дійсними в більшості провідних юрисдикцій за умови розумно помітного повідомлення і недвозначного вираження згоди, тоді як *browse-wrap* залишаються ризикованими. У відносинах за участю споживачів автономія волі обмежується механізмами контролю несправедливих умов і підвищеним стандартом реальності угоди, що підтверджує виявлена у практиці Суду Європейського Союзу асиметрія стандартів електронної форми.

Українська судова практика сформувала послідовну проарбітражну модель, що ґрунтується на автономності арбітражної угоди, тлумаченні сумнівів на користь її дійсності та наслідках несвоєчасного заявлення юрисдикційних заперечень. У поєднанні з функціональним тлумаченням письмової форми ця модель створює достатню основу для визнання онлайн-арбітражних застережень за чинним правом України, хоча нормативна невизначеність щодо *click-wrap* форм зберігається і потребує законодавчого усунення.

Рекомендована структура онлайн-арбітражного застереження має включати чітку ідентифікацію арбітражної інституції або правил арбітражу *ad hoc* (тобто арбітражу для конкретного спору без адміністрування постійною установою), визначення місця арбітражу, мови провадження, кількості арбітрів, матеріального права договору та окремо права, що регулює арбітражну угоду, а також пряму вказівку на допустимість онлайн-формату і порядок електронного обміну документами. Упровадженню застереження в договірну практику слугує запропонований у статті алгоритм, а усуненню нормативної невизначеності щодо електронної форми арбітражної угоди пропонувані зміни

до статті 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Переваги онлайн-арбітражного застереження можуть бути повноцінно реалізовані лише за умови нейтралізації його ключових ризиків, насамперед через достеменну ідентифікацію сторони та належну атрибуцію електронного волевиявлення конкретному контрагентові.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з розробленням доктринальної моделі визнання і виконання арбітражних рішень, ухвалених за результатами повністю електронного провадження, з обґрунтуванням змін до законодавства України щодо письмової форми арбітражної угоди та електронної ідентифікації сторін онлайн-арбітражу, а також із визначенням меж автономії волі у відносинах, де умови вирішення спорів визначаються алгоритмами цифрових платформ.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Притика Ю. Д. Онлайн-арбітраж: поняття, ознаки та перспективи впровадження в Україні. Вісник Академії правових наук України. 2018. № 3 (25). С. 186–195.
2. Кравцов С. О. Віртуальний арбітражний розгляд: дискреція арбітражу чи право сторін? Проблеми законності. 2024. Вип. 164. DOI: 10.21564/2414-990X.164.288034.
3. Черних О. С. Проблеми регулювання механізмів вирішення спорів (арбітражу) у правовідносинах з віртуальними активами. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 86, ч. 2. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.2.53.
4. Дев'яткіна М. С. Державні суди та міжнародний комерційний арбітраж: процесуальні форми контролю та сприяння (в контексті прийняття забезпечувальних заходів) : дис. ... д-ра філософії. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2023.
5. Hasan N. The Jurisprudential Architecture of Arbitration Agreements in International Commercial Arbitration: A Comprehensive Analysis of Validity, Interpretation, and Enforcement. SSRN Electronic Journal. 2025.
6. Mohanta T. Electronic Arbitration Agreement in International Commercial Arbitration. Ranchi : National University of Study and Research in Law, 2022.
7. Kubicová G. Electronic Form of Arbitration Agreement : LL.M thesis. Budapest : Central European University, 2009.
8. Brand R. A. The Law(s) of the Arbitration Agreement. University of Pittsburgh Law Review. 2026. Vol. 87.
9. Badiei F. Online Arbitration Definition and Its Distinctive Features. Geneva : University of Geneva, 2010.
10. Nygh P. Autonomy in International Contracts. Oxford : Clarendon Press, 1999.
11. Born G. B. International Commercial Arbitration. 3rd ed. Alphen aan den Rijn : Kluwer Law International, 2021.
12. Redfern and Hunter on International Arbitration / N. Blackaby, C. Partasides, A. Redfern, M. Hunter. 7th ed. Oxford : Oxford University Press, 2023.
13. Міжнародне приватне право. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Довгерт, В. І. Кисіля. Київ : Алерта, 2012.
14. Specht v. Netscape Communications Corp., 306 F.3d 17 (2d Cir. 2002).
15. Meyer v. Uber Technologies, Inc., 868 F.3d 66 (2d Cir. 2017).
16. Nguyen v. Barnes & Noble, Inc., 763 F.3d 1171 (9th Cir. 2014).
17. Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж 1985 року (зі змінами, прийнятими у 2006 році). Нью-Йорк : ООН, 2008.

18. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах від 23 листопада 2005 року. Нью-Йорк : ООН, 2007.
19. Alqudah M. A. A., Al Awamleh A. S., Al-Karabsheh A.-K. O., Al Raggad A. M. Electronic Arbitration Rules and Dispute Resolution for Civil and Commercial Contracts. *Pakistan Journal of Criminology*. 2025. Vol. 17, No. 1. P. 65–75.
20. Регламент (ЄС) № 1215/2012 Європейського Парламенту та Ради від 12 грудня 2012 року про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах (Brussels I bis). OJ. 2012. L 351. P. 1–32.
21. Case C-322/14 Jaouad El Majdoub v CarsOnTheWeb. Deutschland GmbH, ECLI:EU:C:2015:334.
22. Case C-358/21 Tilman SA v Unilever Supply Chain Company AG, ECLI:EU:C:2022:923.
23. Case C-49/11 Content Services Ltd v Bundesarbeitskammer, ECLI:EU:C:2012:419.
24. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24 лютого 1994 року № 4002-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 25. Ст. 198.
25. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII (у редакції, чинній з 31 грудня 2023 року). Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 400.
26. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
27. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 32. Ст. 422.
28. Mutu and Pechstein v. Switzerland, App. nos. 40575/10 and 67474/10, ECtHR, Judgment of 2 October 2018.
29. Директива Ради 93/13/ЄС від 5 квітня 1993 року про несправедливі умови у споживчих договорах. OJ. 1993. L 95. P. 29–34.
30. Case C-168/05 Elisa María Mostaza Claro v Centro Móvil Milenium SL, ECLI:EU:C:2006:675.
31. Eisemann F. La clause d'arbitrage pathologique. *Commercial Arbitration : Essays in Memoriam Eugenio Minoli*. Torino : UTET, 1974.
32. Fiona Trust & Holding Corporation v Privalov [2007] UKHL 40.
33. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 3 березня 2020 року у справі № 920/241/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88050865>.
34. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 10 листопада 2022 року у справі № 824/58/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107429005>.
35. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справі № 911/2618/25 (2026).
36. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 серпня 2018 року у справі № 906/493/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78977571>.
37. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 9 лютого 2021 року у справі № 234/11586/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94737863>.
38. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 13 лютого 2020 року у справі № 824/65/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87733035>.
39. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 12 листопада 2020 року у справі № 910/13366/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92841757>.
40. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 6 лютого 2019 року у справі № 761/5425/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79805738>.
41. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 23 травня 2019 року у справі № 824/204/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82095434>.
42. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 3 лютого 2022 року у справі № 911/1803/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102973784>.
43. Moses H. Cone Memorial Hospital v Mercury Construction Corp., 460 U.S. 1 (1983).
44. Mitsubishi Motors Corp. v Soler Chrysler-Plymouth, Inc., 473 U.S. 614 (1985).
45. AA v Persons Unknown [2019] EWHC 3556 (Comm).
46. Арбітражний регламент Міжнародної торгової палати (ICC) 2021 року, ст. 6. Париж : ICC, 2021.
47. Note to Parties and Arbitral Tribunals on the Conduct of ICC Arbitration. Paris : ICC, 1 June 2026.
48. Регламент (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних (GDPR). OJ. 2016. L 119. P. 1–88.
49. Регламент (ЄС) 2024/1689 від 13 червня 2024 року, що встановлює гармонізовані правила щодо штучного інтелекту. OJ. 2024. L, 2024/1689.
50. Arbitration Rules of the Singapore International Arbitration Centre (SIAC). Singapore : SIAC.
51. LCIA Arbitration Rules. London : London Court of International Arbitration.
52. HKIAC Administered Arbitration Rules. Hong Kong : Hong Kong International Arbitration Centre.
53. WIPO Arbitration Rules. Geneva : World Intellectual Property Organization.
54. Регламент Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України, ст. 8. Київ : МКАС при ТПП України.
55. Dallah Real Estate and Tourism Holding Co v Ministry of Religious Affairs, Government of Pakistan [2010] UKSC 46.
56. Chloro Controls (I) Pvt Ltd v Severn Trent Water Purification Inc (2013) 1 SCC 641.

REFERENCES:

1. Prytyka Yu. D. Onlain-arbitrazh: poniattia, oznaky ta perspektyvy vprovadzhennia v Ukraini [Online arbitration: concept, features and prospects of implementation in Ukraine]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2018. No. 3 (25). P. 186–195.
2. Kravtsov S. O. Virtualnyi arbitrazhnyi rozghliad: dyskretniia arbitrazhu chy pravo storin? [Virtual arbitration hearing: arbitral discretion or the parties' right?]. *Problemy zakonnosti*. 2024. Iss. 164. DOI: 10.21564/2414-990X.164.288034.
3. Chernykh O. S. Problemy rehuliuвання mekhanizmiv vyrishennia sporiv (arbitrazhu) u pravovidnosnyakh z virtualnymy aktyvamy [Problems of regulating dispute (arbitration) resolution mechanisms in relations with virtual assets]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo*. 2024. Vol. 86, part 2. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.2.53.
4. Deviatkina M. S. Derzhavni sudy ta mizhnarodnyi komertsiinyi arbitrazh: protsesualni formy kontroliu ta sprianiannia (v konteksti pryiniattia zabezpechuvalnykh zakhodiv) [State courts and international commercial arbitration: procedural forms of control and assistance] : dys. ... d-ra filosofii. Kyiv : Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2023.
5. Hasan N. The Jurisprudential Architecture of Arbitration Agreements in International Commercial Arbitration: A Comprehensive Analysis of Validity, Interpretation, and Enforcement. *SSRN Electronic Journal*. 2025.
6. Mohanta T. Electronic Arbitration Agreement in International Commercial Arbitration. Ranchi : National University of Study and Research in Law, 2022.
7. Kubicová G. Electronic Form of Arbitration Agreement : LL.M thesis. Budapest : Central European University, 2009.
8. Brand R. A. The Law(s) of the Arbitration Agreement. *University of Pittsburgh Law Review*. 2026. Vol. 87.
9. Badiei F. Online Arbitration Definition and Its Distinctive Features. Geneva : University of Geneva, 2010.
10. Nygh P. Autonomy in International Contracts. Oxford : Clarendon Press, 1999.
11. Born G. B. International Commercial Arbitration. 3rd ed. Alphen aan den Rijn : Kluwer Law International, 2021.
12. Redfern and Hunter on International Arbitration / N. Blackaby, C. Partasides, A. Redfern, M. Hunter. 7th ed. Oxford : Oxford University Press, 2023.
13. Mizhnarodne pryvatne pravo. Zahalna chastyna : pidruchnyk / za red. A. S. Dovherta, V. I. Kysilia [Private International Law. General Part : textbook]. Kyiv : Alerta, 2012.
14. Specht v. Netscape Communications Corp., 306 F.3d 17 (2d Cir. 2002).
15. Meyer v. Uber Technologies, Inc., 868 F.3d 66 (2d Cir. 2017).

16. Nguyen v. Barnes & Noble, Inc., 763 F.3d 1171 (9th Cir. 2014).
17. UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration 1985 (with amendments as adopted in 2006). New York : United Nations, 2008.
18. United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts of 23 November 2005. New York : United Nations, 2007.
19. Alqudah M. A. A., Al Awamleh A. S., Al-Karabsheh A.-K. O., Al Raggad A. M. Electronic Arbitration Rules and Dispute Resolution for Civil and Commercial Contracts. Pakistan Journal of Criminology. 2025. Vol. 17, No. 1. P. 65–75.
20. Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (Brussels I bis). Official Journal of the EU. 2012. L 351. P. 1–32.
21. Case C-322/14 Jaouad El Majdoub v CarsOnTheWeb. Deutschland GmbH, ECLI:EU:C:2015:334.
22. Case C-358/21 Tilman SA v Unilever Supply Chain Company AG, ECLI:EU:C:2022:923.
23. Case C-49/11 Content Services Ltd v Bundesarbeitskammer, ECLI:EU:C:2012:419.
24. Pro mizhnarodnyi komertsiiyi arbitrazh : Zakon Ukrainy vid 24.02.1994 No. 4002-XII [On International Commercial Arbitration: Law of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1994. No. 25. Art. 198.
25. Pro elektronnu identyfikatsiiu ta elektronni dovirchi posluhy : Zakon Ukrainy vid 05.10.2017 No. 2155-VIII (in the version effective from 31.12.2023) [On Electronic Identification and Electronic Trust Services]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2017. No. 45. Art. 400.
26. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 No. 435-IV [Civil Code of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. No. 40–44. Art. 356.
27. Pro mizhnarodne pryvatne pravo : Zakon Ukrainy vid 23.06.2005 No. 2709-IV [On Private International Law: Law of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2005. No. 32. Art. 422.
28. Mutu and Pechstein v. Switzerland, App. nos. 40575/10 and 67474/10, ECtHR, Judgment of 2 October 2018.
29. Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts. Official Journal of the EC. 1993. L 95. P. 29–34.
30. Case C-168/05 Elisa María Mostaza Claro v Centro Móvil Milenium SL, ECLI:EU:C:2006:675.
31. Eisemann F. La clause d'arbitrage pathologique. Commercial Arbitration : Essays in Memoriam Eugenio Minoli. Torino : UTET, 1974.
32. Fiona Trust & Holding Corporation v Privalov [2007] UKHL 40.
33. Postanova Kasatsiinoho hospodarskoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 03.03.2020 u spravi No. 920/241/19 [Judgment of the Commercial Court of Cassation of the Supreme Court]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88050865>.
34. Postanova Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 10.11.2022 u spravi No. 824/58/22 [Judgment of the Civil Court of Cassation of the Supreme Court]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107429005>.
35. Postanova Kasatsiinoho hospodarskoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu u spravi No. 911/2618/25 [Judgment of the Commercial Court of Cassation of the Supreme Court] (2026).
36. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 28.08.2018 u spravi No. 906/493/16 [Judgment of the Grand Chamber of the Supreme Court]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78977571>.
37. Postanova Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 09.02.2021 u spravi No. 234/11586/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94737863>.
38. Postanova Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 13.02.2020 u spravi No. 824/65/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87733035>.
39. Postanova Kasatsiinoho hospodarskoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 12.11.2020 u spravi No. 910/13366/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92841757>.
40. Postanova Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 06.02.2019 u spravi No. 761/5425/16-ts. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79805738>.
41. Postanova Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 23.05.2019 u spravi No. 824/204/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82095434>.
42. Postanova Kasatsiinoho hospodarskoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 03.02.2022 u spravi No. 911/1803/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102973784>.
43. Moses H. Cone Memorial Hospital v Mercury Construction Corp., 460 U.S. 1 (1983).
44. Mitsubishi Motors Corp. v Soler Chrysler-Plymouth, Inc., 473 U.S. 614 (1985).
45. AA v Persons Unknown [2019] EWHC 3556 (Comm).
46. ICC Arbitration Rules 2021, Art. 6. Paris : International Chamber of Commerce, 2021.
47. Note to Parties and Arbitral Tribunals on the Conduct of ICC Arbitration. Paris : ICC, 1 June 2026.
48. Regulation (EU) 2016/679 of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data (General Data Protection Regulation). Official Journal of the EU. 2016. L 119. P. 1–88.
49. Regulation (EU) 2024/1689 of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence. Official Journal of the EU. 2024. L, 2024/1689.
50. Arbitration Rules of the Singapore International Arbitration Centre (SIAC). Singapore : SIAC.
51. LCIA Arbitration Rules. London : London Court of International Arbitration.
52. HKIAC Administered Arbitration Rules. Hong Kong : Hong Kong International Arbitration Centre.
53. WIPO Arbitration Rules. Geneva : World Intellectual Property Organization.
54. Rehlament Mizhnarodnoho komertsiiinoho arbitrazhnoho sudu pry Torhovo-promyslovii palati Ukrainy, art. 8 [Rules of the ICAC at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry]. Kyiv.
55. Dallah Real Estate and Tourism Holding Co v Ministry of Religious Affairs, Government of Pakistan [2010] UKSC 46.
56. Chloro Controls (I) Pvt Ltd v Severn Trent Water Purification Inc (2013) 1 SCC 641.

Дата першого надходження статті до видання: 13.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.09.2026

СЕКЦІЯ 4 АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9:342.732]:351.746.1

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-3-5>

КРИТЕРІЇ МЕДІАБЕЗПЕКИ ЯК ОЦІНОЧНІ ОРІЄНТИРИ ЇЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ГАРАНТУВАННЯ

Гуржій Анна Валеріївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права
Державного торговельно-економічного університету
myknteu@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5757-592X

Метою статті є визначення критеріїв медіабезпеки як оціночних орієнтирів її адміністративно-правового гарантування, з'ясування їх ознак, співвідношення з принципами, гарантіями й показниками, а також обґрунтування системи критеріїв, придатної для оцінювання стану медійного середовища.

Методи. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання: аналіз, синтез, узагальнення, системний, формально-юридичний і порівняльно-правовий методи. Їх застосування дало змогу розкрити зміст критеріїв медіабезпеки, відмежувати їх від суміжних категорій і простежити адміністративно-правове значення запропонованої системи.

Результати. Обґрунтовано, що критерії медіабезпеки не зводяться до окремих показників або засобів реагування, а виконують інтегральну оціночну функцію, поєднуючи нормативний і фактичний виміри медійної безпеки. Запропоновано розуміти їх як систему взаємопов'язаних наукових орієнтирів, за допомогою яких оцінюється стан захищеності особи, суспільства, держави, медіаінституцій, цифрових платформ та комунікаційного середовища від загроз, що виникають у процесі виробництва, поширення, сприйняття та регулювання медіаконтенту. До системи критеріїв віднесено правову сумісність безпекових заходів із фундаментальними правами і свободами, захищеність суб'єктів медіадіяльності, редакційну незалежність, достовірність і добросовісність публічної комунікації, прозорість медіавласності, фінансування та посередницьких механізмів поширення контенту, структурний плюралізм медіасистеми, медіа- та інформаційну грамотність аудиторії, інституційну спроможність суб'єктів до попередження, моніторингу, реагування і відновлення, а також правову стійкість демократичного публічного дискурсу до маніпулятивних інформаційних впливів.

Висновки. Доведено, що критерії медіабезпеки мають прикладне адміністративно-правове значення, оскільки дають змогу оцінювати необхідність, пропорційність, процедурну прозорість, можливість оскарження та результативність публічного втручання у медійну сферу.

Ключові слова: медіабезпека, критерії медіабезпеки, адміністративно-правові гарантії, медійне середовище, редакційна незалежність, медіаграмотність.

MEDIA SECURITY CRITERIA AS EVALUATIVE GUIDELINES FOR ITS ADMINISTRATIVE AND LEGAL GUARANTEEING

Gurzhi Anna Valeriivna,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Administrative,
Financial and Information Law
State University of Trade and Economics
myknteu@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5757-592X

The purpose of the article is to define media security criteria as evaluative guidelines for its administrative and legal guaranteeing, to clarify their features and correlation with principles, guarantees and indicators, and to substantiate a system of criteria suitable for assessing the state of the media environment.

Methods. The methodological basis of the research consists of general scientific and special legal methods, including analysis, synthesis, generalization, systemic, formal legal and comparative legal methods. Their application made it possible to reveal the content of media security criteria, distinguish them from related categories and determine the administrative and legal significance of the proposed system.

Results. It is substantiated that media security criteria are not limited to separate indicators or response tools, but perform an integral evaluative function by combining the normative and factual dimensions of media security. They are proposed to be understood as a system of interrelated scientific guidelines used to assess the protection of the individual, society, the state, media institutions, digital platforms and the communication environment from threats arising in the process of production, dissemination, perception and regulation of media content. The system of criteria includes the legal compatibility of security measures with fundamental rights and freedoms, protection of media actors, editorial independence, reliability and integrity of public communication, transparency of media ownership, financing and intermediary mechanisms of content dissemination, structural pluralism of the media system, media and information literacy of the audience, institutional capacity of actors for prevention, monitoring, response and recovery, as well as legal resilience of democratic public discourse to manipulative information influences.

Conclusions. It is proved that media security criteria have applied administrative and legal significance, since they make it possible to assess the necessity, proportionality, procedural transparency, appealability and effectiveness of public intervention in the media sphere. The proposed criteria can be used in improving media legislation, evaluating the activities of public authorities and regulators, developing media literacy programmes, identifying risks related to digital platforms and strengthening mechanisms for protecting journalistic activity and democratic public communication.

Keywords: media security, media security criteria, administrative and legal guarantees, media environment, editorial independence, media literacy.

Вступ. Розвиток цифрових технологій, платформізація публічної комунікації, поширення дезінформації, зростання ризиків для журналістської діяльності та посилення значення інформаційної складової безпеки держави актуалізують потребу в науковому осмисленні медіабезпеки як самостійного об'єкта адміністративно-правового аналізу. У сучасних умовах медійне середовище виконує не лише інформаційну, а й комунікативну, контрольну, інтеграційну та безпекову функції. Тому його належний стан не може бути зведений до відсутності цензури, формальної наявності медіарегулятора або закріплення окремих прав журналістів.

Проблемність дослідження критеріїв медіабезпеки полягає в тому, що ця категорія перебуває на перетині інформаційного права, адміністративного права, конституційного права, медіакомунікацій, безпекових студій і політології. Унаслідок цього в науковому дискурсі нерідко змішуються критерії, принципи, гарантії, показники та засоби забезпечення медіабезпеки. Водночас саме критерії дають змогу перейти від загального твердження про необхідність охорони медійного середовища до визначення того, за якими ознаками можна оцінити його належний або кризовий стан.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям дослідження є праці, присвячені медіабезпеці людини, інформаційно-правовій політиці, інформаційно-психологічній безпеці, медіаграмотності, цифровій безпеці журналістів, протидії дезінформації та правовому регулюванню цифрових платформ. Зокрема, О. М. Головка розглядає медіабезпеку людини крізь призму інформаційно-правової політики (Головка, 2019). О. В. Матвієнко, М. Н. Цивін, Т. В. Новальська та Н. А. Бачинська акцентують увагу на проблемах інформаційно-психологічної безпеки особистості в медіапросторі (Матвієнко та ін., 2021). У зарубіжних дослідженнях значна

увага приділяється цифровій безпеці журналістів (Frech et al., 2025), вимогам правдивості й фактологічної точності журналістських матеріалів (Гарматій, 2015), прихованій рекламі як маніпулятивній технології (Грицута, 2010), розвитку медіаграмотності (d'Haenens et al., 2025), а також впливу цифрових платформ на демократичний публічний дискурс (Nannini et al., 2025). Нормативну основу аналізу становлять положення українського законодавства та актів Європейського Союзу, зокрема Закону України «Про інформацію» (1992), Стратегії інформаційної безпеки (2021), Регламенту ЄС про цифрові послуги (2022) та Європейського акта про свободу медіа (2024).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну увагу до інформаційної безпеки, свободи слова, протидії дезінформації та захисту журналістів, у науковій літературі недостатньо розроблено залишається саме система критеріїв медіабезпеки. Потребують уточнення поняття таких критеріїв, їх співвідношення з принципами та гарантіями, а також внутрішня логіка їх побудови в адміністративно-правовому вимірі.

Метою статті є розкриття критеріїв медіабезпеки як елемента адміністративно-правового гарантування безпеки медійного середовища шляхом визначення їх поняття й ознак та окреслення їх системи.

1. Поняття критеріїв медіабезпеки

У загальнонауковому розумінні критерій є ознакою, мірилом або підставою, на основі якої здійснюється оцінювання певного явища, процесу чи стану (Білодід та ін., 1973), (Морозов, Шкарапута, 2000: 305). У площині медіабезпеки така характеристика дає змогу розглядати її не як абстрактну декларацію про потребу захисту інформаційної сфери, а як конкретний стан медійного середовища, що підлягає правовій, інституційній та комунікативній оцінці.

Водночас перенесення загального поняття критерію у сферу медіабезпеки потребує певного уточнення. Медіабезпека не є одновимірним станом, який можна встановити лише за наявності або відсутності окремої загрози. Вона формується на перетині кількох взаємопов'язаних площин: правового захисту свободи слова й права на інформацію, безпеки професійної діяльності журналістів, незалежності редакцій, добросовісності поширення інформації, прозорості медіаринку, технологічних умов функціонування платформ, а також здатності суспільства критично сприймати медійний контент. Тому критерій у цій сфері має фіксувати не ізольований факт, а певний оціночний орієнтир, за допомогою якого можна встановити, чи відповідає конкретний стан медійного середовища вимогам безпеки, свободи та демократичної публічної комунікації.

Звідси випливає, що критерії медіабезпеки повинні поєднувати два виміри. Перший є нормативним і стосується того, чи узгоджуються відповідні заходи, інституції та практики з вимогами законності, стандартами прав людини, правовим стандартом свободи медіа та принципом пропорційності публічного втручання у медійну сферу. Другий є фактичним і відображає реальний стан медійного середовища: чи захищені його суб'єкти, чи зберігається редакційна автономія, чи є комунікація достовірною, чи має аудиторія доступ до різноманітних джерел інформації, чи здатні публічні інституції реагувати на загрози без надмірного обмеження свободи вираження поглядів. У цьому сенсі критеріям медіабезпеки притаманні оціночний характер, системність, міждисциплінарність, динамічність і практична спрямованість, адже вони мають не лише описувати окремі ризики, а й структурувати оцінювання медійного середовища в умовах цифрових і безпекових трансформацій. Саме поєднання цих вимірів дає змогу перейти від загального розуміння критерію як мірила оцінки до авторського визначення критеріїв медіабезпеки.

Таким чином, критерії медіабезпеки слід визначати як систему взаємопов'язаних наукових орієнтирів, за допомогою яких оцінюється стан захищеності особи, суспільства, держави, медіаінституцій, цифрових платформ та комунікаційного середовища від загроз, що виникають у процесі виробництва, поширення, сприйняття та регулювання медіаконтенту. Їх сутність полягає не лише в описі окремих ризиків, а й у встановленні тих параметрів, за якими можна виявити якість функціонування медіасфери в умовах сучасних інформаційних і технологічних трансформацій. Саме в цьому значенні критерії можуть розглядатися як оціночні орієнтири адміністративно-правового гарантування медіабезпеки, оскільки вони дають змогу співвіднести нормативні вимоги із фактичним станом медійної сфери.

Таке розуміння дає змогу відмежувати критерії медіабезпеки від суміжних категорій. Принципи медіабезпеки виражають

основоположні засади її забезпечення, зокрема законність, пропорційність, повагу до свободи вираження поглядів, недопущення цензури, захист плюралізму та орієнтацію на права людини. Адміністративно-правові гарантії характеризують юридичні й організаційні засоби забезпечення медіабезпеки: повноваження органів публічної влади, процедури реагування, механізми контролю, відповідальність, судовий захист, прозорість регуляторних рішень. Показники конкретизують кількісні або якісні прояви відповідного критерію. Натомість критерії виконують інтегральну оціночну функцію, поєднуючи нормативний і фактичний виміри медійної безпеки.

2. Система критеріїв медіабезпеки

Вихідним у системі критеріїв медіабезпеки є критерій правової сумісності безпекових заходів із фундаментальними правами і свободами. Будь-яке адміністративне реагування на загрози в медіасфері має оцінюватися не лише за формальною наявністю повноваження, а й за тим, чи не руйнує воно саму свободу публічної комунікації. У ситуаціях, коли держава протидіє дезінформації, шкідливому контенту або інформаційним операціям, особливо важливо зберігати межу між необхідним захистом суспільного інтересу й непропорційним обмеженням свободи вираження поглядів. Найбільш виразно цю логіку відображає Закон України «Про медіа», стаття 4 якого пов'язує свободу діяльності у сфері медіа зі свободою вираження поглядів, свободою поширення, обміну та отримання інформації, а будь-які обмеження цих свобод допускає лише на підставі закону, за умови їх необхідності в демократичному суспільстві та пропорційності поставленій меті (Про медіа, 2022). Отже, правова сумісність передбачає, що медіабезпека має оцінюватися не за інтенсивністю обмежень, а за тим, наскільки заходи реагування залишаються нормативно визначеними, необхідними, пропорційними, забезпеченими можливістю оскарження та спрямованими на захист демократичної комунікації, а не на її адміністративне придушення.

На рівні суб'єктів медійної діяльності особливо значення набуває критерій їхньої захищеності. Його не можна зводити лише до відсутності фізичного насильства щодо журналіста, оскільки сучасні ризики охоплюють також цифрове стеження, злам акаунтів, доксинг, тиск на джерела, погрози, судове переслідування, психологічне виснаження та примушування до самоцензури. У цьому контексті показовим є дослідження Й. Фрех, В. Лілієнталь і В. Шенбехлер, у якому цифрова безпека журналістів розглядається як професійна навичка, без якої неможливе безпечне виконання журналістської роботи в цифровому середовищі (Fréch et al., 2025). Тому рівень захищеності суб'єктів медіадіяльності виявляється і в тому, як правоохоронні органи реагують на напад або погрозу, і в тому, чи існують у редакціях протоколи безпеки, захисту джерел, навчання цифровій гігієні та процедури

швидкого реагування на переслідування працівників медіа.

Наступним критерієм, який варто виокремити, є редакційна незалежність. Вона виявляється у здатності редакції самостійно визначати теми, добирати джерела, формулювати редакційну позицію та відмовлятися від матеріалів, нав'язаних власником, політичним суб'єктом або органом публічної влади. Регламент (ЄС) 2024/1083 про свободу медіа деталізує цей критерій, оскільки прямо пов'язує свободу медіапослуг із редакційною свободою та незалежністю медіа як умовами функціонування внутрішнього ринку медіапослуг і демократичного публічного простору (Regulation (EU) 2024/1083, 2024). У національному контексті цей критерій дає змогу оцінити, чи не перетворюється медіа на інструмент прихованого політичного впливу, чи відокремлені редакційні рішення від комерційного або власницького тиску, чи має журналіст реальну можливість діяти відповідно до професійних стандартів.

Змістовий вимір медіабезпеки розкривається через критерій достовірності й добросовісності публічної комунікації. Він не означає встановлення державної монополії на істину, однак дає змогу оцінити, чи створює медійне середовище умови для поширення перевіреної, точної, збалансованої та суспільно значущої інформації. Цей підхід узгоджується з позицією О. В. Гарматій, яка серед пріоритетних вимог до матеріалів інформаційних агентств виокремлює правдивість і фактологічну точність (Гарматій, 2015: 136). Отже, для медіабезпеки має значення не лише сам факт поширення інформації, а й те, чи не спотворює вона фактичну основу суспільно значущих подій. Водночас добросовісність публічної комунікації порушується не тільки відверто неправдивими повідомленнями, а й прихованими формами впливу. Саме на це звертає увагу Н. М. Грицюта, розглядаючи приховану рекламу як маніпулятивну технологію, пов'язану з навіюванням (Грицюта, 2010: 82). Отже, критерій достовірності й добросовісності публічної комунікації слід пов'язувати не з недосяжною відсутністю будь-яких помилок, а з наявністю професійних стандартів, процедур перевірки інформації та практик, які мінімізують введення аудиторії в оману. Дефіцит цього критерію простежується у системному поширенні неправдивих повідомлень, маніпулятивному змішуванні фактів і оцінок, прихованій рекламі, використанні бот-мереж для штучного посилення активності та імітації суспільної підтримки, що деформує публічний порядок денний.

Не менш важливою є прозорість медіавласності, фінансування та посередницьких механізмів поширення контенту. Аудиторія повинна розуміти, хто контролює медіа, які інтереси можуть впливати на редакційну політику, за рахунок яких джерел фінансується діяльність медіа та які алгоритмічні механізми автоматичного добору й ранжування визначають подальше доведення контенту до користувача. У цьому контексті контроль над медіа

не варто ототожнювати лише з формальним володінням корпоративними правами. Він може проявлятися через кінцевих бенефіціарних власників, осіб або групи, які мають вирішальний вплив на управління медіа, перехресну власність у різних сегментах медіаринку та зв'язки власників із політичними чи економічними центрами впливу (Опришко, 2024). Окремо слід враховувати фінансову залежність редакції від грантової підтримки, дотацій власника, рекламних надходжень чи інших джерел коштів, якщо така залежність впливає на редакційну автономію.

Закон України «Про медіа» пов'язує сучасне поширення інформації з функціонуванням платформ і використанням автоматизованих засобів, що робить прозорість не лише питанням власності, а й питанням цифрової дистрибуції контенту (Про медіа, 2022). Подібний підхід закладено й у Регламенті (ЄС) 2022/2065 про цифрові послуги, відповідно до положень якого дуже великі онлайн-платформи мають оцінювати та зменшувати системні ризики, пов'язані з поширенням контенту, громадським дискурсом і виборчими процесами (Regulation (EU) 2022/2065, 2022).

На рівні структури медійного простору самостійного значення набуває плюралізм медіа-системи. Його не можна вимірювати лише кількістю зареєстрованих медіа, адже формальна множинність джерел може приховувати концентрацію власності, залежність редакцій від одного політичного центру або фактичну одноманітність порядку денного. У цьому аспекті доречним є дослідження Д. І. Опришко щодо впровадження Моніторингу плюралізму медіа в Україні, де плюралізм розглядається через ризики концентрації, політичної незалежності, соціальної інклюзивності та захисту свободи вираження поглядів (Опришко, 2024). Відповідно, структурний плюралізм передбачає наявність різних незалежних джерел інформації, представленість регіональних медіа, різних соціальних груп і суспільно значущих позицій у медійному просторі, відсутність монополізації каналів комунікації та реальну конкуренцію редакційних позицій.

Превентивний вимір медіабезпеки пов'язаний із рівнем медіа- та інформаційної грамотності аудиторії. Навіть якісне правове регулювання не може повністю компенсувати нездатність користувачів критично оцінювати джерела, відрізняти факти від суджень, розпізнавати маніпуляції, перевіряти інформацію та усвідомлювати ризики цифрового середовища. Системний огляд Л. д'Гаененс, Й. Віссенберг, М. Пуусеп та інших авторів щодо ефективності заходів із медіаграмотності показує, що медіаграмотність має оцінюватися не декларативно, а через освітні практики й здатність різних груп аудиторії критично взаємодіяти з медійним контентом (d'Haenens et al., 2025). Тому цей критерій пов'язаний зі шкільними й позашкільними програмами медіаосвіти, публічними кампаніями з протидії дезінформації, навичками перевірки

джерел та здатністю аудиторії не поширювати шкідливий контент.

Істотне значення має також інституційна спроможність держави, медіаінституцій та інших суб'єктів до попередження, моніторингу, реагування і відновлення. Стратегія інформаційної безпеки України прямо вказує на необхідність протидії дезінформації, забезпечення інформаційної стійкості суспільства та взаємодії державних органів, органів місцевого самоврядування й інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації інформаційної політики (Про Стратегію інформаційної безпеки, 2021). Звідси випливає, що значення має не сама кількість створених органів або ухвалених документів, а здатність інституцій своєчасно виявляти інформаційні загрози, координувати дії, діяти прозоро, уникати паралельного виконання однакових функцій та відновлювати порушений стан медійного середовища після інформаційних атак.

Завершальним, макрорівневим критерієм є правова стійкість демократичного публічного дискурсу до маніпулятивних інформаційних впливів. Він охоплює здатність медійного середовища підтримувати умови для автономного формування громадської думки, легітимності виборчих і демократичних процедур, змістовної суспільної дискусії та запобігання масовому введенню громадськості в оману щодо питань суспільного інтересу. У цьому аспекті поєднуються положення Закону України «Про інформацію» про суспільний інтерес (ст. 29) (Про інформацію, 1992), Стратегії інформаційної безпеки України щодо інформаційної стійкості (Про Стратегію інформаційної безпеки, 2021), Регламенту (ЄС) 2022/2065 про цифрові послуги щодо системних ризиків для громадського дискурсу (Regulation (EU) 2022/2065, 2022) і Європейського акта про свободу медіа щодо редакційної свободи та незалежності медіа (Regulation (EU) 2024/1083, 2024). Дефіцит цього критерію виявляється тоді, коли медійне середовище допускає системне викривлення суспільно значущих питань, штучне нав'язування псевдопорядку денного, імітацію суспільної підтримки або масове введення аудиторії в оману щодо фактів, важливих для участі у публічному житті.

Розглянуті критерії утворюють цілісну систему, побудовану за логікою переходу від мікрорівня до макрорівня. На мікрорівні медіабезпека пов'язана із захистом прав особи, журналіста, редакції та споживача інформації. На мезорівні вона охоплює прозорість медіаринку, редакційну незалежність, професійні стандарти, інституційну спроможність і медіаграмотність. На макрорівні йдеться про стійкість демократичного публічного дискурсу, плюралізм, довіру до комунікаційних процесів і здатність держави протидіяти системним загрозам без руйнування свободи медіа. Саме сукупність цих критеріїв дає змогу оцінювати медіабезпеку не як абстрактну категорію, а як конкретний стан медійного середовища, його суб'єктів, процедур і комунікативних умов.

Для адміністративно-правового гарантування медіабезпеки така система має прикладне значення. Вона дає змогу оцінювати не лише те, чи має держава повноваження втручатися у медійну сферу, а й те, чи є це втручання необхідним, пропорційним, процедурно прозорим, доступним для оскарження та спрямованим на відновлення належного стану медійного середовища. Крім того, критерії медіабезпеки можуть використовуватися під час формування державної інформаційної політики, оцінювання діяльності регуляторів, розроблення програм медіаграмотності, визначення ризиків цифрових платформ і вдосконалення механізмів захисту журналістської діяльності.

Висновки. Критерії медіабезпеки слід визначати як систему взаємопов'язаних наукових орієнтирів, за допомогою яких оцінюється стан захищеності особи, суспільства, держави, медіаінституцій, цифрових платформ та комунікаційного середовища від загроз, що виникають у процесі виробництва, поширення, сприйняття та регулювання медіаконтенту. Їх сутність полягає не лише в описі окремих ризиків, а й у встановленні тих параметрів, за якими можна виявити якість функціонування медіасфери в умовах сучасних інформаційних і технологічних трансформацій. На відміну від принципів, гарантій і показників, критерії виконують інтегральну функцію оцінювання медіабезпеки та поєднують нормативний і фактичний виміри її забезпечення.

До системи критеріїв медіабезпеки належать: правова сумісність безпекових заходів із фундаментальними правами і свободами; захищеність суб'єктів медіадіяльності; ступінь редакційної незалежності; достовірність і добросовісність публічної комунікації; рівень прозорості медіавласності, фінансування та посередницьких механізмів поширення контенту; рівень структурного плюралізму медіасистеми; рівень медіа- та інформаційної грамотності аудиторії; інституційна спроможність держави, медіаінституцій та інших суб'єктів до попередження, моніторингу, реагування і відновлення; ступінь правової стійкості демократичного публічного дискурсу до маніпулятивних інформаційних впливів.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні конкретних показників для кожного критерію, визначенні методики їх адміністративно-правової оцінки та адаптації запропонованої системи до умов воєнного стану, післявоєнного відновлення й інтеграції України до європейського правового простору.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Головка О. М. Медіабезпека людини: засади інформаційно-правової політики : монографія. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2019. 168 с.
2. Матвієнко О. В., Цивін М. Н., Новальська Т. В., Бачинська Н. А. Дозвілліве практики особистості у медіа-

просторі: проблеми інформаційно-психологічної безпеки. Питання культурології. 2021. № 38. С. 314–333. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.38.2021.247176>.

3. Frech J., Lilienthal V., Schönbachler V. First be safe: Exploring and improving journalists' skills in digital security. Journalism. 2025. Vol. 26, Issue 8. P. 1742–1760. DOI: <https://doi.org/10.1177/14648849241310847>.

4. Гарматій О. В. Агенційна журналістика : навч. посіб. Львів : Сполом, 2015. 176 с.

5. Грицюта Н. М. Прихована реклама як маніпулятивна технологія XX ст.: етичний аспект. Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2010. № 3. С. 81–87.

6. d'Haenens L., Vissenberg J., Puusepp M. et al. Fostering media literacy: A systematic evidence review of intervention effectiveness for diverse target groups. Media and Communication. 2025. Vol. 13. Article 8901. P. 1–24. DOI: <https://doi.org/10.17645/mac.8901>.

7. Nannini L., Bonel E., Bassi D., Maggini M. J. Beyond phase-in: assessing impacts on disinformation of the EU Digital Services Act. AI and Ethics. 2025. Vol. 5. P. 1241–1269. DOI: <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00467-w>.

8. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2657-12>.

9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/685/2021>.

10. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a single market for digital services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj>.

11. Regulation (EU) 2024/1083 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 establishing a common framework for media services in the internal market and amending Directive 2010/13/EU (European Media Freedom Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1083/oj>.

12. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 4: І–М / ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. 1973. 840 с.

13. Словник іншомовних слів / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Укр. мовно-інформ. фонд НАН України ; уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. XV, 662 с.

14. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.

15. Опришко Д. Моніторинг плюралізму медіа в цифрову еру: попереднє дослідження впровадження Моніторингу плюралізму медіа в Україні. European University Institute, Centre for Media Pluralism and Media Freedom, 2024. URL: <https://hdl.handle.net/1814/77025>.

REFERENCES:

1. Holovko, O. M. (2019). Mediabezpeka liudyny: zasady informatsiino-pravovoi polityky [Human media security: Foundations of information and legal policy]. ArtEk.

2. Matviienko, O. V., Tsyvin, M. N., Novalska, T. V., & Bachynska, N. A. (2021). Dozvillievi praktyky osobystosti u mediaprostori: problemy informatsiino-psykhologichnoi bezpeky [Leisure practices of the individual in the media space: Problems

of information and psychological security]. Pytannia kulturolohii, 38, 314–333. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.38.2021.247176>.

3. Frech, J., Lilienthal, V., & Schönbachler, V. (2025). First be safe: Exploring and improving journalists' skills in digital security. Journalism, 26(8), 1742–1760. <https://doi.org/10.1177/14648849241310847> [in English].

4. Harmatii, O. V. (2015). Ahentsiina zhurnalistyka [Agency journalism]. Spolom.

5. Hrytsiuta, N. M. (2010). Prykhovana reklama yak manipulyativna tekhnolohiia XX st.: etychnyi aspekt [Hidden advertising as a manipulative technology of the twentieth century: Ethical aspect]. Derzhava ta rehiony. Seriia: Sotsialni komunikatsii, 3, 81–87.

6. d'Haenens, L., Vissenberg, J., Puusepp, M., et al. (2025). Fostering media literacy: A systematic evidence review of intervention effectiveness for diverse target groups. Media and Communication, 13, Article 8901, 1–24. <https://doi.org/10.17645/mac.8901>.

7. Nannini, L., Bonel, E., Bassi, D., & Maggini, M. J. (2025). Beyond phase-in: Assessing impacts on disinformation of the EU Digital Services Act. AI and Ethics, 5, 1241–1269. <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00467-w>.

8. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 r. № 2657-XII [On Information: Law of Ukraine No. 2657-XII of October 2, 1992]. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2657-12>.

9. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku "Pro Stratehiiu informatsiinoi bezpeky": Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 28.12.2021 r. № 685/2021 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of October 15, 2021 "On the Information Security Strategy": Decree of the President of Ukraine No. 685/2021 of December 28, 2021]. <https://zakon.rada.gov.ua/go/685/2021>.

10. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a single market for digital services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj>.

11. Regulation (EU) 2024/1083 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 establishing a common framework for media services in the internal market and amending Directive 2010/13/EU (European Media Freedom Act). <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1083/oj>.

12. Bilodid, I. K. (Ed.). (1970–1980). Slovnyk ukraïnskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language] (Vols. 1–11). Naukova dumka.

13. Morozov, S. M., & Shkaraputa, L. M. (Comps.). (2000). Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]. Naukova dumka.

14. Pro media: Zakon Ukrainy vid 13.12.2022 r. № 2849-IX [On Media: Law of Ukraine No. 2849-IX of December 13, 2022]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.

15. Opryshko, D. (2024). Monitorynh pliaralizmu media v tsyfrovu eru: poperednie doslidzhennia vprovadzhennia Monitorynhu pliaralizmu media v 2024 rotsi v Ukraini [Monitoring media pluralism in the digital era: A preliminary study of the implementation of the Media Pluralism Monitor in Ukraine in 2024]. European University Institute, Centre for Media Pluralism and Media Freedom. <https://hdl.handle.net/1814/77025>.

Дата першого надходження статті до видання: 09.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.09.2026

УДК 342.951:351.74]:341.171(4-6ЄС)
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-3-6>

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ: БЕЗПЕКОВИЙ ТА ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Кобко Євген Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
evgeniykobko@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3121-0823

Мета дослідження полягає у комплексному теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних засад побудови ефективної моделі управління Національною поліцією України в умовах безпекових викликів. Для її досягнення поставлено завдання: проаналізувати наукові погляди на сутність управління Національною поліцією України та систематизувати адміністративно-правові принципи функціонування інституції; дослідити нормативно-стратегічне підґрунтя реформування системи з урахуванням європейських стандартів; сформулювати концептуальну модель результативно-орієнтованого менеджменту та шляхи її імплементації.

Методи. Методологічну основу роботи становить комплексний підхід. Метод системного аналізу дозволив розглянути управління Національною поліцією України як цілісну структуру в безпековому середовищі. Аналітичний метод застосовано для опрацювання наукових поглядів на поліцейський менеджмент, а нормативно-догматичний – для вивчення стратегічних документів до 2030 року. Метод узагальнення сприяв синтезу результатів та формулюванню пропозицій щодо вдосконалення управлінської моделі.

Результати. Проведений аналіз дозволив виявити вектори трансформації управління Національною поліцією України. Встановлено, що модель управління поступово відходить від жорсткої ієрархічної централізації до балансу з оперативною автономією підрозділів. Доведено, що ефективність управління залежить від функціональної гнучкості та посилення аналітичної діяльності. Нормативна база закріплює перехід від «процесного» до результативно-орієнтованого менеджменту. Ключовими інструментами трансформації визначено впровадження KPI, ризик-орієнтовані підходи та інноваційні HRM-технології, засновані на принципах меритократії, доброчесності та безбар'єрності. Систематизовано адміністративно-правові принципи, що інтегрують міжнародні стандарти, етичні норми та маркетингові комунікації для підвищення суспільної довіри.

Висновки. Встановлено, що трансформація системи управління Національною поліцією України в контексті євроінтеграції вимагає формування нової концептуальної моделі, яку доцільно визначити як «Результативно-орієнтовану адаптивну систему управління». Запропонована автором модель базується на синергії чотирьох ключових компонентів: аналітичне прогнозування, стратегічне управління людським капіталом, функціональна гнучкість, інституційна прозорість.

Ключові слова: управління, принцип, реформа поліції, євроінтеграційні процеси, євроінтеграція, правоохоронні органи, національна безпека, безпековий простір, міжнародне співробітництво, сектор безпеки і оборони.

TRANSFORMATION OF THE MANAGEMENT SYSTEM OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE: SECURITY AND LEGAL ASPECTS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Kobko Yevhen Vasyliovych,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Administrative and Legal Disciplines
National Academy of Internal Affairs
evgeniykobko@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3121-0823

Purpose. The aim of the research is to provide a comprehensive theoretical justification and develop practical foundations for building an effective management model for the National Police of Ukraine amid current security challenges. To achieve this, the following tasks were set: to analyze scientific perspectives on the essence of management within the National Police of Ukraine and systematize the administrative and legal principles of the institution's functioning; to investigate the regulatory and strategic basis for reforming the management system, taking into account European standards; and to formulate a conceptual model of results-based management and identify pathways for its implementation.

Methods. The methodological basis of the study is a comprehensive approach. The system analysis method allowed for viewing the management of the National Police of Ukraine as a holistic structure within the security environment. The analytical method was applied to examine scientific views on police management, while the normative-dogmatic method was used to study strategic documents through 2030. The generalization method facilitated the synthesis of results and the formulation of proposals for improving the management model of the institution.

Results. The conducted analysis allowed for identifying the vectors of transformation in the management of the National Police of Ukraine. It was established that the management model is gradually moving away from rigid hierarchical centralization toward a balance with operational autonomy of units. It is proven that management effectiveness depends on functional flexibility and the enhancement of analytical activities. The regulatory framework consolidates the transition from «process-oriented» to results-based management. Key instruments of this transformation are identified as the implementation of KPIs, risk-oriented approaches, and innovative HRM technologies based on the principles of meritocracy, integrity, and barrier-free environments. Administrative and legal principles that integrate international standards, ethical norms, and marketing communications to increase public trust have been systematized.

Conclusions. It has been established that the transformation of the management system of the National Police of Ukraine in the context of European integration requires the formation of a new conceptual model, which can be defined as a «Results-oriented adaptive management system». The model proposed by the author is based on the synergy of four key components: analytical forecasting, strategic human capital management, functional flexibility, and institutional transparency.

Keywords: management, principle, police reform, european integration processes, european integration, law enforcement agencies, national security, security space, international cooperation, security and defense sector.

Вступ. В умовах динамічної трансформації сектору безпеки і оборони України, зумовленої як викликами воєнного часу, так і стратегічним курсом на євроінтеграцію, роль Національної поліції України (далі – НПУ) як ключового правоохоронного органу суттєво змінюється. Постає гостра потреба у відмові від застарілих ієрархічно-процесних моделей управління на користь гнучких, адаптивних систем, здатних забезпечити оперативну реакцію на новітні безпекові загрози. Актуальність наукових рішень у цій сфері полягає у необхідності розробки інструментарію, що дозволить гармонізувати внутрішні організаційні процеси з міжнародними стандартами підзвітності, прозорості та доброчесності, забезпечуючи при цьому високий рівень суспільної довіри.

Проведений аналіз наукових публікацій свідчить про те, що проблематика управління в НПУ є предметом активної наукової дискусії, яка охоплює як психологічні аспекти професійної діяльності, так і стратегічні механізми державного менеджменту. Фундаментальні дослідження управлінської компетентності та формування особистості керівника поліції, зокрема праці О. Цільмак, Е. Садаклієвої та І. Кузьменка, закладають психологічний фундамент розуміння ролі управлінця у системі правоохоронних органів. Сучасні тенденції кадрового менеджменту, включаючи впровадження ґендерно чутливих підходів, ґрунтовно розкриті у дослідженнях А. Берендєєвої та В. Шевчука, що засвідчує поступовий відхід від традиційних моделей управління до більш інклюзивних практик. Водночас питання стратегічного управління, особливо в умовах кризових викликів воєнного стану, стають ключовими у працях О. Доценка та С. Медведенка де акцентується увага на адаптивності та ефективності системи в екстремальних умовах. Важливим доповненням до наукового дискурсу є вивчення публічних комунікацій як інструменту управління, про що

свідчать розвідки В. Бондаренка, Г. Горуна та О. Федішина.

Науковомовизна дослідження полягає в концептуалізації моделі «Результативно-орієнтованої адаптивної системи управління» НПУ. Автором вперше інтегровано ризик-орієнтований підхід, інноваційні HRM-стратегії та сучасні цифрові інструменти ситуаційної обізнаності в єдиний механізм, що трансформує поліцію з формального виконавця функцій на сервісно-орієнтовану інституцію.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних засад побудови ефективної моделі управління НПУ в контексті сучасних безпекових викликів. Для досягнення цієї мети поставлено такі науково-дослідницькі завдання: проаналізувати сучасні наукові погляди на сутність управління правоохоронними органами та систематизувати адміністративно-правові принципи їх функціонування; дослідити нормативно-стратегічне підґрунтя реформування системи поліцейського управління з урахуванням європейських стандартів; сформулювати концептуальну модель результативно-орієнтованого менеджменту та визначити шляхи її практичної імплементації.

Методологічну основу роботи становить комплексний підхід, що поєднує теоретичний аналіз та вивчення нормативно-правової бази. Зокрема, використано метод системного аналізу, який дозволив розглянути управління НПУ як цілісну структуру, що взаємодіє з безпековим середовищем. Аналітичний метод застосовано для опрацювання наукових поглядів на сутність поліцейського менеджменту та кадрової політики. Нормативно-догматичний метод використано для вивчення положень стратегічних документів та наказів, що визначають вектори реформування системи поліції до 2030 року. Метод узагальнення дозволив синтезувати отримані дані та сформулювати концептуальні пропозиції

щодо вдосконалення управлінської моделі інституції.

Логіка представлення матеріалу зумовлена послідовністю вирішення визначених завдань. У першому розділі проаналізовано теоретико-правові доктрини управління, що становлять фундамент правоохоронної діяльності. У другому розділі розкрито ціннісні та кадрові принципи сучасного менеджменту, а також висвітлено систему адміністративно-правового регулювання. Третій розділ присвячено нормативно-стратегічному аналізу документів, що визначають вектори розвитку НПУ на період до 2030 року. Роботу завершують висновки, у яких вперше презентовано авторську модель адаптивної системи управління.

1. Управління Національною поліцією України: науковий підхід

Управління підрозділами НПУ вимагає від керівництва нового рівня адаптивності. Дослідники підкреслюють, що ключовими чинниками забезпечення ефективності та розширення функціональних можливостей поліцейських органів є врахування регіональної безпекової специфіки, оперативність аналітичного опрацювання даних та дотримання базових принципів управлінської діяльності. Виняткового значення набуває оптимізація внутрішніх процесів у поєднанні з раціональним використанням кадрового потенціалу, що передбачає як створення належних умов несення служби для підлеглих, так і системне вдосконалення професійних компетенцій самого керівного складу, необхідне для успішного реагування на виклики кризового періоду (Медведенко, 2022: 205).

Важливим концептуальним підґрунтям для оптимізації системи управління НПУ є ідеї М. Співак та В. Співака, які наголошують на функціональній зумовленості організаційної структури правоохоронних органів. Дослідники обґрунтовують тезу, що кожен структурний підрозділ та окремий елемент системи мають проєктуватися з огляду на специфіку завдань, сукупність яких спрямована на досягнення стратегічного результату. На думку авторів, внутрішня організація органу державної влади не є статичною величиною, а виступає похідною категорією від визначених завдань і функцій. У контексті євроінтеграції та динамічного реформування системи НПУ, ефективність державного апарату прямо залежить від гнучкості адаптації його структури до актуальних векторів діяльності, що стає вирішальним чинником успішного функціонування поліції в умовах кризового виклику (Співак, 2026: 324).

З позиції адміністративно-правової доктрини процес управління в НПУ, як різновид державного управління, визначається як систематичний внутрішній та зовнішній вплив уповноважених суб'єктів на функціонування ієрархічної системи територіальних органів та підрозділів поліції. Як слушно зазначає С. Лелет, сутність цього процесу полягає в оптимальній організації та впорядкуванні діяльності центрального органу виконавчої

влади, спрямованій на ефективне виконання правоохоронних завдань: від захисту прав і свобод людини до забезпечення публічної безпеки та надання якісних поліцейських послуг. Управління в системі НПУ характеризується як інтрасистемна діяльність, де об'єктами впливу виступають працівники, підрозділи, служби та територіальні органи, а суб'єктами – керівники та управлінські апарати відповідних ієрархічних рівнів. З огляду на науковий підхід С. Лелета, цей процес доцільно диференціювати за трьома основними аспектами: управління системою органів у цілому (координація всіх ланок), управління в системі (планування роботи та контроль за діяльністю нижчих рівнів) та безпосереднє управління в окремому структурному підрозділі. Специфіка управління в НПУ як об'єкта адміністративно-правового регулювання, згідно з позицією С. Лелета, визначається низкою ознак: здійснення діяльності всередині системи, якій притаманна внутрішня організація, зумовлена специфічною взаємодією елементів та наявністю зворотних зв'язків; здатність до реалізації управлінських функцій в умовах невизначених та кризових ситуацій; ситуативна динаміка статусів, за якої суб'єкт управління може виступати об'єктом управлінського впливу; ієрархічна підпорядкованість, що передбачає необхідність попереднього погодження рішень із вищими органами управління; тісний зв'язок процесу практичної реалізації управлінських рішень із безпосереднім виконанням посадових обов'язків персоналом підрозділів (Лелет, 2020: 111, 114-115).

Фундаментальні засади адміністративно-правових відносин у сфері управління НПУ детально опрацьовані С. Лелет у співавторстві з Т. Плугатар. Науковці структурують ці відносини через взаємодію ключових елементів: суб'єктів, об'єктів, юридичних фактів, змісту відносин та управлінської ініціативи, що виражається в активній поведінці суб'єкта управління. На думку авторів, саме синтез цих елементів дозволяє виявити специфіку управлінських процесів у поліцейській системі та визначити їх місце у загальній структурі державного управління. Спираючись на системний аналіз, дослідники пропонують класифікувати адміністративно-правові відносини в органах НПУ за трьома критеріями: 1) за напрямом реалізації: внутрішньоорганізаційні та зовнішні відносини; 2) за рівнем нормативного регулювання: відносини, що базуються на законах, та ті, що врегульовані підзаконними актами; 3) за ступенем підпорядкованості: відносини ієрархічного типу (між вищими та нижчими органами/посадовими особами) або ж взаємодія між непідпорядкованими суб'єктами. Особлива наукова цінність такого підходу полягає у виокремленні специфічних рис управлінських відносин у поліції, серед яких: спеціальний суб'єктний склад: охоплює керівний склад підрозділів поліції всіх рівнів, обов'язковою умовою є наявність у принаймні одного зі сторін владних повноважень для

прийняття управлінських рішень; інституційна цілісність: права та обов'язки підрозділів поліції формують єдину систему повноважень, що визначає їхній адміністративно-правовий статус; динамічність виникнення: такі відносини можуть виникати як безпосередньо на підставі закону, так і через прийняття розпорядчого акта, причому ініціатива може належати будь-якій зі сторін, а згода іншої сторони не завжди є обов'язковою передумовою для виникнення правовідносин (Плугатар, 2020: 117-118).

Тож на основі сучасних наукових поглядів можна стверджувати, що ефективність управління в НПУ залежить від здатності керівництва адаптувати організаційну структуру до динамічних безпекових викликів через раціональне використання кадрового потенціалу та аналітичне опрацювання даних. Сутність управління в поліції розглядається як інтрасистемний процес, що потребує тонкого балансу між ієрархічною централізацією та оперативною автономією територіальних підрозділів. Досліджена багаторівнева система адміністративно-правових відносин підкреслює важливість чіткої взаємодії між суб'єктами та об'єктами управління, що є вирішальним фактором для забезпечення стабільного функціонування інституції в кризових умовах. Такий науковий підхід створює необхідне теоретичне підґрунтя для впровадження сучасних інструментів менеджменту, спрямованих на якісне виконання правоохоронних завдань.

2. Принципи сучасного управління Національною поліцією України

Аналізуючи сучасні трансформаційні процеси як на національному, так і на глобальному рівнях С. Лукаш, О. Панасюк та С. Ващенко обґрунтовують доцільність інтеграції в систему управління органами та підрозділами НПУ двох ключових принципів: маркетингової комунікації та високої етичної культури. На переконання науковців, саме ці компоненти є необхідними інструментами адаптації правоохоронної діяльності до вимог сьогодення, що сприяє підвищенню прозорості та довіри до поліції (Лукаш, 2024: 952).

Важливим аспектом модернізації системи стратегічного менеджменту НПУ є вдосконалення кадрового забезпечення, яке безпосередньо впливає на якість прийняття управлінських рішень. У цьому контексті заслуговує на увагу підхід І. Шопіної, яка наголошує, що кадрове забезпечення управління в органах НПУ слід розуміти як цілеспрямований процес формування та підтримання оптимального рівня професіоналізму керівного складу. За висновками дослідниці, саме такий рівень професіоналізму стає фундаментом для прийняття ефективних управлінських рішень, спрямованих на реалізацію правоохоронної функції держави із застосуванням новітніх кадрових, інформаційних та кібернетичних технологій. Важливою складовою означеного процесу є дотримання фундаментальних принципів, які І. Шопіна розглядає як усталені моделі ефективної кадрової політики на різних рівнях –

від державного до локального. До ключових принципів, що потребують імплементації в сучасну модель управління, належать: інтолерантність до корупції та доброчесність; об'єктність у відносинах між співробітником і кадровою системою; перевага внутрішнього контролю над зовнішнім; попередження професійних деформацій; використання внутрішніх соціальних конфліктів як інструменту розвитку системи, а також спрямованість коригуючих впливів на трансформацію корпоративної кадрової культури (Шопіна, 2023: 52).

Системне бачення принципів адміністративно-правового регулювання управління в НПУ запропоновано Т. Плугатар та С. Лелет. Дослідники обґрунтовують багаторівневу структуру цієї системи, яка охоплює всі напрями діяльності як рядових працівників, так і керівного складу. За висновками авторів, загальна система принципів управління в НПУ базується на п'яти взаємопов'язаних групах: основні принципи діяльності поліцейського; спеціальні принципи; принципи безпосередньої управлінської діяльності; принципи реалізації завдань для відряджених осіб; міжнародно-правові принципи. Під поняттям системи принципів адміністративно-правового регулювання управління в НПУ, науковці розуміють сукупність фундаментальних засад, що виражають волю держави та суспільства у вигляді критеріїв організації й координації функціонування НПУ, зумовлюють зміст і спрямованість управління в органах та підрозділах поліції шляхом ставлення цілей, вибору і застосування конкретних методів і прийомів управління для забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, надання послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги (Плугатар, 2020: 144).

Отже, сучасна трансформація управління НПУ потребує комплексного поєднання маркетингових комунікацій, високої етичної культури та професійно орієнтованої кадрової політики, що спрямована на мінімізацію корупційних ризиків і розвиток доброчесності. Системний підхід до адміністративно-правового регулювання, сформульований через багаторівневу структуру принципів, дозволяє гармонізувати внутрішні організаційні процеси з міжнародними правоохоронними стандартами. Така стратегія забезпечує не лише ефективність реалізації функціональних завдань, а й формування довіри суспільства до поліції як інституції, що стоїть на захисті прав і свобод людини.

3. Модель управління та європейські стандарти

Реалізація цілей, визначених Стратегією національної безпеки України, схваленої Указом Президента України № 392/2020 висуває підвищені вимоги до адаптивності та ефективності правоохоронних органів у кризових умовах. Нормативним орієнтиром для

трансформації системи управління в органах Національної поліції України є положення Стратегії розвитку сектору безпеки і оборони. Зокрема, у розділі IV «Напрями та завдання реформування й розвитку сектору безпеки і оборони» визначено, що для зміцнення потенціалу безпеки Україна прискорює оборонні та безпекові реформи, інтегруючи норми, принципи і стандарти НАТО. Особливе значення для розвитку управлінської моделі НПУ має встановлена Стратегією вимога щодо переходу до практичного наповнення документів стратегічного планування. Згідно з п. 58 документа, результати комплексних та секторальних оглядів сектору безпеки і оборони мають безпосередньо трансформуватися у практичні та конкретні інструменти управління. Такий підхід вимагає від керівництва НПУ не лише формального дотримання нормативних вимог, а й розробки чітких алгоритмів дій, що базуються на євроатлантичних стандартах, які забезпечать ефективність правоохоронної діяльності у сучасних безпекових умовах. П. 63. Стратегії визначає, що для системного захисту України від загроз національній безпеці необхідним є розвиток сектору безпеки і оборони. Для цього Україна: створить систему ефективного управління та координації діяльності органів сектору безпеки і оборони, удосконалив її архітектуру; а також забезпечить системність реформування Національної поліції України (Указ, № 392, 2020).

Фундаментальним вектором цих змін став Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку на 2023–2027 роки, затверджений Указом Президента України № 273 який спрямований на глибоку інституційну трансформацію та наближення до європейських стандартів діяльності. У Преамбулі визначено, що зміни в системі органів правопорядку мають бути комплексними і стосуватися всіх аспектів їх функціонування: від підготовки та добору високопрофесійних співробітників на службу до забезпечення ефективності функціонування системи з урахуванням міжнародних стандартів, зокрема, підзвітності та прозорості. Корупційні та інші ризики слід надалі мінімізувати, у тому числі шляхом посилення механізмів демократичного цивільного контролю за процесом прийняття рішень. Водночас загальна мета реформування органів правопорядку - удосконалити їхні ціннісні орієнтири, організаційну культуру, структуру управління, законодавче регулювання, зокрема з урахуванням потреб правозастосовної практики. Важливим концептуальним вектором оновлення системи управління НПУ є закріплення у Розділі I «Загальні положення» Стратегії пріоритет щодо побудови системи управління, орієнтованої на результат відповідно до встановлених цілей. Ця настанова (п. 4) фундаментально змінює управлінську парадигму: замість процесного підходу, зосередженого на формальному виконанні функцій, пріоритет надається досягненню конкретних, вимірюваних показників

ефективності. Розділ II Комплексного стратегічного плану «Зміст і напрями реформування органів правопорядку» визначає, що подальший розвиток системи органів правопорядку має ґрунтуватися на впровадженні ризик-орієнтованих підходів, посиленні інформаційно-аналітичної діяльності, вдосконаленні стратегічного менеджменту та розвитку механізмів прогнозування (пп.1.2.). Стратегічні пріоритети розвитку передбачають формування системи управління, яка орієнтована на досягнення конкретних результатів відповідно до встановлених пріоритетних завдань: визначення ключових показників ефективності (KPI), на підставі яких буде проводитися оцінка ефективності та якості роботи органів правопорядку й прокуратури (пп. 4.3.); чіткий розподіл повноважень, функцій і сфер відповідальності між органами правопорядку, створення ефективної системи їхньої взаємодії (пп.4.4.); удосконалення механізмів внутрішнього контролю та запобігання корупції, застосування єдиних критеріїв і стандартів доброчесності для перевірки співробітників усіх органів правопорядку та прокуратури, а також їхнього постійного моніторингу; впровадження єдиних етичних принципів для співробітників органів правопорядку та прокуратури (пп.4.5.); прозоре управління людськими ресурсами з дотриманням принципів гендерної рівності, за якого добір і кар'єрне зростання співробітників органів правопорядку відбуваються на основі їх професійних компетентностей / заслуг і доброчесності (пп.4.6.) (Указ, № 273, 2023).

Водночас оновлена Стратегія розвитку Національної поліції України на 2026–2030 роки передбачає зміщення акцентів на якісно нові механізми управління. Стратегічна ціль V спрямована на формування системи управління, орієнтованої на досягнення конкретних результатів та забезпечення підзвітності, реалізація якої передбачає досягнення низки визначених операційних цілей: удосконалення внутрішньої структури та функціональної організації Національної поліції шляхом проведення функціонального обстеження, перерозподілу повноважень між підрозділами відповідно до законодавства та міжнародних стандартів, а також розроблення і впровадження пропозицій щодо змін до нормативно-правових актів з метою усунення дублювання функцій, зменшення адміністративного навантаження та забезпечення ефективної реалізації завдань (пп.5.1.); розроблення та запровадження системи оцінки ефективності та якості діяльності органів і підрозділів поліції на основі визначених ключових показників ефективності (KPI), інтегровану з новою системою стратегічного планування, моніторингу та оцінки результатів відповідно до кращих європейських практик (пп.5.2.); удосконалення спільно з іншими правоохоронними органами механізму правового регулювання розподілу повноважень, функцій та сфер відповідальності між поліцією та іншими органами, зокрема шляхом здійснення аналізу, перегляду та внесення змін

до підзаконних нормативноправових актів (пп. 5.3.); розширення можливостей територіальних органів і підрозділів поліції щодо оперативно-тактичного планування, вирішення кадрових та фінансових питань, упровадження кращих управлінських практик на основі аналізу, проектного підходу та посилення відповідальності перед місцевими громадами і керівництвом поліції відповідного рівня (пп. 5.4.); забезпечення ефективного реагування на безпекові виклики на основі ризик-орієнтованого та процесного підходів, зокрема шляхом удосконалення системи управління, розвитку мережі ситуаційних центрів поліції, упровадження сучасних цифрових технологій, а також запровадження механізмів внутрішнього контролю для підвищення результативності управлінських рішень і якісного моніторингу оперативної обстановки (пп. 5.5.); удосконалення системи логістичного та матеріально-технічного забезпечення органів і підрозділів поліції з акцентом на плануванні, раціональному розподілі, обліку та ефективному використанні ресурсів відповідно до оперативних потреб і стратегічних пріоритетів діяльності поліції (пп. 5.6.); забезпечення впровадження систем ситуаційної обізнаності та контролем за повітряним простором з метою підвищення спроможностей поліції для виконання свої повноважень (пп. 5.6.) (Наказ № 733, 2025).

Важливим елементом цього процесу є впровадження інноваційних HR-технологій, закріплених у Спільному наказі про прийняття Стратегії роботи з кадрами (HRM Strategy) в органах правопорядку та прокуратури на період до 2030 року. Стратегія спрямована на вдосконалення кадрової політики в органах правопорядку та прокуратури, зокрема, через: формування прозорості та заснованої на компетенціях системи відбору, добору й просування персоналу по службі; забезпечення реалізації антикорупційної політики; забезпечення ефективної адаптації новопризначених працівників та розвитку кар'єри персоналу; впровадження сучасних моделей компетенцій та об'єктивних систем оцінювання ефективності праці; створення ефективної системи відомчої та післядипломної освіти, а також професійного розвитку протягом усієї кар'єри; посилення внутрішніх комунікацій та формування єдиного професійного середовища, вільного від дискримінації та упереджень; забезпечення безбар'єрності; забезпечення правового та соціального захисту, психологічної підтримки, а також мотивації персоналу; забезпечення реінтеграції ветеранів війни (Наказ № 22/3/4/3/1/5, 2026).

Отже, сучасна трансформація системи управління НПУ базується на переході від процесної моделі до стратегічного менеджменту, орієнтованого на конкретні результати та міжнародні стандарти підзвітності. Послідовна імплементація ризик-орієнтованих підходів, оновлених HR-технологій та систем ключових показників ефективності (KPI) є необхідною умовою для забезпечення високої якості

правоохоронної діяльності та зміцнення довіри суспільства.

Висновки. Підсумовуючи констатуємо, що ефективність управління НПУ в сучасних умовах ґрунтується на синергії адаптивної організаційної структури, багаторівневої системи адміністративно-правових принципів та орієнтованої на результат кадрової політики. Успішна трансформація інституції передбачає перехід від жорсткої ієрархічної централізації до балансу з оперативною автономією підрозділів, де ключовими інструментами виступають маркетингові комунікації, цифрова аналітика та висока етична культура персоналу. Такий комплексний підхід, гармонізований із європейськими стандартами доброчесності та підзвітності, не лише забезпечує ефективну протидію безпековим загрозам, а й трансформує поліцію в сервісно-орієнтовану інституцію, здатну виправдовувати суспільну довіру та якісно захищати права і свободи людини.

На основі аналізу стратегічних документів та вимог євроінтеграції, актуальна модель управління НПУ трансформується в інтегровану ризик-орієнтовану систему, яку доцільно визначити як «Результативно-орієнтовану адаптивну систему управління». Її фундаментальним принципом є перехід від застарілого процесного підходу до менеджменту, орієнтованого на результат, де успішність діяльності вимірюється не формальним виконанням наказів, а досягненням конкретних цілей за допомогою системи ключових показників ефективності (KPI). Ця модель базується на чотирьох взаємопов'язаних компонентах: по-перше, ризик-орієнтованому аналітичному прогнозуванні, що реалізується через мережу ситуаційних центрів та сучасні цифрові технології для превентивного реагування на безпекові загрози; по-друге, стратегічному управлінні людським капіталом (HRM 2030), де добір та просування персоналу ґрунтуються на меритократії, доброчесності та сучасних моделях компетенцій; по-третє, функціональній гнучкості, що передбачає децентралізацію повноважень територіальних підрозділів для оперативно-тактичного планування за умови суворого дотримання єдиних стандартів підзвітності; і, по-четверте, інституційній прозорості, яка забезпечується шляхом демократичного цивільного контролю, антикорупційних механізмів та гармонізації діяльності з європейськими правоохоронними стандартами. Таким чином, запропонована модель перетворює НПУ з ієрархічно-процесного органу на сервісну інституцію, яка здатна швидко адаптуватися до безпекових викликів, забезпечуючи високу результативність та суспільну довіру. Запропонована модель має потенціал інституційної стійкості, що дозволяє їй адаптуватися до безпекових викликів після 2030 року шляхом постійної актуалізації аналітичних інструментів та критеріїв оцінки ефективності

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Медведенко С. В. Засади стратегічного управління в умовах воєнного стану в органах та підрозділах Національної поліції України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 200-206. <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.35>

2. Співак М. В. Організаційно-правові засади побудови структури та системи управління національної поліції України під впливом євроінтеграційних процесів. *Наука і техніка сьогодні. Серія : Педагогіка; Право; Економіка; Фізико-математичні науки; Техніка*. 2026. № 1. С. 321-335. [https://doi.org/10.32658/2786-6025-2026-1\(55\)-321-335](https://doi.org/10.32658/2786-6025-2026-1(55)-321-335)

3. Лелет С. М. Поняття та зміст адміністративно-правового регулювання управління в Національній поліції України. *Наука і правоохорона*. 2020. № 1. С. 110-117. [https://doi.org/10.32658/2786-6025-2020-1\(47\)](https://doi.org/10.32658/2786-6025-2020-1(47))

4. Плугатар Т. А. Адміністративно-правові відносини у сфері управління в Національній поліції України. *Наука і правоохорона*. 2020. № 2. С. 110-120. [https://doi.org/10.32658/np.2020.2\(48\)](https://doi.org/10.32658/np.2020.2(48))

5. Лукаш С. С. До питання принципів управління в органах і підрозділах Національної Поліції. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1. С. 946-953. <https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.88>

6. Шопіна І. М. Поняття та принципи кадрового забезпечення управління в органах Національної поліції України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : Юридичні науки*. 2023. № 8. С. 49-53. 10.25313/2520-2308-2023-8-9108

7. Плугатар Т. А. Принципи адміністративно-правового регулювання управління в Національній поліції України. *Наука і правоохорона*. 2020. № 3. С. 136-148. [https://doi.org/10.32658/np.2020.3\(49\)](https://doi.org/10.32658/np.2020.3(49))

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020> (дата звернення: 04.07.2026).

9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 12 травня 2023 року «Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України»: Указ Президента України від 11 трав. 2023 р. № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023> (дата звернення: 04.07.2026).

10. Стратегія розвитку Національної поліції України на 2026–2030 роки: Наказ МВС України від 21 жов. 2025 р. № 733. URL: <https://npu.gov.ua/static-objects/npu/sites/1/uploaded-files/strategiia-rozvitku-nacionalnoyi-policiyi-ukrayini-na-2026-2030-roki.pdf> (дата звернення: 04.07.2026).

11. Стратегія роботи з кадрами в органах правопорядку та прокуратурі на період до 2030 року: Наказ № 22/3/4/3/1/5 від 05 січ. 2026 р. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/2/2/4/2/9/4/strategiia-roboti-z-kadrami-v-organax-pravoporiadku-ta-prokuraturi-na-period-do-2030-roku.pdf> (дата звернення: 04.07.2026).

REFERENCES:

1. Medvedenko, S. V. (2022). *Zasady stratehichnoho upravlinnia v umovakh voiennoho stanu v orhanakh ta pidrozdilakh Natsionalnoi politzii Ukrainy* [Principles of Strategic Management under Martial Law in the Bodies and Units of the National Police of Ukraine]. *Pivdenoukrainskyi pravnychy chasopys* – South Ukrainian Law Journal, (1-2), 200–206. <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.35>

2. Spivak, M. V. (2026). *Orhanizatsiino-pravovi zasady pobudovy struktury ta systemy upravlinnia natsionalnoi politzii Ukrainy pid vplyvom yevrointegratsiinykh protsesiv* [Organ-

izational and Legal Foundations of Building the Structure and Management System of the National Police of Ukraine under the Influence of European Integration Processes]. *Nauka i tekhnika sohodni* – Science and Technology Today, (1), 321–335. [https://doi.org/10.32658/2786-6025-2026-1\(55\)-321-335](https://doi.org/10.32658/2786-6025-2026-1(55)-321-335)

3. Lelet, S. M. (2020). *Poniattia ta zmist administratyvno-pravovoho rehuliuвання upravlinnia v Natsionalnii politzii Ukrainy* [Concept and Content of Administrative and Legal Regulation of Management in the National Police of Ukraine]. *Nauka i pravookhorona* – Science and Law Enforcement, (1), 110–117. [https://doi.org/10.32658/np.2020.1\(47\)](https://doi.org/10.32658/np.2020.1(47))

4. Pluhatar, T. A. (2020). *Administratyvno-pravovi vidnosyny u sferi upravlinnia v Natsionalnii politzii Ukrainy* [Administrative and Legal Relations in the Sphere of Management in the National Police of Ukraine]. *Nauka i pravookhorona* – Science and Law Enforcement, (2), 110–120. [https://doi.org/10.32658/np.2020.2\(48\)](https://doi.org/10.32658/np.2020.2(48))

5. Lukash, S. S. (2024). *Do pytannia pryntsyv upravlinnia v orhanakh i pidrozdilakh Natsionalnoi politzii* [On the Issue of Management Principles in the Bodies and Units of the National Police]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy* – Bulletin of the Criminological Association of Ukraine, (1), 946–953. <https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.88>

6. Shopina, I. M. (2023). *Poniattia ta pryntsyvy kadrovoho zabezpechennia upravlinnia v orhanakh Natsionalnoi politzii Ukrainy* [Concept and Principles of Personnel Support for Management in the Bodies of the National Police of Ukraine]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriya: Yurydychni nauky* – International Scientific Journal “Internauka”. Series: Juridical Sciences, (8), 49–53. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-8-9108>

7. Pluhatar, T. A. (2020). *Pryntsyvy administratyvno-pravovoho rehuliuвання upravlinnia v Natsionalnii politzii Ukrainy* [Principles of Administrative and Legal Regulation of Management in the National Police of Ukraine]. *Nauka i pravookhorona* – Science and Law Enforcement, (3), 136–148. [https://doi.org/10.32658/np.2020.3\(49\)](https://doi.org/10.32658/np.2020.3(49))

8. *Ukaz Prezydenta Ukrainy No. 392/2020. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku «Pro Stratehiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy»* [Decree of the President of Ukraine No. 392/2020. On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 “On the National Security Strategy of Ukraine”]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>

9. *Ukaz Prezydenta Ukrainy No. 273/2023. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 12 travnia 2023 roku «Pro Kompleksnyi stratehichnyi plan reformuvannia orhaniv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy»* [Decree of the President of Ukraine No. 273/2023. On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 12, 2023 “On the Comprehensive Strategic Plan for Reforming Law Enforcement Agencies as Part of the Security and Defense Sector of Ukraine”]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023>

10. *Nakaz MVS Ukrainy No. 733. (2025). Stratehiia rozvytku Natsionalnoi politzii Ukrainy na 2026–2030 roky* [Development Strategy of the National Police of Ukraine for 2026–2030]. <https://npu.gov.ua/static-objects/npu/sites/1/uploaded-files/strategiia-rozvitku-nacionalnoyi-policiyi-ukrayini-na-2026-2030-roki.pdf>

11. *Nakaz No. 22/3/4/3/1/5. (2026). Stratehiia roboty z kadramy v orhanakh pravoporiadku ta prokuraturi na period do 2030 roku* [HRM Strategy in Law Enforcement Agencies and the Prosecutor's Office for the Period up to 2030]. <https://mvs.gov.ua/upload/2/2/4/2/9/4/strategiia-roboti-z-kadrami-v-organax-pravoporiadku-ta-prokuraturi-na-period-do-2030-roku.pdf>

Дата першого надходження статті до видання: 06.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.09.2026

УДК 342.924:004.77]:323(477)
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-3-7>

ТРАНСФОРМАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДИСКРЕЦІЇ В УМОВАХ АЛГОРИТМІЗОВАНОГО ВРЯДУВАННЯ: ДОКАЗОВИЙ СУБСТРАТ ТА ПРАВОВІ ЗАПОБІЖНИКИ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Мудрицька Катерина Олексіївна,
доктор філософії 081 «Право»,
доцент кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
mudritckaya@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3759-8897

Метою статті є доктринальне переосмислення трансформації адміністративної дискреції за умов переходу до алгоритмізованого публічного адміністрування на деокупованих територіях України, а також обґрунтування правових запобіжників, здатних узгодити ефективність автоматизованого ухвалення адміністративних актів із процесуальними гарантіями приватної особи, закріпленими в Законі України «Про адміністративну процедуру». Дослідження виходить із того, що масове відновлення публічних послуг на звільнених територіях відбувається в умовах кадрового вакууму та підвищених корупційних ризиків під час розподілу ресурсів відбудови, унаочнених практикою програми «ЄВідновлення».

Методи. Методологічну основу дослідження становить поєднання формально-догматичного та системно-структурного методів, застосованих для аналізу конструкції адміністративного акта і меж адміністративного розсуду. Порівняльно-правовий метод дав змогу співвіднести сучасну українську проблематику з висновками зарубіжної доктрини алгоритмічного врядування. За допомогою методу правового моделювання побудовано конструкцію асиметричного режиму автоматизованого адміністрування. Критичний підхід, характерний для досліджень у межах *critical algorithm studies*, використано для спростування уявлення про цілковите усунення розсуду.

Результати. Спростовано поширену тезу про те, що алгоритмізація ліквідує адміністративний розсуд. Обґрунтовано, що дискреція не зникає, а зміщується з етапу виконання рішення низовим службовцем на етап проектування алгоритму та визначення джерел вхідних даних. Для позначення цього явища запропоновано категорію «мета – дискреція», відмежовану від суміжних концепцій *system-level bureaucracy*, *artificial discretion* і *design discretion*; показано, що фактичним носієм мета-дискреції є архітектор системи, а юридичним суб'єкт владних повноважень, який запроваджує систему у вирішення справ, тоді як розробник несе похідні публічно – правові обов'язки. Доведено потребу перенести адміністративно – правовий контроль на стадію формалізації норми у форматі *Rules as Code*. Розмежовано поняття алгоритмізації, автоматизованого ухвалення рішень і системи штучного інтелекту та показано, що детерміновані системи класу *Rules as Code* перебувають поза визначенням системи штучного інтелекту в Регламенті (ЄС) 2024/1689 і Рамковій конвенції Ради Європи CETS № 225, унаслідок чого гарантії для особи має створювати національне право адміністративної процедури. Окремо досліджено проблему доказового субстрату: реєстрові дані деокупованих територій часто знищені або сфальсифіковані за конкурентного правопорядку окупації, тож механічне застосування алгоритму загрожує масовим порушенням прав. У відповідь сформульовано доктрину презумпції цифрового сліду разом із процедурою верифікаційного прийняття даних окупаційного походження – надання верифікованим фактам обмеженого, спростовного доказового значення без легітимації окупаційної влади. Проаналізовано колізію автоматизованого акта з правом особи бути вислуханою та обов'язком індивідуального мотивування; запропоновано асиметричну модель, за якої алгоритм самотійно ухвалює лише сприятливі акти, а несприятливе рішення передається службовцю через механізм *human-in-the-loop*, із доступним неелектронним каналом звернення як гарантією від цифрового виключення.

Окремо досліджено проблему доказового субстрату: реєстрові дані деокупованих територій нерідко знищені або сфальсифіковані за умов конкурентного правопорядку окупації, тож механічне застосування алгоритму загрожує масовим порушенням прав. Як відповідь сформульовано доктрину «презумпції цифрового сліду» разом із процедурами легалізації та спростування даних окупаційного походження, що безпосередньо пов'язано із завданнями перехідного правосуддя.

Проаналізовано колізію автоматизованого акту з гарантіями права бути вислуханим та обов'язку індивідуального мотивування; запропоновано асиметричну модель, за якої алгоритм самотійно ухвалює лише сприятливі адміністративні акти, тоді як негативне рішення передається на розгляд службовця із залученням механізму «людини в контурі».

Висновки. Алгоритмізація публічного адміністрування є не скасуванням адміністративного права, а його переходом на мета – рівень регулювання. Дієвість такого переходу на деокупованих територіях

вирішально залежить від двох запобіжників: верифікації доказового субстрату та збереження процесуальних гарантій прав особи. Їх закріплення потребує випереджального оновлення адміністративно – процедурного законодавства, орієнтованого на європейські стандарти: ст. 22 GDPR як порівняльний еталон та вимоги Рамкової конвенції Ради Європи CETS № 225.

Ключові слова: адміністративна дискреція, алгоритмізоване врядування, автоматизований адміністративний акт, мета – дискреція, деокуповані території, доказовий субстрат, презумпція цифрового сліду, адміністративна процедура, Rules as Code, верифікаційне прийняття, перехідне правосуддя.

TRANSFORMATION OF ADMINISTRATIVE DISCRETION UNDER ALGORITHMIC GOVERNANCE: THE EVIDENTIARY SUBSTRATE AND LEGAL SAFEGUARDS IN DE-OCCUPIED TERRITORIES

Mudrytska Kateryna Oleksiivna,
Doctor of Philosophy in Law (081),
Associate Professor at the Department of Administrative Law,
Intellectual Property, and Civil Law Disciplines,
Kyiv University of Intellectual Property and Law
mudritckaya@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3759-8897

The purpose of the article is a doctrinal reconceptualisation of the transformation of administrative discretion under the transition to algorithmic public administration in the de-occupied territories of Ukraine, together with the substantiation of legal safeguards capable of reconciling the efficiency of automated administrative acts with the procedural guarantees of the private person enshrined in the Law of Ukraine «On Administrative Procedure». The study proceeds from the premise that the large-scale restoration of public services in liberated territories takes place amid a personnel vacuum and heightened corruption risks in the allocation of reconstruction resources, as exemplified by the «eVidnovlennia» (eRecovery) programme.

Methods. The methodological foundation combines the formal-dogmatic and systemic-structural methods, employed to analyse the construction of the administrative act and the limits of administrative discretion. The comparative legal method made it possible to relate the contemporary Ukrainian problem to the conclusions of foreign scholarship on algorithmic governance. The method of legal modelling was used to construct an asymmetric regime of automated administration. A critical approach characteristic of critical algorithm studies was applied to refute the assumption that discretion is eliminated in full.

Results. The widespread thesis that algorithmisation eliminates administrative discretion is refuted. It is substantiated that discretion does not disappear but shifts from the stage of executing a decision by a front-line official to the stage of designing the algorithm and determining the sources of input data. To denote this phenomenon, the category of «meta-discretion» is proposed and demarcated from the adjacent concepts of system-level bureaucracy, artificial discretion, and design discretion; the system architect is identified as its de facto bearer, while its legal bearer is the subject of public authority that deploys the system, the software developer bearing derivative public-law duties. The need to relocate administrative-legal control to the stage of formalising the norm as Rules as Code is demonstrated. A conceptual distinction is drawn between algorithmisation, automated decision-making, and artificial-intelligence systems, showing that deterministic Rules-as-Code systems fall outside the definition of an AI system in Regulation (EU) 2024/1689 and in Council of Europe Framework Convention CETS No. 225, so that guarantees for the individual must be supplied by national administrative-procedure law. The problem of the evidentiary substrate is examined separately: the registry data of de-occupied territories are frequently destroyed or falsified under the competing legal order of the occupation, so that the mechanical application of an algorithm threatens mass violations of rights. In response, the doctrine of the «presumption of the digital trace» is formulated, together with procedures for the verification-based acceptance, with limited evidentiary weight, and rebuttal of data of occupational origin, which is directly connected with the objectives of transitional justice. The collision between the automated act and the guarantees of the right to be heard and the duty of individualised reasoning is analysed; an asymmetric model is proposed, whereby the algorithm independently issues only favourable administrative acts, while an unfavourable decision is referred to an official through a human-in-the-loop mechanism, with an accessible non-electronic channel of recourse guarding against digital exclusion.

Conclusions. The algorithmisation of public administration constitutes not the abolition of administrative law but its transition to a meta-level of regulation. The effectiveness of this transition in de-occupied territories depends decisively on mechanisms for verifying the evidentiary substrate and on preserving the procedural guarantees of the protection of individual rights, which calls for the anticipatory reform of administrative-procedure legislation, aligned with the European benchmarks of Article 22 GDPR and Council of Europe Framework Convention CETS No. 225.

Keywords: administrative discretion, algorithmic governance, automated administrative act, meta-discretion, de-occupied territories, evidentiary substrate, presumption of the digital trace, administrative procedure, Rules as Code, verification-based acceptance, transitional justice.

Вступ. Деокупація території ставить перед державою завдання, яке не має аналогів у практиці мирного адміністрування: відновити правопорядок і надати мільйонам осіб базові публічні послуги там, де фізична інфраструктура управління зруйнована, штат службовців розпорошений або відсутній, а самі відносини власності, ідентичності та юридичних фактів упродовж років визначалися конкурентним правопорядком окупації. Класична модель індивідуального адміністрування, за якої заяву особи розглядає конкретний службовець, оцінює докази й ухвалює рішення, у таких умовах виявляється надто повільною й надто вразливою. Кадровий вакуум унеможлиблює ручний розгляд у потрібних масштабах, а концентрація дискреційних повноважень у руках небагатьох посадовців на тлі масштабного розподілу ресурсів відбудови створює середовище підвищеного корупційного ризику.

Логічною відповіддю стала алгоритмізація. Держава дедалі активніше переносить надання типових послуг у цифрове середовище, де рішення формується автоматично за фактом збігу об'єктивних умов, зафіксованих у реєстрах. Найпоказовішим сучасним прикладом є електронна публічна послуга «єВідновлення», через яку особа подає інформаційне повідомлення про пошкоджене чи знищене майно та отримує компенсацію на підставі даних відповідних державних реєстрів (Про компенсацію..., 2023; Про збір..., 2022; Про затвердження Порядку..., 2023). Межу наявної автоматизації, однак, слід окреслити точно, щоб не видавати бажане за дійсне. Нині «єВідновлення» автоматизує подання, маршрутизацію та частину верифікації заяви, тоді як рішення про компенсацію ухвалює не алгоритм, а комісія органу місцевого самоврядування або військової адміністрації, яка розглядає заяву у визначений строк і безпосередньо взаємодіє із заявником (Про компенсацію..., 2023; «Відновлення...», б. д.). Дискреційне ядро рішення залишається людським.

Для точності подальшого аналізу необхідно розмежувати три поняття, які в дискусії про цифровізацію часто вживаються як взаємозамінні. Алгоритмізація є найширшою категорією і позначає переведення адміністративної діяльності у форму, виконувану за заздалегідь визначеною послідовністю операцій; її парадигматичним випадком є Rules as Code, яка передбачає переклад нормативних актів у безпосередньо у програмний код. Така система функціонує детерміновано: вона не виводить нових правил із масиву даних, а лише застосовує алгоритми, закладені під час її створення. Відповідно, за однакових вхідних параметрів система завжди повертає тотожний результат.

Натомість автоматизоване ухвалення рішень (automated decision-making, ADM) належить до функціональних категорій. Її сутність визначається не технічною будовою системи, а її безпосередньою роллю у конкретній справі, а саме винесенням рішення

із юридичними наслідками для особи без істотної участі людини. Через це поняття ADM є ширшим і охоплює як детерміновані системи формату Rules as Code, так і складні моделі машинного навчання.

Система штучного інтелекту, навпаки, є технічною категорією з чітко закріпленим нормативним змістом. Зокрема, у статті 3(1) Регламенту (ЄС) 2024/1689 та у статті 2 Рамкової конвенції Ради Європи CETS № 225 ключовою критеріальною ознакою ШІ визначено саме здатність виводити (inference) результати з отриманих вхідних даних (Regulation (EU) 2024/1689, 2024; Рамкова конвенція CETS № 225, 2024).

Оскільки детермінована система нічого не виводить, а лише механічно застосовує задане правило, модель Rules as Code, навіть працюючи у режимі ADM, не вважається системою штучного інтелекту в юридичному розумінні.

З цього розмежування випливає важливий практичний висновок. Режими підзвітності, що спираються виключно на технічну ознаку, юридично не охоплюють детерміновані системи. Водночас функціональний стандарт статті 22 GDPR поширюється на них у повному обсязі. Показовим прикладом є рішення іспанського наглядового органу, який кваліфікував детермінований державний застосунок BOSCO, призначений для розрахунку соціального енерготарифу, саме як автоматизоване індивідуальне рішення за статтею 22(1) GDPR і зобов'язав міністерство забезпечити реальне право особи на людське втручання (AEPD, 2024).

Для задач цього дослідження зазначений розподіл означає, що процесуальні гарантії особи мають бути зафіксовані в праві адміністративної процедури. Для адміністративного права внутрішня технічна архітектура системи не має вирішального значення, адже юридично значущим є сам факт вирішення справи особи шляхом реалізації владних повноважень.

Саме ця обставина перетворює проблему на предмет адміністративно-правового аналізу, а не на опис усталеної практики. Логіка цифровізації підштовхує до наступного кроку, за якого алгоритму передається не лише подання, а й саме ухвалення типового акта, що мав би спрацювати за фактом збігу верифікованих умов. Питання не в тому, чи здатна машина обчислити виплату, а в тому, що станеться з дискрецією, доказуванням і процесуальними гарантіями особи, якщо і коли ухвалення акта буде передано алгоритмові, а фактичною основою рішення слугуватимуть дані, згенеровані на території, яку держава роками не контролювала. Комісійний розсуд, властивий чинній моделі, за такого переходу не зникне, а лише змінить свою форму й місце прикладання. Дослідити цю ще не завершену трансформацію і покликана стаття.

Проблема загострюється тим, що поняття, довкола якого вибудовується вся ця конструкція, залишається юридично невизначеним. Термін «деокуповані території» вживається

в низці нормативних актів і законопроектів, однак його зміст досі не уніфіковано, що породжує правову невизначеність під час реалізації політики реінтеграції (Чалак, 2025).

Ідея про те, що інформаційні технології змінюють природу адміністративного розсуду, не є новою, і сумнівне дослідження мусить це визнати відкрито. Ще на початку 2000-х М. Бовенс і С. Зурідіс описали перехід від «вуличної» бюрократії, у якій низовий службовець мав широкий розсуд у роботі з конкретним клієнтом, до «системної» бюрократії, де ключовими дійовими особами стають системні аналітики та розробники програмного забезпечення, а сам низовий службовець у деяких сферах зникає (Bovens & Zouridis, 2002: 174). Ці автори першими показали, що завдяки ІКТ виконання закону майже «доводиться до досконалості», проте водночас постає питання про долю дискреційної влади та про гарантії належної процедури у складних випадках (Bovens & Zouridis, 2002: 176). Саме ця праця заклала фундамент розуміння, що розсуд не зникає, а переміщується вгору, до тих, хто проектує систему.

Подальша доктрина розвинула цю тезу. Концепт «штучної дискреції» (*artificial discretion*) як інструмента врядування запропонували М. Янг, Дж. Буллок і Дж. Лесі, аналізуючи, як штучний інтелект перерозподіляє розсуд у публічному адмініструванні (Young, Bullock & Lescu, 2019). Проблему підзвітності алгоритмів дослідила М. Бусуйок, наголосивши, що обіцянка ефективних, дешевих і нібито «нейтральних» рішень приховує потребу в нових механізмах притягнення алгоритмічного врядування до відповідальності (Busuioc, 2020). Саму концепцію алгоритмічного регулювання піддала критичному аналізу К. Юнг, окресливши його нормативні межі (Yeung, 2018). Феномен «чорної скриньки», за якого непрозорість алгоритмів підриває можливість контролю над рішеннями, що керують життям людей, описав Ф. Пасквале (Pasquale, 2015). Ширшу рамку осмислення переплетення права і технологій в епоху обчислень запропонувала М. Гільдебрандт (Hildebrandt, 2015). Питання людського нагляду над автоматизованими рішеннями та меж «людини в контурі» ґрунтовно опрацювала Р. Коулу (Koulu, 2020), а рамку «переглядуваного» автоматизованого ухвалення рішень (*reviewable automated decision-making*) як умову підзвітності алгоритмічних систем запропонували Дж. Кобб, М. Лі та Дж. Сінґх (Cobbe, Lee & Singh, 2021).

Ця сукупність праць утворює зрілий міжнародний дискурс, у межах якого трансформація форми адміністративного акту, зміщення розсуду до проектувальників та проблематика легітимності й оскарження алгоритмічних рішень уже детально досліджені. Проте, сучасна українська наука адміністративного права зосереджувалася переважно на іншому: на осмисленні Закону України «Про адміністративну процедуру» як основоположного акту, на природі адміністративного акту, дискреційних

повноважень та судового контролю за ними. Разом з тим, поза увагою залишився вузол, у якому світова проблематика алгоритмічного врядування накладається на специфічні умови постопукаційного відновлення. Західна доктрина мовчазно припускає стабільну юрисдикцію з достовірними реєстрами. Саме ця передумова руйнується на деокупованих територіях, і саме тут утворюється прогалина, яку покликана заповнити ця стаття.

1. Ілюзія нівелювання розсуду та концепт мета-дискреції

Найпоширенішим аргументом на користь алгоритмізації публічних послуг є теза про викорінення корупції: якщо рішення ухвалює код за наперед заданими умовами, службовець фізично не може втрутитися в процес, вимагати додаткову довідку чи прискорити розгляд, а отже, суб'єктивний розсуд нівелюється. Ця теза приваблива, але хибна у своїй категоричності. Розсуд не зникає з появою алгоритму, він змінює місце прикладання.

Щоб побачити це, достатньо простежити, з чого складається автоматизоване рішення. Алгоритм застосовує правило, яке хтось сформулював у машиночитаному вигляді; він оперує даними, джерела яких хтось визначив; він спрацьовує за умов, поріг і зміст яких хтось задав; він передбачає винятки, перелік яких хтось окреслив. На кожному з цих етапів здійснюється вибір, що визначає долю прав тисяч осіб, і цей вибір за своєю природою є дискреційним. Закон України «Про адміністративну процедуру» визначає дискреційні повноваження як надану адміністративному органу можливість обирати один із можливих варіантів рішення відповідно до закону та мети (Про адміністративну процедуру, 2022; Омельченко, 2025). Формалізація норми у код не усуває цей вибір, а лише переносить його з моменту розгляду конкретної справи на момент проектування системи.

Саме тут доцільно повернутися до спостереження М. Бовенса і С. Зурідіса про те, що в системній бюрократії ключовими фігурами стають розробники (Bovens & Zouridis, 2002: 174), та до концепту штучної дискреції М. Янга, Дж. Буллока і Дж. Лесі (Young, Bullock & Lescu, 2019). Розвиваючи ці ідеї стосовно сучасного адміністративного права в Україні, нами пропонується введення категорії **мета-дискреції**, під якою розуміється дискреційний вибір, здійснюваний на етапі проектування алгоритмізованого адміністративного акту: під час формалізації правової норми у форматі *Rules as Code*, визначення переліку та ієрархії джерел вхідних даних, встановлення умов і порогів спрацювання, а також окреслення категорій винятків. Носієм мета-дискреції є не низовий службовець, а архітектор системи, тобто сукупний суб'єкт, що поєднує нормопроектувальника і розробника коду.

Сформульована категорія вимагає чіткого розмежування із суміжними доктринальними концепціями. Запропоноване М. Бовенсом і С. Зурідісом поняття *system-level bureaucracy*

констатує фактичний перерозподіл впливу від низового службовця до системних аналітиків та програмістів (Bovens & Zouridis, 2002). Натомість мета – дискреція забезпечує правову кваліфікацію цього зсуву. Якщо категорія системної бюрократії вказує на локацію ухвалення рішень, то мета – дискреція розкриває їхню юридичну природу як реалізацію владного повноваження, що вимагає належно уповноваженого суб'єкта, процесуальної фіксації та інституційного контролю.

Визначення мета – дискреції відрізняється і від концепту *artificial discretion*, розробленого М. Янгом, Дж. Буллоком та Дж. Лесі для опису функціонального заміщення людського розсуду машинним у вимірі його ефективності й керованості (Young et al., 2019). Мета – дискреція охоплює не безпосередній функціонал алгоритму, а суб'єктивний владний вибір людини, здійснений до запуску системи, який програма надалі лише масштабує під час розгляду окремих справ. Антропоморфізація машини та наділення розсудом самого алгоритму, припустимі як управлінські метафори, є юридично деструктивними, оскільки створюють штучну фігуру для зняття відповідальності з посадових осіб.

Зокрема, слід відмежувати мета – дискрецію від поняття *design discretion*, яким у соціотехнічних дослідженнях позначають будь – які рішення, закладені на етапі проектування системи. Мета – дискреція охоплює лише ту їх частину, яка має безпосереднє правове значення. Наприклад, вибір мови програмування чи структури бази даних належить до технічних рішень і не є мета – дискрецією, оскільки не впливає на зміст правозастосовного акту. Натомість визначення алгоритму обробки суперечливих відомостей або критеріїв автоматичної відмови прямо визначає результат розгляду справи, а тому потребує правової, а не інженерної легітимації.

Окремого аналізу потребує питання щодо носія цього повноваження. Розробник програмного забезпечення є лише фактичним автором алгоритмічної логіки. Юридичним носієм мета – дискреції залишається суб'єкт владних повноважень, який вводить інформаційну систему в експлуатацію та застосовує її для вирішення справ. У цьому контексті діє фундаментальний принцип: обчислення може бути технічно делеговане, проте владна компетенція делегуванню не підлягає. Визнання розробника носієм дискреції означало б протиправну передачу владних функцій приватній особі. Водночас розробник не залишається поза межами правового поля, адже на нього покладаються похідні публічно-правові обов'язки щодо забезпечення точності й законності коду, які гарантуються процедурами сертифікації системи та інститутом регресної відповідальності перед державним органом.

Практичний висновок із цієї конструкції прямо протилежний оптимістичному наративу. Алгоритмізація не усуває корупційний ризик, а зміщує його вгору й робить менш видимим.

Той, хто визначає, які саме дані вважати підтвердженням факту руйнування, або хто задає поріг, за якого об'єкт кваліфікується як знищений, впливає на розподіл ресурсів відбудови незрівнянно потужніше за будь-якого діловода. Непрозорість коду, описана Ф. Паскале як ефект «чорної скриньки» (Pasquale, 2015), лише посилює цю проблему, бо приховує мета-дискреційні рішення від зовнішнього контролю. Звідси випливає ключова вимога: адміністративно – правовий контроль має бути перенесений туди, куди перемістився розсуд, тобто на стадію формалізації норми та курації даних. Це означає обов'язкову прозорість алгоритмів для органів контролю, документування проектних рішень і можливість їх оскарження не лише як індивідуальних актів, а і як нормативних за наслідками рішень системного рівня. Підзвітність алгоритму, на потребі якої наголошує М. Бусуйок (Busuioc, 2020), у такому прочитанні стає підзвітністю мета – дискреції.

2. Доказовий субстрат: виклик «брудних даних» окупації

Друга проблема глибша за питання розсуду й саме на деокупованих територіях стає визначальною. Алгоритмізований акт спрацьовує за фактом збігу об'єктивних цифрових умов, зчитаних із реєстрів. Уся конструкція тримається на мовчаному припущенні, що вхідні дані достовірні. На щойно звільнених територіях це припущення руйнується. Реєстри знищені разом із будівлями, у яких зберігалися, або сфальсифіковані окупаційною адміністрацією; право власності могло перереєструватися за чужим правопорядком; факти народження і смерті оформлялися органами, чії акти держава не визнає. Дані, які алгоритм сприймає як істину, насправді є продуктом періоду, коли легітимна влада була відсутня.

Наслідок парадоксальний: модель автоматизованого адміністрування виявляється найкритичнішою саме там, де вона найпотрібніша. Механічне застосування алгоритму до недостовірного субстрату не пришвидшує відновлення справедливості, а масштабує помилку, перетворюючи одиничне спотворення даних на систематичне порушення прав. Тому центральним питанням постоккупаційного алгоритмічного врядування є не автоматизація рішення, а **реконструкція юридично достовірної фактичної основи**, на якій це рішення ґрунтуватиметься.

Українське законодавство вже містить елементи, придатні для розбудови такої доктрини. Так, Закон України «Про адміністративну процедуру» відносить до засобів доказування, поряд із поясненнями та документами, дані відповідних національних електронних інформаційних ресурсів та результати обробки (перевірки) даних в автоматичному режимі (Про адміністративну процедуру, 2022; Компенсація за зруйноване майно..., б. д.). Ця норма і є справжнім юридичним підґрунтям автоматизації, значно точнішим за метафору «смайт-контракту»: вона надає цифровому

сліду доказове значення. Водночас практика відновлення прав уже виробила механізми реконструкції: за втрати чи пошкодження правовстановлюючих документів державна реєстрація права може проводитися на підставі відомостей Державного земельного кадастру, архівних складових Державного реєстру прав або навіть паперових реєстрових книг бюро технічної інвентаризації (Компенсація за зруйноване майно..., б. д.). Іншими словами, держава вже визнає, що первинний реєстровий запис може бути відсутнім і що його належить відновити з альтернативних, менш прямих джерел.

Узагальнюючи ці розрізнені елементи, пропонуємо доктрину **презумпції цифрового сліду**. Її суть полягає в тому, що узгоджена сукупність цифрових слідів особи чи об'єкта, зафіксованих у легітимних державних та верифікованих недержавних джерелах, презюмується достовірною основою для алгоритмованого акта, доки цю презумпцію не спростовано. Презумпція є спростовною: вона поступається, якщо слід походить із джерела окупаційного правопорядку, якщо між слідами виявлено суперечність або якщо заінтересована особа надала докази недостовірності. Ключовим елементом доктрини є процедура **верифікаційного прийняття** даних окупаційного походження, яка передувє їх допуску як вхідних для алгоритму. Такі дані не можуть автоматично набувати доказової сили, але й не можуть бути відкинуті цілком, адже часто вони є єдиним свідченням про долю майна чи особи. Їх належить пропускати через окрему процедуру перевірки й підтвердження, за результатами якої слід або приймається з обмеженим доказовим значенням, або відхиляється. Оскільки процедура **верифікаційного прийняття** точно відображатиме юридичну природу й виключатиме будь-яке надання правових наслідків актам окупаційної адміністрації. Це повністю узгоджується з частиною 3 статті 9 Закону України № 1207-VII, за якою будь-який акт незаконних органів є недійсним і не створює юридичних наслідків (Про забезпечення прав і свобод громадян..., 2014).

Концепція верифікаційного прийняття забезпечує чітке юридичне розщеплення: сам окупаційний акт залишається юридично нікчемним, тоді як верифікований факт, зафіксований у відповідних даних, набуває обмеженого та спростовного доказового значення у межах української адміністративної чи судової процедури.

Зазначена юридична техніка не є доктринальною новацією, адже за аналогічною логікою вибудоване й застереження частини 3 статті 9 Закону України № 1207-VII, яке виводить із – під загальної недійсності документи про народження, смерть і шлюб. Ця норма відтворює класичний виняток, сформульований у консультативному висновку Міжнародного Суду ООН щодо Намібії, за яким недійсність актів незаконної влади не повинна поширюватися на ті з них, ігнорування яких завдає

шкоди жителям відповідної території (Namibia Advisory Opinion, 1971). Цю позицію послідовно підтримує й Європейський суд з прав людини (Cyprus v. Turkey, 2001).

У національній судовій практиці таке розщеплення дістало пряме відображення. Позиція Верховного Суду зводиться до того, що документи, видані установами, які *de facto* функціонують на тимчасово окупованій території, не є юридично дійсними, проте можуть слугувати підтвердженням самого факту здійснення запису. Такі матеріали не мають наперед встановленої сили, не є виключними доказами й оцінюються судом у сукупності з іншими відомостями у справі (Постанова Верховного Суду, 2024).

Запропонована процедура верифікаційного прийняття постає як нормативно обґрунтоване поширення вже апробованої законодавцем і судами техніки за межі реєстрації актів цивільного стану. Йдеться про розповсюдження цієї моделі на майнові, реєстрові, освітні та інші дані, для яких наразі відсутні як єдиний судовий стандарт, так і процесуально визначений адміністративний канал верифікації.

Ця конструкція має вимір, що виходить за межі техніки доказування. Спосіб, у який держава поводить з даними періоду окупації, є актом визнання або невизнання переднього людьми досвіду, а отже, безпосередньо стосується завдань перехідного правосуддя. Процедура, що дає особі змогу верифікувати цифровий слід свого життя під окупацією, відновлює не лише реєстровий запис, а й довіру до легітимної влади. Недбале ж поведіння з таким слідом, коли алгоритм відмовляє в компенсації через формальну відсутність запису у «чистому» реєстрі, здатне відтворити відчуження, на подолання якого спрямована реінтеграція.

Показово, що чинне регулювання компенсацій донедавна фактично дискримінувало власників майна на тимчасово окупованих територіях, що спонукало до пошуку способів поширення дії відповідного закону на таке майно (Компенсація за знищення..., б. д.). Це підтверджує, що проблема доказового субстрату не є уможлядною, а вже виявилася на практиці й потребує доктринального розв'язання.

3. Автоматизований акт і Закон «Про адміністративну процедуру»: колізія та асиметрична модель

Третій вузол проблеми лежить у площині процесуальних гарантій. Закон України «Про адміністративну процедуру» закріплює низку процесуальних прав особи, які на перший погляд видаються несумісними з повністю автоматизованим ухваленням рішення. Насамперед йдеться про право бути вислуханою: згідно зі статтею 17 особа може надати пояснення та заперечення до ухвалення акта, здатного негативно вплинути на її право, свободу чи законний інтерес, а порядок подання таких пояснень деталізує стаття 54 (Про адміністративну процедуру, 2022). До цієї гарантії

додається вимога індивідуального мотивування, за якою мотивувальна частина акта повинна розкривати підстави, з яких ухвалено саме таке рішення (Про адміністративну процедуру, 2022). Постає питання, у який спосіб забезпечити обидві гарантії, якщо акт ухвалює автоматизована система, що не заслуховує особу й формує обґрунтування за наперед заданим шаблоном.

Ця напруга не є підставою відмовитися від автоматизації, але вона є підставою відмовитися від її симетричного застосування. Пропонуємо покласти в основу режиму **принцип асиметрії позитивного і негативного акта**. Ідея полягає в тому, що ризик для прав особи розподілений між двома типами рішень украй нерівномірно. Сприятливий акт, який надає право чи призначає виплату, майже не порушує інтересів адресата навіть тоді, коли ухвалюється автоматично й без заслуховування, адже особа отримує те, чого прагнула. Натомість несприятливий акт, яким відмовлено у праві чи виплаті, є саме тим випадком, для якого стаття 17 передбачає обов'язкове залучення особи.

Звідси конструкція режиму. Алгоритм самостійно ухвалює лише сприятливі адміністративні акти: за збігу верифікованих умов особі автоматично призначається виплата, поновлюється документ, підтверджується юридичний факт. Щойно ж система доходить до негативного висновку, автоматичне ухвалення зупиняється, а справа передається на розгляд службовця, який зобов'язаний забезпечити особі право бути заслуханою і викласти індивідуальне мотивування відмови. За такого підходу автоматизація дає весь виграв у швидкості там, де вона безпечна, і поступається людині там, де закон вимагає її участі. Це узгоджується і з європейським стандартом: Загальний регламент про захист даних визнає право особи не бути об'єктом рішення, що ґрунтується виключно на автоматизованому обробленні і породжує щодо неї істотні наслідки (Регламент (ЄС) 2016/679, 2016: ст. 22), а відмова у відновленні житла чи виплаті є саме таким наслідком.

Водночас юридичну дію європейських правових інструментів у контексті України необхідно визначати з високою точністю. Стаття 22 GDPR слугує насамперед порівняльним стандартом, підтвердженням релевантною практикою: Суд ЄС констатував, що вирішальне автоматизоване обчислення не втрачає характеру самостійного рішення через формальне затвердження підписом службовця (SCHUFA Holding, 2023), тоді як вимога належного обґрунтування передбачає зрозуміле розкриття процедури та критеріїв, безпосередньо застосованих до особи (Dun & Bradstreet Austria, 2025).

Регламент (ЄС) 2024/1689 про штучний інтелект, застосування вимог якого до високоризикових систем відтерміноване Регламентом (ЄС) 2026/1744 до 2 грудня 2027 року, наразі не поширює свою дію на Україну

та за своєю суттю не охоплює детерміновані системи (Regulation (EU) 2024/1689, 2024; Regulation (EU) 2026/1744, 2026). При цьому Рамкову конвенцію Ради Європи CETS № 225 Україна підписала 15 травня 2025 року, проте відповідний законопроект про її ратифікацію до Верховної Ради України поки не внесено. До моменту ратифікації юридичні наслідки підписання обмежуються загальним обов'язком держави утримуватися від дій, які б позбавляли міжнародний договір його об'єкта й мети відповідно до статті 18 Віденської конвенції про право міжнародних договорів (Рамкова конвенція CETS № 225, 2024; Council of Europe Treaty Office, 2026).

Звідси впливає фундаментальний для цього дослідження висновок: жоден із зазначених міжнародних інструментів на сьогодні не створює для приватних осіб в Україні безпосередньо діючих гарантій у сфері автоматизованого публічного адміністрування. Забезпечення таких гарантій належить до завдань національного права адміністративної процедури, і сформульована в цій статті модель постає саме як правовий крок у цьому напрямі.

Механізм «людини в контурі» тут виконує роль гарантії, а не декорації. Доктрина слушно застерігає, що людський нагляд легко перетворюється на фікцію, коли оператор автоматично погоджується з висновком системи; проблема належного проектування людського контролю є самостійним предметом дослідження (Koulu, 2020). Тому в запропонованій моделі людина втручається не як формальний контролер усіх рішень поспіль, що неминуче спричинило б поверховість, а вибірково, у чітко окресленій зоні негативних актів і спорів, де її увага не розпорошується. Такий підхід резонує з ідеєю переглядуваного автоматизованого ухвалення рішень, у якому можливість змістовного перегляду закладено в архітектуру системи від початку (Cobbe, Lee & Singh, 2021).

Таким чином, оскарження алгоритмічного рішення має бути не лише судовим, а насамперед вбудованим: особа повинна мати доступний адміністративний канал, яким вона запускає перехід справи з автоматичного в ручний режим, надаючи докази, що спростовують презумпцію цифрового сліду.

Обов'язковим елементом розбудови цього процесуального каналу є забезпечення захисту від цифрового виключення (digital exclusion). На деокупованих територіях частка громадян, позбавлених стабільного доступу до цифрових сервісів, постає найвищою через сукупність факторів: віковий ценз, втрату правовстановлюючих документів, знищення особистих цифрових пристроїв або відсутність енергопостачання та зв'язку в населених пунктах. Водночас саме ці особи найчастіше є безпосередніми суб'єктами відновлення порушених прав.

За таких умов надання доступного неелектронного каналу звернення та ініціювання процедури людського перегляду виступає не додатковою сервісною зручністю, а базовою

передумовою реалізації самого права на адміністративну процедуру. Автоматизований режим, єдиним інструментом доступу до якого залишається електронний кабінет, фактично позбавляв би процесуальних гарантій саме тих осіб, на захист інтересів яких спрямована державна політика. Зазначена вимога узгоджується зі статтею 14 Рамкової конвенції Ради Європи CETS № 225 щодо забезпечення доступності та дієвості засобів правового захисту для осіб, чиї права зазнають впливу з боку цифрових систем (Рамкова конвенція CETS № 225, 2024).

4. Інституційна безперервність як конституційний вимір моделі

Запропоновані елементи набувають повного сенсу, якщо розглядати їх крізь призму безперервності держави. На території, де зруйновано будівлі адміністрацій і немає світла, а службовці відсутні, цифрове середовище стає не сервісом заради зручності, а єдиним способом реалізувати функцію держави. Алгоритмізований акт, що автоматично поновлює виплату або підтверджує статус на підставі верифікованого цифрового сліду, підтримує безперервність публічного адміністрування там, де фізична інституція тимчасово нездатна діяти. У цьому сенсі алгоритмізація виконує завдання, яке М. Бовенс і С. Зурідіс осмислювали з позицій конституційної держави, ставлячи питання про вбудовування систем нового типу в конституційний лад (Bovens & Zouridis, 2002: 176).

Проте безперервність, забезпечена алгоритмом, лишається легітимною лише за умови збереження двох попередньо описаних запобіжників. Без верифікації доказового субстрату вона обертається безперебійним відтворенням помилок окупаційного періоду. Без асиметричної моделі та вбудованого оскарження вона перетворюється на безконтрольне врядування коду.

Отже, інституційна безперервність є не самостійною цінністю, а результатом, який досягається тоді, коли мета-дискреція підконтрольна, доказовий субстрат достовірний, а процесуальні гарантії збережені.

Висновки. Алгоритмізація публічного адміністрування на деокупованих територіях не усуває адміністративну дискрецію, а зміщує її з рівня виконання рішення на рівень проектування системи. Це породжує явище мета-дискреції, фактичним автором якої постає архітектор алгоритму, тоді як єдиним юридичним носієм залишається суб'єкт владних повноважень, який вводить систему в експлуатацію. Відповідно, адміністративно-правовий контроль має бути перенесений на стадію формалізації норми у форматі *Rules as Code* та курації джерел даних, а непрозорість алгоритму подолана вимогами документування й оскаржуваності проєктних рішень.

Доведено, що детерміновані автоматизовані системи (ADM) становлять основний масив цифрового врядування, проте перебувають поза межами спеціального регулювання штучного інтелекту. З огляду на це, локусом

захисту прав особи є не спеціальне право штучного інтелекту, а право адміністративної процедури, для якого технічна будова системи байдужа, а юридично значущим є сам факт вирішення справи шляхом реалізації владних повноважень.

Ефективність автоматизованого адміністрування критично залежить від достовірності доказового субстрату. За умов, коли реєстрові дані деокупованих територій знищені або спотворені, механічне застосування алгоритму загрожує систематичним порушенням прав. Запропонована доктрина презумпції цифрового сліду разом із процедурою верифікаційного прийняття даних окупаційного походження дає змогу поєднати швидкість автоматизації з обережністю доказування, сприяючи відновленню довіри населення до легітимної влади.

Узгодження автоматизованого акту з процесуальними гарантіями Закону України «Про адміністративну процедуру» досягається через асиметричну модель. За такої моделі алгоритм самостійно ухвалює лише сприятливі акти, тоді як несприятливі рішення обов'язково передаються на розгляд службовця з забезпеченням права особи бути заслуханою, індивідуального мотивування та захисту від цифрового виключення через неелектронні канали звернення. Механізм «людини в контурі» й вбудоване адміністративне оскарження перетворюють цю модель на дієвий запобіжник.

У підсумку алгоритмізація постає не як скасування адміністративного права, а як його перехід на мета – рівень регулювання, що забезпечує інституційну безперервність держави в умовах руйнування місцевих інституцій. Реалізація цієї моделі потребує випереджального оновлення адміністративно-процедурного законодавства, зокрема закріплення статусу алгоритмізованого акту, вимог прозорості алгоритмів і порядку верифікаційного прийняття даних, а також ратифікації Рамкової конвенції Ради Європи CETS № 225 у пакеті з відповідними процедурними змінами. Ці напрями окреслюють перспективу подальших досліджень.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. «Відновлення: як працюють комісії з оцінки пошкодженого та знищеного житла»: роз'яснення. Міністерство розвитку громад та територій України. URL: <https://mindev.gov.ua/news/yevidnovlennia-iak-pratsuiut-komisii-z-otsinky-poshkodzhenohota-znyshchenoho-zhytla>.
2. Компенсація за знищення та пошкодження житла: рік регулювання: аналітичний звіт / Благодійний фонд «Право на захист» (R2P). URL: <https://r2p.org.ua/page/kompensatsiia-za-znyshchennia-ta-poshkodzhennia-zhytla-rik-rehulivannia>.
3. Компенсація за зруйноване майно: правові роз'яснення та спрощені механізми реєстрації: роз'яснення. Київське міжрегіональне управління Міністерства. URL: <https://centraljust.gov.ua/news/info/kompensatsiya-za-zruynovane-mayno-pravovi-roziasnennya-ta-sproscheni-mehanizmi-reestratsii>.
4. Омельченко А.В. Дискреційні повноваження та судовий контроль за їх реалізацією. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Т. 4, № 88. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.40>.

5. Постанова Верховного Суду від 13.03.2024 у справі № 169/410/23 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.
6. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20>.
7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1207-18>.
8. Про затвердження Порядку надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги «Відновлення» : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Перелік, Форма типового документа від 21.04.2023 № 381 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/381-2023-%D0%BF>.
9. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 26.03.2022 № 380 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/380-2022-%D0%BF>.
10. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2923-20>.
11. Рамкова конвенція Ради Європи про штучний інтелект і права людини, демократію та верховенство права (CETS № 225) від 05.09.2024 : офіційний переклад. URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/ukr_cets_225_ukr.pdf.
12. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) : Регламент; Європарламент від 27.04.2016 № 2016/679 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_008-16.
13. Чалак В.Д. Проблематика та шляхи визначення терміну «Деокуповані території» в правовому полі України. Юридичний науковий електронний журнал / Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія «Юридичні науки». 2025. № 1. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/21>.
14. Agencia Española de Protección de Datos. Resolución del procedimiento sancionador PS/00324-2023 de 06.11.2024. URL: <https://www.aepd.es>.
15. Bovens M., Zouridis S. From Street-Level to System-Level Bureaucracies: How Information and Communication Technology is Transforming Administrative Discretion and Constitutional Control. *Public Administration Review*. 2002. Vol. 62, No. 2. P. 174–184. DOI: 10.1111/0033-3352.00168.
16. Busuioc M. Accountable Artificial Intelligence: Holding Algorithms to Account. *Public Administration Review*. 2020. Vol. 81, No. 5. P. 825–836. DOI: 10.1111/puar.13293.
17. Cobbe J., Lee M. S. A., Singh J. Reviewable Automated Decision-Making: A Framework for Accountable Algorithmic Systems. *Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (FAccT '21)*. 2021. DOI: 10.1145/3442188.3445921.
18. Council of Europe Treaty Office. Reservations and Declarations for Treaty No. 225 – Framework Convention on Artificial Intelligence : status as of 04.08.2026. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numStc=225>.
19. Cyprus v. Turkey [GC] : Judgment of the European Court of Human Rights of 10.05.2001, application no. 25781/94, § 96. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>.
20. Dun & Bradstreet Austria : Judgment of the Court of Justice of the European Union of 27.02.2025, Case C-203/22, ECLI:EU:C:2025:117. URL: <https://curia.europa.eu>.
21. Hildebrandt M. Smart Technologies and the End(s) of Law: Novel Entanglements of Law and Technology. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2015. 297 p.
22. Koulu R. Proceduralizing control and discretion: Human oversight in artificial intelligence policy. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2020. Vol. 27, No. 6. P. 720–735. DOI: 10.1177/1023263X20978649.
23. Namibia Advisory Opinion – Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970) : Advisory Opinion, International Court of Justice. I.C.J. Reports 1971. P. 16, at p. 56, para. 125. URL: <https://www.icj-cij.org/case/53>.
24. Pasquale F. The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2015. 319 p.
25. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. L, 2024/1689, 12.07.2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>.
26. Regulation (EU) 2026/1744 of the European Parliament and of the Council of 8 July 2026 amending Regulations (EU) 2024/1689, (EU) 2018/1139 and (EU) 2023/1230 as regards the simplification of the implementation of harmonised rules on artificial intelligence (Digital Omnibus on AI). Official Journal of the European Union. L, 24.07.2026. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2026/1744/oj>.
27. SCHUFA Holding (Scoring) : Judgment of the Court of Justice of the European Union of 07.12.2023, Case C-634/21, ECLI:EU:C:2023:957. URL: <https://curia.europa.eu>.
28. Yeung K. Algorithmic regulation: A critical interrogation. *Regulation & Governance*. 2018. Vol. 12, No. 4. P. 505–523. DOI: 10.1111/rego.12158.
29. Young M. M., Bullock J. B., Lacey J. D. Artificial Discretion as a Tool of Governance: A Framework for Understanding the Impact of Artificial Intelligence on Public Administration. *Perspectives on Public Management and Governance*. 2019. Vol. 2, No. 4. P. 301–313. DOI: 10.1093/ppmgov/gvz014.

REFERENCES:

1. Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine. (n.d.). eVidnovlennia: yak pratsiuiut komisii z otsinky poshkodzenoho ta znyshchenoho zhytla [eRecovery: How the commissions for assessing damaged and destroyed housing work]. <https://mindev.gov.ua/news/yevidnovlennia-iak-pratsiuiut-komisii-z-otsinky-poshkodzenoho-ta-znyshchenoho-zhytla>
2. Right to Protection Charitable Foundation (R2P). (n.d.). Kompensatsiia za znyshchennia ta poshkodzhennia zhytla: rik rehu-liuvannia [Compensation for the destruction and damage of housing: A year of regulation]. <https://r2p.org.ua/page/kompensatsiia-za-znyshchennia-ta-poshkodzhennia-zhytla-rik-rehuliuвання>
3. Kyiv Interregional Department of the Ministry of Justice of Ukraine. (n.d.). Kompensatsiia za zruinovane maino: pravovi roziasnennia ta sproshcheni mekhanizmy reistratsii [Compensation for destroyed property: Legal clarifications and simplified registration mechanisms]. <https://centraljust.gov.ua/news/info/kompensatsiya-za-zruinovane-mayno-pravovi-roziasnennya-ta-sproshcheni-mekhanizmy-reistratsii>
4. Omelchenko, A. V. (2025). Dyskretni povnovazhennia ta sudovi kontrol za yikh realizatsiieiu [Discretionary powers and judicial control over their exercise]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seria: Pravo*, 4(88), 248–254. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.40>
5. Supreme Court of Ukraine. (2024, March 13). Postanova Verkhovnoho Sudu vid 13.03.2024 u spravi № 169/410/23 [Resolution of the Supreme Court of March 13, 2024, in Case No. 169/410/23]. Unified State Register of Court Decisions. <https://reyestr.court.gov.ua>

6. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). Pro administrativnu protseduru: Zakon Ukrainy vid 17.02.2022 № 2073-IX [On administrative procedure: Law of Ukraine No. 2073-IX of February 17, 2022]. Legislation of Ukraine Database. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20>
7. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). Pro zabezpechenia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhyim na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 15.04.2014 № 1207-VII [On ensuring rights and freedoms of citizens and legal regime on the temporarily occupied territory of Ukraine: Law of Ukraine No. 1207-VII of April 15, 2014]. Legislation of Ukraine Database. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1207-18>
8. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia kompensatsii dlia vidnovlennia okremykh katehoriï ob'ektiv nerukhomoho maina, poshkodzhennykh vnaslidok boiovykh dii...: Postanova vid 21.04.2023 № 381 [On approval of the Procedure for providing compensation for the restoration of certain categories of immovable property damaged...: Resolution No. 381 of April 21, 2023]. Legislation of Ukraine Database. <https://zakon.rada.gov.ua/go/381-2023-p>
9. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). Pro zbir, obrobku ta oblik informatsii pro poshkodzhene ta znyshchene nerukhomoho maina vnaslidok boiovykh dii...: Postanova vid 26.03.2022 № 380 [On the collection, processing and recording of information on immovable property damaged and destroyed...: Resolution No. 380 of March 26, 2022]. Legislation of Ukraine Database. <https://zakon.rada.gov.ua/go/380-2022-p>
10. Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). Pro kompensatsiiu za poshkodzhennia ta znyshchennia okremykh katehoriï ob'ektiv nerukhomoho maina...: Zakon Ukrainy vid 23.02.2023 № 2923-IX [On compensation for damage and destruction of certain categories of immovable property...: Law of Ukraine No. 2923-IX of February 23, 2023]. Legislation of Ukraine Database. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2923-20>
11. Council of Europe. (2024). Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law (CETS No. 225) [Official Ukrainian translation]. High Qualifications Commission of Judges of Ukraine. https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/ukr_cets_225_ukr.pdf
12. European Parliament & Council of the European Union. (2016). Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union, L 119, 1–88. https://zakon.rada.gov.ua/go/984_008-16
13. Chalak, V. D. (2025). Problematyka ta shliakhy vyznachennia terminu «Deokupovani terytorii» v pravovomu poli Ukrainy [Problems and ways of defining the term «de-occupied territories» in the legal field of Ukraine]. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Yurydychni nauky, 36(75)(1), 132–137. <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/21>
14. Agencia Española de Protección de Datos. (2024, November 6). Resolución del procedimiento sancionador PS/00324-2023. AEPD. <https://www.aepd.es>
15. Bovens, M., & Zouridis, S. (2002). From street-level to system-level bureaucracies: How information and communication technology is transforming administrative discretion and constitutional control. Public Administration Review, 62(2), 174–184. <https://doi.org/10.1111/0033-3352.00168>
16. Busuioc, M. (2021). Accountable artificial intelligence: Holding algorithms to account. Public Administration Review, 81(5), 825–836. <https://doi.org/10.1111/puar.13293>
17. Cobbe, J., Lee, M. S. A., & Singh, J. (2021). Reviewable automated decision-making: A framework for accountable algorithmic systems. In Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (FAccT '21) (pp. 598–609). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3442188.3445921>
18. Council of Europe Treaty Office. (2026). Reservations and declarations for Treaty No. 225 – Framework Convention on Artificial Intelligence: Status as of 04.08.2026. Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=225>
19. European Court of Human Rights. (2001, May 10). Case of Cyprus v. Turkey [GC] (Application no. 25781/94). HUDOC. <https://hudoc.echr.coe.int>
20. Court of Justice of the European Union. (2025, February 27). Dun & Bradstreet Austria GmbH (Case C-203/22, ECLI:EU:C:2025:117). CURIA. <https://curia.europa.eu>
21. Hildebrandt, M. (2015). Smart technologies and the end(s) of law: Novel entanglements of law and technology. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781783472413>
22. Koulou, R. (2020). Proceduralizing control and discretion: Human oversight in artificial intelligence policy. Maastricht Journal of European and Comparative Law, 27(6), 720–735. <https://doi.org/10.1177/1023263X20978649>
23. International Court of Justice. (1971). Legal consequences for States of the continued presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970) (Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1971, p. 16). ICJ. <https://www.icj-cij.org/case/53>
24. Pasquale, F. (2015). The black box society: The secret algorithms that control money and information. Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674736061>
25. European Parliament & Council of the European Union. (2024). Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union, L 2024/1689. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>
26. European Parliament & Council of the European Union. (2026). Regulation (EU) 2026/1744 of the European Parliament and of the Council of 8 July 2026 amending Regulations (EU) 2024/1689, (EU) 2018/1139 and (EU) 2023/1230 as regards the simplification of the implementation of harmonised rules on artificial intelligence (Digital Omnibus on AI). Official Journal of the European Union, L 2026/1744. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2026/1744/oj>
27. Court of Justice of the European Union. (2023, December 7). SCHUFA Holding AG (Scoring) (Case C-634/21, ECLI:EU:C:2023:957). CURIA. <https://curia.europa.eu>
28. Yeung, K. (2018). Algorithmic regulation: A critical interrogation. Regulation & Governance, 12(4), 505–523. <https://doi.org/10.1111/rego.12158>
29. Young, M. M., Bullock, J. B., & Lecy, J. D. (2019). Artificial discretion as a tool of governance: A framework for understanding the impact of artificial intelligence on public administration. Perspectives on Public Management and Governance, 2(4), 301–313. <https://doi.org/10.1093/ppmgov/gvz014>
- Дата першого надходження статті до видання: 17.07.2026*
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.09.2026

УДК 347.21-047.44:347.426.6:342.77(477)
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-3-8>

ОЦІНКА МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ШКОДИ ТА ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ

Подольян Юлія Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри транспортного права
Національного транспортного університету
yulia29p@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5063-4018

Метою статті є характеристика правового регулювання оцінки майна в умовах воєнного стану, з'ясування місця професійної оцінки в національних та міжнародному механізмах визначення і відшкодування шкоди, завданої повномасштабним вторгненням, виявлення ключових проблем оціночної діяльності воєнного часу та формулювання пропозицій щодо вдосконалення відповідного правового регулювання. **Методи.** Методологічну основу дослідження становлять діалектичний, формально-юридичний, системно-структурний та порівняльно-правовий методи, а також методи аналізу, синтезу і прогнозування, застосовані до масиву національного законодавства, актів міжнародних організацій та практики їх реалізації. **Результати.** Охарактеризовано дворівневу – міжнародну та національну систему правових механізмів відшкодування завданої шкоди та показано, що оцінка майна є наскрізним елементом обох рівнів. Проаналізовано базовий національний акт у цій сфері у взаємозв'язку із законодавством про оцінку майна та національними стандартами оцінки; встановлено, що він не створює автономної методології, а секторальні методики, ухвалені на його виконання різними відомствами, характеризуються неузгодженістю між собою та з базовим оціночним законодавством і успадковують його термінологічні вади. Досліджено компенсаційний механізм щодо пошкоджених та знищених об'єктів нерухомого майна і доведено, що в ньому професійна оцінка заміщена нормативно-формульним розрахунком розміру компенсації, що є проявом ширшої тенденції алгоритмізації визначення вартості майна; гарантією прав постраждалих осіб при цьому слугує збереження права вимагати повного відшкодування від держави-агресора. Виявлено специфічні проблеми оціночної діяльності воєнного часу: обмеженість фізичного доступу до об'єктів, вимушене застосування припущень і дистанційних методів на основі супутникових знімків та даних реєстрів, деформованість ринків, знищення документації, – які не мають належної нормативної відповіді та створюють ризики для достовірності результатів і професійної відповідальності оцінювачів. Обґрунтовано публічно-правову функцію контролю якості оцінки як гарантії доказової бездоганності масиву даних про завдану шкоду. **Висновки.** Запропоновано системну ревізію секторальних методик під координацією державного регулятора оціночної діяльності, розроблення спеціального національного стандарту оцінки майна, пошкодженого або знищеного внаслідок бойових дій, запровадження обов'язкового рецензування звітів щодо об'єктів публічної власності та гармонізацію національних методик з міжнародними стандартами оцінки і вимогами міжнародного компенсаційного механізму.

Ключові слова: майнове право, оціночна вартість, оціночна діяльність, оцінювач майна, державний контроль, Фонд державного майна, компенсаційний механізм, Реєстр збитків, рецензування звітів про оцінку.

PROPERTY VALUATION UNDER MARTIAL LAW: LEGAL REGULATION OF DETERMINING DAMAGE AND LOSSES CAUSED BY THE ARMED AGGRESSION AGAINST UKRAINE

Podolian Yuliia Oleksandrivna,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Transport Law
National Transport University
yulia29p@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5063-4018

The purpose of the article is to characterize the legal regulation of property valuation under martial law, to clarify the place of professional valuation in the national and international mechanisms for determining and compensating for the damage caused by the full-scale invasion, to identify the key problems of wartime valuation activity, and to formulate proposals for improving the relevant legal regulation.

Methods. The methodological basis of the study consists of dialectical, formal-legal, system-structural and comparative-legal methods, as well as methods of analysis and synthesis, applied to national legislation and instruments of international organizations. **Results.** The two-level – international and national system of legal mechanisms for compensation for the damage caused is characterized, and it is shown that property valuation is a cross-cutting element of both levels. The basic national act in this sphere is analyzed in conjunction with the legislation on property valuation and national valuation standards; it is established that the sectoral methods adopted for its implementation are inconsistent with each other and with the basic valuation legislation and inherit its terminological defects. The compensation mechanism for damaged and destroyed real estate objects is studied, and it is proven that in it professional valuation is replaced by a normative-formula calculation, which is a manifestation of a broader trend of algorithmization of determining the value of property. Specific problems of wartime valuation activity are identified: limited physical access to objects, forced application of assumptions and remote methods, deformed markets, destruction of documentation. **Conclusions.** A systematic revision of sectoral methods under the coordination of the state regulator of valuation activity, the development of a special national standard for the valuation of property damaged or destroyed as a result of hostilities, the introduction of mandatory review of reports on public property objects, and the harmonization of national methods with international valuation standards are proposed.

Keywords: property law, appraised value, valuation activity, property appraiser, state control, State Property Fund of Ukraine, compensation mechanism, Register of Damage, review of valuation reports.

Вступ. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України завдала і продовжує завдавати колосальної шкоди майну держави, територіальних громад, юридичних та фізичних осіб. За даними Звіту про прямі збитки інфраструктури, підготовленого Київською школою економіки спільно з міністерствами та центральними органами виконавчої влади, станом на початок 2024 року загальна сума прямих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі, транспортним засобам та товарним запасам перевищила 157 млрд доларів США, причому житло близько 1,4 млн домогосподарств було пошкоджене або зруйноване (Звіт КШЕ, 2024). Цілком очевидно, що фактичні масштаби шкоди є ще більшими, оскільки повна інформація щодо тимчасово окупованих територій наразі недоступна.

У цих умовах інститут оцінки майна набув значення, що виходить далеко за межі його традиційних функцій обслуговування цивільного обороту, приватизації та оподаткування. Від того, наскільки точно, методологічно коректно та юридично бездоганно буде зафіксовано і оцінено завдану шкоду, безпосередньо залежать перспективи її відшкодування – як через національні компенсаційні механізми, так і через міжнародний компенсаційний механізм, першою складовою якого став Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України. Водночас оціночна діяльність воєнного часу здійснюється в екстремальних умовах: обмеженого доступу до об'єктів, знищеної документації, деформованих ринків, паралельного співіснування численних секторальних методик. У цьому полягають новизна теми та актуальність запропонованих наукових рішень.

Проблематика відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, привернула значну увагу вітчизняної науки. О.О. Гавриленко здійснив комплексний аналіз міжнародних та національних нормативно-правових актів, що формують правову основу відшкодування шкоди, завданої фізичним особам та юридичним особам приватного права,

включно з резолюціями Генеральної Асамблеї ООН та Резолюцією Комітету Міністрів Ради Європи про створення Реєстру збитків (Гавриленко, 2024). Е.А. Писарева та Д.С. Клапоущак дослідили деліктні аспекти відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, обґрунтувавши недоцільність доведення вини держави-агресора у складі цивільного правопорушення (Писарева та Клапоущак, 2022). І.І. Голубенко та К.О. Шпак проаналізували правові аспекти відшкодування шкоди та збитків, завданих фізичним та юридичним особам, звернувши увагу на недостатність загальних норм цивільного законодавства (Голубенко та Шпак, 2023). Т.С. Новак та В.В. Шовкун на прикладі шкоди, завданої землі, виявили системні неузгодженості між Порядком визначення шкоди та збитків і секторальними методиками (Новак та Шовкун, 2024). Методологічні проблеми оцінювання шкоди, завданої земельному фонду та ґрунтам, з позицій відповідності міжнародним підходам дослідив А. Кучер (Kucher, 2022). Співвідношення міжнародних і національних стандартів оцінки аналізували О. Корецька та В. Жихарева (Корецька та Жихарева, 2023). Правові механізми залучення приватного капіталу до відновлення України розглядалися у попередніх працях автора, присвячених державно-приватному партнерству (Подолан, 2023). Водночас власне оціночно-правовий вимір проблеми – місце професійної оцінки майна в механізмах визначення та відшкодування воєнної шкоди, особливості здійснення оціночної діяльності в умовах воєнного стану – досліджений фрагментарно.

Метою дослідження є характеристика правового регулювання оцінки майна в умовах воєнного стану, а його завданнями – з'ясування місця професійної оцінки в національних та міжнародному механізмах визначення і відшкодування шкоди, виявлення ключових проблем оціночної діяльності воєнного часу та формулювання пропозицій *de lege ferenda*. Методологічну основу становлять діалектичний, формально-юридичний, системно-структурний та порівняльно-правовий методи;

логіка викладу побудована від характеристики системи компенсаційних механізмів через аналіз місця оцінки в кожному з них до виявлення системних проблем і напрямів їх розв'язання.

1. Дворівнева система механізмів відшкодування

Правові механізми відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, формуються на двох рівнях. Міжнародний рівень репрезентований насамперед Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН ES-11/5 від 14 листопада 2022 року «Сприяння здійсненню правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією проти України», якою визнано обов'язок держави-агресора відшкодувати завдану шкоду та рекомендовано створення міжнародного реєстру шкоди (Резолюція ГА ООН ES-11/5, 2022), і Резолюцією Комітету Міністрів Ради Європи CM/Res(2023)3 від 12 травня 2023 року, якою засновано Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, як першу складову майбутнього міжнародного компенсаційного механізму (Резолюція CM/Res(2023)3, 2023). Реєстр збитків розпочав приймання заяв 2 квітня 2024 року з категорії пошкодження та знищення житлової нерухомості, і перелік категорій поступово розширюється (Гавриленко, 2024). Національний рівень охоплює, зокрема, Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 (Постанова КМУ № 326, 2022), компенсаційний механізм за Законом України № 2923-IX та механізм спрямування примусово вилучених активів держави-агресора до фонду ліквідації наслідків збройної агресії. Оцінка майна є наскрізним елементом обох рівнів: без визначення розміру шкоди в грошовому вираженні жоден компенсаційний механізм функціонувати не може.

2. Порядок № 326 та секторальні методи

Порядок № 326 є базовим національним актом у сфері визначення воєнної шкоди. Він структурує визначення шкоди та збитків за понад двадцятьма напрямками – від людських втрат та шкоди житловому фонду до втрат підприємств, інфраструктури, земельних ресурсів і довкілля, і за кожним напрямком визначає відповідальний орган та методику оцінювання. Принципово, що Порядок № 326 не створює автономної методології оцінки: за напрямками, пов'язаними з майновою шкодою, він відсилає до законодавства про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність, тобто до Закону України № 2658-III (ЗУ «Про оцінку майна...», 2001) та національних стандартів оцінки, насамперед Національного стандарту № 1 (Національний стандарт № 1, 2003). Термінологічний апарат Порядку № 326 при цьому відтворює категорії оціночного законодавства, включно з оціночною вартістю, проблеми нормативного визначення якої розглядалися в попередніх дослідженнях автора: відсутність законодавчої дефініції цієї категорії, виявлена

в мирному контексті, автоматично переноситься й на сферу визначення воєнної шкоди, де ціна термінологічної невизначеності є нерівнянню вищою.

Дослідники слушно звертають увагу на внутрішні неузгодженості системи, вибудованої довкола Порядку № 326. Так, Т.С. Новак та В.В. Шовкун виявили, що Методика визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України, затверджена наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18 травня 2022 року № 295, має відсильний характер, не передбачає спеціальних правил для шкоди саме воєнного походження та не відображає змін, внесених до Порядку № 326, – посиляється на підпункт, який було виключено (Новак та Шовкун, 2024). А. Кучер обґрунтував, що чинні методики не враховують так званої мілітарної деградації ґрунтів та оперують коефіцієнтами, розрахованими для умов мирного часу (Kucher, 2022). Ці спостереження, зроблені на матеріалі земельних ресурсів, відображають загальну ваду системи: секторальні методики створювалися різними відомствами у стислі строки, без єдиного методологічного центру, і їх узгодженість між собою та з базовим оціночним законодавством ніколи не була предметом системної ревізії. Вбачається, що функцію такого методологічного центру мав би виконувати Фонд державного майна України як орган державного регулювання оціночної діяльності, до повноважень якого належать методичне забезпечення оцінки та контроль за дотриманням її нормативних вимог.

3. Компенсаційний механізм та алгоритмізація вартості

Особливе місце в національній системі посідає компенсаційний механізм, запроваджений Законом України від 23 лютого 2023 року № 2923-IX щодо компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією (ЗУ № 2923-IX, 2023). Закон визначає коло отримувачів компенсації, форми компенсації (грошові кошти, житловий сертифікат, фінансування ремонтних робіт), порядок подання та розгляду заяв комісіями з розгляду питань щодо надання компенсації, а також засади функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій. Розмір компенсації за знищені об'єкти визначається за Порядком надання компенсації, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2023 року № 600, на підставі нормативно закріплених формул – виходячи з площі знищеного об'єкта та показників опосередкованої вартості спорудження житла (Постанова КМУ № 600, 2023). З позицій теорії оцінки рішення надзвичайно показове: законодавець свідомо відмовився від індивідуальної професійної оцінки кожного знищеного об'єкта на користь нормативно-формульного розрахунку. Мотиви очевидні – масовість випадків, потреба

у швидкості та адміністративній простоті, дефіцит оцінювачів у прифронтових регіонах; наслідком, однак, є те, що розмір компенсації може суттєво відхилятися від дійсної ринкової вартості втраченого майна. Тут простежується та сама тенденція алгоритмізації визначення вартості, яка була виявлена автором у механізмі оціночної вартості для цілей оподаткування: держава дедалі частіше заміщує професійне судження оцінювача формалізованим розрахунком, і межі допустимості такого заміщення потребують доктринального осмислення. Принциповою відмінністю компенсаційного механізму є, втім, його добровільність: особа, яка не погоджується з формальним розміром компенсації, зберігає право вимагати відшкодування шкоди в повному обсязі від держави-агресора в судовому порядку та через міжнародний компенсаційний механізм.

4. Оціночна діяльність в екстремальних умовах

Здійснення професійної оціночної діяльності в умовах воєнного стану має суттєву специфіку, яка лише частково відрефлексована правовим регулюванням. По-перше, фізичний доступ оцінювача до об'єкта оцінки нерідко є неможливим або небезпечним – об'єкт може перебувати на тимчасово окупованій території, у зоні бойових дій або на замінованій місцевості. Це змушує застосовувати дистанційні методи: аналіз супутникових знімків, аерофотозйомки, фото- і відеоматеріалів, даних державних реєстрів та відкритих джерел. Національний стандарт № 1 допускає застосування припущень та обмежувальних умов, які мають бути розкриті у звіті про оцінку (Національний стандарт № 1, 2003), однак спеціальних правил дистанційної оцінки об'єктів, пошкоджених або знищених унаслідок бойових дій, оціночне законодавство не містить, що створює ризики як для достовірності результатів, так і для самих оцінювачів у частині професійної відповідальності. По-друге, ринки багатьох видів майна в умовах воєнного стану деформовані або фактично відсутні, що ставить під сумнів застосовність порівняльного підходу і базованих на ринкових даних видів вартості; оцінювач змушений працювати з довоєнними цінами, ретроспективними датами оцінки або гіпотетичними ринковими умовами. По-третє, знищення правовстановлюючої та технічної документації ускладнює ідентифікацію об'єкта оцінки, яка є обов'язковою складовою оціночних процедур. Кожна з цих проблем потребує нормативної відповіді – щонайменше у формі спеціального національного стандарту або методичних рекомендацій Фонду державного майна України щодо оцінки майна, пошкодженого чи знищеного внаслідок збройної агресії.

5. Контроль якості та судова практика

Не менш важливим є питання державного контролю якості оцінки воєнної шкоди. Звіти про оцінку збитків надалі використовуватимуться як докази у національних судах та в міжнародному компенсаційному механізмі,

а отже, їхня методологічна бездоганність має стратегічне значення для держави. Інструментарій контролю, розглянутий у попередніх дослідженнях автора, – рецензування звітів про оцінку, ведення єдиної бази даних звітів, заходи впливу на оцінювачів – у воєнному контексті набуває додаткової функції: він забезпечує не лише захист приватних інтересів замовників оцінки, а й публічний інтерес у формуванні доказово бездоганного масиву даних про завдану шкоду. Доцільним видається запровадження обов'язкового рецензування звітів про оцінку шкоди та збитків, завданих збройною агресією, принаймні для об'єктів державної та комунальної власності і для звітів, що подаватимуться до міжнародного компенсаційного механізму, – з одночасним розширенням штату рецензентів та використанням автоматизованих інструментів підтримки рецензування.

Паралельно з адміністративними компенсаційними механізмами функціонує судовий: постраждалі особи звертаються до українських судів з позовами про відшкодування шкоди безпосередньо до держави-агресора. Після того як у 2022 році Верховний Суд сформував правову позицію про незастосування судового імунітету російської федерації у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, ця категорія справ стала масовою, а її деліктні особливості ґрунтовно проаналізовані в літературі (Писарева та Клапоушак, 2022; Голубенко та Шпак, 2023). Для проблематики цієї статті принциповим є доказовий аспект: розмір шкоди в таких справах доводиться насамперед звітами про оцінку майна та висновками судових експертів, і саме якість цих документів визначає як перспективи задоволення позову, так і реальний розмір присудженого відшкодування. Судова практика в цій категорії справ фактично виконує функцію попередньої валідації національних методик оцінки воєнної шкоди: методичні вади звітів, виявлені у змагальному процесі, є цінним емпіричним матеріалом для вдосконалення нормативного регулювання. Водночас виконання ухвалених рішень залишається відкладеним до створення дієвого механізму звернення стягнення на активи держави-агресора, і присуджені суми *de facto* капіталізуються як вимоги, що в майбутньому можуть бути пред'явлені до міжнародного компенсаційного механізму, – що вкотре підкреслює стратегічне значення методологічної бездоганності покладеної в їх основу оцінки.

6. Міжнародний вимір та повоєнна відбудова

Міжнародний вимір проблеми пов'язаний зі стандартами доказування, які застосовуватиме майбутній компенсаційний механізм. Статут Реєстру збитків передбачає, що Реєстр фіксує заяви про шкоду разом з доказами, а рішення про компенсації ухвалюватиме окрема комісія з розгляду заяв (Резолюція CM/Res(2023)3, 2023). Досвід попередніх міжнародних компенсаційних

механізмів свідчить, що вони виробляють власні, здебільшого спрощені порівняно з національним судочинством, але уніфіковані вимоги до доведення факту та розміру шкоди, включно з категоризацією заяв і стандартизованими методиками оцінювання. Для України це означає подвійне завдання: з одного боку, національні методики визначення шкоди мають бути щонайменше сумісними з підходами, які застосовуватиме міжнародний механізм, аби зібрані докази не довелося переоцінювати; з іншого – національна практика оцінки має орієнтуватися на міжнародні стандарти оцінки, неузгодженість з якими вітчизняного нормативного масиву відзначалася в літературі ще до повномасштабного вторгнення (Корецька та Жихарева, 2023). Гармонізація національних методик з міжнародними стандартами оцінки та вимогами Реєстру збитків має стати пріоритетом нормотворчої діяльності найближчих років.

Нарешті, оцінка майна воєнного часу має і перспективний, відновлювальний вимір. Повоєнна відбудова потребуватиме залучення приватного капіталу, зокрема через механізми державно-приватного партнерства, ефективність яких для відновлення України обґрунтовувалася автором раніше (Подольян, 2023). Кожен проєкт відбудови – від концесії зруйнованої інфраструктури до спільної діяльності щодо відновлення промислових об'єктів – розпочинається з оцінки: пошкодженого майна, що передається приватному партнеру, обсягу необхідних інвестицій, майбутніх грошових потоків. Достовірна оцінка воєнної шкоди, здійснена вже сьогодні, закладає інформаційну основу для структурування таких проєктів завтра. Це додатково підкреслює, що інвестиції держави в якість оціночної діяльності воєнного часу – методики, кадри, контроль, цифрову інфраструктуру є водночас інвестиціями у швидкість та прозорість майбутньої відбудови.

Проведений аналіз дає підстави для таких пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання. По-перше, необхідна системна ревізія секторальних методик визначення шкоди та збитків, затверджених на виконання Порядку № 326, на предмет їх узгодженості між собою, з самим Порядком та з базовим законодавством про оцінку майна; координацію такої ревізії доцільно покласти на Фонд державного майна України. По-друге, слід розробити та затвердити спеціальний національний стандарт (або зміни до Національного стандарту № 1) щодо оцінки майна, пошкодженого або знищеного внаслідок збройної агресії, з урегулюванням дистанційних методів оцінки, допустимих припущень, роботи з деформованими ринками та ретроспективними датами оцінки. По-третє, доцільно запровадити обов'язкове рецензування звітів про оцінку воєнної шкоди щодо об'єктів публічної власності та звітів, призначених для міжнародного компенсаційного механізму. По-четверте, категорії

вартості, застосовувані у визначенні воєнної шкоди, насамперед оціночна вартість, потребують законодавчого визначення. По-п'яте, необхідна цілеспрямована гармонізація національних методик з міжнародними стандартами оцінки та вимогами до доказів, що формуються практикою Реєстру збитків.

Висновки. За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки. Перше: в умовах воєнного стану інститут оцінки майна набув нової публічно-правової функції – забезпечення доказово бездоганної фіксації шкоди та збитків, завданих збройною агресією, від якості виконання якої залежить реалізація права України та постраждалих осіб на відшкодування через національні механізми і міжнародний компенсаційний механізм, першою складовою якого є Реєстр збитків. Друге: національна система визначення воєнної шкоди, вибудована довкола Порядку № 326, спирається на базове законодавство про оцінку майна, однак характеризується неузгодженістю секторальних методик між собою та з цим законодавством, успадковує його термінологічні вади, включно з невизначеністю категорії оціночної вартості, і не містить спеціальних правил оціночної діяльності воєнного часу – дистанційної оцінки, роботи з деформованими ринками, оцінки за відсутності документації. Третє: у компенсаційному механізмі за Законом № 2923-ІХ професійна оцінка майна заміщена нормативно-формальним розрахунком розміру компенсації, що є виправданим з огляду на масовість випадків, але підтверджує загальну тенденцію алгоритмізації визначення вартості майна, межі якої потребують доктринального осмислення; гарантією прав постраждалих осіб при цьому слугує збереження за ними права вимагати повного відшкодування від держави-агресора. Четверте: державний контроль якості оцінки, насамперед рецензування звітів, у воєнному контексті виконує функцію захисту публічного інтересу у формуванні достовірного масиву доказів завданої шкоди і має бути посилений, зокрема шляхом запровадження обов'язкового рецензування звітів щодо об'єктів публічної власності. П'яте: стратегічним завданням є гармонізація національних методик визначення шкоди з міжнародними стандартами оцінки та вимогами міжнародного компенсаційного механізму, а також розроблення спеціального національного стандарту оцінки майна, пошкодженого або знищеного внаслідок збройної агресії. Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом правових механізмів використання результатів оцінки воєнної шкоди у проєктах повоєнної відбудови, зокрема на засадах державно-приватного партнерства, та з вивченням практики міжнародного компенсаційного механізму в міру її формування.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гавриленко О. О. Правова основа відшкодування шкоди, завданої фізичним особам та юридичним особам приватного права внаслідок повномасштабної війни Російської Федерації проти України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 86, ч. 2. С. 51-58. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.8>
2. Голубенко І. І., Шпак К. О. Правові аспекти відшкодування шкоди та збитків, завданих фізичним та юридичним особам внаслідок збройної агресії російської федерації. Наукові перспективи. 2023. № 4(34). С. 384-396. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/4402> (дата звернення: 06.07.2026).
3. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року / Київська школа економіки. 2024. 38 с. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (дата звернення: 06.07.2026).
4. Корецька О., Жихарева В. Огляд міжнародних та вітчизняних стандартів оцінки вартості бізнесу в системі правового регулювання оціночної діяльності. Економіка та суспільство. 2023. № 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-18>
5. Новак Т. С., Шовкун В. В. Визначення шкоди, завданої землі, внаслідок збройної агресії та бойових дій: правові питання. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 4. С. 276–281. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.43>
6. Писарева Е. А., Клапоушак Д. С. До питання про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією російської федерації проти України. Академічні візії. 2022. Вип. 13. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/94> (дата звернення: 06.07.2026).
7. Подолян Ю. О. Державно-приватне партнерство як один із ефективних шляхів відновлення України. Dictum Factum. 2023. № 2(14). С. 85-93. DOI: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-2-14-85-93> (дата звернення: 06.07.2026).
8. Про встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України : Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи CM/Res(2023)3 від 12.05.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-23 (дата звернення: 06.07.2026).
9. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» : постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п> (дата звернення: 06.07.2026).
10. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п> (дата звернення: 06.07.2026).
11. Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна: постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2023 № 600. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-п> (дата звернення: 06.07.2026).
12. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20> (дата звернення: 06.07.2026).
13. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001

№ 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14> (дата звернення: 06.07.2026).

14. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine : Resolution adopted by the General Assembly on 14 November 2022, ES-11/5. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3994481> (дата звернення: 06.07.2026).

15. Kucher A. Methodology for assessing damages and losses caused by the armed aggression to the land fund and soils: problems and directions of improvement. Journal of Innovations and Sustainability. 2022. Vol. 6, № 2. URL: <https://is-journal.com/is/article/view/109> (дата звернення: 06.07.2026).

REFERENCES:

1. Havrylenko, O. O. (2024). Pravova osnova vidshkoduvannia shkody, zavdanoi fizychnym osobam ta yurydychnym osobam pryvatnoho prava vnaslidok povnomasshtabnoi viiny Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy [Legal basis for compensation for damage caused to individuals and legal entities of private law as a result of the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo, vol. 86, part 2, pp. 51-58. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.8> [in Ukrainian].
2. Holubenko, I. I., & Shpak, K. O. (2023). Pravovi aspekty vidshkoduvannia shkody ta zbytkiv, zavdanykh fizychnym ta yurydychnym osobam vnaslidok zbroinoi ahresii rosiiskoi federatsii [Legal aspects of compensation for damage and losses caused to individuals and legal entities as a result of the armed aggression of the Russian Federation]. Naukovi perspektyvy, no. 4(34), pp. 384-396. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/4402> [in Ukrainian].
3. Zvit pro priami zbytky infrastruktury vid ruinuvan vnaslidok viiskovoi ahresii Rosii proty Ukrainy stanom na pochatok 2024 roku [Report on direct infrastructure damage from destruction caused by Russia's military aggression against Ukraine as of the beginning of 2024]. (2024). Kyiv School of Economics. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf [in Ukrainian].
4. Koretska, O., & Zhykharieva, V. (2023). Ohliad mizhnarodnykh ta vitchyznianskykh standartiv otsinky vartosti biznesu v systemi pravovoho rehuliuвання otsinochnoi diialnosti [Review of international and domestic business valuation standards in the system of legal regulation of valuation activity]. Ekonomika ta suspilstvo, no. 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-18> [in Ukrainian].
5. Novak, T. S., & Shovkun, V. V. (2024). Vyznachennia shkody, zavdanoi zemli, vnaslidok zbroinoi ahresii ta boiovykh dii: pravovi pytannia [Determination of damage caused to land as a result of armed aggression and hostilities: legal issues]. Analitichno-porivnialne pravoznavstvo, no. 4, pp. 276–281. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.43> [in Ukrainian].
6. Pysarieva, E. A., & Klapoushchak, D. S. (2022). Do pytannia pro vidshkoduvannia shkody, zavdanoi zbroinoiu ahresiieiu rosiiskoi federatsii proty Ukrainy [On the issue of compensation for damage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine]. Akademichni vizii, no. 13. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/94> [in Ukrainian].
7. Podolian, Yu. O. (2023). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak odyin iz efektyvnykh shliakhiv vidnovlennia Ukrainy [Public-private partnership as one of the effective ways of restoring Ukraine]. Dictum Factum, no. 2(14), pp. 85-93. <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-2-14-85-93> [in Ukrainian].
8. Pro vstanovlennia Rozshyrenoi chastkovoї ughody pro Reiestr zbytkiv, zavdanykh ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy [On the Establishment of the Enlarged Partial Agreement on the Register of Damage Caused by the Aggression of the Rus-

sian Federation against Ukraine]. (2023). Rezoliutsiia Komitetu Ministriv Rady Yevropy CM/Res(2023)3 vid 12.05.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-23 [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Natsionalnoho standartu № 1 «Zahalni zasady otsinky maina i mainovykh prav» [On Approval of the National Standard No. 1 «General Principles of Valuation of Property and Property Rights»]. (2003). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.09.2003 № 1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-p> [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii [On Approval of the Procedure for Determining Damage and Losses Caused to Ukraine as a Result of the Armed Aggression of the Russian Federation]. (2022). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.03.2022 № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-p> [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia kompensatsii za znyshcheni obiekty nerukhomoho maina [On Approval of the Procedure for Providing Compensation for Destroyed Real Estate Objects]. (2023). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.05.2023 № 600. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-p> [in Ukrainian].

12. Pro kompensatsiiu za poshkodzhennia ta znyshchennia okremykh katehoriï obektiv nerukhomoho maina vnaslidok boiovykh diï, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy, ta Derzhavnyi reiestr maina, poshkodzhenoï ta znyshchenoï vnaslidok boiovykh

dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy [On Compensation for Damage and Destruction of Certain Categories of Real Estate Objects as a Result of Hostilities, Terrorist Acts, Sabotage Caused by the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine, and the State Register of Property Damaged and Destroyed as a Result of Hostilities, Terrorist Acts, Sabotage Caused by the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine]. (2023). Zakon Ukrainy vid 23.02.2023 № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20> [in Ukrainian].

13. Pro otsinku maina, mainovykh prav ta profesiinu otsinochnu diialnist v Ukraini [On Valuation of Property, Property Rights and Professional Valuation Activity in Ukraine]. (2001). Zakon Ukrainy vid 12.07.2001 № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14> [in Ukrainian].

14. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine. (2022). Resolution adopted by the General Assembly on 14 November 2022, ES-11/5. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3994481> [in English].

15. Kucher, A. (2022). Methodology for assessing damages and losses caused by the armed aggression to the land fund and soils: problems and directions of improvement. Journal of Innovations and Sustainability, vol. 6, no. 2. URL: <https://is-journal.com/is/article/view/109> [in English].

*Дата першого надходження статті до видання: 08.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.09.2026*

UDC 343.436:004.77]:343.222

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-3-9>**CYBERBULLYING: LEGAL REGULATION AND LIABILITY**

Timashov Viktor Oleksandrovych,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Administrative,
Financial and Information Law
State University of Trade and Economics
v.timashov@knute.edu.ua
orcid.org/0000-0001-8368-8856

The purpose of the article is to study the legal nature of cyberbullying, analyze the current legislation of Ukraine and international experience in the field of combating cyberbullying, as well as develop recommendations for improving the legal regulation of this phenomenon.

Research methods. The study used the formal-legal method – to analyze the regulatory legal acts of Ukraine; the comparative-legal method – to compare Ukrainian legislation with the legislation of the EU, the USA and Canada; the systemic method – for a comprehensive study of cyberbullying as a socio-legal phenomenon; the method of legal analysis – to determine the legal nature and features of the legal regulation of cyberbullying; the generalization method – to form conclusions and proposals; the modeling method – to develop recommendations for improving the legislation of Ukraine; analysis of judicial and law enforcement practice – to assess the effectiveness of the implementation of current legal norms.

Results. The article examines the legal nature of cyberbullying as one of the most dangerous forms of violence in the digital space, which has become a challenge for national legal systems in the 21st century. With the growth of digital communication, social networks, instant messaging platforms and video content, the number of cases of aggressive behavior aimed at humiliating, harassing, discrediting or intimidating a person in the online environment has significantly increased. Of particular concern is the prevalence of cyberbullying among children, adolescents and young people, who are most vulnerable to negative psychological consequences. The relevance of the chosen topic is due to several factors: first, the increase in the number of appeals to law enforcement agencies and educational institutions regarding cases of online bullying; second, the lack of a clear definition of the concept of «cyberbullying» in the current legislation of Ukraine; third, insufficient legal awareness of users about the mechanisms of protection against this type of violence. In this regard, there is an urgent need not only for a legal understanding of the phenomenon of cyberbullying, but also for finding optimal ways to improve legal regulation in order to prevent, detect and stop such offenses. The study is aimed at a comprehensive analysis of the legislative framework that directly or indirectly relates to cyberbullying, studying foreign experience in the field of preventing cyberbullying and formulating proposals for improving the legal mechanism for combating this phenomenon in Ukraine. The article clarifies the legal nature of cyberbullying, outlines the range of socially dangerous acts that can be qualified as cyberbullying, identifies existing gaps in the current legislation and outlines ways to eliminate them.

Conclusions. The article analyzes the provisions of the Law of Ukraine «On Education», the Criminal Code of Ukraine, the Code of Ukraine on Administrative Offenses, as well as subordinate regulatory legal acts that regulate liability for cyberbullying and related actions. Attention is also paid to the practice of applying these norms in national courts and analyzes which digital platforms are most often used as tools for cyberbullying. The paper conducts a comparative legal analysis of the experience of the European Union, the USA and Canada, where cyberbullying is recognized as a separate crime and special rules for the protection of victims are established. The study substantiates the need to establish at the legislative level the definition of the concept of «cyberbullying» and the introduction of the appropriate composition of an administrative or criminal offense and the possibility of using the proposed recommendations in the activities of law enforcement agencies, in the development of draft laws, educational programs and in the development of preventive measures.

Keywords: cyberbullying, psychological violence, digital environment, legal regulation, information security, legal liability.

КІБЕРБУЛІНГ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Тімашов Віктор Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
Державного торговельно-економічного університету
v.timashov@knute.edu.ua
orcid.org/0000-0001-8368-8856

***Метою** статті є дослідження правової природи кібербулінгу, аналіз чинного законодавства України та міжнародного досвіду у сфері протидії кібербулінгу, а також розроблення рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання цього явища.*

***Методи дослідження.** Під час дослідження використано формально-юридичний метод – для аналізу нормативно-правових актів України; порівняльно-правовий метод – для зіставлення українського законодавства із законодавством ЄС, США та Канади; системний метод – для комплексного дослідження кібербулінгу як соціально-правового явища; метод правового аналізу – для визначення правової природи та особливостей правового регулювання кібербулінгу; метод узагальнення – для формування висновків і пропозицій; метод моделювання – для розроблення рекомендацій щодо вдосконалення законодавства України; аналіз судової та правозастосовної практики – для оцінки ефективності реалізації чинних правових норм.*

***Результати.** У статті досліджується правова природа кібербулінгу як однієї з найнебезпечніших форм насильства в цифровому просторі, що стала викликом для національних правових систем у ХХІ столітті. Зі зростанням цифрової комунікації, соціальних мереж, платформ обміну миттєвими повідомленнями та відеоконтенту значно збільшилися кількість випадків агресивної поведінки, спрямованої на приниження, переслідування, дискредитацію або залякування особи в онлайн-середовищі. Особливе занепокоєння викликає поширеність кібербулінгу серед дітей, підлітків та молоді, які є найбільш вразливими до негативних психологічних наслідків.*

Актуальність обраної теми зумовлена кількома факторами: по-перше, збільшенням кількості звернень до правоохоронних органів та навчальних закладів щодо випадків булінгу в мережі; по-друге, відсутністю чіткого визначення поняття «кібербулінг» у чинному законодавстві України; по-третє, недостатньою правовою обізнаністю користувачів про механізми захисту від цього виду насильства. У зв'язку з цим існує нагальна потреба не лише у правовому осмисленні явища кібербулінгу, а й у пошуку оптимальних шляхів удосконалення правового регулювання з метою попередження, виявлення та припинення таких правопорушень.

Дослідження направлено на комплексний аналіз законодавчої бази, яка прямо чи опосередковано стосується кібербулінгу, вивчення зарубіжного досвіду у сфері запобігання кібернасильству та формулювання пропозицій щодо вдосконалення правового механізму протидії цьому явищу в Україні. В статті з'ясується правова природа кібербулінгу, окреслення кола суспільно небезпечних діянь, які можуть бути кваліфіковані як кібербулінг, виявлення існуючих прогалин у чинному законодавстві та окреслення шляхів їх усунення.

***Висновки.** У статті проаналізовані положення Закону України «Про освіту», Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють відповідальність за кібербулінг та пов'язані з ним дії. Також приділено увагу практиці застосування цих норм у національних судах та проаналізовано, які цифрові платформи найчастіше використовуються як інструменти для кібербулінгу. В роботі проведений порівняльно-правовий аналіз досвіду Європейського Союзу, США та Канади, де кібербулінг визнано окремим злочином та встановлено спеціальні правила захисту жертв.*

Дослідження обґрунтовує необхідність закріплення на законодавчому рівні визначення поняття «кібербулінг» та введення відповідного складу адміністративного або кримінального правопорушення та у можливості використання запропонованих рекомендацій у діяльності правоохоронних органів, при розробці законопроектів, освітніх програм та при розробці превентивних заходів.

***Ключові слова:** кібербулінг, психологічне насильство, цифрове середовище, правове регулювання, інформаційна безпека, юридична відповідальність.*

Introduction. In today's digital society, the widespread use of Internet technologies, social media platforms, messaging applications, and online games has become an integral part of everyday life, particularly among young people. Alongside the numerous benefits of digitalization, new threats have also emerged, one of the most significant being cyberbullying – a form of psychological violence perpetrated through information

and communication technologies (ICT). The relevance of this study is driven by the substantial increase in the number of cyberbullying incidents in Ukraine, as well as the lack of effective legal and regulatory mechanisms for its prevention and counteraction.

Cyberbullying manifests itself in the form of insults, humiliation, blackmail, and the dissemination of false or compromising information

about an individual through digital platforms. Particular attention should be paid to cyberbullying among minors, as it has a detrimental impact on their mental health, socialization, and educational process. The proliferation of this phenomenon is accompanied by significant challenges for law enforcement practice, including the absence of specific legislative provisions, difficulties in identifying perpetrators, and obstacles to collecting and preserving digital evidence (Ministry of Digital Transformation of Ukraine, 2021).

1. Theoretical and Legal Foundations of Cyberbullying and Its Legal Regulation in Ukraine

Cyberbullying is a form of aggressive behavior carried out through information and communication technologies (ICT) with the purpose of humiliating, intimidating, or inflicting psychological harm on another individual (Hidenko, 2021: 26). This phenomenon has become increasingly widespread in the context of the rapid digitalization of society, particularly among children and young people. A distinctive feature of cyberbullying is its continuous nature: unlike traditional bullying, it can persist around the clock regardless of the victim's location, affecting virtually every aspect of their personal life.

At present, Ukrainian legislation does not provide a separate legal definition of cyberbullying. However, Article 30-1 of the Law of Ukraine On Education defines bullying as a form of psychological violence, including acts committed through electronic means of communication (Law of Ukraine «On Education», 2017). Accordingly, cyberbullying may be regarded as a distinct form of bullying that occurs exclusively within the digital environment (Law of Ukraine «On Education», 2017).

This form of violence is perpetrated through social media platforms, messaging applications, online forums, email services, video-sharing platforms, online games, and other digital communication channels. Common manifestations of cyberbullying include the dissemination of abusive messages, the publication of false or compromising information, threats, blackmail, social exclusion or deliberate ostracism from online groups, and the creation of fake accounts intended to discredit the victim. The anonymity of perpetrators, the rapid dissemination of online content, and the technical challenges associated with identifying those responsible create additional obstacles to the effective prevention and counteraction of this phenomenon.

Cyberbullying causes significant harm not only to an individual's emotional well-being but may also result in violations of the rights to honor, dignity, and privacy. In some cases, it can lead to severe mental health disorders, social isolation, and even suicide attempts. Particularly concerning is the fact that victims often do not seek assistance, either because they perceive doing so as a sign of weakness or because they are unaware of the legal nature of the offense committed against them (Korniychenko, 2021).

Moreover, cyberbullying may be perpetrated either by an individual or collectively, where

abusive conduct is carried out by a group of individuals. As a result, the informational pressure exerted on the victim intensifies, leading to even more severe consequences. In practice, negative content targeting an individual is often not only created but also disseminated by other users within digital communities, making the problem multidimensional and considerably more difficult to address through legal mechanisms (Korniychenko, 2021).

Thus, cyberbullying constitutes a complex socio-legal phenomenon that requires a comprehensive approach to its study, prevention, and effective legal response (Korniychenko, 2021). The distinctive characteristics of this form of misconduct lie in the interplay of technical, psychological, and legal dimensions, which complicates its identification, investigation, and proof under the existing legislative framework. Consequently, cyberbullying requires not only comprehensive legal conceptualization but also legislative reform aimed at providing a precise legal definition and establishing clear mechanisms for holding perpetrators accountable.

At present, Ukrainian legislation does not contain a separate legislative act that comprehensively regulates the prevention and counteraction of cyberbullying (Chumak, Tsebinoha, 2018). Nevertheless, a number of legislative acts include provisions that directly or indirectly address this phenomenon. The principal legal instrument is the Law of Ukraine On Education, which, in 2019, formally introduced the term bullying and established its legal definition. Pursuant to Article 30-1 of this Law, bullying is defined as systematic conduct aimed at humiliating an individual's dignity or inflicting psychological or physical violence, including acts committed through electronic means of communication (Law of Ukraine «On Education», 2017).

Under this Law, liability for bullying may be imposed on students, their parents or legal guardians, teaching staff, and the administration of educational institutions. The legislation provides for administrative fines as a sanction for such misconduct, as well as the possibility of entering relevant information into the Unified Register of Pre-Trial Investigations in cases where the conduct exhibits the elements of a criminal offense.

The Code of Ukraine on Administrative Offenses has also been supplemented by Article 173-4 (Code of Ukraine on Administrative Offenses, 1984), which establishes administrative liability for bullying. The sanctions include the imposition of a fine or community service, with more severe penalties applicable in cases of repeated offenses. However, the legislation does not recognize cyberbullying as a distinct form of bullying, which creates significant challenges in law enforcement practice. In practice, identifying, proving, and holding accountable individuals who engage in online harassment is considerably more difficult than in cases involving offline violence.

Ukrainian criminal legislation may also be applied in cases of cyberbullying where

the perpetrator's conduct constitutes a criminal offense. For example, Article 129 of the Criminal Code of Ukraine may be invoked in cases involving threats of murder or threats to cause harm to a person's health or property. Article 182 of the Criminal Code of Ukraine applies to the unlawful collection, storage, or dissemination of confidential information. Where an individual's conduct amounts to incitement to suicide, Article 120 of the Criminal Code of Ukraine may be applicable (Criminal Code of Ukraine, 2001). It should be noted, however, that these provisions are invoked only in the most serious cases, where the consequences are clearly criminal in nature.

Judicial practice concerning cyberbullying in Ukraine remains limited. In most cases, incidents are classified under the general legal provisions governing bullying without distinguishing their digital dimension. This highlights the need to improve the legal approaches to the classification of such offenses, as well as to provide a more detailed specification of the defining characteristics of cyberbullying within the relevant legal framework. Furthermore, the existing legislative framework fails to adequately account for the technical characteristics of the digital environment, including perpetrator anonymity, the use of virtual private networks (VPNs), and temporary user accounts, all of which complicate both the collection of evidence and the identification of offenders (Criminal Code of Ukraine, 2001).

Overall, the Ukrainian legal and regulatory framework governing cyberbullying remains at an early stage of development and does not yet provide an adequate level of protection for victims of online bullying. There is an urgent need for a clear legislative definition of cyberbullying, effective mechanisms for identifying perpetrators, and well-defined legal sanctions. It would be appropriate to amend the existing legislation by introducing specific provisions that take into account the distinctive characteristics of offenses committed within the digital environment, while also strengthening cooperation between public authorities and digital platforms to ensure a prompt and effective response to such incidents.

2. Foreign Experience in the Legal Regulation of Cyberbullying and Challenges in Counteracting it

Cyberbullying is a global phenomenon, and many countries have already introduced appropriate legal mechanisms to address it. The experience of foreign jurisdictions may serve as a valuable reference for developing an effective strategy to prevent and counteract cyberbullying in Ukraine, as it encompasses not only legislative measures but also educational and preventive approaches.

The United States was among the first countries to recognize cyberbullying as a distinct legal offense (US State Laws on Cyberbullying. StopBullying.gov., 2023). In the United States, the regulation of cyberbullying is primarily governed at the state level. For example, California, New York, Florida, and several other states have

enacted specific legislation defining cyberbullying as unlawful online conduct, including acts committed against minors in educational settings. These laws require educational institutions to document and respond to incidents of online bullying, as well as to implement preventive educational programs for students. In many cases, perpetrators may be held criminally or administratively liable, and their access to certain digital resources may be restricted as part of the legal response (US State Laws on Cyberbullying. StopBullying.gov., 2023).

In Canada, the Protecting Canadians from Online Crime Act was enacted in 2014 to directly address cyber-enabled violence and related online offenses (NetzDG – Network Enforcement Act, 2014). The Act establishes criminal liability for the non-consensual distribution of intimate images, a measure introduced in response to the growing prevalence of so-called «revenge pornography». Canadian legislation also provides for close cooperation with online service providers and digital platforms, enabling the prompt removal of harmful online content (Protecting Canadians from Online Crime Act, 2014).

Within the European Union, cyberbullying is addressed primarily in the context of child protection and digital safety. The European Union supports the implementation of the Better Internet for Kids (BIK+) initiative, which aims to create a safer online environment for children (European Commission, 2025). Many EU Member States, including Poland, France, and Germany, have enacted specific legislation or introduced amendments to their criminal codes to criminalize online harassment, insults, defamation, and other forms of cyberbullying.

For example, in Poland, Article 190a of the Criminal Code establishes criminal liability for stalking, including conduct carried out through online means (NetzDG – Network Enforcement Act, 2017). The law also authorizes courts to prohibit offenders from contacting victims in any manner, including via the Internet. In Germany, the Network Enforcement Act (NetzDG), which entered into force in 2018, requires social media platforms to respond promptly to complaints regarding unlawful content by removing manifestly illegal material within 24 hours of receiving a complaint (NetzDG – Network Enforcement Act, 2017). Failure to comply with these obligations may result in substantial financial penalties.

International practice demonstrates that effective prevention and counteraction of cyberbullying require not only robust legislative measures but also educational initiatives and the active involvement of digital platforms in responding to users' complaints. Many countries have also established national helplines, informational websites, and online counseling services for children, parents, and educators to provide guidance, support, and assistance in addressing incidents of cyberbullying (UN Committee on the Rights of the Child, 2021).

Thus, foreign experience demonstrates that the legal regulation of cyberbullying should

adopt a multi-level approach encompassing criminal, administrative, and educational measures. Ukraine may draw upon the best practices of the European Union Member States and North American countries while adapting them to its national legal and social context. The introduction of a clear legal definition of cyberbullying, the establishment of liability for digital platforms, and the implementation of specialized preventive measures constitute essential steps toward creating a safe and secure digital environment in Ukraine.

3. Directions for Improving the Legal Regulation of Cyberbullying in Ukraine

Despite the existence of certain legislative provisions addressing bullying, including its manifestations in the digital environment, the practical implementation of measures to prevent and counteract cyberbullying in Ukraine continues to face a number of significant challenges. These difficulties arise from both legal and organizational-technical factors, which complicate the identification of perpetrators, the collection and documentation of evidence, and the imposition of legal liability on individuals who engage in cyberbullying.

One of the key challenges is the absence of a clear legal definition of cyberbullying in Ukrainian legislation (Law of Ukraine «On Education», 2017). This legal uncertainty gives rise to difficulties in the classification of relevant offenses, as cyberbullying is often conflated with other forms of digital aggression, such as defamation, stalking, hacking, or the unauthorized disclosure of personal information. As a result, law enforcement authorities generally classify such conduct under broader legal provisions without taking into account the distinctive characteristics of the digital environment.

Another significant challenge lies in the technical complexity of investigating cyberbullying, particularly the anonymity of perpetrators (Law of Ukraine «On Education», 2017). Individuals who engage in cyberbullying may use fake profiles, temporary email addresses, virtual private networks (VPNs), and other tools designed to conceal their identities. Identifying such individuals often requires the involvement of cybersecurity specialists, as well as cooperation with the administrators of social media platforms, messaging services, and other online platforms, many of which are based outside Ukraine. Consequently, law enforcement authorities face substantial obstacles in collecting evidence and establishing the perpetrator's guilt.

An equally significant challenge is the low level of legal awareness among victims, as well as among representatives of educational institutions, parents, and law enforcement officers. Many individuals are unaware that they have become victims of cyberbullying or do not know where to seek legal or psychological assistance (Hidenko, 2021). Consequently, incidents of cyberbullying often fail to receive an appropriate response, particularly in cases involving minors who are reluctant to report abusive behavior. In turn, school administrations frequently limit their response to

formal procedures or disregard incidents occurring outside the physical premises of the educational institution, despite their potential impact on students' well-being (Law of Ukraine «On Education», 2017).

In practice, another significant challenge is the insufficient coordination among the public authorities and institutions responsible for responding to cyberbullying, including law enforcement agencies, education authorities, child protection services, psychologists, and the courts. The absence of clearly defined response protocols, specialized response units, and standardized procedural guidelines often results in delays in the handling of cases and leaves victims without effective legal protection (Korniychenko, 2021).

An additional challenge is the rapid dissemination of harmful content on the Internet. Even when a timely response is provided, such content often cannot be completely removed because it may already have been saved by other users or redistributed across third-party platforms. This significantly hinders the full restoration of the victim's reputation and further intensifies the psychological harm caused by cyberbullying (Cyberbullying – legal response mechanisms, 2021).

Overall, the effective implementation of the existing legal framework for preventing and counteracting cyberbullying in Ukraine is hindered by a range of factors, including ambiguous legal provisions as well as technical and organizational barriers. Addressing these challenges requires a comprehensive and systematic approach, including legislative reform, the establishment of specialized support and response services, the enhancement of public legal awareness, and strengthened cooperation between public authorities and digital platforms (Cyberbullying – legal response mechanisms, 2021).

In light of the existing shortcomings in the current legislative framework and its practical implementation, there is a clear need to improve the legal regulation of cyberbullying in Ukraine. The proposed reforms should be aimed at establishing a clear legal framework for the protection of victims while also enhancing the effectiveness of responses to incidents of cyberbullying (Ministry of Digital Transformation of Ukraine, 2021).

First and foremost, it is advisable to introduce a statutory definition of «cyberbullying» as a distinct legal offense. Such a provision should reflect the specific characteristics of the digital environment and encompass the principal forms of cyberbullying, including online insults, blackmail, the dissemination of false or confidential information, threats, and other forms of online intimidation and harassment. A clear legal definition would not only promote greater consistency in judicial practice but also facilitate the uniform application of the law throughout the country (Cyberbullying – legal response mechanisms, 2021).

A further step could involve amending the Code of Ukraine on Administrative Offenses and the Criminal Code of Ukraine by introducing specific provisions establishing liability for

cyberbullying. The sanctions should be proportionate to the gravity of the offense and may range from administrative fines and restrictive measures (such as prohibiting access to certain Internet resources) to imprisonment in particularly serious cases where cyberbullying has resulted in severe psychological or physical harm to the victim (Code of Ukraine on Administrative Offenses, 1984).

The active involvement of digital platforms, including social media networks, messaging services, and online forums, is of particular importance within the system for preventing and counteracting cyberbullying. The State should establish partnership agreements with major online service providers to facilitate cooperation in combating digital violence. Such cooperation would enable the prompt detection and removal of harmful content, the preservation of digital evidence for investigative purposes, and the restriction or suspension of perpetrators' accounts where appropriate (European Commission, 2025).

Furthermore, it is necessary to establish a unified online reporting system for individuals who have become victims of cyberbullying. Such a mechanism should provide users with a simple and accessible means of reporting incidents, uploading screenshots and other forms of digital evidence, facilitating the automated processing of complaints, and enabling direct communication with law enforcement authorities. The implementation of this system would promote a more rapid and effective response to cyberbullying incidents, strengthen public confidence in legal protection mechanisms, and contribute to reducing the incidence of repeated online harassment (US State Laws on Cyberbullying. StopBullying.gov., 2023).

Preventive measures also play a crucial role in combating cyberbullying. It is essential to implement systematic public awareness campaigns and educational programs for children, parents, teachers, and law enforcement officers focusing on safe Internet use, the identification of cyberbullying, and the available mechanisms for obtaining legal protection (Law of Ukraine «On Education», 2017). In addition, digital ethics should be incorporated into school and university curricula as an integral component of digital citizenship education (UN Committee on the Rights of the Child, 2021).

The mechanisms for collecting statistical data and monitoring incidents of cyberbullying also require further improvement. The availability of comprehensive and reliable official data would enable a more accurate assessment of the scale of the problem, facilitate the identification of the most vulnerable groups, and support the development of targeted public policies and evidence-based preventive measures (Chumak, Tsebinoha, 2018).

In conclusion, a comprehensive improvement of the legislative framework, technical monitoring mechanisms, international cooperation, and public awareness initiatives constitutes a fundamental prerequisite for the effective prevention and counteraction of cyberbullying in Ukraine. The implementation of the proposed

reforms will contribute to strengthening information security, enhancing the protection of citizens' rights, and fostering a safe and secure digital environment (NetzDG – Network Enforcement Act., 2017).

Conclusions. The study has demonstrated that cyberbullying is a complex and multifaceted phenomenon that has emerged as a consequence of the rapid development of digital technologies and the globalization of the communication environment. It poses a significant threat not only to the psychological well-being of victims but also to their information security, right to privacy, and personal honor and dignity. Cyberbullying is particularly dangerous for children and young people, who constitute the most vulnerable group within the digital environment.

The analysis of Ukrainian legislation demonstrates that the current legal framework contains only fragmented provisions governing bullying in general, without distinguishing its digital form. The absence of a clear legal definition of cyberbullying, the fragmented nature of the relevant legal provisions, the limited body of judicial practice, the technical difficulties associated with identifying perpetrators, and the low level of public awareness constitute the principal factors hindering the effective prevention and counteraction of this phenomenon.

International experience demonstrates that the effective prevention and counteraction of cyberviolence requires not only legislative reform but also the active involvement of digital platforms, the implementation of preventive measures, and the development of comprehensive support systems for victims. Ukraine has significant potential to draw upon the best practices of the European Union, the United States, and Canada and to adapt them to its national legal and institutional context.

Thus, the effective prevention and counteraction of cyberbullying requires a comprehensive and systematic approach that integrates legal, technical, and educational measures. The implementation of the proposed reforms will contribute to strengthening digital security, enhancing the protection of citizens' rights in the online environment, and increasing public trust in digital technologies as an integral component of contemporary society.

Conflict of Interest. The author declares no conflict of interest.

BIBLIOGRAPHY:

1. Міністерство цифрової трансформації України. Національна стратегія захисту дітей в цифровому середовищі на 2021–2026 роки. URL: <https://thedigital.gov.ua/regulations/natsionalna-strategiya-zakhistu-ditey-v-tsifrovomu-seredovishchi-na-2021-2026-roki>
2. Гіденко Є. С. Кібербулінг: насильство в соціальній мережі // *Вісник МГУ. Серія: Право*. 2021. Вип. 50. С. 26–29. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.50.6>
3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Корнійченко А.О. Адміністративно-правовий механізм запобігання булінгу в Україні: дис. ... д-ра філософії: 081

«Право» / Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Кропивницький, 2021. URL: https://cusu.edu.ua/images/autoreferats/2021/Kornijchenko/dis_KornijchenkoA.pdf

5. Чумак В.В., Цебінога В.Ю. Правове регулювання протидії кібербулінгу в Україні // *Матеріали науково-практичної конференції Харківського національного університету внутрішніх справ (30 листопада 2018 р.)*. Харків, 2018. С. 202–204. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_11_2018/pdf/99.pdf

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073 X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

8. US State Laws on Cyberbullying. StopBullying.gov. URL: <https://www.stopbullying.gov/resources/laws>

9. Protecting Canadians from Online Crime Act, 2014. Government of Canada. URL: <https://www.parl.ca/DocumentViewer/en/41-2/bill/C-13/royal-assent>

10. European Commission. Better Internet for Kids Programme. URL: <https://www.betterinternetforkids.eu/>

11. NetzDG – Network Enforcement Act. Federal Ministry of Justice (Germany). URL: https://www.bmj.de/EN/Topics/Fokus/TheNetworkEnforcementAct/NetzDG_node.html

12. UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 25 on children's rights in relation to the digital environment. 2021. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3925923>

13. Кібербулінг – правові механізми реагування // *Громадський Простір*. 12.02.2021. URL: <https://www.prostir.ua/?news=kiberbulinh-pravovi-mehanizmy-reahuvannya>

REFERENCES:

1. Ministerstvo tsyfrovyi transformatsiyi Ukrainy. Natsional'na stratehiya zakhystu ditey v tsyfrovomu seredovyshchi na 2021–2026 roky [Ministry of Digital Transformation of Ukraine. National Strategy for the Protection of Children in the Digital Environment for 2021–2026]. URL: <https://thedigital.gov.ua/regulations/natsionalna-strategiya-zakhystu-ditey-v-tsifrovomu-seredovyshchi-na-2021-2026-roki>

2. Hidenko YE. S. (2021). Kiberbulinh: nasyt'stvo v sotsial'niy merezhi [Cyberbullying: violence on social media]. *Visnyk MHU. Seriya: Pravo – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*. Series: «Jurisprudence» Issue. 50. P. 26–29. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.50.6>

3. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.09.2017 № 2145-VIII [Law of Ukraine «On Education» dated 05.09.2017 No. 2145-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

4. Kornijchenko A.O. (2021). Administratyvno-pravovyy mekhanizm zapobihannya bulinhu v Ukraini [Administrative and legal mechanism for preventing bullying in Ukraine]: dys. ... d-ra filosofiyi: 081 «Pravo» / Tsentral'noukrayins'kyi derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. Kropyvnyts'kyi – Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University. URL: https://cusu.edu.ua/images/autoreferats/2021/Kornijchenko/dis_KornijchenkoA.pdf

5. Chumak V.V., Tsebinoha V.YU. (2018). Pravove rehulyuvannya protydyi kiberbulinhu v Ukraini [Legal regulation of countering cyberbullying in Ukraine] // *Materialy nauково-praktychnoyi konferentsiyi Kharkivs'koho natsional'noho universytetu vnutrishnikh sprav (30 lystopada 2018 r.)*. Kharkiv P. 202–204. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_11_2018/pdf/99.pdf

6. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennya vid 07.12.1984 № 8073 X. [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

7. Kryminal'nyy kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. [Criminal Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

8. US State Laws on Cyberbullying. StopBullying.gov. URL: <https://www.stopbullying.gov/resources/laws>

9. Protecting Canadians from Online Crime Act, 2014. Government of Canada. URL: <https://www.parl.ca/DocumentViewer/en/41-2/bill/C-13/royal-assent>

10. European Commission. Better Internet for Kids Programme. URL: <https://www.betterinternetforkids.eu/>

11. NetzDG – Network Enforcement Act. Federal Ministry of Justice (Germany). https://www.bmjv.de/SharedDocs/Downloads/DE/Gesetzgebung/RefE/NetzDG_engl.pdf?__blob=publicationFile&v=4&utm

12. UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 25 on children's rights in relation to the digital environment. 2021. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3925923>

13. Kiberbulinh – pravovi mekhanizmy reahuvannya (2021) [Cyberbullying – legal response mechanisms] // *Hromads'kyi Prostir*. 12.02.2021. URL: <https://www.prostir.ua/?news=kiberbulinh-pravovi-mehanizmy-reahuvannya>

Дата першого надходження статті до видання: 17.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.09.2026

УДК 342.922:351.753
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-3-10>

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ СТРОКІВ РЕЄСТРАЦІЇ (ПЕРЕРЕЄСТРАЦІЇ) ПРИСТРОЇВ ВІТЧИЗНЯНОГО ВИРОБНИЦТВА, ПРИЗНАЧЕНИХ ДЛЯ ВІДСТРІЛУ ПАТРОНІВ, СПОРЯДЖЕНИХ ГУМОВИМИ ЧИ АНАЛОГІЧНИМИ ЗА СВОЇМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ МЕТАЛЬНИМИ СНАРЯДАМИ НЕСМЕРТЕЛЬНОЇ ДІЇ

Умрихіна Ірина Олександрівна,
доктор філософії у галузі права, доцент,
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ
ir.u@ukr.net
orcid.org/0009-0003-9041-5831

Кіблик Дар'я Володимирівна,
доктор філософії у галузі права, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ
kiblykdasha@ukr.net
orcid.org/0000-0002-2518-7647

Чепеляк Віталій Степанович,
викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ
vitalijcepelak@gmail.com
orcid.org/0009-0009-4281-7936

Мета дослідження полягає у встановленні змісту прогалини у правовому регулюванні адміністративної відповідальності за порушення власниками строків реєстрації (перереєстрації) пристроїв травматичної дії, з'ясування її причин і наслідків для діяльності підрозділів контролю за обігом зброї Національної поліції, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення положень статті 192 КУпАП.

Методи. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. За допомогою діалектичного методу розкрито взаємозв'язок між нормативно встановленим обов'язком власника своєчасно здійснювати реєстрацію (перереєстрацію) відповідного пристрою та відсутністю адміністративної відповідальності за його невиконання. Формально-юридичний метод застосовано для аналізу положень Кодексу України про адміністративні правопорушення та відомчих нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ. Системно-структурний і порівняльно-правовий методи використано для зіставлення статті 192 КУпАП із суміжними адміністративно-деліктними нормами та визначення місця досліджуваних пристроїв у системі предметів відповідних правопорушень. Методи аналізу, синтезу й узагальнення дали змогу виявити нормативну прогалину, оцінити її правові наслідки та сформулювати висновки. За допомогою методу правового моделювання розроблено пропозиції щодо вдосконалення назви й диспозиції статті 192 КУпАП.

Результати. У статті досліджено проблему адміністративної відповідальності за порушення строків реєстрації (перереєстрації) пристроїв вітчизняного виробництва, призначених для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії. На підставі системного аналізу положень Кодексу України про адміністративні правопорушення та спеціальних підзаконних нормативно-правових актів виявлено адміністративно-деліктну прогалину, сутність якої полягає у нормативному закріпленні відповідного юридичного обов'язку за відсутності спеціальної норми, що встановлювала б адміністративну відповідальність за його невиконання. Обґрунтовано, що чинна редакція статті 192 КУпАП не охоплює порушення строків реєстрації (перереєстрації) зазначених пристроїв, оскільки вони прямо не включені законодавцем до предмета передбаченого нею адміністративного правопорушення. Доведено, що поширення дії цієї норми за аналогією або шляхом розширювального тлумачення суперечило б принципам законності, правової визначеності та передбачуваності адміністративно-деліктного регулювання. Визначено негативні наслідки виявленої прогалини для ефективності державного контролю, правової дисципліни власників і діяльності підрозділів контролю за обігом зброї Національної поліції України.

Висновки. За результатами дослідження обґрунтовано доцільність внесення системних змін до назви та диспозиції статті 192 КУпАП шляхом включення відповідних пристроїв до переліку предметів

адміністративного правопорушення та приведення її термінології у відповідність до сучасного інституційного розподілу повноважень у сфері дозвільної системи. Реалізація запропонованих змін дасть змогу усунути виявлену нормативну прогалину, забезпечити єдність правозастосовної практики та підвищити ефективність державного контролю за обігом предметів дозвільної системи.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення, дозвільна система, обіг зброї, пристрої не смертельної дії, реєстрація, перереєстрація, стаття 192 КУпАП, Національна поліція України.

ADMINISTRATIVE LIABILITY FOR FAILURE TO MEET REGISTRATION DEADLINES (RE-REGISTRATION) OF DOMESTICALLY MANUFACTURED DEVICES INTENDED FOR FIRING CARTRIDGES, LOADED WITH RUBBER OR SIMILAR PROJECTILES OF NON-LETHAL ACTION

Umrykhina Iryna Oleksandrivna,
Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor,
Head of the Department of Administrative and Legal Disciplines
Donetsk State University of Internal Affairs
ir.u@ukr.net
orcid.org/0009-0003-9041-5831

Kiblyk Daria Volodymyrivna,
Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Administrative and Legal Disciplines
Donetsk State University of Internal Affairs
kiblykdasha@ukr.net
orcid.org/0000-0002-2518-7647

Chepeliak Vitalii Stepanovych,
Lecturer at the Department of Administrative and Legal Disciplines
Donetsk State University of Internal Affairs
vitalijcepelak@gmail.com
orcid.org/0009-0009-4281-7936

Purpose. To identify the nature of the gap in the legal regulation of administrative liability for violations by owners of the deadlines for registration (re-registration) of non-lethal weapons, to determine its causes and consequences for the activities of the National Police's firearms control units, and to formulate proposals for improving the provisions of Article 192 of the Code of Administrative Offenses.

Methods. The methodological basis of the study consists of a combination of general scientific and specialized legal methods. Using the dialectical method, the study reveals the interconnection between the legally established obligation of the owner to register (re-register) the relevant device in a timely manner and the absence of administrative liability for failure to comply with this obligation. The formal-legal method was applied to analyze the provisions of the Code of Ukraine on Administrative Offenses and the departmental regulatory acts of the Ministry of Internal Affairs. The systemic-structural and comparative-legal methods were used to compare Article 192 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses with related administrative tort provisions and to determine the place of the devices under study within the system of subjects of the relevant offenses. Methods of analysis, synthesis, and generalization made it possible to identify a regulatory gap, assess its legal consequences, and formulate conclusions. Using the method of legal modeling, proposals were developed to improve the title and operative part of Article 192 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses.

Results. This article examines the issue of administrative liability for violations of the deadlines for registration (re-registration) of domestically manufactured devices designed to fire cartridges loaded with rubber projectiles or projectiles with similar properties that are non-lethal. Based on a systematic analysis of the provisions of the Code of Ukraine on Administrative Offenses and relevant subordinate regulatory acts, a gap in administrative liability has been identified, the essence of which lies in the statutory establishment of a corresponding legal obligation in the absence of a specific provision that would establish administrative liability for its failure to comply. It has been demonstrated that the current version of Article 192 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses does not cover violations of the deadlines for registration (re-registration) of the specified devices, since the legislature has not explicitly included them within the scope of the administrative offense defined therein. It has been demonstrated that extending the application of this provision by analogy or through an expansive interpretation would contradict the principles of legality, legal certainty, and predictability in administrative offense regulation. The negative consequences of the identified

gap for the effectiveness of state control, the legal discipline of owners, and the activities of the National Police of Ukraine's units responsible for controlling the circulation of weapons have been identified.

Conclusions. *Based on the results of this study, the study justifies the need for systematic changes to the title and provisions of Article 192 of the Code of Administrative Offenses by including the relevant devices in the list of items constituting administrative offenses and aligning its terminology with the current institutional division of powers in the licensing system. Implementing the proposed changes will make it possible to eliminate the identified regulatory gap, ensure consistency in law enforcement practice, and enhance the effectiveness of state control over the circulation of items subject to the licensing system.*

Keywords: *administrative liability, administrative offense, licensing system, circulation of weapons, non-lethal devices, registration, re-registration, Article 192 of the Code of Administrative Offenses, National Police of Ukraine.*

Вступ. Належний контроль за обігом зброї, боєприпасів та інших предметів дозвільної системи сьогодні є важливою умовою підтримання публічної безпеки. З огляду на збільшення кількості таких предметів у володінні громадян, функціонування Єдиного реєстру зброї та необхідність постійного оновлення відомостей про їх власників, місце зберігання і правові підстави володіння особливого значення набуває послідовне вдосконалення адміністративно-правового регулювання цієї сфери. Одним із питань, яке потребує окремої уваги, є дотримання власниками строків реєстрації (перереєстрації) пристроїв вітчизняного виробництва, призначених для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії.

Актуальність досліджуваної проблеми полягає в тому, що нормативно-правові акти покладають на власника такого пристрою обов'язок своєчасно звертатися до уповноваженого підрозділу Національної поліції для продовження строку дії відповідного дозволу, однак Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) не містить норми, яка прямо передбачала б адміністративну відповідальність за порушення строків реєстрації або перереєстрації саме цих пристроїв. Унаслідок цього виникає правова неузгодженість, за якої юридичний обов'язок встановлено, але спеціальний адміністративно-деліктний механізм реагування на його невиконання відсутній.

Працівники уповноважених підрозділів контролю за обігом зброї Національної поліції, виявивши факт закінчення строку дії дозволу, можуть поінформувати власника про необхідність його продовження, провести роз'яснювальну та профілактичну роботу, запропонувати усунути порушення і звернутися до відповідного органу поліції. Водночас за чинної редакції статті 192 КУпАП вони не мають підстави для притягнення особи до адміністративної відповідальності саме за порушення строків реєстрації або перереєстрації такого пристрою. Вихідна проблематика дослідження, викладена в наданих матеріалах, обґрунтовано пов'язується з наявністю обов'язку власника та одночасною відсутністю прямо встановленої законом відповідальності за його невиконання.

Відсутність відповідного складу адміністративного правопорушення негативно позначається на превентивній функції дозвільної

системи, послаблює правову дисципліну власників пристроїв та обмежує можливості уповноважених підрозділів поліції належним чином реагувати на встановлені порушення. Зазначене обумовлює необхідність комплексного дослідження змісту цієї прогалини, її причин і правових наслідків, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення положень КУпАП.

Окремі питання адміністративно-правового регулювання обігу зброї та відповідальності за порушення встановлених правил досліджували є предметом дослідження наукової спільноти. У науковій літературі справедливо звертається увага на фрагментарність законодавства та неузгодженість окремих положень КУпАП із відомчими нормативно-правовими актами та наявністю прогалин у визначенні предмета і суб'єктного складу адміністративних правопорушень. Зокрема, М.М. Білак наголошує, що ефективність державного контролю у сфері обігу зброї безпосередньо залежить від повноти та юридичної визначеності складів адміністративних правопорушень, передбачених КУпАП, а суперечності в їх формулюванні негативно впливають на правозастосовну діяльність (Білак, 2024: 144). С.О. Хвостовцов у своїй праці доводить, що реєстраційна діяльність поліції є невід'ємною частиною державного контролю за обігом зброї, а її основними цілями є облік, контроль, підтвердження легітимності відповідного об'єкта та надання йому юридичного статусу (Хвостовцов, 2024: 669).

Водночас аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що проблема адміністративної відповідальності за порушення строків реєстрації (перереєстрації) саме пристроїв вітчизняного виробництва, призначених для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії залишається малодослідженою. У наявних працях переважно розглядаються загальні питання дозвільної системи, державного контролю за обігом зброї, а також відповідальності за порушення правил її придбання, зберігання, носіння чи перевезення. Натомість ситуація, за якої обов'язок власника своєчасно здійснити реєстрацію або продовжити строк дії дозволу нормативно встановлено, але спеціальний механізм адміністративної відповідальності за його невиконання фактично відсутній, не отримала належного комплексного

осмислення. Саме ця нормативна неузгодженість, а також необхідність системного перегляду положень статті 192 КУпАП у частині поширення їх дії на пристроїв вітчизняного виробництва, призначених для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії становлять проблематику даного дослідження та визначають його наукову новизну.

1. Правовий режим пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії

Правовий режим пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, визначається Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 року № 622 (далі – Інструкція) (Наказ Міністерства внутрішніх справ № 622, 1998). Зазначена Інструкція регламентує порядок отримання та продовження строку дії дозволів, переоформлення відповідних предметів, зміни місця їх зберігання, подання необхідних документів, прийняття рішень уповноваженими органами поліції та внесення відомостей до функціональної підсистеми «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи МВС. Її положення безпосередньо розмежовують поняття зброї, основних частин зброї, пристроїв і патронів до них. Це свідчить про те, що на рівні спеціального підзаконного регулювання пристроїв розглядаються як самостійна категорія предметів дозвільної системи, а не як різновид вогнепальної, холодної або пневматичної зброї. (Наказ Міністерства внутрішніх справ № 622, 1998).

Відповідно до пункту 1.5 глави 1 розділу I Інструкції у разі порушення строків реєстрації, перереєстрації, під якою розуміється також продовження строку дії дозволу на зберігання і носіння зброї, її основних частин та пристроїв, фізична особа повинна особисто звернутися до органу або підрозділу поліції за місцем проживання (Наказ Міністерства внутрішніх справ № 622, 1998). Отже, відомчий нормативно-правовий акт прямо визнає можливість порушення строків перереєстрації пристрою та визначає порядок подальшого звернення його власника. Крім того, для продовження строку дії дозволу власник подає заяву та інші передбачені Інструкцією документи, за результатами розгляду яких уповноважений підрозділ поліції приймає рішення про продовження або про відмову в продовженні строку дії

відповідного дозволу (Наказ Міністерства внутрішніх справ № 622, 1998).

Таким чином, у нормативному регулюванні чітко простежується обов'язок власника контролювати строк дії дозволу і своєчасно вчиняти дії, необхідні для його продовження. Перереєстрація у цьому випадку має не формальний, а контрольний характер. Під час її проведення перевіряється збереження правових підстав для володіння пристроєм, актуальність відомостей про власника, відсутність визначених законодавством обставин, що перешкоджають продовженню дозволу, а у передбачених випадках – технічний стан пристрою. Інструкція встановлює, що огляд технічного стану та відстріл пристроєм проводяться установою Експертної служби МВС під час його перереєстрації, переоформлення або отримання направлення на комісійний продаж (Наказ Міністерства внутрішніх справ № 622, 1998). Тому прострочення дозволу створює не лише формальне порушення строків документообігу, а й перешкоджає своєчасному здійсненню державного контролю за технічним станом пристрою та правомірністю подальшого володіння ним.

Водночас підзаконний нормативно-правовий акт може деталізувати порядок виконання встановленого обов'язку, визначати відповідні процедури та строки, проте не уповноважений самостійно запроваджувати адміністративну відповідальність за їх порушення. Така відповідальність ґрунтується виключно на положеннях чинного законодавства. Особа може бути притягнута до адміністративної відповідальності лише за діяння, яке на момент його вчинення прямо визнавалося законом адміністративним правопорушенням. Відповідно до статті 9 КУпАП адміністративним правопорушенням є протиправна, винна дія чи бездіяльність, за яку законом передбачено адміністративну відповідальність (Кодекс України про адміністративні правопорушення, 1984). Тому саме по собі недотримання вимог Інструкції ще не створює достатньої правової підстави для застосування адміністративного стягнення. Для цього необхідно, щоб усі ознаки відповідного правопорушення, зокрема заборонене діяння та предмет посягання, були чітко визначені у КУпАП або іншому законі.

З огляду на це ключового значення набуває питання, чи охоплює чинне адміністративно-деліктне законодавство порушення строків реєстрації (перереєстрації) саме пристроїв, призначених для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними металевими снарядами не смертельної дії. Для відповіді на нього необхідно звернутися до змісту статті 192 КУпАП, яка безпосередньо встановлює відповідальність за порушення громадянами строків реєстрації (перереєстрації) нагородної, вогнепальної, холодної чи пневматичної зброї і правил взяття її на облік (Кодекс України про адміністративні правопорушення, 1984). Водночас ані в назві, ані в диспозиції цієї статті пристрої для відстрілу

патронів, споряджених гумовими чи аналогічними металевими снарядами не смертельної дії, прямо не зазначені.

Особливу увагу варто звернути на відмінність редакцій суміжних статей КУпАП. Наприклад, стаття 174 КУпАП безпосередньо передбачає відповідальність за стрільбу не лише з вогнепальної, холодної металевий чи пневматичної зброї, а й із пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними металевими снарядами не смертельної дії (Кодекс України про адміністративні правопорушення, 1984). Стаття 191 КУпАП також поширюється на порушення правил зберігання, носіння або перевезення таких пристроїв (Кодекс України про адміністративні правопорушення, 1984). Отже, коли законодавець має намір включити пристрої, призначені для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними металевими снарядами не смертельної дії до предмета конкретного адміністративного правопорушення, він прямо вказує на них у тексті норми. Відсутність такого застереження у статті 192 КУпАП не може розглядатися як суто редакційна неточність, яку дозволено подолати шляхом розширювального тлумачення.

Адміністративно-деліктна норма повинна бути сформульована таким чином, щоб була можливість завчасно визначити, яка саме поведінка заборонена та які юридичні наслідки настануть у разі порушення встановленої заборони. Розширення предмета правопорушення на підставі функціональної подібності пристрою до окремих видів зброї суперечило б принципу правової визначеності.

Саме тому у випадку, коли власник порушив строк реєстрації (перереєстрації) пристроїв, призначених для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними металевими снарядами не смертельної дії, склад адміністративного правопорушення, передбачений статтею 192 КУпАП, формально відсутній. Причиною цього є те, що відповідний пристрій прямо не включений до переліку предметів, охоплених чинною диспозицією цієї статті.

2. Механізми адміністративної відповідальності за порушення строків реєстрації (перереєстрації) пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії

Відсутність спеціальної адміністративно-деліктної норми, яка б передбачала відповідальність за порушення строків реєстрації або перереєстрації даних пристроїв, істотно послаблює превентивний потенціал дозвільної системи. Встановлений нормативно-правовими актами обов'язок своєчасно звернутися для продовження строку дії дозволу не підкріплений чітко визначеними законом наслідками його невиконання. За таких умов окремі власники можуть сприймати дотримання строків перереєстрації не як обов'язкову вимогу, а як формальну процедуру, виконання якої допустимо відкласти на невизначений час. Це

поступово знижує рівень правової дисципліни у сфері обігу відповідних пристроїв і негативно позначається на ефективності державного контролю.

Наслідком зазначеної прогалини є також обмеження правових можливостей підрозділів контролю за обігом зброї Національної поліції. Установивши факт несвоєчасного звернення власника, уповноважений працівник може повідомити його про необхідність продовження дозволу, провести роз'яснювальну роботу та запропонувати добровільно усунути порушення. Проте за відсутності у статті 192 КУпАП прямої вказівки на пристрої травматичної уповноважена особа не має достатньої законодавчої підстави для притягнення до відповідальності осіб за порушення строків їх реєстрації (перереєстрації). Спроба застосувати цю статтю шляхом розширювального тлумачення створює ризик закриття провадження у зв'язку з відсутністю складу адміністративного правопорушення та суперечить принципу законності.

Найбільш доцільним способом усунення встановленої прогалини є внесення змін до статті 192 КУпАП шляхом включення пристроїв, призначених для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, до переліку предметів відповідного адміністративного правопорушення. Такий підхід забезпечить узгодженість статті 192 КУпАП із положеннями статей 174, 190 і 191 КУпАП, а також із термінологією, використаною в Інструкції. Крім того, пряма вказівка на такі пристрої усуне можливість неоднакового тлумачення норми та створить належну правову підставу для реагування на факти порушення строків їх реєстрації (перереєстрації).

Реалізація запропонованого підходу потребує послідовного уточнення як назви статті 192 КУпАП, так і змісту її диспозиції. Насамперед у назві статті слід прямо відобразити, що її дія поширюється не лише на визначені види зброї, а й на відповідні пристрої. У зв'язку з цим назву статті 192 КУпАП доцільно викласти в такій редакції: «Порушення громадянами строків реєстрації (перереєстрації) нагородної, вогнепальної, холодної чи пневматичної зброї, пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії і правил взяття їх на облік».

Водночас зміни до назви статті самі по собі не забезпечать повної визначеності її змісту. Для належного правозастосування необхідно також конкретизувати диспозицію, чітко окресливши коло предметів правопорушення.

Диспозицію частини першої статті 192 КУпАП можна запропонувати в такій редакції: «Порушення громадянами встановлених строків реєстрації (перереєстрації) нагородної, вогнепальної мисливської чи холодної зброї пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів

за секунду, а також пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії або правил взяття їх на облік в уповноваженому органі Національної поліції України у разі зміни місця проживання».

У запропонованій редакції доцільно використовувати формулювання «уповноважений орган Національної поліції України», а не «уповноважений орган Міністерства внутрішніх справ України», оскільки пункту 1.2 глави 1 розділу I Інструкції визначає, що основними завданнями органів (підрозділів) поліції у сфері дозвільної системи є запобігання порушенням порядку виготовлення, придбання, зберігання, обліку, охорони, перевезення та використання вогнепальної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 мм та швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду (далі - пневматична зброя) і холодної зброї (арбалети, луки з зусиллям натягу тятиви більше ніж 20 кг, мисливські ножі тощо (далі - холодна зброя)), пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії (далі - пристрої), та патрони до них, основних частин зброї бойових припасів до зброї і охолощеної зброї, вибухових матеріалів і речовин, попередження випадків їх втрати, крадіжок, використання не за призначенням та з протиправною метою (Наказ Міністерства внутрішніх справ № 622, 1998).

Таким, чином запропоноване уточнення статті 192 КУпАП дасть змогу усунути наявну прогалину в адміністративно-деліктному регулюванні, узгодити її положення з нормативно визначеними повноваженнями Національної поліції та забезпечити належну правову підставу для реагування на порушення строків реєстрації (перереєстрації) відповідних пристроїв. Водночас чітке законодавче визначення предмета правопорушення сприятиме однаковому застосуванню адміністративного законодавства, зміцненню правової дисципліни власників та підвищенню ефективності державного контролю у сфері обігу предметів дозвільної системи.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило наявність системної неузгодженості між нормативно встановленим обов'язком власників пристроїв вітчизняного виробництва, призначених для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, своєчасно здійснювати їх реєстрацію (перереєстрацію) та відсутністю у чинному адміністративно-деліктному законодавстві спеціальної норми, яка передбачала б відповідальність за невиконання такого обов'язку. Інструкція, визначає порядок і строки продовження дії дозволів, особистого звернення власника до уповноваженого підрозділу поліції, подання необхідних документів, перевірки актуальності відомостей та технічного стану

відповідного пристрою. Водночас підзаконний нормативно-правовий акт не може самостійно встановлювати адміністративну відповідальність, оскільки її підстави, зміст і юридичні наслідки мають визначатися виключно законом.

Установлено, що диспозиція статті 192 КУпАП охоплює порушення громадянами строків реєстрації (перереєстрації) нагородної, вогнепальної, холодної та пневматичної зброї, однак не містить прямої вказівки на пристрої, призначені для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними металевими снарядами не смертельної дії. При цьому в інших нормах КУпАП, зокрема статтях 174 і 191, законодавець безпосередньо називає такі пристрої як самостійний предмет адміністративного правопорушення. Це підтверджує, що поняття «зброя» та «пристрої» не можуть автоматично ототожнюватися під час кваліфікації адміністративних правопорушень, а відсутність відповідної вказівки у статті 192 КУпАП не може бути подолана шляхом розширювального тлумачення її положень.

Застосування статті 192 КУпАП до власників таких пристроїв за аналогією або на підставі їх функціональної подібності до окремих видів зброї суперечило б принципам законності, юридичної визначеності та заборони застосування закону про адміністративну відповідальність за аналогією. Особа може бути притягнута до адміністративної відповідальності лише за діяння, усі обов'язкові ознаки якого чітко й недвозначно закріплені в законі. Тому за чинної редакції статті 192 КУпАП порушення строків реєстрації або перереєстрації досліджуваних пристроїв не утворює передбаченого нею складу адміністративного правопорушення. Відповідно, працівники підрозділів контролю за обігом зброї Національної поліції фактично обмежені проведенням роз'яснювальної та профілактичної роботи, не маючи достатньої законодавчої підстави для застосування заходів адміністративної відповідальності.

У зв'язку із цим обґрунтованою є необхідність внесення змін до назви та диспозиції статті 192 КУпАП шляхом включення до переліку предметів адміністративного правопорушення пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії. Одночасно доцільно привести термінологію цієї статті у відповідність до сучасного розподілу повноважень у сфері дозвільної системи, замінивши згадку про уповноважений орган Міністерства внутрішніх справ України на формулювання «уповноважений орган Національної поліції України». Запропоновані зміни забезпечать узгодженість статті 192 КУпАП із положеннями статей 174, 190 і 191 КУпАП та спеціальними нормативно-правовими актами, усунуть можливості неоднозначного тлумачення предмета правопорушення і створюватимуть належну правову підставу для реагування на факти порушення

строків реєстрації (перереєстрації) відповідних пристроїв.

Отже, удосконалення статті 192 КУпАП має розглядатися не лише як техніко-юридичне уточнення її змісту, а як необхідна складова підвищення ефективності державної політики у сфері контролю за обігом зброї та інших предметів дозвільної системи. Законодавче закріплення адміністративної відповідальності за порушення строків реєстрації (перереєстрації) досліджуваних пристроїв сприятиме забезпеченню правової визначеності, зміцненню дисципліни їх власників та розширенню превентивних можливостей Національної поліції України.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білак М. М. Адміністративна відповідальність за порушення правил обігу цивільної вогнепальної зброї як складова державного контролю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Вип. 83. Ч. 2. С. 143-151. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.20>
2. Хвостовцов С.О. Реєстраційна адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції як форма контролю за обігом цивільної вогнепальної зброї. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 6. С. 669-673. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.06.110
3. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: наказ Міністерства внутрішніх справ від 21 серпня 1998 року № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (дата звернення: 13.07.2026)
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 грудня 1984 року. № 8073-X. Відомості Верховної Ради. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 13.07.2026)

мості Верховної Ради. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 13.07.2026)

REFERENCES:

1. Bilak M. M. (2024). Administratyvna vidpovidalnist za porushennia pravyl obihu tsyvilnoi vohnepalnoi zbroi yak skladova derzhavnoho kontroliu [Administrative Liability for Violations of the Rules Governing the Circulation of Civilian Firearms as a Component of State Control]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law.* 2024. Vyp. 83. Ch. 2. S. 143-151. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.20>
2. Khvostovtsov S.O. (2024). Reiestratsiina administratyvno-yurysdyksiina diialnist politsii yak forma kontroliu za obihom tsyvilnoi vohnepalnoi zbroi [The police's administrative and jurisdictional registration activities as a form of control over the circulation of civilian firearms]. *Analitichno-porivniialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence.* 2024. № 6. S. 669-673. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.06.110
3. Pro zatverdzhennia Instruktсии pro poriadok vyhotovlennia, prydbannia, zberihannia, obliku, perevezennia ta vykorystannia vohnepalnoi, pnevmatichnoi, kholodnoi i okholoshchenoi zbroi, prystroiv vitchezianoho vyrobnytstva dlia vidstrilu patroniv, sporiadzhennykh humovymy chy analohichnymy za svoimy vlastyvostiamy metalnymy snariadamy nesmertelnoi dii, ta patroniv do nykh, a takozh boieprypasiv do zbroi, osnovnykh chastyn zbroi ta vybukhovyykh materialiv [On the Approval of the Instructions on the Procedure for the Manufacture, Acquisition, Storage, Accounting, Transportation, and Use of Firearms, Air Guns, Edged Weapons, and Blunt Weapons, as well as domestically produced devices for firing cartridges loaded with rubber projectiles or projectiles with similar properties that are non-lethal, and cartridges thereof, as well as ammunition for weapons, essential parts of weapons, and explosive materials]: nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav vid 21 serpnia 1998 roku № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (data zvernennia: 10.07.2026).
4. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses]: Zakon Ukrainy vid 07 hrudnia 1984 roku. № 8073-X. Vidomosti Verkhovnoi Rady. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (data zvernennia 13.07.2026) [in Ukraine].

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.09.2026

СЕКЦІЯ 5 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

UDC 343.97:316.42(477)«366»

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-3-11>

CRIMINAL RISKS OF SOCIETY DEVELOPMENT IN THE POST-WAR PERIOD

Dunas Mykhailo Omelyanovych,
Candidate of Juridical Sciences,
Legal Advisor,
OZON LLC
pravoznav@i.ua
orcid.org/0009-0004-7131-1604

The purpose of the article is to highlight the criminal-legal problems of criminological risks of the development of society in the post-war period, which is characterized by complex processes of social adaptation, restoration of state institutions, economic reconstruction and rethinking of social values.

The methodological basis of the study is formal-legal, system-structural, comparative-legal methods, which are used to identify criminological risks and structure the approach to effective management of criminological risks.

Results. The article argues that the post-war period is a special stage of social development, characterized by an increased level of criminological risks. Their emergence is due to the complex influence of social, economic, psychological, demographic and organizational-legal factors that are formed as a result of military events and post-war recovery processes. It is proven that minimizing criminological risks in the post-war period is a necessary condition for ensuring the stability of society, strengthening law and order and creating a safe environment for the sustainable development of the state. The success of Ukraine's post-war transformation and the formation of an appropriate level of public security in the long term will largely depend on the effectiveness of the implementation of relevant measures. It is emphasized that effective management of criminological risks should be based on the principles of systematicity, scientific validity, forecasting and interagency cooperation. Important areas of such activity are improving the mechanisms of social adaptation of veterans and internally displaced persons, strengthening control over the circulation of weapons, increasing the transparency of the processes of state reconstruction, developing a system of psychological support for the population and implementing modern criminological tools for monitoring and forecasting crime.

Conclusions. The key prerequisites for a likely increase in the level of crime in the post-war period are concentrated in three closely related areas: psychological, socio-economic and security. Criminological risks of post-war development of society cover a wide range of negative social processes that can affect the state of law and order, the level of public security, the effectiveness of the functioning of state institutions and citizens' trust in the authorities.

Keywords: criminological risks, security, crime, martial law, law and order, deviant behavior, resocialization.

КРИМІНОЛОГІЧНІ РИЗИКИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Дунас Михайло Омелянович,
кандидат юридичних наук,
юрисконсульт
ТЗОВ ОЗОН
pravoznav@i.ua
orcid.org/0009-0004-7131-1604

Мета статті полягає у висвітленні кримінально-правових проблем кримінологічних ризиків розвитку суспільства в післявоєнний період, який характеризується складними процесами соціальної адаптації, відновлення державних інституцій, економічної реконструкції та переосмислення суспільних цінностей.

Методологічну основу дослідження становлять формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий методи, за допомогою яких визначено кримінологічні ризики та структуровано підхід до ефективного управління кримінологічними ризиками.

Результати. У статті аргументовано, що післявоєнний період є особливим етапом суспільного розвитку, який характеризується підвищенням рівнем кримінологічних ризиків. Їх виникнення обумовлюється комплексним впливом соціальних, економічних, психологічних, демографічних та організаційно-правових факторів, що формуються внаслідок воєнних подій та процесів повоєнного відновлення. Доведено, що мінімізація кримінологічних ризиків у післявоєнний період є необхідною умовою забезпечення стабільності суспільства, зміцнення правопорядку та створення безпечного середовища для сталого розвитку держави. Від ефективності реалізації відповідних заходів значною мірою залежатимуть успішність післявоєнної трансформації України та формування належного рівня громадської безпеки в довгостроковій перспективі. Наголошено, що ефективне управління кримінологічними ризиками повинно базуватися на принципах системності, наукової обґрунтованості, прогнозування та міжвідомчої взаємодії. Важливими напрямками такої діяльності є удосконалення механізмів соціальної адаптації ветеранів і внутрішньо переміщених осіб, посилення контролю за обігом зброї, підвищення прозорості процесів відбудови держави, розвиток системи психологічної підтримки населення та впровадження сучасних кримінологічних інструментів моніторингу й прогнозування злочинності.

Висновки. Ключові передумови ймовірного підвищення рівня злочинності в післявоєнний період зосереджуються у трьох тісно пов'язаних сферах: психологічній, соціально-економічній та безпековій. Кримінологічні ризики післявоєнного розвитку суспільства охоплюють широкий спектр негативних соціальних процесів, які можуть впливати на стан правопорядку, рівень громадської безпеки, ефективність функціонування державних інститутів та довіру громадян до влади.

Ключові слова: кримінологічні ризики, безпека, злочинність, воєнний стан, правопорядок, девіантна поведінка, ресоціалізація.

Introduction. War always causes profound transformations of social relations, which do not end with the cessation of hostilities. The post-war period is characterized by complex processes of social adaptation, restoration of state institutions, economic reconstruction and rethinking of social values. At the same time, such processes are accompanied by the emergence of new criminogenic factors and the intensification of already existing threats, which form a complex of criminological risks for the further development of society.

This issue is of particular relevance for Ukraine, which, in conditions of full-scale armed aggression, is faced with large-scale human losses, internal displacement of the population, destruction of social infrastructure, the spread of illegal arms trafficking, psychological traumatization of the population and other consequences of war. The combination of such phenomena creates the prerequisites for the transformation of the crime structure, the emergence of new forms of criminal activity and an increase in the level of social tension.

Criminological risks of the post-war development of society are not limited directly to the criminal and illegal behavior of individuals. They cover a wide range of negative social processes that can affect the state of law and order, the level of public safety, the effectiveness of the functioning of state institutions and citizens' trust in the authorities. In this regard, the timely identification of such risks, their scientific understanding and the development of effective mechanisms for minimization are of particular importance.

1. Prerequisites for the growth of crime

The key prerequisites for the likely increase in crime rates in the post-war period are concentrated in three closely related areas: psychological, socio-economic and security. The most significant factors are the negative psychological consequences of war, the growth of public sentiments of hopelessness, disappointment and distrust in state institutions, the deterioration

of the socio-economic situation, the spread of poverty and unemployment. The uncontrolled circulation of a significant number of firearms, ammunition and explosives, the increase in the scale of alcohol and drug abuse, as well as the difficulties associated with the return of servicemen to civilian life in the absence of proper mechanisms for their social adaptation and resocialization (Новіков, 2026: 156–165).

V. Kabanets emphasizes that societies that have experienced military conflicts are characterized by a significant level of social and psychological traumatization of the population. A significant factor in post-conflict destabilization is the presence of a large number of demobilized military personnel, primarily those who have suffered the psychological trauma of war and are facing difficulties in adapting to a peaceful environment. The situation is additionally complicated by a significant number of internally displaced persons and civilians who have witnessed war crimes and other traumatic events. The combination of these circumstances creates a favorable socio-psychological environment for the spread of domestic violence, as well as a number of phenomena that accompany crime, in particular, alcoholism, suicidal behavior and other forms of social maladjustment (Кабанець, 2025: 154–156).

Researchers note that since 2022, significant transformations have been observed in the structure and dynamics of crime, and new criminogenic trends are being formed that require thorough scientific analysis and an appropriate response from state institutions. In particular, criminal law statistics record an unprecedented increase in the number of war crimes and crimes related to acts of aggression. In addition, the conditions of martial law and the upcoming transition to post-war development are accompanied by increased risks to the national security of the state. At the same time, indicators of violent and mercenary-violent crime remain stably high, which indicates the preservation of significant criminogenic potential in society and the need

to improve mechanisms for its neutralization (Батиргареева, 2025: 9–13).

The post-war period is a special stage of social development, characterized by an increased level of criminological risks. Their emergence is caused by the complex influence of social, economic, psychological, demographic, and organizational and legal factors that are formed as a result of military events and post-war recovery processes.

War generates a complex of factors that increase the level of socio-legal risks and contribute to the criminalization of social relations. The most significant of them are large-scale migration processes, which include both internal population movements and the departure of citizens outside the state, creating additional social and criminogenic challenges. An important negative consequence is also the weakening of the country's economic stability, which is accompanied by a deterioration in the material situation of the population and an increase in social tension.

A significant factor in criminogenic risks is the destruction of established social ties, in particular, the separation of families, the weakening of local communities and the narrowing of opportunities for informal social control. A separate problem is the difficulties in the functioning of law enforcement agencies in front-line areas, where their activities are complicated by the constant threat of shelling, the destruction of infrastructure, the shortage of personnel potential and material and technical support.

The negative impact of war is also manifested in the spread of various forms of deviant behavior among certain categories of the population, an increase in the scale of illegal arms trafficking, and the intensification of cybercrime. Significant risks are also associated with the process of returning servicemen to civilian life, since difficulties in social adaptation, the consequences of traumatic experiences, alcohol or drug abuse, and the use of weapons in domestic conflicts can contribute to the formation of additional criminogenic threats.

In addition, the long war affects the state of legal culture and legal awareness of the population. Under such conditions, the level of trust in law as an effective mechanism for regulating social relations often decreases, which negatively affects the lawful behavior of citizens and the general state of law and order in the state (Луценко, 2025: 113–114).

The issue of post-war criminalization of criminal offenses against peace, security of humanity and international law and order, in particular war crimes, is of particular importance in view of modern challenges. The need for such an approach is primarily due to the need to take into account the negative historical experience of ensuring the protection of the civilian population during armed conflicts. An important factor is also the international legal obligations of Ukraine arising from ratified international treaties in the field of humanitarian law. In addition, the improvement

of criminal law regulation is associated with the need to harmonize national legislation with the legislation of other states and generally recognized international standards in the field of combating war crimes and crimes against humanity (Чорний, 2024: 79–83).

2. Criminological risk management

According to V. Shevchuk, the current conditions of wartime, the transformation of crime and the intensification of European integration processes lead to the emergence of new tasks for forensic science. In this regard, there is a rethinking of traditional approaches and the transformation of forensic doctrine, which directly affects the formation and practical use of the system of forensic knowledge. Such changes require the development of innovative approaches to the training of legal specialists, the improvement of educational technologies, the updating of the content of curricula and methods of teaching forensics. As a result, this will contribute to increasing the effectiveness of professional training of both future lawyers and practicing specialists, ensuring their ability to adequately respond to modern challenges associated with war, global threats and new forms of criminal activity (Шевчук, 2022: 11–27).

Researchers draw attention to the fact that experts see a significant potential for social destabilization in possible contradictions between new social groups that have formed in Ukraine as a result of the war. First of all, these are four large categories of the population: persons who took direct part in hostilities or actively supported the state's defense efforts; citizens who suffered from military actions; internally displaced persons; and Ukrainians who were forced to seek refuge abroad. At the same time, each of the above groups is not homogeneous, since within them there are differences in views, life experience and attitude towards the war, the state and the prospects for post-war development. Additional risk factors include the destruction of local communities in temporarily occupied territories, the transformation of the social structure of communities after their liberation, the disruption of established social ties, as well as significant changes in the economic structure of a significant part of the country's regions, which can negatively affect the level of social cohesion and social security (Потапенко, Павленко, Нагірний, 2023: 87–102).

Modern challenges require not only a timely response to the consequences of crisis phenomena, but also a comprehensive rethinking of the principles of the state's social policy. Its formation and implementation in the post-war period should be based on the principles of sustainable development, which ensure a balanced combination of social, economic and environmental priorities. The implementation of the UN Sustainable Development Goals is of particular importance, in particular in the areas of poverty eradication, ensuring access to quality and inclusive education, creating conditions for decent work, developing a social protection system and reducing social

inequality. At the same time, the process of post-war recovery cannot be limited only to overcoming urgent humanitarian problems. It requires the development of a long-term strategy for the development of the state, aimed at forming a socially just, inclusive and sustainable society. Under such conditions, social policy should perform not only an adaptive function in times of crisis, but also act as an important tool for ensuring stability, social cohesion and sustainable development of the country (Бурик, 2025: 33–43).

It has been established that the most significant criminological risks include the spread of illegal arms trafficking, the growth of organized crime, corruption during the implementation of rehabilitation programs, the social marginalization of certain groups of the population, the psychological consequences of war, as well as the exacerbation of property and violent forms of crime. These risks are interrelated and can significantly affect the pace of social development and the level of national security.

Conclusions. It is substantiated that effective management of criminological risks should be based on the principles of systematicity, scientific validity, forecasting and interagency cooperation. Important areas of such activity are improving the mechanisms of social adaptation of veterans and internally displaced persons, strengthening control over the circulation of weapons, increasing the transparency of the processes of state reconstruction, developing a system of psychological support for the population and implementing modern criminological tools for monitoring and forecasting crime. Thus, minimizing criminological risks in the post-war period is a necessary condition for ensuring the stability of society, strengthening law and order and creating a safe environment for the sustainable development of the state. The success of the post-war transformation of Ukraine and the formation of an appropriate level of public security in the long term will largely depend on the effectiveness of the implementation of relevant measures.

Conflict of Interest. The author declares no conflict of interest.

BIBLIOGRAPHY:

1. Новіков О. Суспільні уявлення про злочинність в Україні у повоєнний період: результати соціологічного опитування населення. *Питання боротьби зі злочинністю*, 2026. № 51(1). С. 156-165. DOI: <https://doi.org/10.31359/2079.6242>. 2025.51.156
2. Кабанець В. О. Ознаки злочинності у післявоєнних державах: окремі кримінологічні аспекти. VII Міжнародна науково-практична конференція «RICERCHE SCIENTIFICHE E METODI DELLA LORO REALIZZAZIONE: ESPERIENZA MONDIALE E REALTÀ DOMESTICHE», 2025. Bologna, Repubblica Italiana. С. 154-156. DOI 10.36074/logos-06.06.2025.
3. Батиргареева В. С. Трансформації криміногенного середовища у транзитивному суспільстві України. *Злочинність в Україні: сучасний стан та погляд у майбутнє: матеріали заоч. наук.-практ. круглого столу* (6 трав. 2025 р.). Харків: Право, 2025. 194 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178617035>.
4. Луценко І. Ризики криміналізації українського суспільства під час війни: вплив на права людини.

Пропілеї права та безпеки, 2025. № 8. С. 113-114. DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2025.8.23>.

5. Чорний І. Я. До питання щодо криміналізації воєнних злочинів. *Українська поліцейська: теорія, законодавство, практика*, 2024. №3(11). С. 79-83. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-3-11-13>
6. Шевчук В. Сучасні проблеми криміналістики в умовах війни та глобальних загроз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*, 2022. Вип. 3 (28). С. 11-27. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.3.2022.02>
7. Потапенко В., Павленко І. Нагірний В. Внутрішньополітичні загрози під час війни та у повоєнний час: пошук шляхів мінімізації. *Політичні дослідження*, 2023. № 2(6). С. 87-102. DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2023-2-4>.
8. Бурик З. Сучасні виклики реалізації соціальної політики в умовах війни та післявоєнного відновлення та в контексті сталого розвитку. *Аспекти публічного управління*, 2025. № 2. С. 33-43. DOI: <https://doi.org/10.15421/152518>

REFERENCES:

1. Novikov O. (2026). Suspilni uiaavlennia pro zlochynnist v Ukraini u povoiennyi period: rezultaty sotsiologichnoho opytuvannia naselennia. [Public perceptions of crime in Ukraine in the post-war period: results of a sociological survey of the population]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu – Crime control issues*. Kharkiv: Academician V. V. Stashys Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine.
2. Kabanets V. O. (2025). Oznaky zlochynnosti u pislivoien-nykh derzhavakh: okremi kryminolohichni aspekty. [Signs of crime in post-war states: some criminological aspects]. *RICERCHE SCIENTIFICHE E METODI DELLA LORO REALIZZAZIONE: ESPERIENZA MONDIALE E REALTÀ DOMESTICHE – SCIENTIFIC RESEARCH AND METHODS OF ITS IMPLEMENTATION: WORLD EXPERIENCE AND DOMESTIC REALITIES*. Bologna, Repubblica Italiana: UKRLOGOS Group.
3. Batoryhareieva V. S. (2025). Transformatsii kryminohennoho seredovyssha u tranzytivnomu suspilstvi Ukrainy. [Transformations of the criminogenic environment in the transitional society of Ukraine]. *Zlochynnist v Ukraini – Crime in Ukraine*. Kharkiv: Pravo.
4. Lutsenko I. (2025). Ryzyky kryminalizatsii ukrainskoho suspilstva pid chas viiny: vplyv na prava liudyny. [Risks of criminalization of Ukrainian society during the war: impact on human rights]. *Propilei prava ta bezpeky – Propylaea of Law and Security*. Kharkiv: National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute».
5. Chorny I. Ya. (2024). Do pytannia shchodo kryminalizatsii voiennykh zlochyniv. [On the issue of criminalizing war crimes]. *Ukrainska politseistyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka – Ukrainian police science: theory, legislation, practice*. Odesa: Helvetica.
6. Shevchuk V. (2022). Suchasni problemy kryminalistyky v umovakh viiny ta hlobalnykh zahroz. [Modern problems of forensic science in conditions of war and global threats]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky – Theory and practice of forensics and criminalistics*. Kharkiv: National Scientific Center «Institute of Forensic Expertise named after Honored Prof. M. S. Bokarius»
7. Potapenko V., Pavlenko I. Nahirnyi V. (2023). Vnutrishno-politychni zahrozy pid chas viiny ta u povoiennyi chas: poshuk shliakhiv minimizatsii. [Domestic political threats during war and in the post-war period: searching for ways to minimize them]. *Politychni doslidzhennia – Political research. Publishing*. Kyiv: House «Academic Periodicals» of the NAS of Ukraine.
8. Buryk Z. (2025). Suchasni vykyky realizatsii sotsialnoi polityky v umovakh viiny ta pislivoiennoho vidnovlennia ta v konteksti staloho rozvytku. [Modern challenges of implementing social policy in conditions of war and post-war reconstruction and in the context of sustainable development]. *Aspekty publichnoho upravlinnia – Aspects of public administration*. Dnipro: National Technical University «Dnipro Polytechnic».

Дата першого надходження статті до видання: 07.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.09.2026

ISSN: 2307-8049 (Print)
ISSN: 2663-2799 (Online)

СЕКЦІЯ 6 КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 342.7:81'25]:343.1(477:4-6ЄС)

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-3-12>

ПРАВО НА ПЕРЕКЛАД ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СВІТЛІ ДИРЕКТИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЙОГО ТЛУМАЧЕННЯ СУДОМ ЄС

Ахтирська Наталія Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник Навчальної лабораторії з вивчення права Європейського Союзу
Національної школи суддів України
Akhtyrskan@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3357-7722

Метою підготовки статті є виявлення прогалин у чинному кримінальному процесуальному законодавстві щодо права на усний та письмовий переклад у кримінальному провадженні в контексті зобов'язань України щодо європейської інтеграції та внесення пропозицій на предмет приведення даних положень національного права до стандартів ЄС.

При проведенні дослідження застосовані *методи* аналізу правових актів Європейського Союзу, насамперед Директиви 2010/64/ЄС про право на усний та письмовий переклад у кримінальному провадженні та Директиви 2012/13/ЄС про право на інформацію у кримінальному провадженні. Особлива приділена аналізу та узагальненню судової практики Суду Європейського Союзу, яка роз'яснює зміст права на усний переклад, визначає стандарти його забезпечення та встановлює підходи до захисту процесуальних прав осіб, які не володіють мовою кримінального провадження.

Результатами дослідження стало встановлення, що право на переклад є невід'ємною частиною права на справедливий судовий розгляд та ефективний доступ до правосуддя. Доведено, що практика Суду ЄС може використовуватися національними судами для аргументації та обґрунтування правової позиції, відповідно до якої держава має обов'язок забезпечувати переклад ключових процесуальних документів, права особи оскаржувати відмову у наданні перекладу або неналежну якість перекладу, а також необхідності інформування особи мовою, яку вона розуміє. Стандарти ЄС передбачають механізми оцінки потреби у перекладі, створення реєстрів кваліфікованих перекладачів та гарантування належної якості перекладацьких послуг.

На основі аналізу національного законодавства України було зроблено *висновки* про наявність проблем щодо правового регулювання, зокрема відсутність процедури визначення потреби у перекладі, законодавчо визначеного переліку документів, що підлягають обов'язковому перекладу, реєстру судових перекладачів та ефективних механізмів оскарження якості перекладу. Внесена пропозиція про необхідність вдосконалення кримінального процесуального законодавства України відповідно до стандартів Європейського Союзу, зокрема, створити службу судових перекладачів, унормувати порядок ведення Реєстру судових перекладачів, доповнити Кримінального процесуального кодексу України з метою гарантування права на переклад та визначення переліку документів, що підлягають обов'язковому письмовому перекладу.

Ключові слова: право на переклад, кримінальне провадження, усний переклад, письмовий переклад, право на справедливий суд, процесуальні права, Суд Європейського Союзу, Директива 2010/64/ЄС, Директива 2012/13/ЄС, європейська інтеграція, адаптація законодавства, судові перекладачі.

THE RIGHT TO TRANSLATION DURING CRIMINAL PROCEEDINGS IN LIGHT OF EUROPEAN UNION DIRECTIVES AND THEIR INTERPRETATION BY THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION

Akhtyrskaya Nataliia Mykolaivna,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Head of the Training Laboratory for the Study of European Union Law
National School of Judges of Ukraine
Akhtyrskaya.n@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3357-7722

The purpose of this article is to identify gaps in the current criminal procedure legislation regarding the right to oral and written interpretation in criminal proceedings, in the context of Ukraine's commitments to European integration, and to propose measures to bring these provisions of national law into line with EU standards.

The research employed methods for analyzing European Union legal acts, primarily Directive 2010/64/EU on the right to interpretation and translation in criminal proceedings and Directive 2012/13/EU on the right to information in criminal proceedings. Particular attention was paid to analyzing and summarizing the case law of the Court of Justice of the European Union, which clarifies the meaning of the right to interpretation, defines standards for ensuring it, and establishes approaches to protecting the procedural rights of individuals who do not speak the language of the criminal proceedings.

The study concluded that the right to interpretation is an integral part of the right to a fair trial and effective access to justice. It has been demonstrated that the case law of the Court of Justice of the European Union can be used by national courts to argue and substantiate the legal position that the state has a duty to provide translations of key procedural documents, that individuals have the right to challenge a refusal to provide a translation or the inadequate quality of a translation, and that individuals must be informed in a language they understand. EU standards provide for mechanisms to assess the need for translation, create registries of qualified translators, and ensure the proper quality of translation services.

Based on an analysis of Ukraine's national legislation, conclusions were drawn regarding existing problems in legal regulation, specifically the absence of a procedure for determining the need for translation, a legally defined list of documents subject to mandatory translation, a registry of court translators, and effective mechanisms for appealing the quality of a translation. A proposal was made regarding the need to improve Ukraine's criminal procedure legislation in accordance with European Union standards, specifically to establish a court interpreter service, standardize the procedure for maintaining the Register of Court Interpreters, and amend the Criminal Procedure Code of Ukraine to guarantee the right to translation and define the list of documents subject to mandatory written translation.

Keywords: right to translation, criminal proceedings, interpretation, written translation, right to a fair trial, procedural rights, Court of Justice of the European Union, Directive 2010/64/EU, Directive 2012/13/EU, European integration, legislative adaptation, court interpreters.

Вступ. Право на переклад в законодавстві України визначено абстрактно, що не забезпечує процедури первісної перевірки необхідності перекладу, не існує реєстру перекладачів, які спеціалізуються на правничому перекладі, належним чином не врегульоване право оскарження якості перекладу, не визначено перелік документів, які підлягають обов'язковому перекладу на рідну мову або мову, яку може розуміти особа тощо. Правові позиції суддів є неодностайними, що не створює єдності судової практики та не сприяє захисту прав учасників кримінального провадження на одержання усного або письмового перекладу. З метою реалізації завдань, визначених в Національній програмі адаптації законодавства до стандартів ЄС, постає нагальне завдання дослідити механізм перевірки володіння особою мовою здійснення судочинства та порядків фіксації відмови особи від перекладача; внести пропозиції щодо унормування процедури оскарження особою постанови про відмову у наданні перекладача та створення реєстру судових перекладачів з визначенням критеріїв, які ставляться до фахівців такого рівня.

Проблема удосконалення права на переклад у кримінальному провадженні останніми роками досліджувалась такими вченими як Я.С. Остапенко (Остапенко Я.С., 2018:139-141), Н.Г. Габлей (Габалей Н.Г., 2018:105-108), К.А. Літвін (Літвін К.А., 2016), О.М. Калужна (Калужна О.М., 2021:191-205), О.В. Сіренко (Сіренко О.В., 2020:408-414), А. А. Страшок (Страшок А.А., 2021:151-160) та іншими вченими і практиками. Водночас процес євроінтеграції потребує досягнення відповідності національного законодавства стандартам Європейського Союзу, що зумовлює доцільність подивитись на цю проблему через призму Директив та практики Суду ЄС.

1. Правова регламентація участі перекладача у кримінальному провадженні в світлі Директив ЄС

Посилення глобалізаційних та євроінтеграційних процесів сприяло безперешкодному транскордонному переміщенню людей та товарів, що підвищило ризики вчинення кримінальних правопорушень. Щодня кордони держав-членів ЄС перетинає близько 4 млн. осіб. Щороку з кримінальним судочинством

в ЄС стикається 9 млн. осіб, з яких 1 млн. дітей. Підозрювані, обвинувачувані, потерпілі з різних держав ЄС та третіх країн беруть участь у процесі правосуддя, яке здійснюється *державною мовою*. Панас Мирний у 1920 році писав: *«Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування»* (Мирний П., 1920). Видатному італійському філософу, письменнику та культурологу Умберто Еко належить фраза *«Мова Європи – це переклад»* (Umberto Eco, 2003). Цей вислів означає, що єдина європейська культура побудована на постійному діалозі, сприйнятті та взаєморозумінні різних народів, де процес перекладу є головним інструментом єднання та збереження унікальної мультикультурної ідентичності континенту.

Європейський Союз є центром повсякденного життя приблизно 450 мільйонів європейських громадян, включає 27 держава-членів та має 24 офіційні мови. Щоб спілкуватися з усіма своїми громадянами та, зокрема, гарантувати рівне ставлення, прозорість і доступність рішень, Європейський Союз повинен говорити їхньою мовою. Багатомовність – це основоположний принцип ЄС. Воно відображає цінність «культурного та мовного різноманіття», яке захищене договорами ЄС (ДЕС та ДФЕС) та Хартією основоположних прав ЄС. Так, в ст. 2 Договору про Європейський Союз визначено, що Європейський Союз ґрунтується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права, а також поваги до прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин (Traite sur le fonctionnement de L'union Européennes, 2012). Згідно зі ст. 47 Хартії основоположних прав Європейського Союзу, кожна людина, чиї права та свободи, гарантовані законодавством Європейського Союзу, порушені, має право на ефективний засіб правового захисту перед судом відповідно до умов, встановлених цією статтею. Кожна людина має право на справедливий та відкритий судовий розгляд у відповідні терміни незалежним і неупередженим судом, раніше створеним законом. Кожен має мати можливість отримати пораду, захист та представництво. Правова допомога надається тим, кому не вистачає ресурсів, оскільки така допомога необхідна для забезпечення ефективного доступу до правосуддя (Charte des droits fondamentaux de L'union Européenne, 2000). Стратегія щодо ефективного виконання Хартії основних прав Європейським Союзом (Strategy for the effective implementation of the Charter of Fundamental Rights by the European Union, 2010), прийнята Європейською Комісією у 2010 році, підкреслювала важливість того, щоб ЄС був зразковим, та вказувала, як Комісія має намір забезпечити повне дотримання Хартії з боку ЄС. 2 грудня 2020 року схвалено *Стратегію щодо посилення застосування*

Хартії основних прав у Європейському Союзі, якою пропонуються конкретні заходи для посилення застосування Хартії. Вона базується на чотирьох напрямках: 1) забезпечення ефективного застосування Хартії державами-членами; 2) надати можливості для дій організаціям громадянського суспільства, правозахисникам та фахівцям у галузі правосуддя; 3) заохочувати інституції ЄС використовувати Хартію як орієнтир для своєї діяльності; 4) підвищити обізнаність громадян щодо прав, які їм надає Хартія (Strategy to strengthen the application of the Charter of Fundamental Rights in the EU, 2020).

ЄС сприяє багатомовності у всіх своїх інституціях. Усі співробітники ЄС повинні володіти кількома мовами ЄС. Публічні заходи, такі як парламентські засідання або слухання в суді, проводяться будь-якою з офіційних мов ЄС із забезпеченням перекладу на багато інших мов. Законодавство публікується всіма офіційними мовами. Будь-який громадянин ЄС має право на доступ до інформації, звернення до інститутів та отримання відповіді своєю рідною мовою, зокрема від Суду Європейського Союзу. В ЄС 24 офіційні мови: *болгарська, іспанська, чеська, данська, німецька, естонська, грецька, англійська, французька, ірландська, хорватська, італійська, латиська, литовська, угорська, мальтійська, нідерландська, польська, португальська, румунська, словацька, словенська, фінська та шведська*. Суд ЄС працює на всіх 24 мовах. Цього не робить жоден інший суд у світі. Це означає, що Суд ЄС повинен бути здатний обробляти загалом 552 можливі мовні комбінації, оскільки документи кожною мовою можуть бути перекладені на 23 інші мови. Багатомовна політика Суду ЄС гарантує, що всі учасники справи можуть спілкуватися з Судом будь-якою з офіційних мов ЄС. Це також дозволяє всім читати та розуміти рішення Суду ЄС. У 2025 році було 973 співробітники, які забезпечували усний та письмовий переклад, що становить 44% персоналу Суду ЄС (600 юристів-лінгвістів, 70 перекладачів та інші особи). Згідно зі Звітом Суду ЄС, у 2025 році служба юридичного перекладу підготувала 1 386 000 сторінок текстів у межах 511 судових засідань з перекладом (The Court in numbers, 2025).

Директивою 2012/13/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 22 травня 2012 року щодо права на інформацію у кримінальному провадженні (Directive 2012/13/EU of the European Parliament and of the Council of 22 May 2012) встановлено мінімальні правила щодо інформування про права підозрюваних або обвинувачених. *Право на усний та письмовий переклад передбачено* п. «d» ч. 1 ст. 3. Держави-члени повинні забезпечити, щоб під час надання інформації відповідно до цієї Директиви підозрюваним або обвинуваченим, у разі необхідності, надавалися переклади або усні переклади мовою, яку вони розуміють, відповідно до стандартів, викладених у Директиві 2010/64/ЄС.

Основним документом, що детально регламентує право учасників судочинства на переклад є Директива 2010/64/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 жовтня 2010 року щодо права на усний та письмовий переклад у рамках кримінального провадження (Directive 2010/64/UE du Parlement Européen et du Conseil du 20 octobre 2010), що діє на всій території ЄС з 27 жовтня 2013 року. Стаття 82(2) Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) забезпечує правову основу для прийняття за допомогою директив мінімальних правил щодо «прав осіб у кримінальному провадженні». Директива 2010/64/ЄС є першим правовим актом, прийнятим відповідно до статті 82(2) Договору про функціонування Європейського Союзу, якою визначається, що у міру необхідності для сприяння взаємному визнанню судових рішень та судових постанов, а також поліцейському та судовому співробітництву у кримінальних справах, що мають транскордонний характер, Європейський парламент та Рада, ухвалюючи директиви відповідно до звичайної законодавчої процедури, можуть встановлювати мінімальні правила. Ці мінімальні правила враховують відмінності між правовими традиціями та системами держав-членів. Вони стосуються: а) взаємної допустимості доказів між державами-членами; б) *прав осіб у кримінальному провадженні*; с) *прав жертв злочинів*; d) інших конкретних елементів кримінального провадження, які Рада попередньо визначить своїм рішенням; для прийняття цього рішення Рада ухвалює рішення одногосно після схвалення Європейським парламентом. Прийняття мінімальних правил, зазначених у цьому пункті, не заважає державам-членам зберігати або запроваджувати вищий рівень захисту осіб (Traite sur le Fonctionnement de L'union Européenne, 2012).

Забезпечуючи спільні мінімальні стандарти щодо процесуальних прав у кримінальному провадженні, Директива сприяє загальній меті підвищення взаємної довіри шляхом покращення застосування принципу взаємного визнання, що є засадничою умовою функціонування простору свободи, безпеки та справедливості ЄС. Вона допомагає зміцнити взаємну довіру, забезпечуючи більш послідовне виконання деяких аспектів права на справедливий судовий розгляд, викладених у статті 47 Хартії основних прав ЄС. Директива є першим нормативним актом, що впливає з Дорожньої карти щодо зміцнення процесуальних прав підозрюваних або обвинувачених у кримінальному провадженні, прийнятої у 2009 році. Після прийняття цієї Директиви на рівні ЄС було проведено подальшу роботу щодо процесуальних прав.

Держави-члени забезпечують, щоб підозрюваним або обвинуваченим особам, які не розмовляють мовою відповідного кримінального провадження або не розуміють її, без затримки надавали послуги перекладу під час кримінального провадження в слідчих та судових

органах, зокрема під час допиту в поліції, усіх судових засідань та будь-яких необхідних підготовчих слухань. У разі необхідності для забезпечення справедливості провадження переклад має бути доступним для спілкування між підозрюваними або обвинуваченими особами та їхніми адвокатами у безпосередньому зв'язку з будь-яким допитом або слуханням під час провадження або з поданням апеляції чи інших процесуальних заяв. Право на переклад включає належну допомогу особам із порушеннями слуху або мовлення. Заслуговує на увагу обов'язок впровадження процедури або механізму для з'ясування того, чи підозрювані або обвинувачені особи розмовляють та розуміють мову кримінального провадження і чи потребують вони допомоги перекладача. На держави покладається обов'язок забезпечити право підозрюваних або обвинувачених оскаржити рішення про відсутність потреби в перекладі, а також, у разі надання перекладу, можливість подати скаргу на те, що якість перекладу є недостатньою для забезпечення справедливості судового розгляду. У разі необхідності можуть використовуватися засоби зв'язку, такі як відеоконференції, телефон або Інтернет, за винятком випадків, коли для забезпечення справедливості судового розгляду необхідна фізична присутність перекладача.

У провадженнях щодо виконання європейського ордеру на арешт держава-виконавець також гарантує, щоб її компетентні органи надавали особам, щодо яких ведеться таке провадження і які не розмовляють мовою судового розгляду або не розуміють її, переклад відповідно до таких самих стандартів. Якість перекладу має бути достатньою для забезпечення справедливості судового розгляду, зокрема шляхом забезпечення того, щоб підозрювані або обвинувачені особи були обізнані з обвинуваченням проти них та мали змогу реалізувати своє право на захист. Підозрюваним або обвинуваченим особам, які не розуміють мови відповідного кримінального провадження, у розумний строк надається *письмовий переклад усіх документів, які є необхідними для забезпечення можливості реалізації ними права на захист та гарантування справедливості провадження*. До необхідних документів належать будь-яке рішення про позбавлення особи волі, будь-яке обвинувачення або пред'явлення обвинувачення, а також будь-який вирок. Компетентні органи у кожному конкретному випадку вирішують, чи є будь-який інший документ важливим. Підозрювані або обвинувачені особи чи їхні адвокати можуть подати обґрунтований запит з цього приводу. Не вимагається переклад тих частин важливих документів, які не мають значення для того, щоб підозрювані або обвинувачені особи могли ознайомитися з матеріалами справи проти них.

Підозрювані або обвинувачені особи мають право оскаржити рішення про відсутність необхідності перекладу документів або їхніх уривків, а також, у разі надання перекладу,

мають можливість подати скаргу на те, що якість перекладу є недостатньою для забезпечення справедливості судового розгляду. У провадженні щодо виконання європейського ордеру на арешт держава-виконавець забезпечує, щоб її компетентні органи надавали будь-якій особі, щодо якої ведеться таке провадження і яка не розуміє мови, якою складено європейський ордер на арешт або на яку його переклала держава-емітент, письмовий переклад цього документа. *Будь-яка відмова від права на переклад документів має відбуватися за умови, що підозрювані або обвинувачені особи отримали попередню юридичну консультацію або іншим чином були повністю поінформовані про наслідки такої відмови, а також що відмова була однозначною та надана добровільно.*

Переклад має бути достатньої якості для забезпечення справедливості судового розгляду, зокрема шляхом гарантування того, що підозрювані або обвинувачені особи знають про висунуті проти них звинувачення та мають можливість реалізувати своє право на захист. Державами покриваються витрати на усний та письмовий переклад незалежно від результату судового розгляду.

З метою забезпечення належної якості усного та письмового перекладу та ефективного доступу до них держави-члени докладають зусиль для створення *реєстру або реєстрів незалежних перекладачів, які мають відповідну кваліфікацію*. Після створення таких реєстрів або реєстрів, у разі необхідності, надаються у розпорядження адвокатів та відповідних органів. Держави-члени забезпечують, щоб перекладачі та перекладачі-синхроністи були зобов'язані дотримуватися конфіденційності щодо усного та письмового перекладу. Без шкоди для незалежності судової влади та відмінностей в організації судової системи в межах Союзу, держави-члени вимагають від осіб, відповідальних за підготовку суддів, прокурорів та судового персоналу, які беруть участь у кримінальних провадженнях, приділяти особливу увагу особливостям спілкування за допомогою перекладача з метою забезпечення ефективного та результативного спілкування. У разі, коли підозрюваний або обвинувачений був допитаний або заслуханий слідчим або судовим органом за допомогою перекладача, коли було надано усний переклад або усне резюме основних документів у присутності такого органу, або коли особа відмовилася від права на переклад необхідно, щоб було задокументовано, що ці події мали місце, з використанням процедури фіксації згідно з законодавством відповідної держави-члена.

Відповідно до статті 9, держави-члени мали транспонувати Директиву у національне законодавство до 27 жовтня 2013 року. На дату закінчення строку транспонування 16 держав-членів не повідомили Європейській Комісії про необхідні заходи: Бельгія, Болгарія, Ірландія, Греція, Іспанія, Італія, Кіпр, Литва,

Люксембург, Угорщина, Мальта, Австрія, Румунія, Словенія, Словаччина та Фінляндія. Як наслідок, 29 листопада 2013 року Комісія ухвалила рішення розпочати процедуру порушення, відповідно до статті 258 ДФЄС, проти цих 16 держав-членів за неповідомлення або часткове повідомлення про заходи щодо транспонування. Оцінка транспонування положень Директиви виявила певні проблеми щодо дотримання вимог у кількох державах-членах, зокрема стосовно спілкування між підозрюваними або обвинуваченими особами та їхніми адвокатами, перекладу основних документів, а також витрат на усний та письмовий переклад.

Станом на 2018 рік Європейською Комісією було підготовлено звіт, згідно з яким у більшості держав-членів момент та тривалість застосування права на усний та письмовий переклад забезпечуються загальним положенням, яке вказує на момент, коли це право застосовується (наприклад, «у будь-який час під час кримінального провадження», «протягом усього кримінального провадження», «у кримінальному провадженні», «під час здійснення процесуальних дій»).

Однак момент та спосіб інформування осіб про те, що вони підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, у більшості держав-членів не згадуються прямо у заходах щодо транспонування, але можуть бути виведені з детального аналізу різних стадій кримінального провадження у відповідних правових системах. Більшість держав-членів прямо включили до національного законодавства положення про право на переклад для спілкування з адвокатом. Однак у деяких державах-членах це право згадується лише в юридичній практиці, коментарях до національних законів або судовій практиці та положеннях, що забезпечують загальне право на переклад, що впливає на дотримання Директиви. У деяких інших державах-членах, на відміну від Директиви, це право залежить від конкретного запиту підозрюваної або обвинуваченої особи або, як альтернатива, їхнього адвоката.

В одній державі-члені спочатку призначають *адвоката в якості перекладача*, якщо той знає мову підозрюваного або обвинуваченого, і лише в іншому випадку надають кваліфікованого перекладача. Щодо «належної допомоги», яка надається цій категорії осіб, 10 держав-членів прямо згадують послуги перекладача жестової мови, тоді як сім держав-членів просто згадують послуги перекладу загалом. У 10 державах-членах для забезпечення належної допомоги перевага надається письмовому спілкуванню. У кількох державах-членах належна допомога може надаватися особами, знайомими підозрюваним або обвинуваченим. Більшість держав-членів встановлюють обов'язок оцінювати потребу в перекладі на кожному етапі провадження, але без створення спеціального механізму для цієї мети. Лише дві держави-члени створили спеціальний механізм. Більшість держав-членів

перелічили документи, які слід вважати основними відповідно до цього положення, хоча й не обов'язково використовуючи термін «основні документи». Перелік документів, що підлягають перекладу, у більшості випадків є орієнтовним і дозволяє перекладати додаткові документи, крім тих, для яких це є обов'язковим. Декілька держав-членів виходять за межі цього мінімального стандарту, передбачаючи, що суттєві документи завжди мають перекладатися повністю, а не лише релевантні уривки (Rapport de la Commission au Parlement Européen et AU Conseil sur la mise en œuvre de la directive 2010/64/UE 17, 2018).

2. Тлумачення «права на усний та письмовий переклад» Судом Європейського Союзу

Суд Європейського Союзу сформував правові позиції та розтлумачив положення низки нормативних актів, що регулюють право на переклад.

Так, у рішенні від 6 жовтня 2021 року Суд дав відповідь на запит районного суду в Лодзі (Польща): *«Чи дає вручення засудженій особі рішення про накладення грошового покарання без надання перекладу мовою, яку розуміє адресат, право органу держави виконання відмовити у виконанні рішення на підставі положень, що імплементують статтю 20(3) Рамкового рішення 2005/214, з мотивів порушення права на справедливий судовий розгляд?»* Цей запит про попереднє рішення стосується тлумачення статті 20(3) Рамкового рішення Ради 2005/214/JHA від 24 лютого 2005 року про застосування принципу взаємного визнання до фінансових санкцій, із змінами, внесеними Рамковим рішенням Ради 2009/299/JHA від 26 лютого 2009 року. Запит подано в рамках провадження, порушеного Centraal Justitieel Incassobureau, Ministerie van Veiligheid en Justitie (CJIB) (Центральним агентством зі стягнення штрафів Міністерства юстиції та безпеки, Нідерланди) з метою визнання та примусового виконання в Польщі фінансового штрафу, накладеного на D.P. у Нідерландах за порушення правил дорожнього руху.

У преамбулі до Рамкового рішення 2005/214 зазначено, що Європейська Рада схвалила принцип взаємного визнання, який має стати наріжним каменем судової співпраці як у цивільних, так і у кримінальних справах у межах Європейського Союзу. Принцип взаємного визнання повинен застосовуватися до фінансових санкцій, накладених судовими або адміністративними органами, з метою полегшення виконання таких санкцій у державі-члені, відмінній від держави, в якій ці санкції були накладені. 21 січня 2020 року CJIB подав позов до суду, що звернувся з запитом, з проханням про визнання та виконання його рішення від 22 липня 2019 року, яке набуло законної сили 2 вересня 2019 року, яким на D.P., резидента Польщі, було накладено штраф у розмірі 210 євро за порушення правил дорожнього руху.

У відповідь на запит про надання інформації, надісланий цим судом до CJIB, останній зазначив, що рішення від 22 липня 2019 року *не було повідомлено його адресату разом із перекладом на польську мову*. Він додав, що це рішення було складено нідерландською мовою та містило додаткові пояснення англійською, французькою та німецькою мовами, а також посилання на веб-сайт www.cjib.nl, де надається інформація, зокрема, щодо способів, якими зацікавлена особа може сплатити штраф, оскаржити його та зв'язатися з CJIB, щоб поставити запитання або отримати додаткові пояснення.

Під час слухання у суді, що звернувся із запитом, D.P. пояснив, що він отримав лист із Нідерландів, який не містив перекладу польською мовою, тому він не зміг відповісти на цей лист, оскільки не розумів його змісту.

Визнаючи, що Рамкове рішення 2005/214 не містить жодного положення, яке б прямо встановлювало обов'язок надати адресату рішення про накладення грошового штрафу його переклад, суд, що звернувся із запитом, вважає, що, подібно до повідомлень про правопорушення, що підпадають під сферу застосування Директиви (ЄС) 2015/413 Європейського Парламенту та Ради від 11 березня 2015 року щодо сприяння трансграничному обміну інформацією про правопорушення у сфері дорожнього руху, пов'язані з безпекою дорожнього руху, та Директиви 2010/64/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 жовтня 2010 року про право на усний та письмовий переклад у кримінальному провадженні, *будь-яке рішення про накладення грошового штрафу в контексті Рамкового рішення 2005/214 має бути вручене засудженій особі мовою, яку вона розуміє, щоб вона могла реалізувати свої права на захист та щоб гарантувати її право на справедливий судовий розгляд*.

У цьому контексті у рішеннях ЄСПЛ у справі від 28 серпня 2018 року «Vizgirda проти Словенії» та у справі від 21 лютого 1984 року «Озтюрк проти Німеччини» зазначено, що право на отримання перекладу судового рішення та інформації щодо можливості оскарження цього рішення є *суттєвими аспектами права на справедливий судовий розгляд*, права, гарантовані статтею 6 ЄКПЛ, застосовуються також у справах щодо неповнолітніх, зокрема у справах про дрібні правопорушення. Суд ЄС у рішенні від 12 жовтня 2017 року у справі Sleutjes (C-278/16) визнав, що вимога щодо перекладу існує навіть у справах, що стосуються дрібних правопорушень.

Дотримання права на ефективний судовий захист вимагає не лише гарантії фактичного та ефективного отримання рішень, тобто повідомлення про ці рішення їх адресатам (рішення від 5 грудня 2019 року у справі Centraal Justitieel Incassobureau (Визнання та виконання фінансових санкцій), C-671/18), а й того, щоб таке повідомлення давало змогу адресатам з'ясувати підстави, на яких

ґрунтується прийняте стосовно них рішення, а також засоби правового захисту проти такого рішення та встановлений для цього строк, щоб вони могли ефективно захищати свої права та вирішувати, маючи повну інформацію про відповідні факти, чи є сенс оскаржувати це рішення в суді (рішення від 18 липня 2013 року, Комісія та інші проти Каді, C-584/10 P, C-593/10 P та C-595/10).

Дотримання права на справедливий судовий розгляд та прав на захист вимагає від органів держав-членів, які накладають фінансове покарання у значенні статті 1(а) Рамкового рішення 2005/214, забезпечити, щоб після повідомлення про рішення, що містить таке покарання, відповідна особа була *поінформована мовою, яку вона розуміє*, про ті елементи цього рішення, які є необхідними для того, щоб вона могла зрозуміти, в чому її звинувачують, та мала змогу повною мірою реалізувати свої права на захист або, за потреби, отримати повний переклад цих елементів. Ці елементи включають, зокрема, факти, на яких ґрунтується повідомлене рішення, вчинений злочин, призначене покарання, засоби правового захисту, доступні проти цього рішення, встановлений для цього строк та зазначення органу, до якого має бути подано апеляцію. Якщо відповідна особа *заявляє про необхідність перекладу*, компетентні органи держави-члена, що видала рішення, повинні вжити всіх необхідних заходів для забезпечення того, щоб такий переклад було підготовлено якомога швидше.

З огляду на це Суд ЄС постановив, що статтю 20(3) Рамкового рішення Ради 2005/214/JHA від 24 лютого 2005 року про застосування принципу взаємного визнання до грошових штрафів слід тлумачити як таку, що *дозволяє органу держави-виконавця відмовити у виконанні рішення, у значенні статті 1(а) рамкового рішення, яким накладається фінансове покарання за правопорушення у сфері дорожнього руху, якщо про це рішення було повідомлено його адресату без перекладу на мову, яку він розуміє, тих елементів рішення, які є необхідними для того, щоб він міг зрозуміти висунуте проти нього обвинувачення та повною мірою реалізувати свої права на захист, та без надання адресату можливості отримати такий переклад на його запит* (Judgement of the Court (First Chamber) 6 October 2021).

У іншому рішенні Суд ЄС дійшов висновку, що недотримання єдності принципу щодо надання права на переклад, зупиняє строки на оскарження рішень.

На запит Staatsanwaltschaft Aachen (Прокуратура м. Аахен, Німеччина) Місцевий суд Дюрена (Amtsgericht Düren, Німеччина) ухвалив постанову про покарання відповідно до статей 407 та наступних статей Кримінально-процесуального кодексу щодо громадянина Нідерландів, наклавши на нього штраф за те, що він не зупинився на місці дорожньо-транспортної пригоди. Постанова про накладення штрафу містила інформацію про доступні

засоби правового захисту, в якій зазначалося, що вона набуде юридичної сили та підлягатиме примусовому виконанню лише в тому випадку, якщо протягом двох тижнів з моменту її вручення громадянин не оскаржить *німецькою мовою* до суду Дюрена (Amtsgericht Düren) у письмовій формі або шляхом подання заяви, зареєстрованої в судовому секретаріаті. Засуджений отримав *постанову німецькою мовою разом з перекладом на голландську мову лише інформації про засоби правового захисту*. У електронних листах, надісланих до Amtsgericht Düren (Місцевий суд, Дюрен), він виклав свою позицію щодо ухваленної проти нього постанови про накладення штрафу *нідерландською мовою*. Суд повідомив обвинуваченого, що листи, подані до суду, мають бути написані *німецькою мовою*. Адвокат подав заперечення проти постанови про накладення штрафу. Суд відхилив це заперечення як неприйнятне через його несвоєчасне подання. Ця ухвала була оскаржена в апеляційному порядку.

Суд вважає, що два електронні листи від засудженого хоча й були отримані судом у строк, встановлений для подання заперечення, не є дійсним запереченням. Навіть якщо припустити, що ці електронні листи відповідають встановленій німецьким законодавством формі, згідно з якою заперечення має бути складено в письмовій формі, ці листи, у будь-якому разі, *не були написані німецькою мовою*. З цієї причини заперечення не могло бути визнане прийнятним, оскільки його було повідомлено нідерландською мовою про те, що він повинен написати таке заперечення *німецькою мовою*.

Однак суд, що звернувся із запитом до Суду ЄС, вказав, по-перше, що пункт 37(3) StPO передбачає, що обвинуваченому, який не володіє німецькою мовою, «вирок» має бути вручений разом із перекладом мовою, яку він розуміє. По-друге, пункт 187(2) Закону про судоустрій (GVG) передбачає, що, як правило, необхідно надати письмовий переклад, зокрема, постанов про покарання та не остаточних судових рішень. У цьому контексті суд, що звернувся із запитом, запитував, чи поняття «судове рішення» (*Urteil*) у значенні пункту 37(3) StPO, тлумаченого у світлі статті 3 Директиви 2010/64, має також охоплювати постанови про покарання (*Strafbefehle*). Якщо так, то з цього випливало б, що вручення постанови про накладення штрафу було недійсним, оскільки вона не була надана разом із повним перекладом на *нідерландську мову, внаслідок чого строк для подання заперечення навіть не почав відраховуватися*. За цих обставин Регіональний суд Аахена зупинив провадження у справі та звернутися до Суду з таким попереднім запитом: «Чи слід тлумачити статтю 3 Директиви 2010/64 таким чином, що термін «судове рішення» (*Urteil*) у пункті 37(3) [StPO] також охоплює постанови про накладення штрафу (*Strafbefehle*) у значенні пунктів 407 і наступних [StPO]?»

Стаття 1(1) Директиви 2010/64 передбачає право на усний та письмовий переклад, зокрема, у кримінальному провадженні. Крім того, стаття 1(2) цієї директиви встановлює, що це право застосовується до осіб з моменту, коли компетентні органи держави-члена повідомляють їм про те, що вони підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, до завершення судового розгляду, під яким розуміється остаточне вирішення питання про те, чи вчинили вони правопорушення, включаючи, у разі необхідності, винесення вироку та вирішення будь-якої апеляції. Отже, ситуація особи, яка подала заперечення проти постанови про накладення штрафу, явно підпадає під сферу застосування Директиви 2010/64, в результаті чого ця особа повинна мати можливість скористатися правом на усний переклад та письмовий переклад, гарантованим цією директивою (рішення від 15 жовтня 2015 року, *Covaci*, C-216/14).

Щодо того, чи стосується це право в даному випадку відповідної постанови про накладення штрафу, слід мати на увазі, що стаття 3(1) Директиви 2010/64 передбачає право підозрюваних або обвинувачених осіб, які не розуміють мови кримінального провадження, на отримання *письмового перекладу всіх «документів, що мають істотне значення»*. Постанова про накладення штрафу є одночасно обвинувальним актом і судовим рішенням у значенні статті 3(2) Директиви 2010/64.

Суд ЄС у цій справі дійшов висновку, що статтю 3 Директиви 2010/64/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 жовтня 2010 року про право на усний та письмовий переклад у кримінальному провадженні слід тлумачити таким чином, що такий захід, як передбачений національним законодавством наказ про накладення санкцій за дрібні правопорушення, ухвалений суддею за спрощеною односторонньою процедурою, становить «документ, що має істотне значення». У відповідності до статті 3(1) цієї директиви, письмовий переклад такого документу повинен бути наданий підозрюваним або обвинуваченим особам, які не розуміють мови відповідного судового провадження, з метою надання їм можливості реалізувати свої права на захист і забезпечити справедливості судового провадження (*Presuda Suda (peto vijeće)* 12. listopada 2017).

Спир у іншій справі та питання, поставлене для отримання попереднього рішення португальським судом стосувався наступного. Т.Л., громадянин Молдови, який не володіє португальською мовою, перебував під слідством в Португалії у зв'язку зі злочинами, що полягали у чиненні опору співробітникам поліції, недбалому керуванні дорожнім транспортним засобом та керуванні транспортним засобом без дійсного посвідчення водія. Протокол був перекладений румунською мовою, офіційною мовою Молдови. Обвинувальний акт був складений португальською мовою, процесуальні дії здійснювались без призначення

перекладача та без перекладу цього документа на румунську мову.

Особу було засуджено до 3 років позбавлення волі з відстрочкою виконання покарання на такий самий строк та додаткового покарання у вигляді заборони керувати транспортними засобами протягом 12 місяців, а також штрафу в розмірі 6 євро на день протягом 80 днів, тобто загалом 480 євро. Під час судового розгляду Т.Л. надавали допомогу адвокат та перекладач. З метою виконання програми пробації компетентні органи безрезультатно намагалися зв'язатися з засудженим за адресою, вказаною в обвинувальному вироку. Потім Т.Л. було викликано ухвалою суду для заслуховування щодо його невиконання умов програми пробації складеного *португальською мовою*. Оскільки Т.Л. не з'явився у зазначений день, цей суд постановою скасував відстрочку виконання покарання у вигляді позбавлення волі. Т.Л. був заарештований за його новою адресою з метою виконання вироку. Т.Л. подав позов з вимогою визнати недійсними обвинувального акту, ухвали про виклик його до суду та ухвали про скасування відстрочки виконання покарання у вигляді позбавлення волі. Він стверджував, що не повідомив про зміну місця проживання, оскільки не знав про обов'язок це зробити або про наслідки невиконання цього обов'язку, оскільки документ, в якому були викладені цей обов'язок та ці наслідки, не було перекладено *румунською мовою*. Крім того, йому не надавали допомоги перекладача ані під час цієї процедури, ані під час складання офіційного протоколу. Нарешті, ані постанова про виклик його до суду у зв'язку з невиконанням умов програми пробації, ані постанова про скасування відстрочки виконання покарання у вигляді позбавлення волі не були перекладені мовою, якою він розмовляє або яку він розуміє.

За цих обставин суд, який звернувся з попереднім запитом, по суті запитує, чи статті 2(1) та 3(1) Директиви 2010/64 та стаття 3(1)(d) Директиви 2012/13, у світлі статей 47 та 48(2) Хартії, слід тлумачити як такі, що виключають національне законодавство, за яким, по-перше, порушення прав, встановлених у цих положеннях зазначених директив, може бути ефективно заявлене лише особою, яка користується цими правами, а, по-друге, таке порушення має бути заявлене у встановлений строк, у разі інакшого оскарження буде визнано таким, що втратило силу через прострочення.

Суд ЄС наголосив, що коли положення директиви, що стосуються її предмета, видаються *безумовними та достатньо точними*, фізичні особи можуть посылатися на них у національних судах проти відповідної держави-члена, *навіть якщо остання не впровадила директиву у внутрішнє законодавство до закінчення встановленого строку або якщо вона не впровадила директиву належним чином* (рішення від 14 січня 2021 року у справах *RTS infra та Aannemingsbedrijf Norré-Behaegel*, C-387/19). Суд ЄС обґрунтував, що

положення права ЄС є, по-перше, безумовним, якщо воно встановлює зобов'язання, яке не обмежується жодними умовами або не залежить у своєму виконанні чи наслідках від вжиття будь-яких заходів з боку інституцій Європейського Союзу або держав-членів, і, по-друге, достатньо точним, щоб на нього міг покладатися фізична особа та щоб його застосовував суд, якщо воно встановлює обов'язок у недвозначних формулюваннях.

Крім того, Суд ЄС постановив, що, хоча директива залишає державам-членам певну свободу дій при прийнятті правил для її виконання, положення цієї директиви може вважатися безумовними і точними, якщо воно однозначно покладає на держави-члени чітке зобов'язання щодо результату, який має бути досягнутий, що не пов'язано з жодними умовами щодо застосування встановленого ним правила.

Оскільки стаття 2(1) та стаття 3(1) Директиви 2010/64 і стаття 3(1)(d) Директиви 2012/13 чітко та безумовно визначають зміст і сферу застосування прав кожної підозрюваної або обвинуваченої особи на отримання послуг перекладу та перекладу основних документів, а також на інформування про ці права, ці положення слід вважати такими, що мають пряму дію, внаслідок чого будь-яка особа, яка користується цими правами, може посилаватися на них проти держави-члена у національних судах.

З огляду на це Суд ЄС дійшов висновку, що стаття 2(1) та стаття 3(1) Директиви 2010/64/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 жовтня 2010 року про право на усний переклад та письмовий переклад у кримінальному провадженні та стаття 3(1)(d) Директиви 2012/13/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 22 травня 2012 року про право на інформацію у кримінальному провадженні, у світлі статті 47 та статті 48(2) Хартії основних прав Європейського Союзу та принципу ефективності, слід тлумачити як такі, що унеможливають застосування національного законодавства, згідно з яким порушення прав, передбачених цими положеннями зазначених директив, має бути оскаржене особою, яка користується цими правами, у встановлений строк, у разі неотримання якого таке оскарження втрачає силу, якщо цей строк починає відраховуватися до того, як відповідна особа була поінформована, мовою, якою вона розмовляє або яку розуміє, по-перше, про наявність та обсяг її права на усний та письмовий переклад, а по-друге, про наявність та зміст відповідного важливого документа та його наслідки (Judgement of the Court (First Chamber) 1 August 2022).

Висновки. Євроінтеграційні зобов'язання України щодо гарантування та забезпечення високого рівня захисту прав людини, зокрема права мати перекладача та права на переклад документів, зумовлює доцільність узагальнення судової практики з означених питань, розробки законопроекту про службу судових перекладачів, створення Реєстру судових перекладачів з метою ефективного

та високопрофесійного забезпечення прав учасників кримінального провадження, які не володіють мовою судочинства. Так, до Кримінального процесуального кодексу України необхідно внести доповнення щодо переліку документів, які підлягають обов'язковому перекладу. Зокрема, ч. 1 ст. 68 КПК України викласти у такій редакції: «1. У разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд залучають відповідного перекладача (сурдоперекладача), включеного до Реєстру судових перекладачів» на всіх стадіях кримінального провадження; ч. 4 ст. 68 КПК України удосконалити, шляхом виключення обов'язку слідчого судді або суду перевіряти кваліфікацію, оскільки кваліфікаційні вимоги встановлюються перед включенням до Реєстру судових перекладачів. Суд лише перевіряється в особі перекладача, з'ясовує його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком і роз'яснює його права і обов'язки.

Ч. 5 ст. 68 КПК України, якою передбачається відповідальність перекладача за завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, доповнити (за досвідом держав-членів ЄС) наступним: «строк давності притягнення до відповідальності становить десять років» (за досвідом держав-членів ЄС). Законом України «Про судових перекладачів» передбачити кваліфікаційні вимоги (вища лінгвістична, філологічна чи інша перекладацька спеціальність), спеціальну перевірку на предмет судимості тощо, та покласти відповідальність за ведення Реєстру судових перекладачів на Міністерство юстиції України.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Остапенко Я.С. Проблемні питання залучення перекладача у кримінальному провадженні. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*. Харків, 2018. С. 139-141. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/65.pdf
2. Габлей Н.Г. Право засудженого на участь перекладача у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, Серія ППОВО. 2018. Випуск 53. Том 2. С. 105-108. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b36ae9da-2a7a-45b9-99cb-40b0bc1603a7/content>
3. Літвін К.А. Деякі питання оплати послуг перекладача у кримінальному процесі України. URL: <https://www.litwin-rzeszow.pl/uk/blog/deyak-pitannya-oplati-poslug-perekladacha-u-kriminalnomu-protses-ukrani>
4. Калужна О.М. Залучення, відвід і заміна перекладача у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. № 2 / 2021. С. 191-205. URL: https://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/2_2021/29.pdf DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.2.27>
5. Сіренко О.В. Участь перекладача у кримінальному провадженні: зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3/2020. С. 408-411. URL:

https://lsej.org.ua/3_2020/101.pdf DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/99>

6. Страшок А.А. Процесуальне становище перекладача: особливості залучення та участі у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми держави і права*. Випуск 52. 2021. С. 151-160. URL: <https://www.apdp.in.ua/v92/18.pdf> DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i92.3271>

7. Мирний П. Рідна мова. 1920. URL: https://osvita.ua/school/literature/m/71356/#google_vignette

8. Umberto Eco in Normale, Riflessioni sulla traduzione - 16 maggio 2003. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3vdQaTDiQ5w>

9. Traite sur le fonctionnement de L'union Européennes, 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:fr:PDF>

10. Charte des droits fondamentaux de L'union Européenne (2000/C 364/01). URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_fr.pdf

11. Strategy for the effective implementation of the Charter of Fundamental Rights by the European Union COM (2010) 573. Brussels, 19.10.2010. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52010DC0573>

12. Strategy to strengthen the application of the Charter of Fundamental Rights in the EU. Brussels, 2.12.2020. COM(2020) 711 final. EUROPEAN COMMISSION. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0711&qid=1608047356199>

13. The Court in numbers. Figures as of 31.12.2025. URL: https://curia.europa.eu/site/jcms/d2_5103/fr/la-cour-en-chiffres

14. Directive 2012/13/EU of the European Parliament and of the Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1490092833224&uri=CELEX%3A32012L0013>

15. Directive 2010/64/UE du Parlement Européen et du Conseil du 20 octobre 2010 relative au droit à l'interprétation et à la traduction dans le cadre des procédures pénales. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=celex%3A32010L0064>

16. Rapport de la Commission au OMISSION AU Parlement Européen et au Conseil sur la mise en œuvre de la directive 2010/64/UE du Parlement européen et du Conseil du 20 octobre 2010 relative au droit à l'interprétation et à la traduction dans le cadre des procédures pénales. Bruxelles, le 18.12.2018 COM(2018) 857 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/ALL/?uri=CELEX%3A52018DC0857>

17. Judgement of the Court (First Chamber) 6 October 2021. Case C-338/20, URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62020CJ0338>

18. Presuda Suda (peto vijeće) 12. listopada 2017. C-278/16. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX:62016CJ0278>

19. Judgement of the Court (First Chamber) 1 August 2022. C-242/22 PPU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62022CJ0242>

REFERENCES:

1. Ostapenko Ya.S. (2018). Problemni pytannia zaluchennia perekladacha u kryminalnomu provadzhenni [Issues Regarding the Involvement of an Interpreter in Criminal Proceedings]. Aktualni pytannia dosudovoho rozsliduvannia ta tendentsii rozvytku kryminalistychnoi metodyky - Current Issues in Pretrial Investigation and Trends in the Development of Forensic Methods. 2018. P. 139-141. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/65.pdf

2. Hablei N.H. (2018). Pravo zasudzheno na uchast perekladacha u kryminalnomu provadzhenni [The right of a convicted person to have an interpreter present during criminal proceedings]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, "Law" Series. Issue 53. Volume 2. 2018. P. 105-108. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b36ae9da-2a7a-45b9-99cb-40b0bc1603a7/content>

3. Litvin K.A. (2016). Deiaki pytannia opłaty poslug perekladacha u kryminalnomu protsesi Ukrainy [Some Issues Regarding

Payment for Translation Services in Ukraine's Criminal Proceedings]. URL: <https://www.litwin.rzeszow.pl/uk/blog/deyak-pitan-nya-oplati-poslug-perekladacha-u-kryminalnomu-protses-ukrani>

4. Kaluzhna O.M. (2021). Zaluchennia, vidvid i zamina perekladacha u kryminalnomu provadzhenni [Appointment, Recusal, and Replacement of an Interpreter in Criminal Proceedings]. Pravo i suspilstvo - Law and Society. No. 2. 2021. P. 191-205. URL: https://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/2_2021/29.pdf DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.2.27>

5. Sirenko O.V. (2020) Uchast perekladacha u kryminalnomu provadzhenni: zarubizhnyi dosvid [The Role - of Interpreters in Criminal Proceedings: International Experience]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal - Electronic Journal of Legal Science. No. 3/2020. P. 408-411. URL: https://lsej.org.ua/3_2020/101.pdf DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/99>

6. Strashok A. (2021). Protseualne stanovyshche perekladacha: osoblyvosti zaluchennia ta uchasti u kryminalnomu provadzhenni [The Procedural Status of an Interpreter: Specifics of Engagement and Participation in Criminal Proceedings]. Aktualni problemy derzhavy i prava - Current Issues in State and Law. 52. 2021. P. 151-160. URL: <https://www.apdp.in.ua/v92/18.pdf> DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i92.3271>

7. Myrnyi P. (1920). Ridna mova [Native Language] URL: https://osvita.ua/school/literature/m/71356/#google_vignette

8. Umberto Eco in Normale, Riflessioni sulla traduzione - 16 maggio 2003. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3vdQaTDiQ5w>

9. Traite sur le fonctionnement de L'union Européennes, 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:fr:PDF>

10. Charte des droits fondamentaux de L'union Européenne (2000/C 364/01). URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_fr.pdf

11. Strategy for the effective implementation of the Charter of Fundamental Rights by the European Union COM (2010) 573. Brussels, 19.10.2010. Communication from the Commission. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52010DC0573>

12. Strategy to strengthen the application of the Charter of Fundamental Rights in the EU. Brussels, 2.12.2020. COM(2020) 711 final. EUROPEAN COMMISSION. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0711&qid=1608047356199>

13. The Court in numbers. Figures as of 31.12.2025. URL: https://curia.europa.eu/site/jcms/d2_5103/fr/la-cour-en-chiffres

14. Directive 2012/13/EU of the European Parliament and of the Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1490092833224&uri=CELEX%3A32012L0013>

15. Directive 2010/64/UE du Parlement Européen et du Conseil du 20 octobre 2010 relative au droit à l'interprétation et à la traduction dans le cadre des procédures pénales. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=celex%3A32010L0064>

16. Rapport de la Commission au Parlement Européen et au Conseil sur la mise en œuvre de la directive 2010/64/UE du Parlement européen et du Conseil du 20 octobre 2010 relative au droit à l'interprétation et à la traduction dans le cadre des procédures pénales. Bruxelles, le 18.12.2018 COM(2018) 857 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/ALL/?uri=CELEX%3A52018DC0857>

17. Judgement of the Court (First Chamber) 6 October 2021. Case C-338/20, URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62020CJ0338>

18. Presuda Suda (peto vijeće) 12. listopada 2017. C-278/16. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX:62016CJ0278>

19. Judgement of the Court (First Chamber) 1 August 2022. C-242/22 PPU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62022CJ0242>

Дата першого надходження статті до видання: 24.06.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.09.2026

ISSN: 2307-8049 (Print)

ISSN: 2663-2799 (Online)

УДК 343.14:004.77:[343.9.024:336.7](477:4-6ЄС)
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-3-13>

ТРАНСКОРДОННЕ ОТРИМАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ: ДРУГИЙ ДОДАТКОВИЙ ПРОТОКОЛ ДО БУДАПЕШТСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ТА ПАКЕТ ЄС E-EVIDENCE

Луцик Володимир Олександрович,
здобувач вищої освіти 2 року денної форми навчання
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
volodymyr.lutsyk@knu.ua
orcid.org/0009-0007-6308-4925

Метою статті є аналіз змісту та практичного значення Другого додаткового протоколу до Будапештської конвенції (надалі – «Другий додатковий протокол»), Регламенту (ЄС) 2023/1543 Європейського Парламенту і Ради (надалі – «Регламент (ЄС) 2023/1543»), та Директиви (ЄС) 2023/1544 Європейського Парламенту і Ради (надалі – «Директива (ЄС) 2023/1544») для вдосконалення механізму збирання електронних доказів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, а також обґрунтування необхідності їх урахування в національному законодавстві України. Крім того, у статті проаналізовано окремі новітні акти права Європейського Союзу, які передбачають використання електронних доказів у сфері протидії відмиванню доходів та регулювання криптоактивів.

Методи. Дослідження ґрунтується на застосуванні формально-юридичного методу для аналізу змісту міжнародно-правових актів, порівняльно-правового методу для зіставлення положень права Ради Європи та Європейського Союзу з чинним кримінальним процесуальним законодавством України, а також системного аналізу для визначення взаємозв'язку між розглянутими інструментами та їхнього сукупного значення для правозастосовної практики.

Результати. Встановлено, що Другий додатковий протокол запроваджує (за авторською узагальнювальною моделлю) три розмежовані за предметом і процедурою рівні співробітництва, з яких лише перший, безпосереднє звернення до постачальника послуг щодо даних про абонента, дозволяє повністю уникнути процедури взаємної правової допомоги, тоді як трафікові дані та дані про зміст комунікації залишаються предметом окремої, хоча й спрощеної, процедури. Визначено, що передбачений Регламентом (ЄС) 2023/1543 поріг у три роки позбавлення волі для доступу до трафікових даних і даних про зміст за загальним правилом застосовується для складу легалізації доходів з огляду на вимоги Директиви (ЄС) 2018/1673 Європейського Парламенту і Ради (надалі – «Директива (ЄС) 2018/1673») щодо мінімального покарання, хоча застосування Регламенту (ЄС) 2023/1543 додатково залежить від кваліфікації діяння, судового затвердження та пропорційності втручання. Виявлено юридичну невизначеність щодо застосування Регламенту (ЄС) 2023/1543 до постачальників послуг з обігу віртуальних активів, яка потребує окремого вирішення.

Висновки. Обґрунтовано необхідність прискорення ратифікації Другого додаткового протоколу Україною як найбільш застосовного інструмента, урахування процесуальних стандартів права Європейського Союзу під час удосконалення Кримінального процесуального кодексу України, а також вивчення можливості запровадження національного аналога інституту представника для цілей збору електронних доказів стосовно постачальників послуг, що діють на території України.

Ключові слова: транскордонний доступ до даних, представник для збору доказів, Регламент (ЄС) 2023/1543, Директива (ЄС) 2023/1544, взаємна правова допомога, Державна служба фінансового моніторингу, віртуальні активи, цифрові докази.

CROSS-BORDER ACCESS TO ELECTRONIC EVIDENCE IN MONEY LAUNDERING PROCEEDINGS: THE SECOND ADDITIONAL PROTOCOL TO THE BUDAPEST CONVENTION AND THE EU E-EVIDENCE PACKAGE

Lutsyk Volodymyr Oleksandrovych,
2nd-year full-time PhD student,
third (educational and scientific) level of higher education,
specialty 081 «Law»
Taras Shevchenko National University of Kyiv
volodymyr.lutsyk@knu.ua
orcid.org/0009-0007-6308-4925

The purpose of the article is to analyse the content and practical significance of the Second Additional Protocol to the Budapest Convention (the «Second Additional Protocol»), Regulation (EU) 2023/1543 of the European Parliament and of the Council (the «Regulation (EU) 2023/1543») and Directive (EU) 2023/1544 of the European Parliament and of the Council (the «Directive (EU) 2023/1544») for improving the mechanism of collecting electronic evidence in criminal proceedings related to the legalisation (laundering) of proceeds of crime, and to substantiate the necessity of taking these acts into account in the national legislation of Ukraine. In addition, the article analyses selected recent European Union legal acts governing the use of electronic evidence in the fields of anti-money laundering and crypto-asset regulation.

Methods. The study is based on the formal-legal method for analysing the content of international legal acts, the comparative-legal method for correlating the provisions of Council of Europe and European Union law with the current criminal procedural legislation of Ukraine, and systemic analysis for determining the interrelation between the instruments examined and their cumulative significance for law-enforcement practice.

Results. It has been established that the Second Additional Protocol introduces (according to the author's generalised model) three subject and procedure-differentiated levels of cooperation, of which only the first, direct requests to service providers for subscriber data, allows the mutual legal assistance procedure to be avoided entirely, whereas traffic data and content data remain subject to a separate, albeit simplified, procedure. It has been determined that the three-year custodial threshold set by Regulation (EU) 2023/1543 for access to traffic and content data is, as a general rule, met for the offence of money laundering given the minimum penalty requirements of Directive (EU) 2018/1673 of the European Parliament and of the Council (the «Directive (EU) 2018/1673»), although the application of the Regulation additionally depends on the legal classification of the act, judicial authorisation, and the proportionality of the interference. Legal uncertainty has been identified regarding the application of the Regulation to virtual asset service providers, which requires a separate solution.

Conclusions. The necessity is substantiated of accelerating Ukraine's ratification of the Second Additional Protocol as the most directly applicable instrument, taking into account the procedural standards of European Union law when improving the Criminal Procedure Code of Ukraine, and examining the possibility of introducing a national analogue of the institution of a representative for the purpose of gathering electronic evidence in respect of service providers operating in Ukraine.

Keywords: cross-border data access, service provider representative, Regulation (EU) 2023/1543, Directive (EU) 2023/1544, mutual legal assistance, State Financial Monitoring Service, virtual assets, digital evidence.

Вступ. Транснаціональний характер легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а також дедалі ширше використання цифрових фінансових інструментів і послуг іноземних постачальників зумовлюють нагальну потребу в оперативних та ефективних механізмах транскордонного отримання електронних доказів. Національне кримінальне процесуальне законодавство України, орієнтоване здебільшого на традиційні процедури міжнародної правової допомоги, не завжди здатне забезпечити швидкість, необхідну для збереження та отримання даних, що зберігаються на серверах постачальників послуг за межами України. У зв'язку з цим особливого значення набувають новітні інструменти Ради Європи та Європейського Союзу, які запроваджують спрощені та пришвидшені механізми взаємодії із постачальниками послуг. Новизна дослідження полягає в тому, що ці інструменти вперше аналізуються саме в контексті

проваджень про легалізацію злочинних доходів, а не як загальна проблематика кіберзлочинності.

Проблематика електронних доказів активно розробляється в українській юридичній науці. Серед українських дослідників увагу привертають праці Д. Б. Сергєєвої, М. А. Погорецького, Н. М. Ахтирської, О. В. Сіренка, В. М. Бутузова, В. В. Лисенка, В. О. Мещерякова, А.-М. Ю. Ангеленюк, С. Й. Гонгало та інших. Водночас проблематика застосування новітніх актів права Ради Європи та Європейського Союзу щодо електронних доказів саме у контексті кримінальних проваджень про легалізацію злочинних доходів досі не отримала комплексного висвітлення у вітчизняній науці, що і зумовлює актуальність цієї публікації. Окремо варто відзначити нещодавню публікацію М. А. Погорецького, у якій обґрунтовано, що цифрові (електронні) докази не утворюють самостійної онтологічної категорії доказів, а цифрова форма

є лише техніко-юридичним способом фіксації доказової інформації, який не змінює процесуальної природи показань, документів, речових доказів чи висновків експертів (Погорецький, 2026). Це методологічне уточнення враховано і в цій статті: термін «електронні докази» вживається далі не як окремий вид доказів, а як узагальнене позначення доказової інформації, зафіксованої у цифровій формі, безвідносно до її формальної процесуальної природи. Питання допустимості та ознак електронних доказів у кримінальному судочинстві України також розглянуто в новітньому дослідженні Л. В. Мілімко та Ю. В. Жидовцева, які встановили, що чинне кримінальне процесуальне законодавство регулює відносини щодо електронних доказів недостатньо чітко, що спричиняє відсутність єдиного підходу судів до їх розуміння (Мілімко, Жидовцев, 2025). Цей висновок повністю узгоджується з виявленою в цій статті потребою в удосконаленні норм Кримінального процесуального кодексу України з урахуванням трансграничного походження значної частини сучасних електронних доказів.

Метою статті є аналіз змісту та значення Другого додаткового протоколу, Регламенту (ЄС) 2023/1543 та Директиви (ЄС) 2023/1544 для вдосконалення механізму збирання електронних доказів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом в Україні, а також обґрунтування процесуальних гарантій їх допустимості та специфіки застосування у справах цієї категорії.

Для досягнення зазначеної мети визначено такі завдання дослідження: проаналізувати зміст та рівні співробітництва, запроваджені Другим додатковим протоколом; з'ясувати стан підписання та ратифікації його Україною; розкрити зміст категорій електронних доказів та процесуальних строків, встановлених Регламентом (ЄС) 2023/1543; визначити механізм призначення представників постачальників послуг за Директивою (ЄС) 2023/1544; обґрунтувати значення розглянутих актів для кримінальних проваджень про легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та сформулювати пропозиції щодо їх урахування в національному законодавстві, визначити процесуальні гарантії допустимості й автентичності трансгранично отриманих електронних доказів та стандарти захисту прав людини, застосовні до розглянутих механізмів; розкрити специфіку предмета доказування у справах про легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та роль електронних доказів у його встановленні.

Методологічну основу дослідження становлять формально-юридичний метод (аналіз змісту міжнародно-правових актів), порівняльно-правовий метод (зіставлення положень права Ради Європи та Європейського Союзу з чинним кримінальним процесуальним законодавством України) та системний аналіз (визначення взаємозв'язку між розглянутими інструментами). Логіка викладу матеріалу побудована таким чином: спочатку

розглянуто Другий додатковий протокол, Регламент (ЄС) 2023/1543 та Директиву (ЄС) 2023/1544, а потім проаналізовано їх значення для національної правозастосовної практики у провадженнях про легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом. Окремо розглянуто процесуальні гарантії допустимості таких доказів, специфіку доказування у справах про легалізацію доходів та відповідні стандарти захисту прав людини.

1. Другий додатковий протокол: зміст і ратифікація

Конвенція про кіберзлочинність (Будапештська конвенція) (надалі – «**Конвенція про кіберзлочинність**») була відкрита для підписання 23 листопада 2001 року та набула чинності 1 липня 2004 року, ставши першим міжнародним договором, спрямованим на протидію злочинам, що вчиняються з використанням комп'ютерних систем (Конвенція про кіберзлочинність, 2001). Україна ратифікувала Конвенцію про кіберзлочинність 7 вересня 2005 року (Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність, 2005).

Однак закладений у Конвенції про кіберзлочинність механізм отримання електронних доказів спирався на класичну процедуру взаємної правової допомоги, яка не була розрахована на ситуацію, коли дані, що мають доказове значення, зберігаються на серверах постачальників послуг, розташованих у невизначеній або множинній юрисдикції, і можуть бути видалені чи змінені ще до завершення міждержавного запиту.

Другий додатковий протокол, відкритий для підписання 12 травня 2022 року, усуває цю прогалину не одним універсальним механізмом, а сукупністю послідовно ускладнюваних процесуальних інструментів. Стаття 6 Другого додаткового протоколу стосується звернення до реєстраторів доменних імен щодо інформації про реєстрацію домену, тоді як стаття 7 передбачає окреме звернення до постачальника послуг щодо даних про абонента. Стаття 8 (розділ 3) стосується вже не прямого звернення до приватного суб'єкта, а обов'язку виконання наказів іншої Сторони щодо прискореного надання даних про абонента і трафікових даних, тоді як стаття 9 передбачає окрему, вужчу за предметом процедуру невідкладного розкриття збережених комп'ютерних даних в надзвичайних ситуаціях через мережу цілодобових контактних пунктів. Стаття 10 (розділ 4) встановлює вже повноцінну, хоча й пришвидшену, взаємну правову допомогу у визначених Другим додатковим протоколом надзвичайних ситуаціях (Другий додатковий протокол, 2022). Окремо слід зазначити, що дані про зміст комунікації поза межами надзвичайних ситуацій (статті 9–10) отримуються в порядку взаємної правової допомоги: стаття 34 Конвенції про кіберзлочинність поширює зобов'язання надавати взаємну допомогу на перехоплення даних про зміст у межах, дозволених застосовними договорами та національним правом запитуваної

держави, а процедура такого звернення визначається загальними положеннями статті 27 (зокрема, шляхом направлення запиту центральному органу запитуваної Сторони) (Конвенція про кіберзлочинність, 2001). Застосування всіх зазначених механізмів обумовлене дотриманням визначених Другим додатковим протоколом гарантій захисту персональних даних (Другий додатковий протокол, 2022). Для зручності подальшого викладу в цій статті використовується авторська умовна модель, яка об'єднує розглянуті статті у три рівні за ступенем інтенсивності співробітництва: від прямого звернення до приватного суб'єкта (статті 6–7) через взаємодію компетентних органів (статті 8–9) до повноцінної взаємної правової допомоги (стаття 10), що є аналітичним спрощенням для цілей цієї статті, а не відтворенням формальної структури Другого додаткового протоколу.

Практичне значення такого розмежування є принциповим: якщо для встановлення особи власника облікового запису чи платіжного профілю (найпоширеніший перший крок у справах про легалізацію доходів) досі потрібно проходити повний цикл міжнародної правової допомоги, то після ратифікації Другого додаткового протоколу ця дія виконується без нього. Натомість трафікові дані та дані про зміст комунікації, які найчастіше містять доказову інформацію про сам механізм відмивання коштів (маршрути переказів, листування між учасниками схеми), залишаються предметом хоча й спрощеної, але окремої процедури співробітництва між органами, а не прямого звернення до приватного суб'єкта.

Україна підписала Другий додатковий протокол 30 листопада 2022 року одночасно з Хорватією, Республікою Молдова, Словенією, Шрі-Ланкою та Великою Британією (Таблиця з переліком країн, б.д.). Другий додатковий протокол набуває чинності після здачі на зберігання п'ятої ратифікаційної грамоти. Станом на 3 серпня 2026 року офіційні джерела Договірного бюро Ради Європи фіксують чотири завершені ратифікації: Сербією (9 лютого 2023 року), Японією (10 серпня 2023 року), Угорщиною (5 лютого 2026 року) та Коста-Рикою (15 квітня 2026 року). Таким чином, для набрання Другим додатковим протоколом чинності бракує лише однієї, п'ятої ратифікації (Таблиця з переліком країн, б.д.), а чинні стратегічні документи України у сфері кібербезпеки визначають імплементацію норм Другого додаткового протоколу як один із пріоритетних, але ще не виконаних напрямів (Огляд системи кібербезпеки України, 2026). Це означає, що станом на дату підготовки цієї статті Україна не може поспішити на жодне з описаних вище пришвидшених механізмів у відносинах з іншими Сторонами Другого додаткового протоколу, вона залишається в межах класичної, значно повільнішої моделі взаємної правової допомоги за Конвенцією про кіберзлочинність, і саме в цьому, а не в декларативній «євроінтеграційній

важливості», полягає конкретна ціна затримки з ратифікацією для розслідувань легалізації доходів, де швидкість отримання навіть базових ідентифікаційних даних про власника рахунку чи облікового запису часто визначає, чи вдасться взагалі зафіксувати ланцюг руху коштів до моменту, коли дані будуть видалені постачальником послуг.

2. Регламент (ЄС) 2023/1543 про електронні докази

12 липня 2023 року Європейський Парламент і Рада Європейського Союзу ухвалили Регламент (ЄС) 2023/1543, яким запроваджено європейський наказ про надання електронних доказів та європейський наказ про збереження електронних доказів. Регламент застосовуватиметься в усіх державах Європейського Союзу (окрім Данії) з 18 серпня 2026 року, тобто вже за кілька тижнів від дати підготовки цієї статті (Резюме про Регламент (ЄС) 2023/1543, 2023).

Регламент (ЄС) 2023/1543 розрізняє три категорії електронних доказів із різними пороговими значеннями застосування. Дані про абонента (встановлення особи користувача) можуть бути витребувані щодо будь-якого кримінального правопорушення, а наказ достатньо санкціонувати прокурором. Натомість трафікові дані та дані про зміст комунікації може витребувати лише суддя чи суд, і лише за умови, що правопорушення карається позбавленням волі на максимальний строк не менше трьох років або належить до окремого переліку тяжких злочинів, прямо визначених Регламентом (ЄС) 2023/1543 (Регламент (ЄС) 2023/1543, 2023). Це розмежування має значення для теми статті, адже Директива (ЄС) 2018/1673 зобов'язує держави Європейського Союзу встановлювати за легалізацію (відмивання) доходів покарання у вигляді позбавлення волі на максимальний строк не менше чотирьох років (Резюме Директиви (ЄС) 2018/1673, 2022). Тобто формальний поріг у три роки, встановлений Регламентом (ЄС) 2023/1543 для доступу саме до трафікових даних і даних про зміст, за загальним правилом виконується для складу легалізації доходів з огляду на вимоги Директиви (ЄС) 2018/1673 щодо мінімального покарання. Досягнення цього порогу не є достатньою умовою видачі наказу, оскільки застосування Регламенту (ЄС) 2023/1543 додатково залежить від конкретної правової кваліфікації діяння та передбаченої за нього санкції в державі, що видає наказ, від дотримання вимог щодо компетенції органу й судового затвердження наказу, а також від оцінки необхідності й пропорційності втручання в кожному конкретному випадку. Відтак у справах про легалізацію доходів послідовно доступні всі три категорії доказів, включно з найбільш змістовними трафіковими даними та даними про зміст, які здебільшого і розкривають саму механіку руху коштів.

Строки виконання наказу є визначальною відмінністю від традиційної моделі:

постачальник послуг зобов'язаний передати дані протягом 10 днів з моменту отримання наказу, а в невідкладних випадках протягом 8 годин; наказ про збереження даних діє 60 днів з можливістю одноразового продовження ще на 30 днів до моменту оформлення повноцінного запиту (Резюме про Регламент (ЄС) 2023/1543, 2023). За невиконання чи неналежне виконання наказу Регламент (ЄС) 2023/1543 передбачає штрафні санкції у розмірі до 2 % загального річного світового обороту постачальника послуг, тобто реально діючий, а не декларативний механізм примусу (Регламент (ЄС) 2023/1543, 2023).

Застосування Регламенту (ЄС) 2023/1543 має дві істотні межі, які варто враховувати під час оцінки його значення для українських провадженнь. По-перше, він є інструментом взаємного визнання виключно між державами Європейського Союзу, а оскільки Україна не входить у цей союз, національні органи не можуть видавати чи виконувати такі накази безпосередньо, а можуть розраховувати лише на орієнтир гармонізації процесуальних строків і категорій доказів під час приведення власного законодавства у відповідність до права Європейського Союзу в межах євроінтеграційного процесу. По-друге, зі сфери дії акта виключені постачальники фінансових послуг, зокрема банківських, кредитних, страхових, недержавного пенсійного забезпечення, послуг з цінними паперами, інвестиційними фондами, платіжних та інвестиційно-консультаційних (Резюме про Регламент (ЄС) 2023/1543, 2023). Постачальники послуг з обігу віртуальних активів у цьому переліку винятків окремо не згадані, так само, як і в переліку охоплених категорій послуг, таких як комунікаційні послуги, послуги інтернет-інфраструктури, інші інформаційні послуги, що уможливають комунікацію чи зберігання даних (Резюме про Регламент (ЄС) 2023/1543, 2023). Це створює реальну невизначеність застосування Регламенту (ЄС) 2023/1543 саме до постачальників послуг з обігу віртуальних активів, а отже, для найпоширенішої в сучасних схемах легалізації доходів категорії доказів, пов'язаних з рухом віртуальних активів, покладатися на однозначне охоплення цієї категорії постачальників послуг пакетом електронних доказів ЄС наразі не можна. Для точнішої кваліфікації цієї невизначеності доцільно співвіднести визначення «постачальника послуг» за Регламентом (ЄС) 2023/1543 і Директивою (ЄС) 2023/1544 із суміжним регулюванням обігу криптоактивів у праві Європейського Союзу. Регламент (ЄС) 2023/1114 Європейського Парламенту і Ради (надалі – **«Регламент (ЄС) 2023/1114»**), який застосовується з 30 грудня 2024 року, визначає постачальника послуг, пов'язаного із криптоактивами, як особу, що на професійній основі надає одну чи декілька послуг, пов'язаних із криптоактивами, клієнтам (Регламент (ЄС) 2023/1114, 2023). Значно важливішим для цілей цього дослідження є те, що Регламент (ЄС) 2023/1113

про інформацію, яка супроводжує перекази коштів та певні перекази криптоактивів, поширив визначення «фінансової установи» за Директивою (ЄС) 2015/849 про запобігання відмиванню коштів саме на постачальників послуг, пов'язаних із криптоактивами, врегульованих Регламентом (ЄС) 2023/1114 (Регламент (ЄС) 2023/1113, 2023). Це системне рішення права Європейського Союзу: прирівняти постачальника послуг з обігу криптоактивів до фінансової установи для цілей законодавства про запобігання відмиванню коштів, зокрема щодо обов'язкового супроводження кожного переказу криптоактивів верифікованими відомостями про особу відправника та отримувача. Це є вагомим системним аргументом на користь авторського висновку, що про абонента мають підпадати під той самий виняток фінансових послуг зі сфери дії Регламенту (ЄС) 2023/1543, попри відсутність прямої згадки категорії криптоактивів у самому переліку винятків цього акта. Застосування цього аргументу обмежується виключно тими даними, які постачальник послуг з обігу криптоактивів обробляє саме як прирівняні до фінансової установи (відомості про клієнта, дані про відправника й отримувача переказу). Категорії даних, не пов'язані з виконанням цієї функції, а охоплені загальними категоріями послуг, прямо переліченими в Регламенті (ЄС) 2023/1543, зокрема послуги електронних комунікацій, послуги реєстрації доменних імен та розподілу IP-адрес, а також інші інформаційні послуги, що уможливають комунікацію чи зберігання даних, під наведений вище аргумент про прирівняння до фінансової установи не підпадають. Отже, для практичних потреб кримінального провадження визначальне значення має не встановлення статусу постачальника послуг як такого, а функціональна кваліфікація конкретної категорії даних, яку намагається отримати орган досудового розслідування: дані фінансово-розвідувального характеру слід витребувати через канали, передбачені законодавством про запобігання відмиванню коштів, тоді як суто комунікаційні чи технічні дані тієї самої платформи можуть, за загальним правилом, бути предметом звернення в порядку Регламенту (ЄС) 2023/1543. Це питання потребує додаткового вирішення через профільне законодавство про запобігання відмиванню коштів.

3. Директива (ЄС) 2023/1544 про представників

Одночасно з Регламентом (ЄС) 2023/1543 було ухвалено Директиву (ЄС) 2023/1544 для цілей збору електронних доказів, якою встановлено уніфіковані правила щодо призначення визначених установ та юридичних представників постачальниками послуг для цілей отримання, дотримання та виконання рішень і наказів про збір електронних доказів (Директива (ЄС) 2023/1544, 2023). Директива (ЄС) 2023/1544 зобов'язує кожного постачальника послуг, що пропонує їх на території Європейського Союзу, незалежно від місця

його заснування, призначити визначену установу або юридичного представника в межах Європейського Союзу. Саме ця особа отримує, опрацьовує та виконує від імені постачальника послуг як накази за Регламентом (ЄС) 2023/1543, так і рішення, ухвалені на підставі Директиви 2014/41/ЄС про Європейський слідчий ордер та Конвенції про взаємну правову допомогу між державами Європейського Союзу (Директива (ЄС) 2023/1544, 2023).

До ухвалення цього акта постачальник послуг, зареєстрований у третій країні, але фактично орієнтований на європейський ринок, міг ефективно ухилитися від виконання процесуальних рішень європейських органів через відсутність в Європейському Союзі суб'єкта, якому такі рішення можна було б адресувати з юридичними наслідками для постачальника послуг. Директива (ЄС) 2023/1544 усуває цю прогалину не шляхом розширення екстериторіальної юрисдикції окремої держави, а через покладення на самого постачальника послуг обов'язку створити передбачуваний та юридично відповідальний адресат на території Європейського Союзу (Директива (ЄС) 2023/1544, 2023).

Для проваджень про легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, це має конкретне прикладне значення: значна частина комунікаційних, хмарних і платіжних сервісів, що використовуються учасниками схем відмивання коштів, зареєстрована поза межами України, а нерідко й поза межами Європейського Союзу, але формально підпадає під дію Директиви (ЄС) 2023/1544, оскільки послуга фактично надається на території Європейського Союзу. Наявність визначеної установи або юридичного представника такого постачальника послуг в конкретній державі Європейського Союзу перетворює раніше практично недосяжного суб'єкта на суб'єкта, який принаймні теоретично досяжний, але не для органу України безпосередньо. Директива (ЄС) 2023/1544 не надає українському органу досудового розслідування права самостійно адресувати наказ чи звернення такому представнику: оскільки Україна не є державою Європейського Союзу і не є учасницею передбаченого Регламентом (ЄС) 2023/1543 механізму взаємного визнання, звернення України має проходити через компетентний орган відповідної держави Європейського Союзу в межах чинного договору про правову допомогу чи іншого наявного міжнародного механізму, і саме цей орган держави Європейського Союзу, а не український орган і не сам представник постачальника послуг вирішує, чи застосовувати для виконання запиту національне законодавство своєї держави, чи інструменти права Європейського Союзу. Цей додатковий ланцюг посередництва означає, що практична цінність Директиви (ЄС) 2023/1544 для України є не прямим каналом доступу, а лише підвищенням ймовірності того, що звернення України через компетентний орган держави Європейського Союзу буде

результативним, оскільки в такої держави з'являється конкретний, юридично зобов'язаний адресат, до якого вона сама може звернутися. Без такого представника Директива (ЄС) 2023/1544 не давала б жодного ефекту, оскільки в подібних справах перепорою є не відсутність правової підстави для звернення, а фізична неможливість встановити суб'єкта, якому таке звернення можна адресувати з реальними юридичними наслідками.

4. Значення розглянутих актів

Розглянуті акти утворюють не три окремі, а два взаємодоповнювальні рівні регулювання з різним ступенем обов'язковості для України. Другий додатковий протокол — це єдиний з трьох інструментів, дія якого не залежить від членства в Європейському Союзі, а обумовлена лише участю в Конвенції про кіберзлочинність (Другий додатковий протокол, 2022). Саме тому завершення його ратифікації є не одним із багатьох, а першочерговим і найдосяжнішим кроком, здатним дати відчутний ефект для розслідувань уже найближчим часом. Натомість акти права Європейського Союзу (Регламент (ЄС) 2023/1543 і Директива (ЄС) 2023/1544) прямо не зобов'язують Україну, проте виконують подвійну опосередковану функцію: задають конкретний, вимірюваний процесуальний стандарт у вигляді трьох категорій доказів, строків у 10 днів і 8 годин, порогу у три роки позбавлення волі для трафікових даних і даних про зміст, санкцій до 2 % обороту тощо. Цей стандарт може слугувати предметним орієнтиром під час перегляду власних процесуальних строків отримання електронних доказів. З іншого боку, значення обов'язкового призначення представників постачальників послуг у межах Європейського Союзу за Директивою (ЄС) 2023/1544 для України не слід переоцінювати: наявність такого представника чи визначеної установи в конкретній державі Європейського Союзу не надає українському органу права адресувати йому наказ чи запит. Юридичний ланцюг є довшим: український орган досудового розслідування звертається до компетентного органу відповідної держави на підставі чинного двостороннього чи багатостороннього договору про правову допомогу, і вже цей орган держави Європейського Союзу вирішує, застосовувати йому національний порядок виконання запиту чи звертатися до передбаченого правом Європейського Союзу механізму, зокрема шляхом видання власного європейського наказу до визначеного представника постачальника послуг. Отже, Директива (ЄС) 2023/1544 розширює коло практично досяжних джерел доказів не для України безпосередньо, а для органів держав Європейського Союзу, до співробітництва з якими Україна, своєю чергою, може вдатися в межах чинних міжнародних механізмів.

Водночас для проваджень про легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, необхідно окремо враховувати виявлену межу цього регулювання: оскільки застосування

Регламенту (ЄС) 2023/1543 до постачальників послуг з обігу віртуальних активів залишається юридично невизначеним, бо вони не названі ні серед прямо виключених фінансових послуг, ні серед прямо охоплених категорій (Резюме про Регламент (ЄС) 2023/1543, 2023), то розглянутий пакет інструментів надійно вирішує проблему доступу до даних комунікаційних і хмарних тоді як дані традиційних платіжних установ, навпаки, прямо виключені з його сфери дії, а щодо доказів, пов'язаних із рухом віртуальних активів, однозначної відповіді немає. Відповідно, паралельно з імплементацією положень, розглянутих у цій статті, потребує вдосконалення взаємодія органів досудового розслідування з Державною службою фінансового моніторингу України, зокрема в частині віртуальних активів.

5. Допустимість електронних доказів та їх зв'язок із кримінальним процесуальним законодавством України

Транскордонне отримання електронних доказів за розглянутими вище механізмами не є самоціллю: отримана інформація набуває доказового значення для українського кримінального провадження лише за умови дотримання вимог Кримінального процесуального кодексу України щодо належності, допустимості та достовірності доказів. Відповідно до статті 85 Кримінального процесуального кодексу України належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування обставин, що підлягають доказуванню, а відповідно до статті 86 доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України. Відповідно до частини першої статті 93, збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, а тому докази, отримані за кордоном у межах міжнародного співробітництва, повинні відповідати саме цьому порядку, а не лише вимогам іноземного чи міжнародного акта, на підставі якого їх було отримано; питання їх достовірності, своєю чергою, вирішується судом за правилами оцінки доказів, встановленими статтею 94 (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012). Недотримання встановленого Кримінальним процесуальним кодексом України порядку отримання доказів за кордоном тягне за собою визнання таких доказів недопустимими, незалежно від того, наскільки бездоганно вони були отримані з погляду законодавства запитуваної держави. Водночас стаття 90, яка визначає преюдиціальне значення рішень інших судів у питаннях допустимості доказів, створює додатну нормативну основу для судової перевірки саме тих електронних доказів, які отримано на підставі рішення іноземного судового чи іншого компетентного органу в порядку розглянутих у цій статті транскордонних механізмів.

Показово, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України уже містить процесуальний інструмент, придатний для роботи

з електронними доказами на національному рівні, а саме тимчасовий доступ до речей і документів (стаття 159 глави 15), який прямо передбачає можливість тимчасового доступу до електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку шляхом зняття копії інформації без вилучення самої системи (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012). Цей механізм може слугувати орієнтиром для розробки національного порядку реалізації розглянутих у цій статті транскордонних інструментів: подібно до статті 159 Кримінального процесуального кодексу України, виконання європейського наказу про надання чи збереження електронних доказів також не передбачає фізичного вилучення обладнання постачальника послуг, а обмежується отриманням копії визначених даних, що концептуально зближує обидва механізми.

Порядок міжнародного співробітництва під час кримінального провадження регулюється розділом IX Кримінального процесуального кодексу України (статті 541–614): глава 42 визначає загальні засади такого співробітництва, зокрема, роз'яснення використовуваних термінів (стаття 541), вимоги до запиту про міжнародне співробітництво (стаття 548) та порядок його направлення до уповноваженого (центрального) органу України (стаття 551) (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012). Жодна з цих статей, однак, не враховує специфіки пришивдшених механізмів, запроваджених Другим додатковим протоколом та Регламентом (ЄС) 2023/1543, зокрема, можливості прямого звернення до постачальника послуг без посередництва центрального органу (статті 6–7 Другого додаткового протоколу) або строків виконання, обчислюваних годинами, а не місяцями. Це створює конкретний, а не абстрактний предмет для законодавчих пропозицій: доповнення розділу IX Кримінального процесуального кодексу України окремою главою, яка визначала б компетентний орган, уповноважений здійснювати звернення до постачальника послуг (наприклад, суд або прокурор), строк у 10 днів, форму відповідного процесуального рішення (за аналогією з ухвалою слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів), а також порядок судового контролю за таким зверненням.

Окремого вирішення потребує й питання автентичності та цілісності електронних доказів, отриманих у транскордонному порядку. Оскільки постачальник послуг передає дані у відповідь на європейський наказ про надання електронних доказів без участі українського слідчого чи прокурора в процесі їх отримання, виникає питання про те, яким чином має підтверджуватися незмінність такої інформації з моменту її отримання постачальником послуг до моменту використання в українському суді. У межах національного регулювання це питання мало б вирішуватися через поєднання технічних засобів підтвердження

цілісності даних (зокрема, обчислення контрольних сум файлів) із процесуальним закріпленням ланцюга зберігання доказу, тобто послідовної фіксації кожної особи, яка мала доступ до електронного доказу з моменту його отримання, за аналогією з порядком, що вже застосовується судами до речових доказів. Так само потребує законодавчого закріплення порядок відкриття стороною обвинувачення отриманих у транскордонному порядку електронних доказів стороні захисту відповідно до статті 290 Кримінального процесуального кодексу України, оскільки специфіка обсягу й формату таких доказів (значні масиви метаданих, необхідність спеціального програмного забезпечення для їх перегляду) може ускладнювати виконання цього обов'язку в загальному порядку (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

6. Специфіка доказування легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом

Значення розглянутих транскордонних механізмів розкривається повною мірою лише з урахуванням специфіки предмета доказування у справах про легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 209 Кримінального кодексу України, охоплює вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації, а також дії, спрямовані на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів, володіння ними, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення чи зміну форми (перетворення), і, окремо, набуття, володіння або використання такого майна (Кримінальний кодекс України, 2001). Це означає, що предмет доказування в такій справі є двохарактерним: слідству потрібно довести не лише факт вчинення дій із майном самим підозрюваним, а й те, що це майно походить від суспільно небезпечного протиправного діяння, яке передувало легалізації (предикатного діяння). Притягнення особи до відповідальності за предикатне діяння не є обов'язковою передумовою кваліфікації за статтею 209 Кримінального кодексу України і може здійснюватися одночасно, раніше або взагалі окремо від кримінального провадження щодо легалізації.

Суб'єктивна сторона цього складу злочину має особливе значення для теми цього дослідження: відповідальність настає, якщо особа «знала або повинна була знати», що майно прямо чи опосередковано, повністю чи частково одержано злочинним шляхом (Кримінальний кодекс України, 2001), тобто законодавець допускає доведення суб'єктивної сторони не лише через знання, а й через недбале ставлення до походження майна за обставин, які мали викликати обґрунтовані сумніви. Електронні докази, розглянуті в цій статті, мають значення саме для доведення цього елемента: листування учасників схеми (дані про зміст

комунікації за термінологією Регламенту (ЄС) 2023/1543), історія пошукових запитів чи дій в інтерфейсі платіжного сервісу можуть свідчити про обізнаність особи з незаконним походженням активів набагато переконаливіше, ніж непрямі докази традиційного характеру, тоді як метадані про час, послідовність і географію операцій (трафікові дані) дозволяють простежити рух коштів і відтворити механізм приховання чи маскуванню їх походження, необхідний для доведення об'єктивної сторони.

У цьому контексті принципове значення має чітке розмежування фінансово-розвідувальної інформації Державної служби фінансового моніторингу України та процесуальних доказів, придатних для використання в суді. Інформація, яку Державна служба фінансового моніторингу України отримує та аналізує в порядку фінансового моніторингу, має розвідувальний (аналітичний) характер і слугує передусім для виявлення ознак підозрілих операцій та ініціювання досудового розслідування, але не отримана в порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України, а тому не може автоматично набувати статусу доказу без належного процесуального оформлення. Електронні дані, отримані за допомогою розглянутих у цій статті міжнародних інструментів, здатні виконувати роль такого належного процесуального підтвердження, зокрема, вони можуть підтверджувати чи спростовувати висновки фінансової розвідки щодо конкретних операцій, легітимізуючи їх для цілей судового розгляду, але не підміняють собою самостійного процесуального джерела доказів, яким є показання, документи, речові докази чи висновки експертів, отримані в порядку Кодексу.

7. Процесуальні гарантії та стандарти захисту прав людини

Прискорення транскордонного отримання електронних доказів, яке є головною практичною перевагою розглянутих у цій статті інструментів, не повинно оцінюватися виключно з позиції ефективності розслідування, оскільки кожен з таких заходів становить втручання у права, гарантовані статтями 6 і 8 Європейської конвенції з прав людини (надалі – «Конвенція») (Європейська конвенція з прав людини, 1950). Стаття 8 Конвенції вимагає, щоб будь-яке втручання у право на повагу до приватного життя та кореспонденції здійснювалося на підставі закону, переслідувало легітимну мету та було необхідним у демократичному суспільстві, що практично означає застосування тесту на пропорційність: обсяг і глибина втручання мають відповідати тяжкості злочину та наявним підставам підозри (Європейська конвенція з прав людини, 1950). Показово, що цей самий принцип пропорційності прямо закріплений і в самому Регламенті (ЄС) 2023/1543, який вимагає, щоб європейський наказ про надання електронних доказів був необхідним і пропорційним для цілей конкретного кримінального провадження з урахуванням прав особи, щодо якої він виноситься, а також щоб аналогічний захід був доступний

у подібній суто національній справі, що зближує стандарт права Європейського Союзу зі стандартом статті 8 Конвенції (Регламент (ЄС) 2023/1543, 2023).

Цей стандарт пропорційності не є абстрактним принципом, а послідовно застосовується в практиці як Європейського суду з прав людини, так і Суду справедливості Європейського Союзу саме стосовно доступу до даних, аналогічних розглянутим у цій статті. Пояснювальна доповідь до Другого додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність посилається на практику Європейського суду з прав людини щодо позитивного обов'язку держави забезпечити ефективне розслідування злочинів, вчинених з використанням комп'ютерних систем (Пояснювальна доповідь, 2022).

Зокрема, у Пояснювальній доповіді до Другого додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність було посилання на рішення у справі K.U. проти Фінляндії (заява № 2872/02, рішення від 2 березня 2009 року), у якій Суд визнав порушенням статті 8 Конвенції нездатність держави забезпечити розкриття особи, яка розмістила протиправне оголошення в мережі Інтернет від імені заявника, через відсутність у національному законодавстві ефективного правового механізму, який дозволяв би компетентним органам зобов'язати постачальника послуг розкрити дані, необхідні для ідентифікації особи, що розмістила протиправне оголошення (K.U. проти Фінляндії, 2009).

Суд справедливості Європейського Союзу, у свою чергу, у справі Digital Rights Ireland (об'єднані справи C-293/12 і C-594/12, рішення від 08.04.2014) визнав недійсною Директиву 2006/24/ЄС про збереження даних, зокрема через невибірковий характер передбаченого нею збереження трафікових і локалізаційних даних (Digital Rights Ireland, 2014). Європейський суд з прав людини у справі Khan v. the United Kingdom (заява № 35394/97, рішення від 12.05.2000) наголосив, що навіть якщо спосіб отримання доказів викликає питання з погляду статті 8 Конвенції, це не означає автоматичного порушення права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції. Вирішальним критерієм є оцінка справедливості кримінального провадження в цілому, зокрема, можливість сторони захисту оспирити допустимість і достовірність таких доказів та ефективно реалізувати свої процесуальні права (Khan v. the United Kingdom, 2000). Таким чином, відповідність механізмів отримання електронних доказів вимогам статті 8 Конвенції повинна оцінюватися у взаємозв'язку з гарантіями статті 6 Конвенції, які забезпечують особі реальну можливість поставити під сумнів законність отримання, допустимість і доказову силу таких матеріалів у судовому провадженні.

У справі Stojkovic v. France and Belgium (заява № 25303/08, рішення від 27.10.2011) Суд визнав порушенням статті 6 Конвенції

ситуацію, коли держава, яка ініціювала процесуальну дію за судовим дорученням в іншій державі, не забезпечила особі передбачені статтею 6 гарантії, попри те що сама дія фізично виконувалася іноземними органами, тобто відповідальність держави, яка звертається по транскордонну допомогу, за дотримання конвенційних стандартів не зникає лише тому, що виконання доручення здійснює інша держава.

Також варто згадати справу Tele2 Sverige (об'єднані справи C-203/15 і C-698/15, рішення від 21.12.2016), у якій суд підтвердив, що держави Європейського Союзу не можуть запроваджувати на національному рівні аналогічні невибіркові режими збереження даних, дозволяючи лише цільове збереження, обмежене за колом осіб, засобами зв'язку та строком (Tele2 Sverige, 2016); а в пізнішій справі La Quadrature du Net (об'єднані справи C-511/18, C-512/18 і C-520/18, рішення від 06.10.2020). Суд уточнив межі цього підходу, допустивши за виняткових обставин загальне і невибіркове збереження даних за умови посилення процесуальних гарантій (La Quadrature du Net, 2020). Ці позиції європейських судів стосуються оцінки правомірності застосування розглянутих у цій статті транскордонних механізмів: хоча вони й не є заходами масового невибіркового збереження даних, а стосуються цільового отримання даних у межах конкретного кримінального провадження, сформульовані судами критерії обмеженості колом осіб і наявності незалежного нагляду є придатним орієнтиром для оцінки того, чи забезпечують встановлені Другим додатковим протоколом та Регламентом (ЄС) 2023/1543 гарантії достатній рівень захисту прав особи, дані якої вилучаються. Масштабне чи невибіркове використання пришивдшених процедур навіть у справах про легалізацію доходів не повинно розглядатися як автоматично виправдане самою лише тяжкістю цієї категорії злочинів.

Регламент (ЄС) 2023/1543 передбачає власний перелік підстав відмови у виконанні наказу, які виконуючий орган держави Європейського Союзу вправі заявити в межах десяти днів у звичайному порядку або дев'яноста шести годин у невідкладних випадках: привілеї та імунітети, встановлені правом виконуючої держави; недотримання вимоги подвійної кримінальної відповідальності для окремих категорій злочинів, тощо. Показово, що для категорії професійної (зокрема адвокатської) таємниці прямого окремого переліку підстав відмови Регламент не встановлює, а покладається на загальну категорію «імунітетів та привілеїв за правом виконуючої держави», що для держав, у праві яких адвокатура таємниця користується спеціальним нормативним захистом, включно з Україною, означає необхідність окремого визначення того, як саме ця гарантія діятиме в межах транскордонного механізму, розглянутого в цій статті. Зазначена проблема наразі залишається невирішеною на рівні національного законодавства.

Право на ефективний засіб правового захисту, що випливає зі статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 8, вимагає, щоб особа, дані якої були витребувані в порядку розглянутих у цій статті механізмів, мала практичну можливість оскаржити правомірність такої особи, однак, істотно різняться між розглянутими інструментами: якщо тимчасовий доступ до речей і документів за Кримінальним процесуальним кодексом України здійснюється на підставі ухвали слідчого судді за участю зацікавлених осіб у передбачених Кодексом межах, то передбачене Регламентом (ЄС) 2023/1543 повідомлення адресоване насамперед виконуючому органу держави Європейського Союзу а, а не особі, дані якої витребувані, а питання про своєчасне повідомлення самої особи та надання їй ефективного засобу оскарження вирішується вже виключно національним законодавством видавальної держави.

Це означає, що імплементація розглянутих у цій статті інструментів у національне законодавство України не може обмежуватися визначенням компетентного органу та процесуальної форми рішення, а повинна окремо передбачати як механізм повідомлення особи, так і порядок оскарження нею відповідного рішення до слідчого судді за зразком загального механізму оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора (глава 26 Кримінального процесуального кодексу України), оскільки інститут тимчасового доступу до речей і документів не передбачає загального механізму судового перегляду таких рішень за ініціативою особи, права якої ними обмежуються, а апеляційне оскарження відповідних ухвал допускається лише у вузько визначених випадках (пункт 10 частини першої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України).

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що вдосконалення інституту електронних доказів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, нерозривно пов'язане із урахуванням новітніх стандартів Ради Європи та права Європейського Союзу. У статті обґрунтовано необхідність: 1) прискорення завершення внутрішньодержавних процедур ратифікації Другого додаткового протоколу; 2) урахування підходів Регламенту (ЄС) 2023/1543 щодо скорочених строків отримання та збереження електронних доказів під час удосконалення положень Кримінального процесуального кодексу України; 3) вивчення можливості запровадження національного аналога інституту представника для цілей збору електронних доказів стосовно постачальників послуг, що діють на території України; 4) удосконалення взаємодії органів досудового розслідування з Державною службою фінансового моніторингу України щодо доказів, пов'язаних з рухом віртуальних активів, з огляду на виявлену юридичну невизначеність застосування до них Регламенту (ЄС) 2023/1543; 5) урахування виявленої специфіки предмета доказування

легалізації доходів, зокрема суб'єктивної сторони та стандартів пропорційності, вироблених практикою Європейського суду з прав людини і Суду справедливості Європейського Союзу, під час застосування розглянутих транскордонних механізмів.

Проведене дослідження також засвідчило, що значення електронних доказів виходить за межі традиційного кримінального провадження. Сучасне законодавство Європейського Союзу дедалі ширше використовує механізми отримання, збереження та обміну електронними доказами у сфері протидії відмиванню доходів, фінансуванню тероризму та регулювання ринку криптоактивів. Це свідчить про формування комплексної міжгалузевої системи правового регулювання електронних доказів, яка має бути врахована під час подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням конкретних законодавчих пропозицій щодо імплементації зазначених підходів у національне кримінальне процесуальне законодавство, а також з аналізом практики застосування Регламенту (ЄС) 2023/1543 після набуття ним чинності 18 серпня 2026 року, зокрема щодо остаточного вирішення питання його застосовності до постачальників послуг з обігу віртуальних активів.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Погорецький М. А. Цифрові (електронні) докази та цифрова (електронна) форма доказів: розмежування понять і його значення для кримінального процесуального доказування. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. Том 3. № 1. С. 115–125. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.18> URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/353257> (дата звернення: 03.08.2026).
2. Конвенція про кіберзлочинність: міжнародний договір від 23.11.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (дата звернення: 03.08.2026).
3. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність: Закон України від 07.09.2005 № 2824-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2824-15> (дата звернення: 03.08.2026).
4. Другий додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність щодо посиленої співпраці та розкриття електронних доказів (CETS No. 224): офіційний текст. Рада Європи. URL: <https://rm.coe.int/1680a49dab> (дата звернення: 03.08.2026).
5. Таблиця з переліком країн, які підписали та ратифікували Другий додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність щодо посиленої співпраці та розкриття електронних доказів. Договірне бюро Ради Європи. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/?module=signatures-by-treaty&treatynum=224> (дата звернення: 03.08.2026).
6. Огляд національної системи кібербезпеки України за 2025 рік. Рада національної безпеки і оборони України, 2026. URL: https://www.rmbo.gov.ua/files/2026/NATIONAL_CYBER_SCC/kiber_2025.pdf (дата звернення: 03.08.2026).
7. Регламент (ЄС) 2023/1543 Європейського Парламенту і Ради про Європейські накази про надання електронних доказів та Європейські накази про збереження електронних

доказів у кримінальному провадженні, а також про виконання покарань у виді позбавлення волі, призначених за результатами кримінального провадження. EUR-Lex. 28.07.2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1543/oj> (дата звернення: 03.08.2026).

8. Директива (ЄС) 2023/1544 Європейського Парламенту і Ради про встановлення гармонізованих правил щодо визначення призначених установ і призначення законних представників для цілей збирання електронних доказів у кримінальному провадженні. EUR-Lex, 28.07.2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2023/1544/oj> (дата звернення: 03.08.2026).

9. Електронні докази у кримінальному провадженні: резюме щодо Регламенту (ЄС) 2023/1543 та Директиви (ЄС) 2023/1544. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/electronic-evidence-in-criminal-proceedings.html> (дата звернення: 03.08.2026).

10. Протидія легалізації доходів кримінально-правовими засобами: резюме Директиви (ЄС) 2018/1673. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/1673/oj/eng> (дата звернення: 03.08.2026).

11. Регламент (ЄС) 2023/1114 Європейського Парламенту і Ради про ринки криптоактивів, а також про внесення змін до Регламентів (ЄС) № 1093/2010 та (ЄС) № 1095/2010 і Директив 2013/36/ЄС та (ЄС) 2019/1937. EUR-Lex., 09.06.2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng> (дата звернення: 03.08.2026).

12. Регламент (ЄС) 2023/1113 Європейського Парламенту і Ради про інформацію, що супроводжує перекази коштів та певні перекази криптоактивів, та про внесення змін до Директиви (ЄС) 2015/849. EUR-Lex., 09.06.2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1113/oj/eng> (дата звернення: 03.08.2026).

13. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 03.08.2026).

14. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III, ст. 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.08.2026).

15. Пояснювальна доповідь до Другого додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність щодо розширеного співробітництва та розкриття електронних доказів (СДЄ № 224). Рада Європи, 2022. URL: <https://rm.coe.int/1680a49c9d> (дата звернення: 03.08.2026).

16. K.U. v. Finland: рішення Європейського суду з прав людини від 02.03.2009, заява № 2872/02. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89964> (дата звернення: 03.08.2026).

17. Khan v. the United Kingdom: рішення Європейського суду з прав людини від 12.05.2000, заява № 35394/97. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58841> (дата звернення: 03.08.2026).

18. Digital Rights Ireland and Others: рішення Суду справедливості Європейського Союзу від 08.04.2014, об'єднані справи C-293/12 та C-594/12, ECLI:EU:C:2014:238. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62012CJ0293> (дата звернення: 03.08.2026).

19. Tele2 Sverige AB and Watson and Others: рішення Суду справедливості Європейського Союзу від 21.12.2016, об'єднані справи C-203/15 та C-698/15, ECLI:EU:C:2016:970. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62015CJ0203> (дата звернення: 03.08.2026).

20. La Quadrature du Net and Others: рішення Суду справедливості Європейського Союзу від 06.10.2020,

об'єднані справи C-511/18, C-512/18 та C-520/18, ECLI:EU:C:2020:791. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62018CJ0511> (дата звернення: 03.08.2026).

21. Stojkovic v. France and Belgium: рішення Європейського суду з прав людини від 27.10.2011, заява № 25303/08. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22text%22%3A%22001-107177%22%7D> (дата звернення: 03.08.2026).

22. Мілімко Л. В., Жидовцев Ю. В. Електронні докази в кримінальному судочинстві України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Том 3. № 88. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.45> URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/330827/320168> (дата звернення: 03.08.2026).

23. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини): міжнародний договір від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 03.08.2026).

REFERENCES:

1. Pohoretskyi, M. A. (2026). Tsyfrovi (elektronni) dokazy ta tsyfrova (elektronna) forma dokaziv: rozmezhuвання поніат і yoho znachennia dlia kryminalnoho protsesualnoho dokazuвання [Digital (electronic) evidence and the digital (electronic) form of evidence: distinguishing the concepts and its significance for criminal procedural evidence]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo — Analytical and Comparative Jurisprudence*, 3(1), 115–125. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.18>. <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/353257>.

2. Council of Europe. (2001). Convention on Cybercrime (ETS No. 185). Strasbourg, France. <https://rm.coe.int/1680081561>.

3. Verkhovna Rada of Ukraine. (2005). Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro kiberzlochynnist [On the ratification of the Convention on Cybercrime] (Law of Ukraine No. 2824-IV). Kyiv, Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2824-15>.

4. Council of Europe. (2022). Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime on Enhanced Co-operation and Disclosure of Electronic Evidence (CETS No. 224). Strasbourg, France. <https://rm.coe.int/1680a49dab>.

5. Council of Europe Treaty Office. (n.d.). Chart of signatures and ratifications of Treaty 224. Strasbourg, France. Retrieved July 12, 2026, from <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/?module=signatures-by-treaty&treaty=224>.

6. National Security and Defense Council of Ukraine. (2026). Ohliad natsionalnoi systemy kiberbezpeky Ukrainy za 2025 rik [Overview of the national cybersecurity system of Ukraine for 2025]. Kyiv, Ukraine. https://www.rnbo.gov.ua/files/2026/NATIONAL_CYBER_SCC/kiber_2025.pdf.

7. European Parliament and of the Council (2023a). Regulation (EU) 2023/1543 on European Production Orders and European Preservation Orders for electronic evidence in criminal proceedings and for the execution of custodial sentences following criminal proceedings. EUR-Lex. Brussels, Belgium. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1543/oj>.

8. European Parliament and of the Council. (2023b). Directive (EU) 2023/1544 laying down harmonised rules on the designation of designated establishments and the appointment of legal representatives for the purpose of gathering electronic evidence in criminal proceedings. EUR-Lex. Brussels, Belgium. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2023/1544/oj>.

9. European Parliament and of the Council. Electronic evidence in criminal proceedings [Summary]. EUR-Lex. (2026) Brussels, Belgium. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/electronic-evidence-in-criminal-proceedings.html>.

10. European Parliament and of the Council (2018). Directive (EU) 2018/1673 on combating money laundering by criminal law. Brussels, Belgium. EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/1673/oj/eng>
 11. European Parliament and of the Council (2023c). Regulation (EU) 2023/1114 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. EUR-Lex. Brussels, Belgium. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng>
 12. European Parliament and of the Council (2023d). Regulation (EU) 2023/1113 on information accompanying transfers of funds and certain crypto-assets and amending Directive (EU) 2015/849. EUR-Lex. Brussels, Belgium. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1113/oj/eng>
 13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] (Law of Ukraine No. 4651-VI). Kyiv, Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
 14. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine], Art. 209 (Law of Ukraine No. 2341-III). Kyiv, Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
 15. Council of Europe. (2022). Explanatory Report to the Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime on Enhanced co-operation and disclosure of electronic evidence (CETS No. 224). Strasbourg, France. <https://rm.coe.int/1680a49c9d>
 16. European Court of Human Rights. (2009). K.U. v. Finland (Application No. 2872/02), judgment of 2 March 2009. Strasbourg, France. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89964>
 17. European Court of Human Rights. (2000). Khan v. the United Kingdom (Application No. 35394/97), judgment of 12 May 2000. Strasbourg, France. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58841>
 18. Court of Justice of the European Union. (2014). Digital Rights Ireland and Others, Joined Cases C-293/12 and C-594/12, judgment of 8 April 2014, ECLI:EU:C:2014:238. Luxembourg. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62012CJ0293>
 19. Court of Justice of the European Union. (2016). Tele2 Sverige AB and Watson and Others, Joined Cases C-203/15 and C-698/15, judgment of 21 December 2016, ECLI:EU:C:2016:970. Luxembourg. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62015CJ0203>
 20. Court of Justice of the European Union. (2020). La Quadrature du Net and Others, Joined Cases C-511/18, C-512/18 and C-520/18, judgment of 6 October 2020, ECLI:EU:C:2020:791. Luxembourg. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62018CJ0511>
 21. European Court of Human Rights. (2011). Stojkovic v. France and Belgium (Application No. 25303/08), judgment of October 27, 2011. Strasbourg, France. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-107177%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-107177%22])
 22. Milimko, L. V., & Zhydovtsev, Y. V. (2025). Elektronni dokazy v kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy [Electronic evidence in the criminal justice of Ukraine]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya Pravo, Uzhhorod National University Herald. Series Law, 3(88). <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/330827/320168>
 23. Council of Europe. (1950). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [European Convention on Human Rights] (ETS No. 5). Strasbourg, France. <https://rm.coe.int/1680a2353d>
- Дата першого надходження статті до видання: 17.07.2026*
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.09.2026

УДК 343.23:[343.77:639.2.058]

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-3-14>

**НАЛЕЖНЕ ВСТАНОВЛЕННЯ ІСТОТНОСТІ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ ДОВКІЛЛЮ
ВНАСЛІДОК НЕЗАКОННОГО РИБНОГО ДОБУВНОГО ПРОМИСЛУ
ЯК ПІДСТАВА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА СТ. 249 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Музиченко Олексій Володимирович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного права
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
o.muzychenko@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0002-0420-0646

Обловацька Наталія Олександрівна,
старший викладач кафедри публічного права
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
n.oblovatska@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0002-7405-279X

Метою дослідження є з'ясування питання щодо належного встановлення істотності шкоди завданої довкіллю внаслідок незаконного рибного добувного промислу, як підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 249 КК України.

Методи дослідження: у процесі дослідження використано такі методи: аналіз нормативних актів, контент-аналіз наукових праць, порівняльно-правовий метод, кейс метод в процесі вивчення практики Верховного Суду, систематизація та узагальнення результатів для формування науково обґрунтованих висновків.

Результати. У статті досліджено питання щодо належного встановлення істотності шкоди завданої довкіллю внаслідок незаконного рибного добувного промислу, як підстава для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 249 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Наведено приклади неоднакової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду з цього питання, де в одному випадку проведення експертизи для встановлення істотної шкоди визнається обов'язковим, а в іншому відсутність висновку експерта є підставою для закриття кримінального провадження у зв'язку з відсутністю складу кримінального правопорушення або скасування рішень судів попередніх інстанцій з підстав неналежного встановлення спричинення особою істотної шкоди, що є обов'язковим елементом об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК. Також, наведено наукові підходи до встановлення істотної шкоди завданої довкіллю внаслідок незаконного рибного добувного промислу (матеріальний та екологічний). Викладено, запропонований у науковій літературі, алгоритм проведення судових інженерно-екологічних експертиз із дослідження істотності шкоди довкіллю внаслідок незаконного рибного добувного промислу (без дозвільних документів; за допомогою заборонених знарядь лову; визначення кількості й загальної ваги біоресурсів; визначення видового складу риб та періоду нересту).

Висновки. Викладено власну позицію щодо обов'язковості проведення експертизи для встановлення істотності шкоди завданої довкіллю внаслідок незаконного рибного добувного промислу, як підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 249 КК.

Ключові слова: незаконний рибний добувний промисел, істотна шкода довкіллю, висновок експерта, кримінальна відповідальність.

PROPER DETERMINATION OF THE SIGNIFICANCE OF ENVIRONMENTAL DAMAGE CAUSED BY ILLEGAL FISHING AS A BASIS FOR CRIMINAL LIABILITY UNDER ARTICLE 249 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Muzychenko Oleksii Volodymyrovych,
Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor at the Department of Public Law
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
o.muzychenko@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0002-0420-0646

Oblovatska Nataliia Oleksandrivna,
Senior Lecturer at of the Department of Public Law
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
n.oblovatska@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0002-7405-279X

The purpose. The purpose of this study is to determine the proper approach to establishing the substantiality of environmental damage caused by illegal fishing as a prerequisite for holding a person criminally liable under Article 249 of the Criminal Code of Ukraine.

Research methods. To achieve the stated objective and ensure well-founded conclusions, the following research methods were employed: analysis of legislative acts, content analysis of scholarly publications, the comparative legal method, the case study method in examining the case law of the Supreme Court, and systematisation and generalisation of the findings to formulate scientifically substantiated conclusions.

Results. The article examines the issue of properly establishing the substantiality of environmental damage caused by illegal fishing as a prerequisite for imposing criminal liability under Article 249 of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter – the CC of Ukraine). It provides examples of inconsistent case law of the Criminal Cassation Court within the Supreme Court on this issue. In one line of decisions, a forensic expert examination to establish substantial damage is considered unnecessary, whereas in another, the absence of an expert opinion serves as grounds for closing criminal proceedings due to the absence of the corpus delicti or for overturning the decisions of lower courts on the basis of an improper determination that the offender caused substantial damage, which constitutes a mandatory element of the objective aspect of the criminal offence provided for in Article 249 of the CC of Ukraine. The article also analyses scholarly approaches to determining substantial environmental damage caused by illegal fishing, distinguishing between the material (economic) approach and the ecological approach.

Conclusions. The study presents an algorithm for conducting forensic environmental engineering examinations to assess the substantiality of environmental damage resulting from illegal fishing, as proposed in the academic literature. The algorithm includes: establishing whether fishing activities were carried out without the required permits; determining whether prohibited fishing gear was used; establishing the quantity and total weight of aquatic biological resources harvested during the illegal fishing activity; and determining the species composition of the fish caught, as well as whether the fishing occurred during the spawning period. The authors also present their own position regarding the mandatory nature of conducting a forensic expert examination to establish the substantiality of environmental damage caused by illegal fishing as a prerequisite for imposing criminal liability under Article 249 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: illegal fishing, substantial environmental damage, expert opinion, criminal liability.

Вступ. Актуальним є питання щодо належного встановлення істотної шкоди завданої довкіллю внаслідок незаконного рибного добувного промислу, як підстава для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 249 КК України, оскільки доводи сторони обвинувачення щодо необхідності притягнення особи до кримінальної відповідальності за вказаною нормою закону України про кримінальну відповідальність мають ґрунтуватися на доказах, які не викликають сумнівів у їх достовірності щодо встановлення фактичних обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Стан розробки. Окремі аспекти належного встановлення істотної шкоди

у кримінальних провадженнях щодо вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля, а також призначення і проведення судових експертиз у справах указаної категорії досліджували такі вчені як О.О. Дудоров, Я.А. Петренко, М.В. Зарченко, М.Л. Цимбал, С. В. Татаренко, І.А. Тарарака та ін. Проте, малодослідженим є питання щодо сталості і єдності судової практики у кримінальних провадженнях щодо незаконного рибного добувного промислу.

Метою дослідження є з'ясування питання щодо належного встановлення істотності шкоди завданої довкіллю внаслідок незаконного рибного добувного промислу, як підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 249 КК України.

1. Нормативно-правове регулювання досліджуваного питання

За приписами Закону України «Про тваринний світ» одним із видів використання об'єктів тваринного світу є рибальство. Рибальством вважається добування риби та водних безхребетних, а промислом вилов риби і рибних тварин із використанням промислових засобів (сіток, неводів тощо). Промисел може виражатися як в одиничному акті добування, так і в сукупності взаємопов'язаних вольових дій (Закон України «Про тваринний світ», 2001).

Статтею 249 КК України передбачена кримінальна відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, якщо воно заподіяло істотну шкоду (КК України, 2001).

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України є встановлений порядок раціонального використання, охорони і відтворення риб та інших об'єктів водної фауни як важливої складової частини наколишнього природного середовища.

Об'єктивна сторона характеризується сукупністю трьох ознак: 1) діяння – незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; 2) наслідки у вигляді істотної шкоди; 3) причинний зв'язок між діянням і наслідками.

Незаконність зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом має місце при здійсненні його без належного дозволу, у заборонений час, у недозволених місцях, а також забороненими способами і знаряддями лову.

Так, згідно з роз'ясненнями, викладеними у п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 року № 17, відповідальність за злочин, передбачений ст. 249 КК України, настає лише за умови, що діями винної особи заподіяно істотну шкоду. На те, що шкода є істотною, можуть вказувати, зокрема, такі дані: знищення неристовищ риби; вилов риби в період нересту, нечисленних її видів або таких, у відтворенні яких є труднощі; добування великої кількості риби, водних тварин чи рослин або риби чи тварин, вилов яких заборонено (Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 р. № 17).

Отже, указане вище кримінальне правопорушення є закінченим з моменту спричинення істотної шкоди, що є однією з ознак його об'єктивної сторони. Якщо ж істотної шкоди не спричинено, особа, яка вчинила протиправне діяння, у випадку наявності підстав, може бути притягнута до адміністративної відповідальності (ч. 3 або ч. 4 ст. 85 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

З огляду на те, що наявність істотної шкоди, завданої об'єкту злочинного посягання (довкілля), є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу інкримінованого

особі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України і згідно з приписами ст. 91 КПК України є предметом доказування у даному кримінальному провадженні, а пунктом 6 ч. 2 ст. 242 КПК України визначено, що розмір шкоди довіллю визначається на підставі висновку експерта (КПК України, 2012), то можна зробити висновок про обов'язковість проведення експертизи у кримінальних провадженнях за ст. 249 КК.

При цьому, варто зауважити, що навіть у разі визнання особою своєї винуватості у вчиненні інкримінованого їй кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК, наявність висновку експерта щодо заподіяння істотної шкоди у цій категорії кримінальних проваджень, на переконання авторів, є обов'язковим.

Так, згідно з положеннями ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом.

Тому суд з метою виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, зобов'язаний надати оцінку отриманим у доказах й переконатися в наявності/відсутності складу інкримінованого стороною обвинувачення кримінального правопорушення з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (КПК України, 2012).

2. Аналіз судової практики та наукових підходів до визначення істотності шкоди внаслідок незаконного рибного добувного промислу

Згідно з правовим висновком, викладеним у постанові об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 25 листопада 2019 року (справа №420/1667/18, провадження № 51-10433 кмо18), обов'язкове залучення експерта для проведення експертизи необхідне за наявності двох підстав: коли характер об'єктивних обставин, які мають значення для кримінального провадження, неможливо достовірно встановити без залучення особи, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями (що є загальною підставою проведення експертизи в кримінальному провадженні, передбаченою ч. 1 ст. 242 КПК України у редакції Закону № 1261-VII); коли мають місце обставини, передбачені ч. 2 цієї норми.

Водночас у цьому судовому рішенні зазначено, що призначення експертизи не є обов'язковим у кримінальних провадженнях, де предметом кримінального правопорушення є гроші або інші цінні папери, що мають грошовий еквівалент, а також коли розмір матеріальних збитків, шкоди, заподіяних кримінальним правопорушенням, можливо достовірно встановити

без спеціальних знань, а достатньо загально-відомих та загальнодоступних знань, проведення простих арифметичних розрахунків для оцінки даних, отриманих за допомогою інших, крім експертизи, джерел доказування.

Варто зауважити, що на цю правову позицію, як правило, посилаються суди у разі відсутності висновку експерта щодо встановлення істотної шкоди у кримінальному провадженні за ст. 249 КК України. Як приклад, можна навести правову позицію, викладену у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 31 травня 2022 року у справі № 678/536/21. Так, у цій справі засуджені посилалися на те, що місцевий суд не звернув уваги, що істотна шкода у кримінальному провадженні за ст. 249 КК має бути доведена лише висновком експерта, а не розрахунком шкоди, здійсненим стороною обвинувачення. Однак, Верховний Суд вказав, що у цьому кримінальному провадженні істотна шкода доведена розрахунком та листом Інституту рибного господарства НААН України, згідно з якими розмір спричиненої засудженими шкоди, внаслідок вчинених ними протиправних діянь, встановлено на підставі такс обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) громадянами України, іноземцями та особами без громадянства цінних видів водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах України, затверджених постановою КМУ № 1209, НМДГ визначався на підставі пункту 5 підрозділу 1 розділу XX Перехідних положень Податкового кодексу України. Також, Суд зауважив, що шкода вирахована для кожного виду біоресурсів і в перерахунку на визначену його кількість. Нормативний акт, яким затверджено такси, і самі такси опубліковані і доступні кожній особі. Їх чіткість і доступність дозволяє будь-якій особі передбачати юридичні наслідки незаконного вилову риби, у тому числі і розмір істотної шкоди довкіллю.

Ураховуючи викладене, Суд дійшов висновку, що заподіяна шкода була достовірно встановлена шляхом проведення простих арифметичних розрахунків на підставі наведених нормативно-правових актів, що не вимагало спеціальних знань та залучення експерта.

Схожих висновків Верховний Суд дійшов у постановях від 24 жовтня 2022 року у справі № 539/2153/21, від 11 грудня 2023 року у справі № 182/4973/15-к та від 08 липня 2021 року у справі № 310/8332/18.

Тобто, за вказаним підходом розрахунок розміру шкоди заподіяної рибному господарству України, внаслідок протиправного діяння особи може бути здійснено відповідно до «Методики розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства та охорони водних живих ресурсів», затвердженої наказом Міністерства

аграрної політики України та Міністерства навколишнього природного середовища України, а тому визначення розміру шкоди експертним шляхом є необов'язковим.

Водночас, варто зауважити, що на практиці є й інший підхід щодо необхідності проведення експертизи для визначення істотної шкоди у кримінальних провадженнях за ст. 249 КК України. Так, у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21 квітня 2021 року у справі № 708/392/18 викладено позицію про те, що під час досудового розслідування у кримінальному провадженні, де необхідно встановити розмір заподіяної шкоди довкіллю, сторона обвинувачення зобов'язана отримати висновок експерта, незалежно від наявності інших доказів. У зв'язку з цим, Суд погодився з висновками суду першої інстанції про те, що звичайний розрахунок збитків, спричинених довкіллю, внаслідок вчинення кримінального правопорушення, є неналежним доказом та не доводить вчинення особою кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України.

Схожі висновки також викладено у постанові Верховного Суду від 02 грудня 2021 року у справі № 318/352/20.

З огляду на вказане вище, варто відзначити, що, незважаючи на наявність відмінної судової практики щодо необхідності проведення експертизи у кримінальних провадженнях за ст. 249 КК для визначення істотної шкоди, спричиненої кримінальним правопорушенням, наразі це питання не було предметом розгляду об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

Як уже зверталася увага вище, поняття «істотна шкода» є оціночним. Тому питання щодо істотності спричиненої шкоди кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 249 КК, необхідно вирішувати в кожному конкретному випадку, з огляду на встановлені обставини кримінального провадження.

Варто звернути увагу, що в науковій літературі виділяють матеріальний та екологічний підходи до визначення істотності шкоди внаслідок незаконного рибного добувального промислу.

Матеріальний підхід, згідно з яким спричинену шкоду можна оцінити у матеріально-грошовому еквіваленті на підставі низки нормативно-правових актів, якими керуються уповноважені органи (згадані вище такси для обчислення розміру відшкодування спричиненої шкоди довкіллю).

Екологічний підхід полягає у тому, що спричинену шкоду можна оцінити не лише у матеріально-грошовому еквіваленті, а й з позицій негативного впливу на довкілля. Тому цей вплив не може мати об'єктивної матеріальної оцінки, оскільки шкода спричинена довкіллю більш небезпечна, ніж матеріальна, адже останню завжди можна відшкодувати.

Крім того, в науці запропоновано відповідний алгоритм проведення судових інженерно-екологічних експертиз із дослідження істотності шкоди довкіллю внаслідок незаконного рибного добувального промислу (без дозвільних документів; за допомогою заборонених знарядь лову; визначення кількості та загальної ваги біоресурсів; визначення видового складу риб та періоду нересту) (Петренко, Зарченко, Тарарака, Цимбал, 2020: 433-439).

Висновки. Аналіз наведених вище приписів закону України про кримінальну відповідальність, кримінального процесуального закону, судової практики та наукових підходів, все ж, на переконання авторів, свідчить про необхідність залучення експерта, якого буде попереджено про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок, для встановлення питання щодо спричинення істотної шкоди у кримінальних провадженнях за ст. 249 КК, оскільки вказане питання потребує комплексного дослідження й врахування багатьох наведених вище факторів, які потребують застосування спеціальних знань та впливають на висновок про наявність або відсутність істотної шкоди, внаслідок вчинення інкримінованого особою діяння.

У такому разі здійснення звичайних арифметичних підрахунків інспектором з охорони навколишнього природного середовища викликає обґрунтовані сумніви у достовірності встановлених у кримінальному провадженні фактичних обставин, оскільки такий документ не може замінити висновку експерта, та відповідно може призвести до необґрунтованого притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 р. № 2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення: 30.04.2024).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 30.04.2024).
3. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text> (дата звернення: 30.04.2024).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 30.04.2024).
5. Петренко Я. А., Зарченко М. В., Тарарака І. А., Цимбал М. Л. Інженерно-екологічні експертні дослідження істотності шкоди довкіллю внаслідок незаконного рибного добувального промислу // Теорія та практика судової експертизи та криміналістики. – 2020. – № 22. – С. 427–441. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.35>

REFERENCES:

1. Law of Ukraine «On the Animal World» No. 2894-III of 13 December 2001. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (accessed 30 April 2024).
2. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 2341-III of 5 April 2001. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (accessed 30 April 2024).
3. On Judicial Practice in Cases Concerning Crimes and Other Environmental Offences: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine No. 17 of 10 December 2004. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text> (accessed 30 April 2024).
4. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 4651-VI of 13 April 2012. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (accessed 30 April 2024).
5. Petrenko, Ya. A., Zarchenko, M. V., Tararaka, I. A., & Tsymbal, M. L. (2020). Forensic Environmental Engineering Examinations of the Substantiality of Environmental Damage Caused by Illegal Fishing. Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics, 22, 427–441.

Дата першого надходження статті до видання: 20.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.09.2026

УДК 343.98:004]:343.132
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-3-15>

НЕРОЗКРИТІ ЗЛОЧИНИ МИНУЛИХ РОКІВ: ПРОБЛЕМИ, ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ РІШЕННЯ

Стратонов Василь Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
професор кафедри національного,
міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету
Stratonov@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-7548-0630

Дзюрбель Андрій Дарійович,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінального права та процесу
Західноукраїнського національного університету
tayfun.77@ukr.net
orcid.org/0009-0000-1778-8699

Актуальність дослідження зумовлена значним масивом нерозкритих злочинів минулих років, їх накопиченням у національній та міжнародній практиці, а також стрімким зростанням воєнних і військових кримінальних правопорушень в Україні та втратою частини матеріалів кримінальних проваджень. Метою роботи є формування комплексної науково обґрунтованої стратегії розслідування таких злочинів із урахуванням сучасних криміналістичних, цифрових та організаційних можливостей. Методологічну основу дослідження становлять системний, формально-логічний, порівняльно-правовий, статистичний та структурно-функціональний методи, а також міждисциплінарний підхід, що інтегрує положення криміналістики, кримінології, судової експертизи й інформаційно-аналітичних технологій.

У результаті дослідження встановлено, що ключовим чинником, який ускладнює ефективність розслідування, є не час як категорія, а об'єктивні наслідки його плину, зокрема втрата або деградація доказів, зміна обстановки події, зникнення учасників та зниження достовірності свідчень. Водночас доведено, що фактор часу може мати і позитивний вплив через можливість самовикриття правопорушників та зниження їх обережності. Обґрунтовано, що ефективність розслідування забезпечується інтеграцією цифрових доказів (дані мобільних пристроїв, інтернет-активність, метадані, відеоаналітика), технологій штучного інтелекту, аналізу великих даних та цифрової обробки генетичної інформації. Доведено доцільність запровадження спеціалізованих підрозділів Cold Case Unit, удосконалення нормативно-правового регулювання, розвитку міжвідомчої та міжнародної співпраці, а також модернізації професійної підготовки кадрів. Висновується, що ефективне розслідування нерозкритих злочинів можливе лише за умови комплексного підходу, спрямованого на мінімізацію наслідків плину часу, системний перегляд проваджень та впровадження інноваційних криміналістичних методів і цифрових технологій.

Висновки. *З урахуванням наукових напрацювань авторів та положень сучасної криміналістики запропоновано удосконалення організаційно-правових механізмів розслідування нерозкритих злочинів, зокрема створення спеціалізованих підрозділів, інтеграцію цифрових інструментів у кримінальний процес та розвиток міждисциплінарних підходів до дослідження доказів.*

Ключові слова: *нерозкриті злочини, cold cases, цифрові докази, штучний інтелект, ДНК-аналіз, криміналістика, досудове розслідування, Cold Case Unit, воєнні злочини, великі дані.*

UNSOLVED CRIMES OF PAST YEARS: PROBLEMS, TECHNOLOGIES AND INSTITUTIONAL SOLUTIONS

Stratonov Vasyl Mykolayovych,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine,
Professor at the Department of National,
International Law and Law Enforcement
Kherson State University
stratonov@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-7548-0630

Dzyurbel Andriy Dariiovych,
Candidate of Juridical Sciences,
Assistant Professor at the Department of Criminal Law and Procedure
West Ukrainian National University
tayfun.77@ukr.net
orcid.org/0009-0000-1778-8699

*The relevance of the study is determined by the large number of unresolved cold cases, their accumulation in national and international practice, as well as the rapid increase in war-related and military criminal offenses in Ukraine and the loss of part of criminal case materials. **The aim** of the research is to develop a comprehensive and scientifically grounded strategy for investigating such crimes, taking into account modern forensic, digital, and organizational capabilities. **The methodological framework** includes systemic, formal-logical, comparative legal, statistical, and structural-functional methods, as well as an interdisciplinary approach integrating forensics, criminology, forensic science, and information-analytical technologies.*

***Results.** The study establishes that the key factor complicating investigations is not time itself but the objective consequences of its passage, including the loss or degradation of evidence, transformation of the crime scene, disappearance of participants, and deterioration of witness reliability. At the same time, it is proved that time may also have a positive effect due to offenders' reduced caution and potential self-incrimination. The research substantiates that effective investigation is ensured through the integration of digital evidence (mobile data, internet traces, metadata, video analytics), artificial intelligence, big data analytics, and digital processing of genetic information.*

The necessity of establishing specialized Cold Case Units, improving legal regulation, enhancing interagency and international cooperation, and modernizing professional training is justified. It is concluded that effective investigation of cold cases is possible only through a comprehensive approach aimed at minimizing the consequences of time, systematic case review, and implementation of innovative forensic methods and digital technologies.

***Conclusions.** Taking into account the scientific achievements of the authors and the provisions of modern criminology, it is proposed to improve the organizational and legal mechanisms for the investigation of unsolved crimes, in particular, the creation of specialized analytical units, the integration of digital tools into the criminal process and the development of interdisciplinary approaches to the study of evidence.*

***Keywords:** cold cases, unsolved crimes, digital evidence, artificial intelligence, DNA analysis, forensics, pre-trial investigation, Cold Case Unit, war crimes, big data.*

Вступ. Проблема нерозкритих злочинів минулих років (cold cases) залишається однією з найбільш складних у сучасній криміналістиці. За оцінками міжнародних досліджень, лише у США накопичено понад 250 тисяч нерозкритих вбивств, а рівень їх розкриття лише поступово знижується (Herschander R. США. 2019). Не є виключенням і Україна. Голова Верховного Суду Станіслав Кравченко під час міжнародної конференції, присвяченої використанню правових механізмів у війні заявив: «... за офіційними даними, станом на сьогодні в Україні зареєстровано понад 225 тис. воєнних злочинів. Значний обсяг роботи судів становить здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування, адже саме на цьому етапі формується доказова база, яка

визначає ефективність подальшого притягнення винних до відповідальності. Важливим показником ефективності цієї роботи є подальший розгляд відповідних справ національними судами. До судів першої інстанції вже надійшло понад 3 тис. кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів. Більше як 2 тис. з них розглянуто, понад 200 справ переглянута в апеляційному порядку, а більше ніж 40 справ – Верховним Судом» (Станіслав Кравченко, Київ, 2026). Тож це лише частина злочинів, які ми відносимо до нерозкритих саме «воєнних злочинів», а є категорії «військових правопорушень» тобто це злочини вчинені військовослужбовцями України. Станом на кінець 2025 року у відкритих даних Офісу Генерального прокурора України

та журналістських узагальненнях (з посиланням на ЄРДР) наводяться такі орієнтовні офіційні показники щодо військових кримінальних правопорушень (ЗСУ): самовільне залишення частини (СЗЧ, ст. 407 ККУ) $\approx$ 161 461 провадження за 10 місяців 2025 року. Загалом з 2022 року: понад 200 000 випадків СЗЧ. Дезертирство (ст. 408 ККУ) $\approx$ 21 479 проваджень за 10 місяців 2025 року. Загалом з 2022 року: понад 50 000 проваджень. Загальна картина (СЗЧ + дезертирство). Разом з 2022 по кінець 2025 року: понад 250 000 кримінальних проваджень щодо залишення служби та дезертирства. Невиконання наказу / непокора (ст. 402–403 ККУ), окремої зведеної статистики у відкритих даних немає. За судово-прокурорськими узагальненнями: сотні – кілька тисяч проваджень на рік, значно менша частка порівняно зі СЗЧ. Важливі уточнення (для науки), дані подаються як «кількість кримінальних проваджень», а не осіб одна особа може фігурувати у кількох провадженнях (перекваліфікації). Значна частина справ: зупинена (розшук) або закрита, після повернення військового до частини. Статистика СЗЧ включає як тимчасові відсутності, так і фактичні випадки залишення служби (Офіс Генерального прокурора, Київ 2025). У 2025 році в Україні військові кримінальні правопорушення, пов'язані з самовільним залишенням частини та дезертирством, набули масового характеру (понад 250 тис. проваджень з 2022 року), при цьому СЗЧ становить домінуючу частку, тоді як дезертирство і невиконання наказу мають суттєво менші масштаби (Офіс Генерального прокурора, Київ 2025).

Також у щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини зазначено, що станом на 30.09.2024 втрачено або потребують відновлення понад 76 тисяч матеріалів кримінальних проваджень, які не були завершені направленням обвинувального акту до суду (Дмитро Лубенець, Київ, 2024).

Станом на 2026 рік МВС та Національна поліція України не публікують у відкритому доступі єдину офіційну цифру саме щодо «нерозкритих злочинів» у класичному розумінні. Після реформи правоохоронної системи статистика подається переважно як: кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень; кількість повідомлень про підозру; кількість скерованих до суду проваджень; відсоток розкриття окремих категорій злочинів. За офіційними підсумками роботи Національної поліції України за 2025 рік: зареєстровано понад 451 тисячу кримінальних правопорушень; до суду скеровано понад 55 тисяч проваджень (Національна поліція України, Київ 2026), карним розшуком розкрито 71 893 кримінальних правопорушення (Національна поліція України, Київ 2026). Наведені аргументи дозволяють віднести дану проблему до актуальних, з урахуванням післявоєнної відбудови і відкриття нових, досі не відомих (латентних) злочинів кількість нерозкритих злочинів може значно зрости. Тож вже сьогодні виникає потреба

наукового обговорення та визначення шляхів для формування ефективної кримінально-правової стратегії розв'язання проблем щодо розкриття злочинів віднесених до нерозкритих правопорушень минулих років.

1. Стан розробленості теми

Протягом останніх п'яти років значна увага у наукових, публіцистичних та прикладних дослідженнях приділяється аналізу нерозкритих злочинів минулих років (так званих *cold cases*). Основними авторами таких праць виступають кримінологи, судово-медичні експерти, дослідники у сфері права та соціальних наук, журналісти-розслідувачі, а також практики правоохоронних органів.

У наукових дослідженнях кримінологи та судово-медичні експерти зосереджуються на застосуванні сучасних технологій, зокрема ДНК-аналізу, цифрових методів реконструкції подій та алгоритмів обробки великих масивів даних для повторного аналізу старих кримінальних справ (*Journal of Forensic Sciences*, Vol. 65, No. 4, 2020). Окрему увагу приділено системним причинам не розкриття злочинів, включаючи процесуальні помилки, обмеження слідчих методик та соціальні фактори (*EuroPol, The Hague 2021*).

Академічні дослідження у сфері кримінального права та кримінології також аналізують ефективність слідчих стратегій і трансформацію підходів до розслідування давніх справ у контексті розвитку цифрових технологій (*Federal Bureau of Investigation, Washington DC 2020*). Водночас значну роль у популяризації таких тем відіграють журналісти-розслідувачі та автори жанру *true crime*, які здійснюють повторне дослідження окремих резонансних справ і часто сприяють їх перегляду в офіційному провадженні (*Smith J., New York 2022*).

Окрему групу авторів становлять діючі або колишні працівники правоохоронних органів, які у своїх публікаціях описують практичні аспекти розслідування складних і тривалих кримінальних проваджень, розкриваючи внутрішні механізми слідчої роботи (Верховна Рада України, Київ 2021).

Таким чином, сучасний науковий і публіцистичний дискурс щодо нерозкритих злочинів формується на перетині кримінології, судової експертизи, журналістських розслідувань і практичного досвіду правоохоронних органів.

Автори також не вперше розглядають питання присвячені нерозкритим злочинам минулих років. Так в одній з публікацій була висловлена ідея яка полягає в обґрунтуванні необхідності системного аналізу стану розкриття та розслідування нерозкритих злочинів минулих років як важливого елементу підвищення ефективності кримінального провадження та діяльності правоохоронних органів (Стратонов, Дзюрбель, Дніпро 2024). Автори акцентують увагу на тому, що значна кількість злочинів залишається нерозкритою через недоліки початкового етапу досудового розслідування, втрату доказової інформації, недостатню координацію між підрозділами

та несвоєчасне використання криміналістичних можливостей. Автори наголошують на тому, що аналіз стану таких проваджень має не формальний, а практичний характер, оскільки дозволяє: виявити типові помилки та прорахунки слідства; встановити причини не розкриття злочинів; оцінити ефективність оперативно-розшукових і слідчих заходів; визначити перспективні напрями повторного розслідування; удосконалити організацію взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами. Ключовою тезою роботи є те, що нерозкриті злочини минулих років не повинні розглядатися як «безперспективні». Навпаки, розвиток сучасних криміналістичних технологій, інформаційних систем, ДНК-аналізу, цифрових баз даних і нових методик розслідування створює реальні можливості для їх повторного ефективного опрацювання. Автори також підкреслюють значення аналітичної роботи у формуванні криміналістичних рекомендацій і прогнозуванні напрямів розслідування. Аналіз таких проваджень розглядається як джерело накопичення практичного досвіду та вдосконалення методики розслідування окремих видів злочинів (Стратонов, Дзюрбель, Дніпро 2024).

У цьому контексті особливого значення набуває використання цифрових доказів, що відкривають можливість повторного аналізу кримінальних проваджень, які тривалий час залишалися безрезультатними. Як обґрунтовано у роботах авторів, аналіз стану розкриття нерозкритих злочинів є ключовим для формування ефективної криміналістичної стратегії.

2. Теоретико-методологічні засади дослідження

Теоретико-методологічні засади формування стратегії розкриття нерозкритих злочинів минулих років (*cold cases*) базуються на інтеграції положень криміналістики, кримінології, оперативно-розшукової діяльності, судової експертизи та інформаційно-аналітичних технологій. Їхня специфіка полягає у спрямованості на відновлення доказової бази в умовах її деградації або втрати з плином часу (Journal of Forensic Sciences, 2020).

Криміналістична основа. Криміналістична методологія є базовою для розробки стратегії повторного розслідування. Вона передбачає реконструкцію події злочину шляхом системного аналізу матеріальних слідів і документальних джерел. У сучасних умовах ключового значення набуває принцип «відновлюваності доказів», що реалізується через повторне дослідження речових доказів із використанням новітніх експертних технологій, зокрема ДНК-аналізу та цифрової трасології (Federal Bureau of Investigation, 2020).

Кримінологічний підхід. Кримінологічний компонент спрямований на виявлення причин нерозкриття злочинів, включаючи системні недоліки слідчої практики, рівень латентності злочинності та соціальні умови вчинення злочину. Це дозволяє формувати аналітичні моделі повторного розслідування та прогнозувати потенційні напрями встановлення істини

(Europol, 2021). **Оперативно-розшукова стратегія.** У межах оперативно-розшукової діяльності ключовим є принцип повторної верифікації інформації. Він реалізується через повторні допити свідків, застосування когнітивних методик відновлення пам'яті та використання аналітичних інформаційних систем. Важливим є також міжвідомчий обмін даними для виявлення прихованих зв'язків між подіями (Federal Bureau of Investigation, 2020). **Судово-експертна методологія.** Судова експертиза є центральним елементом сучасної концепції розкриття «cold cases». Її розвиток пов'язаний із використанням високоточних методів ДНК-аналізу, мікрослідових досліджень та цифрової реконструкції місця події. Повторна експертиза дозволяє отримати нові докази навіть із деградованих матеріальних носіїв (Journal of Forensic Sciences, 2020). **Інформаційно-аналітичний компонент.** Сучасна стратегія розкриття злочинів неможлива без використання технологій Big Data та штучного інтелекту. Вони забезпечують виявлення прихованих кореляцій між подіями, особами та об'єктами, що не були встановлені на попередніх етапах розслідування. Це суттєво підвищує ефективність аналітичної роботи слідчих підрозділів (Europol, 2021). **Концептуальні засади.** Загальна концепція розкриття нерозкритих злочинів ґрунтується на таких принципах: пріоритет повторного аналізу доказів; технологічна актуалізація методів розслідування; міжвідомча інтеграція інформації; безперервність криміналістичного аналізу; орієнтація на сучасний рівень доказовості (Smith J., 2022).

Отже, теоретико-методологічні засади формування стратегії розкриття нерозкритих злочинів минулих років базуються на поєднанні класичних криміналістичних підходів із сучасними цифровими та експертними технологіями, що забезпечує якісно новий рівень повторного розслідування та підвищує ефективність встановлення істини у справах давніх років.

Аналіз вже наявної інформації спонукав нас до розроблення відповідної концепції створення Cold Case Unit (CCU) у системі Міністерства внутрішніх справ України, яка спрямована на системне вирішення проблем нерозкритих злочинів минулих років. Документ визначає мету, завдання, організаційно-правові та процедурні основи діяльності CCU, включаючи кадрове, матеріально-технічне та інформаційне забезпечення. Особлива увага приділяється застосуванню штучного інтелекту та аналітики великих даних для пріоритизації справ, співставлення доказів і прогнозування ймовірності розкриття злочинів. Концепція інтегрує міжнародні стандарти (FBI, MCRT UK, Gendarmerie FR, ENFSI) та передбачає міжвідомчу та міжнародну співпрацю для підвищення ефективності кримінального правосуддя, забезпечення прозорості та законності. Реалізація документу передбачає створення центрального апарату CCU, регіональних офісів та аналітичного центру, розробку

внутрішніх процедур (SOP), навчання персоналу та інтеграцію AI-технологій для оптимізації розслідувань старих справ. Тож реалізація запропонованої концепції визначає стратегічні засади формування єдиної міжвідомчої структури – Cold Case Unit МВС України, спрямованої на системне відновлення, перегляд і розслідування нерозкритих злочинів минулих років, із застосуванням сучасних криміналістичних методів, штучного інтелекту та аналітичних технологій обробки великих даних. Міжнародна практика свідчить, що створення спеціалізованих Cold Case Units дозволяє ефективно поєднати аналітичний, криміналістичний і технологічний ресурси держави. Так, у США в межах FBI Cold Case Initiative з 2007 року було розкрито понад 2 500 справ, які раніше вважалися безперспективними. У Великій Британії після впровадження Major Crime Review Teams (MCRT) у складі поліції Метрополітен, кількість переглянутих справ збільшилася на 300 %.

3. Нормативно – правова база діяльності Cold Case Unit (CCU) у системі Міністерства внутрішніх справ України

Діяльність Cold Case Unit МВС України здійснюється в межах та на підставі чинного законодавства України, а саме: Нормативно-правову основу дослідження становлять положення Конституції України, зокрема статей 3, 8, 17, 19, 29, 32, 55, які закріплюють принцип верховенства права, гарантії недоторканності особи, захист прав потерпілих і вимогу законності діяльності органів державної влади (Конституція України, 1996).

Важливе значення має Кримінальний процесуальний кодекс України, який визначає порядок досудового розслідування, підстави його відновлення та можливість проведення додаткових процесуальних дій (статті 36, 38, 110, 284, 615) (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Організаційно-правові засади діяльності органів досудового розслідування визначаються Законом України «Про Національну поліцію», який регламентує повноваження поліції щодо забезпечення публічної безпеки, здійснення оперативно-розшукової діяльності та участі у кримінальному провадженні (Закон України «Про Національну поліцію», 2015).

Процесуальне керівництво прокурора при перегляді кримінальних проваджень минулих років регулюється Законом України «Про прокуратуру», який визначає функції нагляду та координації досудового розслідування (Закон України «Про прокуратуру», 2014).

Суттєву роль у відновленні доказової бази відіграє Закон України «Про судову експертизу», який регламентує порядок призначення та проведення повторних і додаткових експертиз із використанням сучасних науково-технічних засобів (Закон України «Про судову експертизу», 1994).

Забезпечення прав осіб при обробці інформації в кримінальних провадженнях гарантується Законом України «Про захист

персональних даних», який визначає умови конфіденційності та правомірного використання персональної інформації (Закон України «Про захист персональних даних», 2010).

Міжнародно-правову основу становлять положення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950), Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000), а також рекомендації Ради Європи Rec (2001)10 щодо ефективного розслідування серйозних злочинів (Європейська конвенція..., 1950; Конвенція ООН..., 2000; Рекомендація Ради Європи Rec (2001)10).

4. Цифрові докази як домінуючий фактор розкриття

Цифрові докази сьогодні є основним інструментом «реанімації» старих кримінальних справ. До основних видів цифрових доказів належать дані мобільних пристроїв, цифрові сліди в мережі Інтернет, геолокаційна інформація, відео аналітика та метадані. Їх ключовою особливістю є здатність до тривалого збереження та відтворення інформації навіть через значні проміжки часу, що зумовлює їх високу цінність у розслідуванні злочинів минулих років (cold cases). Водночас у сучасній криміналістичній практиці дедалі більшого значення набуває використання цифрових технологій обробки великих масивів даних, зокрема генетичної інформації. Йдеться не про біологічний матеріал як такий, а про результати його дослідження, що представлені у вигляді цифрових ДНК-профілів і підлягають алгоритмічному аналізу з метою встановлення генетичних збігів та родинних зв'язків. Показовим у цьому контексті є розкриття справи «Golden State Killer», яка залишалася нерозслідуваною понад чотири десятиліття та була вирішена завдяки застосуванню методів генетичної генеалогії і цифрової обробки генетичних даних. Використання таких підходів дозволяє формувати коло потенційно причетних осіб, встановлювати родинні зв'язки та підтверджувати участь у злочині шляхом зіставлення ДНК-профілів. Після цього прецеденту відповідні технології були застосовані у значній кількості кримінальних проваджень. Аналогічно, повторний аналіз ДНК із використанням сучасних цифрових інструментів, ідентифікація осіб через родинні зв'язки та застосування методики «touch DNA» демонструють ефективність інтеграції біологічних і цифрових даних. У європейських країнах такі підходи також впроваджуються, однак із урахуванням більш жорстких етичних і правових обмежень щодо обробки персональних і генетичних даних.

Використання штучного інтелекту дозволяє: аналізувати великі масиви даних; встановлювати латентні зв'язки; формувати поведінкові моделі злочинця. Як зазначено у дослідженні автора, застосування інформаційних технологій дозволяє значно підвищити ефективність профілювання (Стратонов, Херсон 2024). Автори актуалізували питання щодо використання штучного інтелекту (Стратонов, Дзюрбель, Львів 2025)

5. Ризики та проблеми

Попри значні переваги, існують серйозні ризики: порушення приватності; використання генеалогічних баз даних викликає питання щодо згоди осіб; ризик судових помилок. Неправильна інтерпретація даних може призвести до помилкових обвинувачень. Технічна залежність розслідування стає залежним від технологій і доступу до баз даних. Етичні аспекти створюють баланс між безпекою та правами людини, проте дане питання залишається дискусійним. Процесуальні аспекти приводять до виникнення основних проблем: допустимість цифрових доказів; забезпечення їх автентичності; питання строків давності. Цифрові докази потребують чіткої регламентації у кримінальному процесі (Стратонов, Київ 2023).

Узагальнюючи, слід констатувати, що ефективність розкриття та розслідування злочинів минулих років значною мірою залежить від фактора часу, який пройшов з моменту вчинення кримінального правопорушення до моменту його повторного розслідування. З плином часу відбувається природна деградація доказової інформації: знищуються або частково втрачають властивості матеріальні сліди, змінюються або зникають свідчення очевидців, що є одним із ключових елементів криміналістичної характеристики злочину (Journal of Forensic Sciences, 2020).

Чим більше часу проходить з моменту вчинення злочину, тим складніше відновити повну картину події та встановити осіб, причетних до її вчинення. Свідки можуть забувати окремі обставини або їх деталі, змінювати місце проживання, виїжджати до інших регіонів чи країн, або взагалі вибувати зі свідчень у зв'язку зі смертю. Речові докази та сліди під дією природних і антропогенних факторів втрачають інформативність або повністю руйнуються, що істотно ускладнює процес доказування (Federal Bureau of Investigation, 2020).

Крім того, зростає ризик втрати або випадкового знищення речових доказів, які були первинно вилучені під час огляду місця події. У сукупності це зумовлює об'єктивні труднощі, що виникають під час розслідування злочинів минулих років (Europol, 2021).

Водночас неправильно розглядати вплив фактору часу виключно як негативний. Практика розслідування свідчить, що з плином часу можуть проявлятися й позитивні аспекти. Зокрема, злочинець поступово втрачає обережність, знижується рівень самоконтролю та пильності, що іноді призводить до необережних висловлювань або самовикриття у своєму соціальному середовищі. Такі поведінкові зміни створюють додаткові можливості для встановлення обставин злочину та осіб, які його вчинили (Smith J., 2022).

У зв'язку з цим доцільним є започаткування системного формування методик розслідування воєнних злочинів та інших категорій кримінальних правопорушень минулих років. Особливу увагу слід приділити підготовці слідчих, оперативних працівників і прокурорів у межах

спеціалізованих навчальних програм, спрямованих на розвиток навичок взаємодії, аналітичного планування та координації діяльності при розслідуванні нерозкритих злочинів

Також актуальним є включення окремого розділу до навчальних видань з курсу «Криміналістика», присвяченого методиці розслідування нерозкритих злочинів минулих років, що дозволить систематизувати накопичений теоретичний і практичний досвід та адаптувати його до сучасних умов.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що проблема нерозкритих злочинів минулих років має комплексний, багатогранний і стійкий характер як у національному, так і в міжнародному вимірі. Її актуальність зумовлена значною кількістю нерозкритих кримінальних проваджень, тенденцією до зростання воєнних і військових кримінальних правопорушень, а також накопиченням значного масиву зупинених проваджень, які потребують системного перегляду та повторного аналізу.

Визначено, що ключовим чинником, який об'єктивно ускладнює ефективність розслідування злочинів минулих років, є не час як такий, а зумовлені його плином процеси. Час як філософська та природна категорія не може розглядатися як негативний фактор, оскільки є невід'ємною складовою буття і не підлягає усуненню. Водночас плин часу спричиняє низку об'єктивних змін, серед яких втрата або зміну доказової інформації, згасання пам'яті свідків, трансформація обстановки події, іноді смерть окремих учасників, що в сукупності знижує результативність розслідування. Відтак обґрунтовано доцільність фокусування не на «негативному впливі часу», а на мінімізації його об'єктивно зумовлених наслідків. Разом із тим доведено, що фактор часу може мати і позитивний потенціал, оскільки зміни у поведінці правопорушників, зниження рівня їх обережності, а також імовірність самовикриття формують додаткові можливості для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Обґрунтовано, що сучасна стратегія розслідування нерозкритих злочинів повинна базуватися на поєднанні класичних криміналістичних підходів із інноваційними цифровими технологіями, зокрема використанням великих даних, інструментів штучного інтелекту, генетичної генеалогії та сучасних експертних методик. У цьому контексті цифрові докази виступають ключовим інструментом актуалізації та повторного опрацювання матеріалів кримінальних проваджень.

Доведено необхідність запровадження інституційного підходу до вирішення зазначеної проблеми шляхом створення спеціалізованих підрозділів (Cold Case Units), діяльність яких має бути спрямована на системний перегляд нерозкритих проваджень, їх аналітичну обробку та повторне розслідування із застосуванням сучасних методів і технологій.

Встановлено потребу у вдосконаленні нормативно-правового та організаційного

забезпечення діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та судово-експертних установ, а також у розширенні міжвідомчої та міжнародної співпраці у сфері протидії злочинності минулих років.

Окрему увагу приділено необхідності модернізації системи професійної підготовки слідчих, оперативних працівників і прокурорів шляхом впровадження спеціалізованих освітніх програм та включення до курсів криміналістики окремого розділу, присвяченого методиці розслідування нерозкритих злочинів, роботи «по гарячим слідам».

Таким чином, доведено, що ефективне вирішення проблеми нерозкритих злочинів минулих років можливе лише за умови реалізації комплексного підходу, який поєднує правові, організаційні, криміналістичні, технологічні та кадрові складові та передбачає системне впровадження інноваційних методів розслідування.

Конфлікт інтересів. Стратонов В. М. є головним редактором журналу. Для забезпечення незалежності редакційного процесу рукопис розглядався уповноваженим редактором, який не перебував у підпорядкуванні автора та не мав конфлікту інтересів. Автор не брав участі у відборі рецензентів, процесі рецензування та прийнятті рішення щодо публікації статті. Рукопис пройшов стандартну процедуру подвійного сліпого рецензування.

ЛІТЕРАТУРА:

- Herschander R. Solving the unsolved: How cities are turning up heat on cold cases // *The Christian Science Monitor*. 2019. 25 Febr. URL: <https://www.csmonitor.com/USA/Justice/2019/0225/Solving-the-unsolved-How-cities-are-turning-up-heat-on-cold-cases> (дата звернення: 29.04.2026).
- Судово-юридична газета. В Україні зареєстровано понад 225 тисяч воєнних злочинів: більше ніж 40 справ розглянув Верховний Суд [Електронний ресурс]. – 2026. – 28 квітня. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/359635-v-ukraine-zaregistrirovano-bolee-225-tysyach-voennykh-prestupleniy-bolee-40-del-rassmotrel-verkhovnyy-sud> (дата звернення: 29.04.2026).
- Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році [Електронний ресурс]. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploadedfiles/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C_%D0%A3%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_2024_%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96.pdf (дата звернення: 29.04.2026).
- Офіс Генерального прокурора України. Статистика кримінальних правопорушень у сфері військової служби за 2025 рік [Електронний ресурс]. – URL: <https://gp.gov.ua> (дата звернення: 29.04.2026).
- Національна поліція України. Слідчі поліції підбили підсумки роботи у 2025 році [Електронний ресурс]. – URL: <https://od.npu.gov.ua/news/slidchi-politsii-pidbyly-pidsumky-roboty-u-2025-rotsi> (дата звернення: 29.04.2026).
- Національна поліція України. Робота карного розшуку Нацполіції в умовах воєнного стану: підсумки 2025 року [Електронний ресурс]. – URL: <https://npu.gov.ua/news/robotakarnoho-rozshuku-natpolitsii-v-umovakh-voennoho-stanu-pidsumky-2025-roku> (дата звернення: 29.04.2026).
- Europol. Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA) 2021. The Hague: Europol, 2021. URL: <https://www.europol.europa.eu> (дата звернення: 29.04.2026).
- Federal Bureau of Investigation (FBI). Cold Case Investigative Strategies. Washington, DC: FBI, 2020. URL: <https://www.fbi.gov> (дата звернення: 29.04.2026).
- Journal of Forensic Sciences. Advances in DNA Analysis for Cold Case Investigations. Vol. 65, Issue 4. Hoboken: Wiley, 2020. DOI: <https://doi.org/10.1111/1556-4029.14567>.
- Smith J. Cold Case Investigations and Modern Forensic Techniques. New York: Routledge, 2022. 312 p.
- Верховна Рада України. Кримінальний процесуальний кодекс України (науково-практичний коментар). Київ: Юрінком Інтер, 2021. 1100 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 29.04.2026).
- Стратонов В., Дзюрбель А. Значення аналізу стану розкриття та розслідування нерозкритих злочинів, скоєних у минулі роки / В. М. Стратонов // Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутрішніх справ. – 2024. – №1. – С. 308–312. URL: <https://visnik.dpuvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/172> (дата звернення: 29.04.2026).
- Europol. Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA) 2021 / Europol. The Hague: Europol, 2021. URL: <https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/socata-report> (дата звернення: 29.04.2026).
- Federal Bureau of Investigation (FBI). Cold Case Investigative Strategies / FBI. Washington, DC: Federal Bureau of Investigation, 2020. URL: <https://www.fbi.gov/services/cold-case> (дата звернення: 29.04.2026).
- Advances in DNA Analysis for Cold Case Investigations // *Journal of Forensic Sciences*. – 020. Vol. 65, Issue 4. DOI: 10.1111/1556-4029.14567 URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1556-4029.14567> (дата звернення: 29.04.2026).
- Smith J. Cold Case Investigations and Modern Forensic Techniques / J. Smith. – New York: Routledge, 2022. – URL: <https://www.routledge.com> (дата звернення: 29.04.2026).
- Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 29.04.2026).
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 29.04.2026).
- Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 29.04.2026).
- Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 29.04.2026).
- Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 29.04.2026).
- Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> (дата звернення: 29.04.2026).
- Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. – URL: <https://www.echr.coe.int> (дата звернення: 29.04.2026).
- Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності : прийнята 15.11.2000. – URL: <https://www.unodc.org> (дата звернення: 29.04.2026).
- Recommendation Rec(2001)10 of the Committee of Ministers to member states on the European Code of Police Ethics. – Council of Europe, 2001. – URL: <https://www.coe.int> (дата звернення: 29.04.2026).
- Використання штучного інтелекту та інформаційних можливостей у створенні профіля злочинця / В. М. Стратонов // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Сер. : Юридичні науки. – 2024. – Вип. 5. – С. 21–27. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/issue/view/20>
- Штучний інтелект у системі криміналістичних знань / В. М. Стратонов, А. Д. Дзюрбель // Теорія та практика протидії злочинності в умовах правового режиму воєнного стану : зб. тез Міжнародної наук.-практ. конф., 7 листопада 2025 р. / упоряд. С. І. Мельник. – Львів: Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2025. – С. 177–179.
- Штучний інтелект у створенні профілю злочинця / В. М. Стратонов // Діджиталізація судово-експертної науки

умовах воєнного стану : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 листопада 2024 року). – Харків : ННЦ «ІС ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. – С. 431–435.

29. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Станом на 1 вересня 2023 року / За заг. ред. Стратонова В. М. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2023. 1208 с.

REFERENCES:

1. Herschander R. Solving the unsolved: How cities are turning up heat on cold cases. *The Christian Science Monitor*. 2019. 25 Febr. URL: <https://www.csmonitor.com/USA/Justice/2019/0225/Solving-the-unsolved-How-cities-are-turning-up-heat-on-cold-cases> [in English].
2. Sudovo-yurydychna hazeta. V Ukraini zareiestrovano ponad 225 tysiach voennykh zlochyniv: bilshе nizh 40 sprav rozghlianus Verkhovnyi Sud. 2026. 28 kvitnia. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/359635-v-ukraine-zaregistrirovano-bolee-225-tysyach-voennykh-prestupleniy-bolee-40-del-rassmotrel-verkhovnyy-sud> [in Ukrainian].
3. Shchorichna dopovid Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini u 2024 rotsi. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploadedfiles> [in Ukrainian].
4. Ofis Heneralnogo prokurora Ukrainy. Statystyka kryminalnykh pravoporushen u sferi viiskovoi sluzhby za 2025 rik. URL: <https://gp.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Natsionalna politsiia Ukrainy. Slidchi politsii pidbyly pidsumky roboty u 2025 rotsi. URL: <https://od.npu.gov.ua/news/slidchi-politsii-pidbyly-pidsumky-roboty-u-2025-rotsi> [in Ukrainian].
6. Natsionalna politsiia Ukrainy. Robota karnoho rozshuku Natspolitsii v umovakh voiennoho stanu: pidsumky 2025 roku. URL: <https://npu.gov.ua/news/robo-ta-karnoho-rozshuku-natspolitsii-v-umovakh-voiennoho-stanu-pidsumky-2025-roku> [in Ukrainian].
7. Europol. Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA) 2021. The Hague: Europol, 2021. URL: <https://www.europol.europa.eu> [in English].
8. Federal Bureau of Investigation (FBI). Cold Case Investigative Strategies. Washington, DC: FBI, 2020. URL: <https://www.fbi.gov> [in English].
9. Journal of Forensic Sciences. Advances in DNA Analysis for Cold Case Investigations. 2020. Vol. 65, Issue 4. Hoboken: Wiley. DOI: <https://doi.org/10.1111/1556-4029.14567>. [in English].
10. Smith J. Cold Case Investigations and Modern Forensic Techniques. New York: Routledge, 2022. 312 p. [in English].
11. Verkhovna Rada Ukrainy. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy (naukovo-praktychnyi komentar). Kyiv: Yurinkom Inter, 2021. 1100 s. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
12. Stratonov V., Dziurbel A. Znachennia analizu stanu rozkryttia ta rozsliduvannia nerozkrytykh zlochyniv, skoiennykh u mynuli roky. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnurishnykh sprav*. 2024. № 1. S. 308–312. URL: <https://visnik.dpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/172> [in Ukrainian].
13. Europol. Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA) 2021. The Hague: Europol, 2021. URL: <https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/socta-report> [in English].
14. Federal Bureau of Investigation (FBI). Cold Case Investigative Strategies. Washington, DC: Federal Bureau of Investigation, 2020. URL: <https://www.fbi.gov/services/cold-case> [in English].
15. Advances in DNA Analysis for Cold Case Investigations. *Journal of Forensic Sciences*. 2020. Vol. 65, Issue 4. DOI: <https://doi.org/10.1111/1556-4029.14567>. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1556-4029.14567> [in English].
16. Smith J. Cold Case Investigations and Modern Forensic Techniques. New York: Routledge, 2022. URL: <https://www.routledge.com> [in English].
17. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> [in Ukrainian].
18. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
19. Pro Natsionalnu politsiu: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> [in Ukrainian].
20. Pro prokuraturu: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> [in Ukrainian].
21. Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> [in Ukrainian].
22. Pro zakhyst personalnykh danykh: Zakon Ukrainy vid 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> [in Ukrainian].
23. European Convention on Human Rights. 1950. URL: <https://www.echr.coe.int> [in English].
24. United Nations Convention against Transnational Organized Crime. 2000. URL: <https://www.unodc.org> [in English].
25. Recommendation Rec(2001)10 of the Committee of Ministers to member states on the European Code of Police Ethics. Council of Europe, 2001. URL: <https://www.coe.int> [in English].
26. Stratonov V. Vykorystannia shtuchnoho intelektu ta informatsiinykh mozhlyvostei u stvorenni profilu zlochyntsia. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Yurydychni nauky*. 2024. Vyp. 5. S. 21–27. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/issue/view/20>. [in Ukrainian].
27. Stratonov V., Dziurbel A. Shtuchnyi intelekt u systemi kryminalistychnykh znan. In: Teoriia ta praktyka protydii zlochynnosti v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu: zb. tez Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 7 lystopada 2025 r. Lviv, 2025. S. 177–179. [in Ukrainian].
28. Stratonov V. Shtuchnyi intelekt u stvorenni profilu zlochyntsia. In: Didzhytalizatsiia sudovo-ekspertnoi nauky v umovakh voiennoho stanu: zb. mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kharkiv, 2024. S. 431–435. [in Ukrainian].
29. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy. Stanom na 1 veresnia 2023 roku / za zah. red. V. M. Stratonova. Kyiv: Vydavnychy dim «Profesional», 2023. 1208 s. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.06.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.09.2026

СЕКЦІЯ 7 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 343.8:341.231.14(4-6ЄС)
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-3-16>

ПРАКТИКА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДАХ

Бурятинська Наталія Іванівна,
асистент кафедри соціально-економічних дисциплін
КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж
імені Михайла Грушевського
n.buryatinska.bgpk@gmail.com
orcid.org/0009-0002-1190-0971

***Метою статті** є комплексне теоретико-правове дослідження практики держав Європейського Союзу у сфері забезпечення та захисту прав і свобод осіб, які перебувають у пенітенціарних установах, а також визначення можливостей імплементації позитивного європейського досвіду в процес реформування кримінально-виконавчого законодавства України. Особливу увагу приділено аналізу міжнародних стандартів поводження із засудженими, дослідженню особливостей правового регулювання діяльності пенітенціарних установ у країнах ЄС та оцінці сучасного стану національної системи забезпечення прав осіб, позбавлених волі.*

***Методологічну основу** дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання. Використано діалектичний метод для дослідження закономірностей розвитку пенітенціарної політики та механізмів забезпечення прав людини; системний підхід – для аналізу взаємозв'язку міжнародних і національних правових норм; історико-правовий метод – для висвітлення еволюції міжнародних стандартів поводження із засудженими; порівняльно-правовий – для зіставлення законодавства та практики України й держав Європейського Союзу; формально-юридичний – для аналізу нормативно-правових актів, міжнародних договорів і рекомендацій Ради Європи та Організації Об'єднаних Націй; логіко-юридичний, метод аналізу, синтезу, узагальнення та систематизації – для формування теоретичних висновків щодо напрямів удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України.*

***У результаті дослідження** встановлено, що сучасні європейські підходи до функціонування пенітенціарних установ базуються на пріоритеті прав людини, принципах гуманізації виконання покарань, відкритості діяльності установ, забезпеченні ефективних механізмів громадського контролю, доступності медичної та правової допомоги, створенні умов для ресоціалізації засуджених і підготовки їх до повернення в суспільство. Здійснено комплексний аналіз міжнародно-правових документів, серед яких Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями (Правила Нельсона Мандели), Європейські пенітенціарні правила, Токійські правила, Пекінські правила та інші акти універсального й регіонального характеру, що визначають сучасні стандарти поводження з особами, позбавленими волі. Досліджено особливості правового регулювання пенітенціарної діяльності у Федеративній Республіці Німеччина, Франції, Великій Британії, Іспанії, Італії, Норвегії та інших державах, визначено характерні моделі організації адміністративно-правового забезпечення діяльності установ виконання покарань, механізми судового й громадського контролю, а також підходи до забезпечення соціальної адаптації засуджених. Встановлено, що більшість країн Європейського Союзу використовують комплексне нормативне регулювання, яке поєднує кримінально-виконавче, адміністративне та спеціальне законодавство, забезпечуючи більш ефективний захист прав осіб, які відбувають покарання. Водночас проведений аналіз українського законодавства засвідчив наявність низки проблем, пов'язаних із практичною реалізацією міжнародних стандартів, удосконаленням дисциплінарних процедур, забезпеченням належних умов тримання, розвитком системи пробації, розширенням доступу до правової допомоги, підвищенням відкритості пенітенціарних установ та залученням інститутів громадянського суспільства до контролю за додержанням прав людини.*

***У висновках** констатовано, що ефективне забезпечення прав і свобод осіб, які перебувають у пенітенціарних установах, є одним із ключових критеріїв демократичності правової держави та важливою передумовою успішної інтеграції України до європейського правового простору. Практика держав Європейського Союзу свідчить про необхідність поєднання належного нормативного регулювання із сучасними організаційно-управлінськими механізмами функціонування пенітенціарної системи, орієнтованими на повагу до людської гідності, ресоціалізацію засуджених і запобігання повторній злочинності.*

Обґрунтовано, що подальше реформування кримінально-виконавчої системи України має здійснюватися шляхом гармонізації національного законодавства з міжнародними та європейськими стандартами, удосконалення адміністративно-правових механізмів діяльності установ виконання покарань, розвитку міжнародного співробітництва, розширення судового й громадського контролю, підвищення професійної підготовки персоналу, забезпечення належного рівня медичного, соціального та правового захисту засуджених. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності функціонування пенітенціарної системи, зміцненню гарантій прав людини та формуванню сучасної моделі виконання кримінальних покарань, що відповідає стандартам Європейського Союзу.

Ключові слова: права засуджених, законні інтереси, захист прав людини, правове регулювання, установи виконання покарань, міжнародні стандарти, пенітенціарна система.

THE PRACTICE OF THE EUROPEAN UNION MEMBER STATES IN THE FIELD OF PROTECTING THE RIGHTS AND FREEDOMS OF CITIZENS IN PENITENTIARY INSTITUTIONS

Buryatynska Nataliia Ivanivna,

Assistant at the Department of Social and Economic Disciplines

Municipal Higher Education Institution "Bar Humanitarian and Pedagogical College
named after Mykhailo Hrushevsky"

n.buryatynska.bgpk@gmail.com

orcid.org/0009-0002-1190-0971

The purpose of the article is to conduct a comprehensive theoretical and legal study of the practices of the European Union Member States in ensuring and protecting the rights and freedoms of persons held in penitentiary institutions, as well as to identify the possibilities for implementing positive European experience in the process of reforming the criminal-executive legislation of Ukraine. Particular attention is paid to the analysis of international standards for the treatment of prisoners, the examination of the legal regulation of penitentiary institutions in the EU Member States, and the assessment of the current state of the national system for safeguarding the rights of persons deprived of their liberty.

Methods. The methodological framework of the study is based on a combination of general scientific and special legal research methods. The dialectical method was employed to examine the patterns of development of penitentiary policy and the mechanisms for ensuring human rights; the systems approach was applied to analyze the interrelationship between international and national legal norms; the historical-legal method was used to trace the evolution of international standards for the treatment of prisoners; the comparative-legal method served to compare the legislation and practices of Ukraine and the European Union Member States; the formal-legal method was applied to examine legal acts, international treaties, and recommendations of the Council of Europe and the United Nations; while the logical-legal method, as well as methods of analysis, synthesis, generalization, and systematization, were used to formulate theoretical conclusions regarding the directions for improving the criminal-executive legislation of Ukraine.

The study establishes that contemporary European approaches to the functioning of penitentiary institutions are based on the priority of human rights, the principles of the humanization of punishment enforcement, institutional transparency, effective mechanisms of public oversight, accessibility of medical and legal assistance, and the creation of conditions for the social reintegration of prisoners and their preparation for return to society. A comprehensive analysis was conducted of key international legal instruments, including the United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules), the European Prison Rules, the Tokyo Rules, the Beijing Rules, and other universal and regional legal instruments that define modern standards for the treatment of persons deprived of liberty. The study examines the legal regulation of penitentiary activities in the Federal Republic of Germany, France, the United Kingdom, Spain, Italy, Norway, and other countries, identifying characteristic models of the administrative and legal framework governing penitentiary institutions, mechanisms of judicial and public oversight, and approaches to ensuring the social adaptation of convicted persons. It has been established that most European Union Member States apply a comprehensive regulatory framework combining criminal-executive, administrative, and special legislation, thereby ensuring more effective protection of the rights of persons serving sentences. At the same time, the analysis of Ukrainian legislation revealed a number of shortcomings related to the practical implementation of international standards, the improvement of disciplinary procedures, the provision of adequate conditions of detention, the development of the probation system, the expansion of access to legal assistance, the enhancement of the transparency of penitentiary institutions, and the involvement of civil society institutions in monitoring compliance with human rights.

The result of the research demonstrates that the effective protection of the rights and freedoms of persons held in penitentiary institutions constitutes one of the key indicators of a democratic state governed by the rule of law and an essential prerequisite for Ukraine's successful integration into the European legal area. The practice of the European Union Member States confirms the necessity of combining an appropriate legal framework with modern organizational and managerial mechanisms for the functioning of the penitentiary system, oriented toward respect for human dignity, the social reintegration of convicted persons,

and the prevention of recidivism. It is substantiated that the further reform of Ukraine's criminal-executive system should be carried out through the harmonization of national legislation with international and European standards, the improvement of administrative and legal mechanisms governing penitentiary institutions, the development of international cooperation, the expansion of judicial and public oversight, the enhancement of professional training for penitentiary personnel, and the provision of an adequate level of medical, social, and legal protection for convicted persons. The implementation of these measures will contribute to improving the effectiveness of the penitentiary system, strengthening guarantees of human rights, and establishing a modern model of criminal punishment enforcement that complies with European Union standards.

Keywords: prisoners' rights, legitimate interests, protection of human rights, legal regulation, penitentiary institutions, correctional facilities, international standards, penitentiary system.

Вступ. Питання забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів осіб, які перебувають в установах виконання покарань, тривалий час розглядалося в юридичній науці переважно крізь призму аналізу положень Кримінально-виконавчого кодексу України. Навіть прихильники системного підходу, які наголошують на необхідності комплексного дослідження кримінально-виконавчих правовідносин як цілісної системи з відповідними елементами та взаємозв'язками, здебільшого обмежують свої дослідження положеннями цього Кодексу, розглядаючи його як основний нормативний масив у зазначеній сфері.

Стан дослідження проблеми. Значний внесок у розроблення теоретичних і практичних аспектів захисту прав та свобод осіб, які відбувають покарання, зробили такі вітчизняні науковці, як І. Богатирьов, С. Головатий, О. Дашковська, О. Джужа, Р. Калюжний, О. Колб, Л. Луць, О. Пташинський, А. Степанюк, М. Хавронюк, І. Штанько, О. Ярмиш та інші. Водночас, попри наявність значної кількості наукових праць, питання комплексного аналізу правових та організаційних механізмів забезпечення і відновлення прав засуджених у державах Європейського Союзу, а також можливостей адаптації такого досвіду до української правової системи останнім часом не отримало належної уваги.

1. Міжнародно-правові стандарти забезпечення прав і свобод осіб у пенітенціарних закладах

Проблематика забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб у сфері виконання кримінальних покарань набуває особливої актуальності в умовах реформування національної пенітенціарної системи та її наближення до європейських стандартів. Аналіз законодавства держав Європейського Союзу свідчить, що у більшості з них правове регулювання діяльності установ виконання покарань не обмежується виключно кримінально-виконавчим кодексом. Поряд із ним функціонують спеціальні нормативно-правові акти адміністративного та іншого галузевого характеру, які врегульовують окремі аспекти виконання покарань, забезпечення прав засуджених, організацію діяльності пенітенціарних установ і здійснення контролю за їх функціонуванням. Практика зарубіжних країн демонструє, що така багаторівнева система правового регулювання не знижує ефективності кримінально-виконавчої системи, а навпаки, сприяє більш повному забезпеченню прав людини, підвищенню

прозорості діяльності органів виконання покарань та вдосконаленню механізмів реалізації державної політики у цій сфері.

2. Адміністративно-правові механізми забезпечення прав і свобод осіб у пенітенціарних закладах держав Європейського Союзу

Адміністративно-правове регулювання діяльності органів виконавчої влади є складовою загального механізму державно-правового регулювання та функціонує у взаємозв'язку з нормативно-правовими актами кримінально-виконавчого спрямування. Важливу роль у цьому механізмі відіграють підзаконні нормативні акти, які деталізують порядок реалізації законодавчих положень. Водночас адміністративно-правове регулювання охоплює широкий спектр суспільних відносин, що виникають у процесі діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України (Остапенко, 2021, с. 153–154).

У процесі вдосконалення законодавства щодо забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів осіб, які перебувають в установах виконання покарань, необхідно враховувати сучасні підходи, вироблені європейською пенітенціарною практикою. Досвід європейських держав свідчить, що можливості пенітенціарної системи щодо виправлення засуджених не є абсолютними. Саме тому Європейські пенітенціарні правила розглядають ресоціалізацію не як обов'язок особи, яка відбуває покарання, а як її право, реалізація якого залежить від власного бажання засудженого. Натомість на адміністрацію установ виконання покарань покладається обов'язок створити належні умови для такого процесу (Комітет Міністрів Ради Європи, 2006). При цьому варто враховувати, що будь-яке правове регулювання є формою правового впливу, однак не кожен правовий вплив можна ототожнювати з правовим регулюванням у вузькому юридичному розумінні (Єсімов, 2020, с. 41).

Важливим напрямом реформування вітчизняної пенітенціарної системи залишається розвиток співпраці з пенітенціарними службами держав Європейського Союзу та міжнародними організаціями, діяльність яких пов'язана зі сферою виконання кримінальних покарань.

У цьому контексті особливого значення набуває аналіз положень Європейських пенітенціарних правил. Нова редакція зазначеного документа була схвалена 11 січня 2006 року Комітетом міністрів Ради Європи відповідно

до Рекомендації Rec(2006)2, ухваленої на 952-му засіданні Комітету (ООН, 1955). Документ отримав більш логічну та структуровану побудову, що передбачає чіткий тематичний поділ його положень. Крім того, до нього було включено низку сучасних норм, сформованих на основі практичного досвіду функціонування пенітенціарних систем європейських держав протягом останніх десятиліть.

3. Практика держав Європейського Союзу щодо забезпечення прав і свобод осіб у пенітенціарних закладах

Європейські пенітенціарні правила закріплюють низку фундаментальних положень, які відповідають сучасним підходам до реалізації пенітенціарної політики та забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, позбавлених волі. Порівняно з попередніми редакціями документа, вони містять низку важливих нововведень, серед яких можна виділити такі.

По-перше, серед базових принципів закріплено положення про те, що недостатність матеріальних чи фінансових ресурсів держави не може бути підставою для обмеження або порушення прав ув'язнених (правило 4).

По-друге, одним із ключових принципів визначено відкритість пенітенціарних установ. Правила передбачають необхідність залучення представників громадянського суспільства до діяльності установ виконання покарань, що сприяє підвищенню прозорості їх функціонування та громадського контролю (правило 7).

По-третє, документ виходить із принципу максимального збереження правового статусу особи, яка відбуває покарання. Обмеженню підлягають лише ті права, які прямо визначені судовим рішенням або законодавством (правило 2).

По-четверте, до основоположних принципів забезпечення прав осіб, які відбувають покарання, належать: реалізація концепції нормалізації умов тримання, забезпечення зайнятості засуджених працею, гарантування належного рівня безпеки, ефективний захист їхніх прав, доступ до кваліфікованої юридичної допомоги, дотримання процесуальних гарантій під час застосування дисциплінарних стягнень, належний порядок розміщення ув'язнених, забезпечення медичної допомоги, повноцінного харчування (не менше трьох разів на добу), відкритість діяльності установ виконання покарань, гуманізація умов відбування покарання та забезпечення конфіденційності.

По-п'яте, особливого значення набуває питання практичного застосування міжнародних стандартів. Європейські пенітенціарні правила відіграють важливу роль у процесі гуманізації систем виконання покарань та впровадженні соціально орієнтованих підходів, спрямованих на успішну ресоціалізацію особи після звільнення (Романюк, 2016); (Генеральна Асамблея ООН, 1988).

Поряд із Європейськими пенітенціарними правилами під час оцінювання стану

дотримання прав людини у місцях несвободи застосовуються й інші міжнародно-правові документи. Серед них особливе значення мають «Мінімальні стандартні правила, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх» (Пекінські правила) (ООН, 1990, с. 41–44) та «Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі» (Верховна Рада України, 1995). Ці міжнародні акти є загально-визнаними орієнтирами для формування державної політики у сфері виконання покарань, організації діяльності пенітенціарних установ та управління ними відповідно до міжнародних стандартів.

Міжнародні стандарти у сфері поведінки з особами, які перебувають у місцях несвободи, переважно мають рекомендаційний характер. Водночас значна кількість положень і принципів, закріплених у відповідних міжнародних документах, відображає загально-визнані норми, обов'язкові для дотримання. До таких належать, зокрема, заборона дискримінації, недопущення катувань та інших форм жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, а також гарантування права на соціальне забезпечення та медичну допомогу. Зазначені положення узгоджуються з нормами міжнародних договорів, зокрема Міжнародними пактами ООН, Європейською конвенцією з прав людини та іншими міжнародними актами у сфері захисту прав людини (Загребельна, Ярошенко, 2020); (Муравйов, 2017).

Оскільки норми міжнародних договорів часто сформульовані загально та не містять детального регулювання всіх аспектів поведінки з ув'язненими, для оцінювання випадків порушення прав людини, їх аналізу та практичного застосування використовуються положення відповідних міжнародних правил і стандартів. На практиці міжнародні судові інституції, а також у багатьох випадках національні суди, посилаються на пенітенціарні стандарти під час розгляду справ, пов'язаних із забезпеченням прав осіб, позбавлених волі.

Аналізуючи основні напрями реформування кримінально-виконавчої служби, необхідно враховувати комплекс соціально-правових проблем, що негативно впливають на її розвиток. До них належать деформації системи цінностей і ціннісних орієнтацій, які впливають на формування державної політики та визначення пріоритетів у сфері виконання покарань; порушення механізмів функціонування соціальних норм; недоліки діяльності соціально-правового інституту виконання покарань і пробації, що призводять до спотворення суспільних відносин; а також деструктивні процеси у сфері соціально-правової взаємодії, які негативно позначаються на ефективності функціонування системи виконання покарань та пробації (Міністерство юстиції України, 2020, с. 340–341).

У багатьох європейських державах протягом тривалого часу діють нормативно-правові

акти, що регулюють не лише питання адміністративно-юрисдикційної діяльності, а й інші напрями позитивної діяльності органів державної влади, пов'язані з реалізацією управлінських функцій (Австрія, Угорщина, Болгарія, Польща, Чехія, Румунія). У контексті досвіду країн Європи йдеться про законодавче визначення основ адміністративної діяльності органів державного управління у сфері функціонування пенітенціарних установ, спрямованої на гарантування прав і свобод людини.

Досвід Федеративної Республіки Німеччина у сфері формування механізмів захисту прав, свобод і законних інтересів осіб у пенітенціарних установах становить особливу цінність для України. Це пов'язано з тим, що процес реформування вітчизняної кримінально-виконавчої системи, на думку багатьох учених-правознавців, поступово наближає її до моделей функціонування пенітенціарних систем держав, які належать до романо-германської правової сім'ї.

У ФРН питання виконання кримінальних покарань належать до сфери спільної компетенції федерації та федеральних земель. При цьому положення федерального кримінально-виконавчого законодавства деталізуються нормативними актами окремих земель, які переважно мають адміністративно-правовий характер.

У процесі розвитку кримінально-виконавчої політики Німеччини особлива увага почала приділятися не лише правовому статусу засуджених, а й діяльності персоналу установ виконання покарань (Загребельна, Ярошенко, 2020).

До держав із кодифікованим кримінально-виконавчим законодавством належить і Іспанія. Правову основу забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, які відбувають покарання, становлять Конституція Іспанії, Кримінальний кодекс у редакції Органічного закону № 15/2003 від 25 листопада 2003 року, Закон про кримінальне судочинство, Основний пенітенціарний органічний закон, а також Кодекс військової юстиції, прийнятий у редакції відповідного Органічного закону (Загребельна, Ярошенко, 2020). Хоча єдиного кодифікованого нормативного акта, який комплексно регулює питання захисту прав ув'язнених, в Іспанії немає, чинне законодавство достатньо детально визначає механізми їх забезпечення та реалізації.

Пенітенціарна система Італії значною мірою формувалася під впливом німецької доктрини кримінально-виконавчого права. Водночас вона зберігає власні наукові та практичні особливості, що відображають концептуальні підходи італійської правової школи до виконання кримінальних покарань.

Особливий інтерес у контексті забезпечення соціальних гарантій та стимулювання правомірної поведінки засуджених становить досвід Норвегії. У пенітенціарних установах цієї країни функціонують спеціалізовані відділення для осіб, які добровільно виявили

бажання відбувати покарання у середовищі, вільному від алкоголю та наркотичних засобів. Для таких засуджених реалізується спеціальна програма «Кінець порушення законів», спрямована на формування мотивації до життя без алкогольної та наркотичної залежності, а також без вчинення нових кримінальних правопорушень. Переведення до такого відділення здійснюється виключно на підставі письмової заяви засудженого після проведення індивідуальної співбесіди. Крім того, законодавство передбачає можливість застосування різних форм тимчасового звільнення засуджених (короткострокових, побутових, звичайних), а також умовно-дострокового звільнення за рішенням директора установи виконання покарань. Правове регулювання зазначених питань здійснюється переважно нормами адміністративного права (Центр пробації, 2018).

У Франції загальні засади виконання покарання у вигляді позбавлення волі визначені положеннями розділу 5 «Виконавче провадження» Кримінально-процесуального кодексу Франції, який нині застосовується в редакції Закону від 11 липня 1975 року. Водночас більш детальне нормативне регулювання порядку та умов відбування покарання міститься в урядовому Декреті від 23 лютого 1959 року.

Пенітенціарна політика Франції ґрунтується на концепції «нового соціального захисту», відповідно до якої основним призначенням кримінального покарання є не лише ізоляція правопорушника, а насамперед його виправлення та успішна ресоціалізація. Відповідно до ст. 728 Кримінально-процесуального кодексу Франції режим відбування покарання в установах позбавлення волі має бути організований таким чином, щоб сприяти перевихованню засуджених і створювати передумови для їх повернення до повноцінного життя в суспільстві.

Правове регулювання діяльності сучасної тюремної служби Англії та Уельсу здійснюється на підставі чотирьох основних законодавчих актів: Тюремного акта 1953 року, Закону про повноваження кримінальних судів 1973 року, Закону про кримінальну юстицію 1991 року та Закону про злочини 1997 року. Ці нормативні акти визначають цілі, підстави та порядок призначення покарання у вигляді позбавлення волі, однак не містять детальної регламентації діяльності пенітенціарних установ.

Система виконання покарань у вигляді тривалого та довічного позбавлення волі, що функціонує в Англії та Уельсі, побудована на принципах прогресивної моделі відбування покарання. Її головною метою є формування у засуджених стійкої мотивації до правомірної поведінки шляхом застосування системи стимулів. За умови позитивної поведінки особа може бути переведена до установи з більш м'якими умовами тримання або отримати право на умовно-дострокове звільнення. Такий підхід поширюється навіть на осіб, засуджених до довічного позбавлення волі (Шуліка, 2022).

4. Перспективи імплементації європейського досвіду в реформування пенітенціарної системи України

Сучасний стан національної пенітенціарної системи свідчить про те, що низка проблем залишається невирішеною. Значна кількість осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, а також високий рівень рецидивної злочинності серед осіб після звільнення актуалізують питання підвищення ефективності виконання кримінальних покарань, удосконалення діяльності установ виконання покарань та визначення оптимальної ролі окремих видів покарань у системі кримінальної юстиції.

Попри те, що більшість положень чинного законодавства України щодо забезпечення прав ув'язнених загалом відповідає міжнародним стандартам, окремі питання все ще потребують подальшого нормативного вдосконалення.

З позицій міжнародних стандартів окремі положення національного кримінально-виконавчого законодавства залишаються дискусійними або недостатньо врегульованими. Це стосується, зокрема, питань дисциплінарної відповідальності засуджених, порядку застосування дисциплінарних стягнень, діяльності медико-санітарної служби, санітарно-гігієнічних вимог до умов тримання осіб у місцях несповоди, а також організації конвоювання ув'язнених. Вирішення зазначених проблем потребує врахування кращих практик держав Європейського Союзу. Саме тому розвиток міжнародного співробітництва з пенітенціарними системами країн ЄС, міжнародними інституціями та неурядовими організаціями визначено одним із пріоритетних напрямів реалізації Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року (Кабінет Міністрів України, 2022).

Висновки. Аналіз досвіду держав – членів Європейського Союзу щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, які утримуються в пенітенціарних установах, дає підстави сформулювати такі висновки.

По-перше, рівень правового забезпечення захисту прав людини в установах виконання покарань значною мірою залежить від економічного розвитку держави, демографічної ситуації, характеру суспільних відносин, особливостей політичного режиму, державної ідеології у сфері виконання кримінальних покарань, а також від визначених законодавством функцій пенітенціарної системи та цілей покарання у вигляді позбавлення волі.

По-друге, дослідження розвитку механізмів захисту прав засуджених у пенітенціарних системах Австрії, Болгарії, Нідерландів, Великої Британії, Ірландії, Іспанії, Італії, Німеччини, Норвегії, Польщі, Румунії, Угорщини, України та Чехії свідчить про наявність низки спільних закономірностей, що характеризують сучасні трансформаційні процеси у сфері виконання кримінальних покарань.

По-третє, розширення співпраці з пенітенціарними системами інших держав, а також із

міжнародними організаціями, діяльність яких пов'язана з виконанням кримінальних покарань і захистом прав ув'язнених, сприятиме активізації реформ, поширенню позитивного зарубіжного досвіду та прискоренню адаптації української пенітенціарної системи до міжнародних стандартів.

По-четверте, міжнародні стандарти поводження з особами, позбавленими волі, переважно мають рекомендаційний характер. Водночас значна частина положень і принципів, закріплених у Європейських пенітенціарних правилах щодо забезпечення прав і свобод людини, належить до загальновизнаних міжнародно-правових норм, виконання яких є обов'язковим для держав.

По-п'яте, у таких державах, як Австрія, Угорщина, Болгарія, Норвегія, Польща, Чехія, Румунія та Федеративна Республіка Німеччина, законодавство комплексно регламентує діяльність органів державної влади, відповідальних за виконання кримінальних покарань, у частині забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, які перебувають у пенітенціарних установах.

По-шосте, проведення порівняльно-правових досліджень у сфері захисту прав людини в пенітенціарних установах держав Європейського Союзу дозволяє об'єктивно оцінити ступінь відповідності національного законодавства України загальновизнаним європейським стандартам, а також визначити напрями, у яких чинне правове регулювання потребує подальшого вдосконалення з урахуванням сучасних тенденцій розвитку європейської пенітенціарної політики.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Остапенко О.І., Ковалів М.В., Єсімов С.С. та ін. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник. Вид. 2-е, доповнене. Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.
2. Європейські пенітенціарні правила / Рекомендація № R (2006) 2 Комітету Міністрів держав-учасниць. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_032.
3. Єсімов С.С. Превентивне регулювання: теоретичні аспекти. Соціально-правові студії. 2020. Випуск 3 (9). С. 40–47.
4. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_212.
5. Міжнародні стандарти, принципи і рекомендації у галузі виконання покарань та діяльності органів і установ виконання покарань: метод. рекомендації / Уклад. Романюк О.В. Біла церква: Академія державної пенітенціарної служби, 2016. 131 с.
6. Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року «Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_206.
7. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (То-кійські правила). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_907.
8. Про приєднання України до Європейської конвенції про передачу засуджених осіб: Закон України від 02.09.1995 р. № 337/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

9. Загребельна І., Ярошенко В. Зарубіжний досвід застосування заходів заохочення щодо осіб засуджених до позбавлення волі на певний строк. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 4. С. 339–343.

10. Муравйов В. Досвід Німеччини та Франції щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та можливості його використання в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. С. 240–244.

11. Міністерство юстиції України поглиблює співпрацю з Німеччиною у рамках реформування української системи виконання покарань. 28.07.2020. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ministerstvo-yustitsii-ukraini-pogliblyue-spiivpratsyu-z-nimechchynoyu-u-ramkah-reformuvannya-sistemi-vikonannya-pokaran>.

12. Кубрак Р. Порівняльний аналіз системи виконання покарань Іспанії та України. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2020. Випуск 3 (47). С. 86–90.

13. Звіт про результати службового відрядження за кордон делегації Державної установи «Центр пробачії» до Королівства Норвегія (навчальний візит з вивчення системи виконання покарань та пробачії, Норвегія, м. Берген, 24–28 вересня 2018 року). URL: <https://www.probation.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/2018.05.10-%D0%B7%D0%B2%D0%BE%D0%BD.pdf>.

14. Шуліка В.І. Порівняльно-правова характеристика пенітенціарних систем Англії, Північної Ірландії, Шотландії та Уельсу. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 4. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267746/263579>.

15. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>.

REFERENCES:

1. Ostapenko O. I., Kovaliv M. V., Yesimov S. S. et al. (2021). *Administrativne pravo Ukrainy (zahalna chastyna): navchalnyi posibnyk* [Administrative Law of Ukraine (General Part): Textbook]. 2nd ed., revised. Lviv: SPOLOM. 616 p.

2. Committee of Ministers of the Council of Europe. (2006). *Yevropeiski penitentsiarni pravyla* [European Prison Rules]. Recommendation No. Rec(2006)2. Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_032.

3. Yesimov S. S. (2020). *Preventyvne rehulivuvannya: teoretychni aspekty* [Preventive Regulation: Theoretical Aspects]. *Sotsialno-pravovi studii – Social and Legal Studies*. Issue 3(9). P. 40–47.

4. United Nations. *Minimalni standartni pravyla povodzhennia z viazniamy* [Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners]. Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_212.

5. Romaniuk O. V. (Ed.). (2016). *Mizhnarodni standarty, pryntsyipy i rekomendatsii u haluzi vykonannya pokaran ta diialnosti orhaniv i ustanov vykonannya pokaran: metodychni rekomendatsii* [International Standards, Principles and Recommendations in the Field of Execution of Sentences and Activities of Penal Institutions: Methodological Recommendations]. Bila Tserkva: Academy of the State Penitentiary Service. 131 p.

6. United Nations General Assembly. (1988). Rezoliutsiia 43/173 «Zvid pryntsyypiv zakhystu vsikh osib, yaki pidaiutsia zatrymanniu chy uviaznenniu bud-yakym chynom» [Resolution 43/173 «Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment»]. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_206.

7. United Nations. *Minimalni standartni pravyla Orhanizatsii Obiednanykh Natsii u vidnoshenni zakhodiv, ne poviazanykh*

z tiuremnyy uviaznenniam (Tokiiski pravyla) [United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (The Tokyo Rules)]. Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_907.

8. Verkhovna Rada of Ukraine. (1995). *Pro pryiednannia Ukrainy do Yevropeiskoi konventsii pro peredachu zasudzhennykh osib: Zakon Ukrainy vid 02.09.1995 № 337/95-VR* [On Ukraine's Accession to the European Convention on the Transfer of Sentenced Persons: Law of Ukraine No. 337/95-VR of September 2, 1995]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

9. Zahrebelna I., Yaroshenko V. (2020). *Zarubizhnyi dosvid zastosuvannya zakhodiv zaokhochennia shchodo osib, zasudzhennykh do pozbavlennia voli na pevnyi strok* [Foreign Experience in Applying Incentive Measures to Persons Sentenced to Imprisonment for a Definite Term]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, Economy and Law*. No. 4. P. 339–343.

10. Muraviov V. (2017). *Dosvid Nimechchyny ta Frantsii shchodo realizatsii derzhavnoi polityky u sferi vykonannya kriminalnykh pokaran ta mozhlyvosti yoho vykorystannia v Ukraini* [Experience of Germany and France in Implementing State Policy in the Field of Execution of Criminal Sentences and Possibilities for Its Use in Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, Economy and Law*. No. 2. P. 240–244.

11. Ministry of Justice of Ukraine. (2020). *Ministerstvo yustitsii Ukrainy pohlybliue spivpratsiu z Nimechchynoiu u ramkah reformuvannya ukrainskoi systemy vykonannya pokaran* [The Ministry of Justice of Ukraine Deepens Cooperation with Germany within the Framework of Reforming the Ukrainian Penitentiary System]. Available at: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ministerstvo-yustitsii-ukraini-pogliblyue-spiivpratsyu-z-nimechchynoyu-u-ramkah-reformuvannya-sistemi-vikonannya-pokaran>.

12. Kubrak R. (2020). *Porivnialnyi analiz systemy vykonannya pokaran Ispanii ta Ukrainy* [Comparative Analysis of the Penal Enforcement Systems of Spain and Ukraine]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo – Bulletin of NTUU «KPI». Political Science. Sociology. Law*. Issue 3(47). P. 86–90.

13. State Institution «Probation Center». (2018). *Zvit pro rezultaty sluzhbovoho vidriadzhennia za kordon delehatsii Derzhavnoi ustanovy «Tsentr probatsii» do Korolivstva Norvehiia* [Report on the Results of the Official Visit of the Delegation of the State Institution «Probation Center» to the Kingdom of Norway]. Available at: <https://www.probation.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/2018.05.10-%D0%B7%D0%B2%D0%BE%D0%BD.pdf>.

14. Shulika V. I. (2022). *Porivnialno-pravova kharakterystyka penitentsiarnykh system Anhlii, Pivnichnoi Irlandii, Shotlandii ta Uelsu* [Comparative Legal Characteristics of the Penitentiary Systems of England, Northern Ireland, Scotland and Wales]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*. No. 4. Available at: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267746/263579>.

15. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). *Pro skhvalennia Stratehii reformuvannya penitentsiarnoi systemy na period do 2026 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu yii realizatsii u 2022–2024 rokakh: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.12.2022 № 1153-r* [On Approval of the Strategy for Reforming the Penitentiary System until 2026 and the Operational Action Plan for Its Implementation in 2022–2024: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1153-r of December 16, 2022]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>.

Дата першого надходження статті до видання: 17.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.09.2026

НОТАТКИ

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
СЕРІЯ «ЮРИДИЧНІ НАУКИ»**

Збірник наукових праць

Випуск 3

Коректура – *Н.С. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка – *Н.С. Кузнєцова*

Формат 60×84/8. Гарнітура *Pragmatica*.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 14,88.
Замов. № 0826/677. Наклад 300 прим.
Дата розміщення онлайн – 01.09.2026 р.
Дата друку – 08.09.2026 р.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.